

PRAVILNIK

O NASTAVNOM PLANU ZA DRUGI CIKLUS OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA I NASTAVNOM PROGRAMU ZA PETI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 6/2007, 2/2010, 7/2010 - dr. pravilnik i 3/2011 - dr. pravilnik)

Član 1

Ovim pravilnikom utvrđuje se nastavni plan za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavni program za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja.

Član 2

Nastavni plan za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavni program za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja odštampani su uz ovaj pravilnik i čine njegov sastavni deo.

Član 3

Nastavni plan za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavni program za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuju se počev od školske 2007/2008. godine.

Nastavni plan iz stava 1. ovog člana za šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuje se počev od školske 2008/2009. godine, za sedmi razred počev od školske 2009/2010. godine, a za osmi razred počev od školske 2010/2011. godine.

Član 4

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

NASTAVNI PLAN ZA DRUGI CIKLUS OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Red. broj	A. OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI	PETI RAZRED		ŠESTI RAZRED		SEDMI RAZRED		OSMI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Srpski jezik _____ jezik ¹	5	180	4	144	4	144	4	136
2.	Srpski jezik ²	3	108	3	108	3	108	2	68
3.	Strani jezik	2	72	2	72	2	72	2	68
4.	Likovna kultura	2	72	1	36	1	36	1	34
5.	Muzička kultura	2	72	1	36	1	36	1	34
6.	Istorija	1	36	2	72	2	72	2	68
7.	Geografija	1	36	2	72	2	72	2	68
8.	Fizika	-	-	2	72	2	72	2	68
9.	Matematika	4	144	4	144	4	144	4	136
10.	Biologija	2	72	2	72	2	72	2	68
11.	Hemija	-	-	-	-	2	72	2	68
12.	Tehničko i informatičko	2	72	2	72	2	72	2	68

	obrazovanje								
13.	Fizičko vaspitanje	2	72	2	72	2	72	2	68
	UKUPNO: A	23-26*	828-936*	24-27*	864-972*	26-29*	936-1044*	26-28*	884-952*
Red. broj	B. OBAVEZNI IZBORNI NASTAVNI PREDMETI								
1.	Verska nastava/ Građansko vaspitanje ³	1	36	1	36	1	36	1	34
2.	Strani jezik ⁴	2	72	2	72	2	72	2	68
3.	Fizičko vaspitanje - izabrani sport ⁵	1	36	1	36	1	36	1	34
	UKUPNO: B	4	144	4	144	4	144	4	136
	UKUPNO: A + B	27-30*	972-1080*	28-31*	1008-1116*	30-33*	1080-1188	30-32*	1020-1088*
Red. broj	V. IZBORNI NASTAVNI PREDMETI ⁶								
1.	Čuvari prirode	1	36	1	36	-	-	-	-
2.	Svakodnevni život u prošlosti	1	36	1	36	1	36	1	34
3.	Crtanje, slikanje i vajanje	1	36	1	36	1	36	1	34
4.	Hor i orkestar	1	36	1	36	1	36	1	34
5.	Informatika i računarstvo	1	36	1	36	1	36	1	34
6.	Maternji jezik sa elementima nacionalne kulture	2	72	2	72	2	72	2	68
7.	Šah	1	36	1	36	1	36	1	34
8.	Domaćinstvo	-	-	-	-	1	36	1	34
	UKUPNO: V	1-2*	36-72*	1-2*	36-72*	1-2*	36-72*	1-2*	34-68*
	UKUPNO: A + B + V	28-31*	1008- 1116*	29-32*	1044-1152*	31-34*	1116- 1224*	31-33*	1054-1122*

- 1 Naziv jezika nacionalne manjine u školama u kojima se nastava održava na maternjem jeziku nacionalne manjine.
- 2 Realizuje se u školama u kojima se nastava održava na maternjem jeziku nacionalne manjine.
- * Broj časova za učenike pripadnike nacionalnih manjina
- 3 Učenik bira jedan od ponuđenih nastavnih predmeta i izučava ga do kraja drugog ciklusa.
- 4 Učenik bira strani jezik sa liste stranih jezika koju nudi škola u skladu sa svojim kadrovskim mogućnostima i izučava ga do kraja drugog ciklusa
- 5 Učenik bira sportsku granu sa liste koju nudi škola na početku školske godine
- 6 Škola je dužna da, pored obaveznih izbornih predmeta sa liste B, ponudi još najmanje četiri izborna predmeta sa liste V, za svaki razred, od kojih učenik bira jedan predmet, prema svojim sklonostima, na početku školske godine

Oblici obrazovno-vaspitaog rada kojima se ostvaruju obavezni i izborni nastavni predmeti

Red. broj	OBLIK OBRAZOVNO- VASPITNOG RADA	PETI RAZRED		ŠESTI RAZRED		SEDMI RAZRED		OSMI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Redovna nastava	28-31*	1008-1116*	29-32*	1044-1152*	31-34*	1116-1224*	31-33*	1054-1122*
2.	Dopunska nastava	1	36	1	36	1	36	1	34
3.	Dodatni rad	1	36	1	36	1	36	1	34

Red.	OSTALI OBLICI	PETI RAZRED	ŠESTI RAZRED	SEDMI RAZRED	OSMI RAZRED
------	---------------	-------------	--------------	--------------	-------------

broj	OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Obavezne vannastavne aktivnosti								
	Čas odeljenjskog starešine	1	36	1	36	1	36	1	34
2.	Slobodne aktivnosti								
	Društvene, tehničke, humanitarne, sportske i kulturne aktivnosti	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	34-68
	Ekskurzija	Do 2 dana godišnje		Do 2 dana godišnje		Do 2 dana godišnje		Do 3 dana godišnje	

NASTAVNI PROGRAM ZA PETI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1. SVRHA, CILJEVI I ZADACI PROGRAMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Svrha programa obrazovanja

- Kvalitetno obrazovanje i vaspitanje, koje omogućava sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu.
- Razvijanje znanja, veština, stavova i vrednosti koje osposobljavaju učenika da uspešno zadovoljava sopstvene potrebe i interese, razvija sopstvenu ličnost i potencijale, poštuje druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese, uz aktivno i odgovorno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i doprinosi demokratskom, ekonomskom i kulturnom razvoju društva.

Ciljevi i zadaci programa obrazovanja su:

- razvoj intelektualnih kapaciteta i znanja dece i učenika nužnih za razumevanje prirode, društva, sebe i sveta u kome žive, u skladu sa njihovim razvojnim potrebama, mogućnostima i interesovanjima;
- podsticanje i razvoj fizičkih i zdravstvenih sposobnosti dece i učenika;
- osposobljavanje za rad, dalje obrazovanje i samostalno učenje, u skladu sa načelima stalnog usavršavanja i načelima doživotnog učenja;
- osposobljavanje za samostalno i odgovorno donošenje odluka koje se odnose na sopstveni razvoj i budući život;
- razvijanje svesti o državnoj i nacionalnoj pripadnosti, negovanje srpske tradicije i kulture, kao i tradicije i kulture nacionalnih manjina;
- omogućavanje uključivanja u procese evropskog i međunarodnog povezivanja;
- razvijanje svesti o značaju zaštite i očuvanja prirode i životne sredine;
- usvajanje, razumevanje i razvoj osnovnih socijalnih i moralnih vrednosti demokratski uređenog, humanog i tolerantnog društva;

- uvažavanje pluralizma vrednosti i omogućavanje, podsticanje i izgradnja sopstvenog sistema vrednosti i vrednosnih stavova koji se temelje na načelima različitosti i dobrobiti za sve;
- razvijanje kod dece i učenika radoznalosti i otvorenosti za kulture tradicionalnih crkava i verskih zajednica, kao i etničke i verske tolerancije, jačanje poverenja među decom i učenicima i sprečavanje ponašanja koja narušavaju ostvarivanje prava na različitost;
- poštovanje prava dece, ljudskih i građanskih prava i osnovnih sloboda i razvijanje sposobnosti za život u demokratski uređenom društvu;
- razvijanje i negovanje drugarstva i prijateljstva, usvajanje vrednosti zajedničkog života i podsticanje individualne odgovornosti.

2. OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI

SRPSKI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da učenici ovladaju osnovnim zakonitostima srpskog književnog jezika na kojem će se usmeno i pismeno pravilno izražavati, da upoznaju, dožive i osposobe se da tumače odabrana književna dela, pozorišna, filmska i druga umetnička ostvarenja iz srpske i svetske baštine.

Zadaci nastave srpskog jezika:

- razvijanje ljubavi prema maternjem jeziku i potrebe da se on neguje i unapređuje;
- opismenjavanje učenika na temeljima ortoepskih i ortografskih standarda srpskog književnog jezika;
- postupno i sistematično upoznavanje gramatike i pravopisa srpskog jezika;
- upoznavanje jezičkih pojava i pojmova, ovladavanje normativnom gramatikom i stilskim mogućnostima srpskog jezika;
- osposobljavanje za uspešno služenje književnim jezikom u različitim vidovima njegove usmene i pismene upotrebe i u različitim komunikacionim situacijama (uloga govornika, slušaoca, sagovornika i čitaoca);
- uočavanje razlike između mesnog govora i književnog jezika;
- razvijanje osećanja za autentične estetske vrednosti u književnoj umetnosti;
- razvijanje smisla i sposobnosti za pravilno, tečno, ekonomično i uverljivo - usmeno i pismeno izražavanje, bogaćenje rečnika, jezičkog i stilskog izraza;
- uvežbavanje i usavršavanje glasnog čitanja i čitanja u sebi (doživljajnog - izražajnog, interpretativnog, istraživačkog; čitanje s razumevanjem, logičko čitanje) u skladu sa vrstom teksta (književnim i ostalim tekstovima);
- osposobljavanje za čitanje, doživljavanje, razumevanje, svestrano tumačenje i vrednovanje književnoumetničkih dela raznih žanrova;
- upoznavanje, čitanje i tumačenje popularnih i informativnih tekstova iz ilustrovanih enciklopedija i časopisa za decu;

- postupno i sistematično osposobljavanje učenika za logičko shvatanje i kritičko procenjivanje pročitano g teksta;
- razvijanje potrebe za knjigom, sposobnosti da se njome učenici samostalno služe kao izvorom saznanja; navikavanje na samostalno korišćenje biblioteke (odeljenjske, školske, mesne);
- postupno ovladavanje načinom vođenja dnevnika o pročitanim knjigama;
- postupno i sistematično osposobljavanje učenika za doživljavanje i vrednovanje scenskih ostvarenja (pozorište, film);
- usvajanje osnovnih funkcionalnih pojmova i teorijskih pojmova iz književnosti, pozorišne i filmske umetnosti;
- upoznavanje, razvijanje, čuvanje i poštovanje vlastitog nacionalnog i kulturnog identiteta na delima srpske književnosti, pozorišne i filmske umetnosti, kao i drugih umetničkih ostvarenja;
- razvijanje poštovanja prema kulturnoj baštini i potrebe da se ona neguje i unapređuje;
- navikavanje na redovno praćenje i kritičko procenjivanje časopisa za decu i emisija za decu na radiju i televiziji;
- podsticanje učenika na samostalno jezičko, literarno i scensko stvaralaštvo;
- podsticanje, negovanje i vrednovanje učeničkih vannastavnih aktivnosti (literarna, jezička, recitatorska, dramska, novinarska sekcija i dr.);
- vaspitavanje učenika za život i rad u duhu humanizma, istinoljubivosti, solidarnosti i drugih moralnih vrednosti;
- razvijanje patriotizma i vaspitavanje u duhu mira, kulturnih odnosa i saradnje među ljudima.

Peti razred

Operativni zadaci:

- proveravanje i sistematizovanje znanja stečenih u prethodnim razredima;
- ovladavanje prostom rečenicom i njenim delovima;
- pojam složene rečenice;
- uvođenje učenika u pojam promenljivosti i nepromenljivosti vrsta reči;
- sticanje osnovnih znanja o imenicama, značenjima i funkcijama padeža;
- sticanje osnovnih znanja o imeničkim zamenicama i brojevima;
- sticanje osnovnih znanja o glagolima (vidovima i funkcijama);
- osposobljavanje učenika za uočavanje razlike u kvantitetu akcenta;
- savladavanje elemenata izražajnog čitanja i kazivanja tekstova, određenih programom;
- uvođenje učenika u tumačenje motiva, pesničkih slika i izražajnih sredstava u lirskoj pesmi;
- uvođenje učenika u strukturu epskog dela, s težištem na književnom liku i oblicima pripovedanja;

- uvođenje učenika u tumačenje dramskog dela, sa težištem na dramskoj radnji i licima;

- osposobljavanje učenika za samostalno, plansko i ekonomično prepričavanje, pričanje, opisivanje, izveštavanje, te za objedinjavanje raznih oblika kazivanja (prema zahtevima programa).

SADRŽAJI PROGRAMA

JEZIK

Gramatika

Obnavljanje, proveravanje i sistematizovanje znanja koja se u ovom i starijim razredima proširuju i produbljuju, do nivoa njihove primene i automatizacije u izgovoru i pisanju u skladu sa književnojezičkom normom i pravopisom.

Prosta rečenica - obnavljanje znanja o glavnim rečeničnim članovima (konstituentima): predikatu, kao centralnom članu rečenice, i subjektu, kao nezavisnom članu rečenice, koji se slažu u rodu i broju. Imenski predikat. Zavisni rečenični članovi: pravi i nepravi objekat - dopuna glagola i priloške odredbe za mesto, vreme, način, uzrok, meru i količinu; atribut i apozicija.

Sistematizacija znanja o članovima rečenice: glavni (nezavisni) i zavisni.

Prilikom usvajanja i obnavljanja znanja o priloškim odredbama uočavanje i prepoznavanje priloga, njihovog značenja i funkcije u rečenici.

Složena rečenica - pojam i prepoznavanje (ukazivanje na funkciju ličnog glagolskog oblika).

Uočavanje veznika u složenoj rečenici i ukazivanje na njihovu funkciju.

Pojam promenljivosti i nepromenljivosti reči. Promenljive reči: imenice, zamenice, pridevi, brojevi, glagoli; nepromenljive reči: prilozi, predlozi, veznici, uzvici, rečce.

Promena imenica (deklinacija): gramatička osnova, nastavak za oblik, pojam padeža. Uz promenu imenica ukazuje se na glasovne alternacije (u ruci), radi pravilnog govora i pisanja, ali se ne obrađuju.

Osnovne funkcije i značenja padeža: nominativ - subjekat i deo imenskog predikata; genitiv - pripadanje i deo nečega; dativ - namena i upravljenost; akuzativ - objekat; vokativ - dozivanje, skretanje pažnje, obraćanje; instrumental - sredstvo i društvo, upotreba u instrumentalu; lokativ - mesto.

Uz obradu padeža, uočavanje i prepoznavanje predloga i njihove funkcije.

Pridevi - obnavljanje i sistematizacija: značenje i vrste prideva; slaganje prideva sa imenicom u rodu, broju i padežu. Promena; komparacija prideva; funkcija prideva u rečenici, pridevski vid.

Imeničke zamenice - lične zamenice: promena, naglašeni i nenaglašeni oblici, upotreba lične zamenice svakog lica sebe, se; nelične imeničke zamenice (ko, što, itd.).

Glagoli - nesvršeni i svršeni (glagolski vid); prelazni, neprelazni i povratni glagoli (glagolski rod). Infinitiv i infinitivna osnova. Građenje i osnovna funkcija glagolskih oblika. Present, prezentska osnova; naglašeni i nenaglašeni oblik prezenta pomoćnih glagola; radni glagolski pridev, perfekat, futur I.

Brojevi - pojam i upotreba brojeva; sistematizacija vrsta; glavni (osnovni, zbirni) i redni; značenje brojeva.

Uočavanje razlike u kvantitetu akcenta (na tekstu).

Pravopis

Proveravanje, ponavljanje i uvežbavanje sadržaja iz prethodnih razreda (pisanje prisvojnih prideva sa nastavnicima) - ov, -ev, -in; i prisvojnih prideva koji se završavaju na glasovne grupe: -ski, -ški, -čki; upravnog govora; višečlanih geografskih imena, osnovnih i rednih brojeva i dr.).

Pisanje prideva izvedenih od imenica u čijoj se osnovi nalazi **j** (npr. armijski).

Pisanje naziva raznih organizacija i njihovih tela (organa). Pisanje zamenica u obraćanju: Vi.

Pisanje genitiva, akuzativa, instrumentala i lokativa imeničkih odričnih zamenica; odrična rečca **ne** uz imenice, prideve i glagole; rečca **naj** u superlativu.

Tačka i zapeta. Zapeta uz vokativ i apoziciju. Tri tačke. Crtica.

Navikavanje učenika na korišćenje pravopisa (školsko izdanje).

Ortoepija

Pravilan izgovor glasova: e, r, s, z

Vežbe u izgovaranju dugih i kratkih akcenata.

Uočavanje razlike u intonaciji upitnih rečenica (Ko je došao? Milan je došao?).

Intonacija i pauze vezane za interpunkcijske znakove: zapetu, tačku i zapetu i tri tačke.

KNJIŽEVNOST

Lektira

Lirika

Narodna pesma: *Vila zida grad*

Narodna pesma: *Vojevao beli Vide, koledo*

Obredne narodne kalendarske pesme (izbor)

Branko Radičević: *Đački rastanak* (odlomak)

Jovan Jovanović Zmaj: *Pesma o pesmi*

Vojislav Ilić: *Zimsko jutro*

Dušan Vasiljev: *Domovina*

Jovan Dučić: *Polje*

Desanka Maksimović: *Pokošena livada*

Stevan Raičković: *Leto na visoravni*

Miroslav Antić: *Šašava pesma*

Branko V. Radičević: *Kad mati mesi medenjake, Kad otac bije*

Dobrica Erić: *Vašar u Topoli* (odlomak)

Epika

Narodna pesma: *Sveti Savo*

Narodna pesma: *Ženidba Dušanova*

Epske narodne pesme starijih vremena (o Nemanjićima i Mrnjavčevićima) (izbor)

Narodne pitalice, zagonetke i poslovice (izbor)

Narodna pripovetka: *Ero s onoga svijeta*

Narodna pripovetka: *Djevojka cara nadmudrila*

Narodne bajke, novele, šaljive narodne priče i priče o životinjama (izbor)

Vuk St. Karadžić: *Žitije Ajduk - Veljka Petrovića* (odlomak)

Milovan Glišić: *Prva brazda*

Stevan Sremac: *Čiča Jordan* (odlomak)

Branislav Nušić: *Hajduci*

Ivan Cankar: *Desetica*

Branko Ćopić: *Bašta sljezove boje* (izbor priče iz ciklusa *Jutra plavog sljeza*)

Ivo Andrić: *Mostovi*

Grozdana Olujčić: *Nebeska reka*

Stevan Raičković: *Male bajke ili Veliko dvorište* (izbor)

Danilo Kiš: *Dečak i pas*

Danijel Defo: *Robinzon Kruso*

Mark Tven: *Doživljaji Toma Sojera*

Žil Vern: *20 000 milja pod morem* (odlomak)

Drama

Branislav Nušić: *Kirija*

Dušan Radović: *Kapetan Džon Pipfoks*

Ljubiša Đokić: *Biberče*

Dopunski izbor

Dušan Radović: *Antologija srpske poezije za decu*

Milovan Vitezović: *Šešir profesora Koste Vujića* (odlomak)

Goran Petrović: *Pronađi i zaokruži* (odlomak)

Vida Ognjenović: *Putovanje u putopis* - odlomak

Tiodor Rosić: *Zlatna gora*

L. N. Tolstoj: *Devojčica i krčag*

A. P. Čehov: *Šala*

Sa predloženog spiska, ili slobodno, nastavnik bira najmanje tri, a najviše pet dela za obradu.

Naučnopopularni i informativni tekstovi

Nikola Tesla: *Moji izumi*

Milutin Milanković: *Uspomene, doživljaji, saznanja* (izbor)

Pavle Sofrić Niševljanin: *Glavnije bilje u narodnom verovanju i pevanju kod nas Srba* (odeljci o ruži, bosiljku, hrastu, lipi...)

Veselin Čajkanović: *Studije iz srpske religije i folklor* (Sunce, Mesec, ruža, bosiljak...)

Grčki mitovi (izbor)

Izbor iz knjiga, enciklopedija i časopisa za decu.

Tumačenje teksta

Uvođenje učenika u analizu lirskih, epskih i dramskih dela: motivi i pesničke slike u lirskoj pesmi; uočavanje i obrazlaganje postupaka u oblikovanju književnih likova. Sistematsko navikavanje učenika na tumačenje likova sa više stanovišta: epsko (u akciji), čulno (izgled), lirsko (osećanja), dramsko (sukobi), psihološko (motivisanje postupaka); sociološko (uslovi formiranja i ispoljavanja), etičko (procenjivanje stavova i postupaka).

Uočavanje i tumačenje formi pripovedanja (oblika izlaganja) u epskom tekstu (naracija, deskripcija, dijalog).

Otkrivanje kompozicije epskog i dramskog dela; uviđanje i obrazlaganje značajnih pojedinosti u strukturi dela.

Otkrivanje jezičkostilskih sredstava kojima su oblikovane slike i izazvani umetnički utisci u književnom delu i obrazlaganje njihove umetničke funkcije. Čitanje i kritičko procenjivanje odlomaka iz beležaka o pročitanoj lektiri.

Usvajanje obrazovnih i vaspitnih vrednosti naučnopopularnog teksta.

Književnoteorijski pojmovi

Radom na tekstu i putem čitalačkog iskustva učenici uviđaju i usvajaju određene književnoteorijske pojmove.

Lirika

Lirski subjekat (uviđanje razlike između lirskog subjekta i pesnika).

Kompozicija; motivi i pesničke slike kao elementi kompozicije lirske pesme; analitički uvid u vodeći (glavni) motiv, umetničke pojedinosti i poentu pesme.

Vrste stihova prema broju slogova u lirskoj pesmi: ekspresivnost, izražajnost, ritmičnost.

Jezičkostilska izražajna sredstva: epitet, onomatopeja, poređenje.

Vrste autorske i narodne lirske pesme: opisna (deskriptivna) pesma, mitološka narodna pesma, obredna narodna lirika.

Epika

Pripovedač (uviđanje razlike između epskog pripovedača i pisca).

Oblici pripovedanja (izlaganja): opisivanje, uočavanje i obrazlaganje oblika pripovedanja u prvom i trećem licu; dijalog.

Fabula: elementi fabule; umetnički postupci u razvijanju radnje u epskom delu.

Vrste stihova prema broju slogova u narodnoj epskoj pesmi: ekspresivnost, izražajnost, ritmičnost.

Karakterizacija: pojam i vrste; etička i jezička karakterizacija likova.

Vrste epskih dela u stihu i prozi: epska narodna pesma, bajka, novela, šaljiva narodna priča, priča o životinjama.

Drama

Dramska radnja (osnovni pojmovi o razvijanju dramske radnje).

Dramski dijalog (osnovni pojmovi o dijalogu u dramskom delu).

Čin, pojava, lica u drami.

Drama i pozorište: dramski pisac, glumac, reditelj, lektor, scenograf, kostimograf i gledalac.

Dramske vrste: drama za decu, radio i televizijska drama.

Funkcionalni pojmovi

Učenici se podstiču da razumeju, usvoje i u odgovarajućim govornim i nastavnim situacijama primenjuju sledeće funkcionalne pojmove: svest, mašta, doživljaj, raspoloženje, empatija (prenošenje u duševni svet drugog); stav, gledište, zapažanje, poređenje, zaključak; uzrok - posledica, glavno - sporedno, lično - kolektivno, realno - fantastično; stil, slikovitost, izražajnost; odlomak, lokalizovanje; pisac, pesnik, čitalac; iskrenost, pravičnost, solidarnost, čestitost, plemenitost, dosetljivost, duhovitost.

Čitanje

Uvežbavanje čitanja u sebi, doživljajnog i istraživačkog čitanja; čitanje s razumevanjem i sa postavljenim zadacima u funkciji istraživanja, upoređivanja, dokumentovanja, odabiranja primera i tumačenja teksta; čitanje s olovkom u ruci (pisanje podsetnika za rad na tekstu, pripremanje za analizu teksta).

Posebno pripremanje proučenog teksta radi uvežbavanja izražajnog čitanja (tematska i emocionalna uslovljenost ritma, tempo, pauziranje i rečenički akcent). Uvežbavanje izražajnog čitanja u funkciji ubedljivog kazivanja i recitovanja. Učenje napamet i izražajno kazivanje odlomaka iz epske poezije i proze i recitovanje nekoliko lirskih pesama.

JEZIČKA KULTURA

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja

Prepričavanje kratkih tekstova. Uočavanje strukture priče građene hronološkim redom (uvod - početak priče, tok radnje - isticanje najvažnijih momenata, vrhunac i završetak). Prepričavanje dinamične scene iz epskog dela, filma i televizijske emisije.

Pričanje o događajima (hronološki tok radnje) i opisivanje doživljaja - prema sačinjenom planu. Pričanje o izmišljenom događaju na osnovu date teme - prema samostalno sačinjenom planu, uz konsultovanje sa nastavnikom.

Opisivanje: jednostavnog radnog postupka; spoljašnjeg i unutrašnjeg prostora; pojedinosti u prirodi.

Uočavanje uspehlih književnih portreta i jezičko - stilskih sredstava kojima su ostvareni. Portretisanje ličnosti iz neposredne okoline prema sačinjenom planu.

Uočavanje jezičko - stilskih sredstava u odlomcima deskriptivnog karaktera u lirskim i epskim delima.

Izveštavanje; vest; oblikovanje vesti prema pitanjima: ko, šta, kada, gde, kako i zašto.

Usmena i pismena vežbanja

Uočavanje razlike između govornog i pisanog jezika.

Kombinovanje govornih i pravopisnih vežbi - govorna interpretacija interpunkcijskih znakova (podizanje tona ispred zapete i ispred tri tačke, a spuštanje ispred tačke i tačke i zapete).

Ortoepske, gramatičke, leksičke i stilske vežbe u usmenom i pisanom izražavanju različitih sadržaja (prepričavanje, pričanje, opisivanje, izveštavanje i dr.).

Prepričavanje dinamične scene iz epskog dela, filma, televizijske emisije - prema zajedničkom planu.

Pričanje o događajima (hronološki tok radnje) i opisivanje doživljaja - po samostalno sačinjenom planu.

Opisivanje spoljašnjeg i unutrašnjeg prostora, pojedinosti u prirodi - po datom planu. Portretisanje ličnosti iz neposredne okoline - prema datom planu.

Pismo (međuškolsko dopisivanje); opšta pravila o pismu kao sastavu i obliku opštenja.

Ortoepske vežbe: uvežbavanje pravilnog izgovora reči, iskaza, rečenica, poslovice, brzalice, zagonetaka, pitalica, kraćih tekstova; slušanje zvučnih zapisa, kazivanje napamet lirskih i epskih tekstova; snimanje kazivanja i čitanja, analiza snimka i vrednosti.

Leksičke i semantičke vežbe: iznalaženje sinonima i antonima, uočavanje semantičke funkcije akcenta; neknjiževne reči i tuđice - njihova zamena jezičkim standardom; osnovno i preneseno značenje reči.

Sintaksičke i stilske vežbe: sastavljanje i pisanje rečenica prema posmatranim predmetima na slici i zadanim rečima; sastavljanje i pisanje pitanja o tematskoj celini u tekstu, na slici, u filmu; pisanje odgovora na ta pitanja.

Korišćenje umetničkih, naučnopopularnih i učeničkih tekstova kao podsticaja za slikovito kazivanje. Vežbe za bogaćenje rečnika i traženje pogodnog izraza. Uopšteno i konkretno kazivanje. Promena gledišta. Uočavanje i otklanjanje beznačajnih pojedinosti i suvišnih reči u tekstu i govoru. Otklanjanje praznoslovlja i tuđica. Otklanjanje nejasnosti i dvosmislenosti.

Uvežbavanje tehnike u izradi pismenog sastava (težište teme, izbor i raspored građe, osnovni elementi kompozicije i grupisanje građe prema kompozicionim etapama).

Uočavanje pasusa kao uže tematske celine i njegove kompozicijsko-stilske funkcije.

Osam domaćih pismenih zadataka i njihova analiza na času.

Četiri školska pismena zadatka - po dva u svakom polugodištu (jedan čas za izradu zadatka i dva za analizu i pisanje poboljšanje verzije sastava).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

JEZIK (gramatika, pravopis i ortoepija)

U nastavi jezika učenici se osposobljavaju za pravilnu usmenu i pismenu komunikaciju standardnim srpskim jezikom. Otuda zahtevi u ovom programu nisu usmereni samo na jezička pravila i gramatičke norme već i na njihovu funkciju. Na primer, rečenica se ne upoznaje samo kao gramatička jedinica (sa stanovišta njene strukture), već i kao komunikativna jedinica (sa stanovišta njene funkcije u komunikaciji).

Osnovni programski zahtev u nastavi gramatike jeste *da se učenicima jezik predstavi i tumači kao sistem. Nijedna jezička pojava ne bi trebalo da se izučava izolovano, van konteksta u kojem se ostvaruje njena funkcija.* U I i II razredu u okviru vežbi slušanja, govorenja, čitanja i pisanja učenici zapažaju jezičke pojave bez njihovog imenovanja, da bi se od III do VIII razreda u koncentričnim krugovima i kontinuiranim nizovima gramatički sadržaji izučavali postupno i selektivno u skladu sa uzrastom učenika.

Postupnost se obezbeđuje samim izborom i rasporedom nastavnih sadržaja, a konkretizacija nivoa obrade, kao vrsta uputstva za nastavnu praksu u pojedinim razredima, naznačena je opisno formulisanim zahtevima: zapažanje, uočavanje, usvajanje, pojam, prepoznavanje, razlikovanje, informativno, upotreba, obnavljanje, sistematizacija i drugima. Ukazivanjem na *nivo programskih zahteva* nastavnicima se pomaže u njihovim nastojanjima da *učenike ne optereće* obimom i dubinom obrade jezičke građe.

Selektivnost se ostvaruje izborom najosnovnijih jezičkih zakonitosti i informacija o njima.

Takvim pristupom jezičkoj građi u programu nastavnici se usmeravaju da tumačenje gramatičkih kategorija zasnivaju na njihovoj funkciji koju su učenici u prethodnim razredima uočili i njome, u manjoj ili većoj meri, ovladali u jezičkoj praksi. Postupnost i selektivnost u programu gramatike najbolje se uočavaju na sadržajima iz sintakse i morfologije od I do VIII razreda. Isti principi su, međutim, dosledno sprovedeni i u ostalim oblastima jezika. Na primer, alternaciju suglasnik **k, g, h** učenici će prvo zapažati u građenju reči i deklinaciji u V razredu, a vežbama i jezičkim igrama u tom i prethodnim razredima navikavati se na pravilnu upotrebu tih konsonanata u govoru i pisanju; elementarne informacije o palatalizaciji dobiće u VI razredu, a usvojena znanja o bitnim glasovnim osobinama srpskog jezika obnoviti i sistematizovati u VIII razredu. Tim načinom će učenici steći osnovne informacije o glasovnim promenama i alternacijama, osposobiće se za jezičku praksu, a neće biti opterećeni učenjem opisa i istorije tih jezičkih pojava.

Elementarne informacije iz *morfologije* počinju se učenicima davati od II razreda i postupno se iz razreda u razred proširuju i produbljuju. Od samog početka učenike treba navikavati da uočavaju osnovne morfološke kategorije, na primer: u II razredu pored uočavanja reči koje imenuju predmete i bića, uvodi se i razlikovanje roda i broja kod tih reči a u III razredu razlikovanje lica kod glagola. Tim putem će se učenici postupno i logički uvoditi ne samo u morfološke već i u sintaksičke zakonitosti (razlikovanje lica kod glagola - lični glagolski oblici - predikat - rečenica). Reči uvek treba uočavati i obrađivati u okviru rečenice, u kojoj se zapažaju njihove funkcije, značenja i oblici.

Programske sadržaje iz *akcentologije* ne treba obrađivati kao posebne nastavne jedinice. Ne samo u nastavi jezika, već i u nastavi čitanja i jezičke kulture, učenike treba u svakom razredu uvoditi u programom predviđene standardne akcenatske norme a stalnim vežbanjem, po mogućstvu uz korišćenje audio snimaka, učenike treba navikavati da čuju pravilno akcentovanu reč, a u mestima gde se odstupa od akcenatske norme, da razlikuju standardni akcenat od svoga akcenta.

Pravopis se savlađuje putem sistematskih vežbanja, elementarnih i složenih, koja se organizuju često, raznovrsno i različitim oblicima pismenih vežbi. Pored toga, učenike vrlo rano treba upućivati na služenje pravopisom i pravopisnim rečnikom (školsko izdanje).

Nastava **ortoepije** obuhvata sledeće elemente govora: artikulaciju glasova, jačinu, visinu i dužinu, akcenat reči, tempo, ritam, rečeničnu intonaciju i pauze.

Artikulacione vežbe odnose se na pravilan izgovor glasova: **-č, -ć, -dž, -đ, -h**, kao i **-e** (često otvoreno). Učenici s nepravilnim izgovorom **-r, -s, -z** upućuju se logopedu. Glasovi se najpre vežbaju pojedinačno, a onda u govornom lancu, u tekstu.

Ortoepske vežbe, obično kraće i češće, izvode se ne samo u okviru nastave jezika nego i nastave čitanja i jezičke kulture. Treba ukazivati na pravilnost u govoru, ali i na logičnost i jasnost.

Vežbe za usvajanje i utvrđivanje znanja iz gramatike do nivoa njegove praktične primene u novim govornim situacijama proističe iz programskih zahteva, ali su u velikoj meri uslovljene konkretnom situacijom u odeljenju - govornim odstupanjima od književnog jezika, kolebanjima, greškama koje se javljaju u pismenom izražavanju učenika. Stoga se sadržaj vežbanja u nastavi jezika mora određivati na osnovu sistematskog praćenja govora i pisanja učenika. Tako će nastava jezika biti u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim književnim srpskim jezikom.

U *nastavi gramatike* treba primenjivati sledeće postupke koji su se u praksi potvrdili svojom funkcionalnošću:

- podsticanje svesne aktivnosti i misaonog osamostaljivanja učenika;
- suzbijanje misaone inercije i učenikovih imitatorskih sklonosti;
- zasnivanje težišta nastave na suštinskim vrednostima, odnosno na bitnim svojstvima i stilskim funkcijama jezičkih pojava;
- uvažavanje situacione uslovljenosti jezičkih pojava;
- povezivanje nastave jezika sa doživljavanjem umetničkog teksta;
- otkrivanje stilske funkcije, odnosno izražajnosti jezičkih pojava;
- korišćenje umetničkih doživljaja kao podsticaja za učenje maternjeg jezika;
- sistematska i osmišljena vežbanja u govoru i pisanju;
- što efikasnije prevazilaženje nivoa prepoznavanja jezičkih pojava;
- negovanje primenjenog znanja i umenja;
- kontinuirano povezivanje znanja o jeziku sa neposrednom govornom praksom;
- ostvarivanje kontinuiteta u sistemu pravopisnih i stilskih vežbanja;
- pobuđivanje učenikovog jezičkog izraza životnim situacijama;
- ukazivanje na gramatičku sačinjenost stilskih izražajnih sredstava;
- korišćenje prikladnih ilustracija određenih jezičkih pojava.

U nastavi gramatike izrazito su funkcionalni oni postupci koji uspešno suzbijaju učenikovu misaonu inertnost, a razvijaju radoznalost i samostalnost učenika, što pojačava njihov istraživački i stvaralački odnos prema jeziku. Navedena usmerenja nastavnog rada podrazumevaju njegovu čvrstu vezanost za životnu, jezičku i umetničku praksu, odnosno za odgovarajuće tekstove i govorne situacije. Zbog toga je ukazivanje na određenu jezičku pojavu na izolovanim rečenicama, istrgnutim iz konteksta, označeno kao izrazito nepoželjan i nefunkcionalan postupak u nastavi gramatike. Usamljene rečenice, lišene konteksta, postaju mrtvi modeli, podobni da se formalno kopiraju, uče napamet i reprodukuju, a sve to sprečava svesnu aktivnost učenika i stvara pogodnu osnovu za njihovu misaonu inertnost.

Savremena metodika nastave gramatike zalaže se da težište obrade određenih jezičkih pojava bude zasnovano na suštinskim osobenostima, a to znači na njihovim bitnim svojstvima i stilskim funkcijama, što podrazumeva zanemarivanje formalnih i sporednih obeležja proučavanih jezičkih pojava.

U nastavi jezika nužno je posmatrati jezičke pojave u životnim i jezičkim okolnostima koje su uslovile njihovo značenje. Učenike valja uputiti na pogodne tekstove i govorne situacije u kojima se određena jezička pojava prirodno javlja i ispoljava. Tekstovi bi trebalo da budu poznati učenicima, a ako pak nisu, treba ih pročitati i o njima razgovarati sa učenicima.

Nastavnik valja da ima na umu i to da upoznavanje suštine jezičke pojave često vodi preko doživljavanja i shvatanja umetničkog teksta, što će biti dovoljno jak podsticaj za nastavnika da što češće upućuje učenike da otkrivaju stilsku funkciju (izražajnost) jezičkih pojava. To će doprineti razvijanju učenikove radoznalosti za jezik, jer umetnička doživljavanja čine gramatičko gradivo konkretnijim, lakšim i primenljivijim. Kad učenicima postane pristupačna stilsko (izražajna, ekspresivna) funkcija jezičke pojave, prihvataju je kao *stvaralački postupak*, što je vrlo pogodan i podsticajan put da znanja o jeziku brže prelaze u *umenja*, da se na taj način doprinosi boljem pismenom i usmenom izražavanju, ali i uspešnjoj analizi književnih tekstova.

Nužno je da nastavnik uvek ima na umu presudnu ulogu umesnih i sistematskih *vežbanja*, odnosno da nastavno gradivo nije usvojeno dok se dobro ne uvežba. To znači da vežbanja moraju biti sastavni činilac obrade nastavnog gradiva, primene, obnavljanja i utvrđivanja znanja.

Metodika nastave jezika, teorijski i praktično, upućuje da u nastavi maternjeg jezika treba što pre prevazići nivo prepoznavanja i reprodukcije, a strpljivo i uporno negovati više oblike znanja i umenja - *primenljivost i stvaralaštvo*. U nastojanjima da se u nastavnoj praksi udovolji takvim zahtevima, funkcionalno je u svakoj pogodnoj prilici znanja iz gramatike staviti u funkciju tumačenja teksta (umetničkog i popularnog), čime se ono uzdiže od prepoznavanja i reprodukcije na nivo umenja i praktične primene.

Praktičnost i primenljivost znanja o jeziku i njegovo prelaženje u umenje i navike posebno se postiže negovanjem *pravopisnih i stilskih vežbi*.

Učenike, takođe, kontinuirano treba podsticati da svoja znanja o jeziku povezuju sa komunikativnim govorom. Jedan od izrazito funkcionalnih postupaka u nastavi gramatike jesu vežbanja zasnovana na korišćenju primera iz neposredne govorne prakse, što nastavu gramatike približava životnim potrebama u kojima se primenjeni jezik pojavljuje kao svestrano motivisana ljudska aktivnost. Nastava na taj način postaje praktičnija i zanimljivija, čime učeniku otvara raznovrsne mogućnosti za njegova stvaralačka ispoljavanja.

Situacije u kojima se ispoljavaju određene jezičke pojave može i sam nastavnik da postavlja učenicima, da ih spretno podseća na njihova iskustva, a oni će kazivati ili pisati kako u izazovnim prilikama govorno reaguju.

Celoviti saznanji krugovi u nastavi gramatike, koji započinju motivacijom, a završavaju saznavanjem, rezimiranjem i primenom određenog gradiva, u savremenom metodičkom pristupu, pogotovu u problemski usmerenoj nastavi, otvaraju se i zatvaraju više puta tokom nastavnog časa. Takav saznanji proces podrazumeva učestalo spajanje indukcije i dedukcije, analize i sinteze, konkretizacije i apstrakcije, teorijskih obaveštenja i praktične obuke.

Savremena metodika nastave ističe niz saodnosnih metodičkih radnji koje valja primeniti u nastavnoj obradi programskih jedinica iz jezika i koje omogućuju da svaki celovit saznanji put, počev od onog koji je uokviren školskim časom, dobije svoju posebnu strukturu.

Obrada novih nastavnih (programskih) jedinica podrazumeva primenu sledećih metodičkih radnji:

Korišćenje pogodnog *polaznog teksta* (jezičkog predloška) na kome se uviđa i objašnjava odgovarajuća jezička pojava. Najčešće se koriste kraći umetnički, naučno-popularni i publicistički tekstovi, a i primeri iz pismenih radova učenika.

Korišćenje iskaza (primera iz prigodnih, tekućih ili zapamćenih) *govornih situacija*.

Podsticanje učenika da polazni tekst *dožive* i shvate u celini i pojedinostima.

Utvrđivanje i obnavljanje znanja o poznatim jezičkim pojavama i pojmovima koji *neposredno doprinose* boljem i lakšem shvatanju novog gradiva. (Obično se koriste primeri iz poznatog teksta.)

Upućivanje učenika da u tekstu, odnosno u zapisanim iskazima iz govorne prakse, *uočavaju primere* jezičke pojave koja je predmet saznavanja.

Najavljivanje i beleženje *nove nastavne jedinice* i podsticanje učenika da zapaženu jezičku pojavu *istraživački sagledaju*.

Saznavanje *bitnih svojstava* jezičke pojave (oblika, značenja, funkcije, promene, izražajnih mogućnosti...).

Sagledavanje jezičkih činjenica (primera) sa *raznih stanovišta*, njihovo upoređivanje, opisivanje i klasifikovanje.

Ilustrovanje i *grafičko predstavljanje* jezičkih pojmova i njihovih odnosa.

Definisanje jezičkog pojma; isticanje svojstva jezičke pojave i uočenih zakonitosti i pravilnosti.

Prepoznavanje, objašnjavanje i primena saznatog gradiva u novim okolnostima i u primerima koje navode sami učenici (neposredna dedukcija i prvo vežbanje).

Utvrđivanje, obnavljanje i primena stečenog znanja i umenja (dalja vežbanja, u školi i kod kuće).

Navedene metodičke radnje međusobno se dopunjuju i prožimaju, a ostvaruju se u sukcesivnoj i sinhronoj postavci. Neke od njih mogu biti ostvarene pre nastavnog časa na kome se razmatra određena jezička pojava, a neke i posle časa. Tako, na primer, dobro je da tekst na kome se usvaja gradivo iz gramatike bude ranije upoznat, a da pojedine jezičke vežbe budu predmet učeničkih domaćih zadataka. Ilustrovanje, na primer, ne mora biti obavezna etapa nastavnog rada, već se primenjuje kad mu je funkcionalnost neosporna.

Paralelno i združeno u navedenom saznavnom putu teku sve važne logičke operacije: zapažanje, upoređivanje, zaključivanje, dokazivanje, definisanje i navođenje novih primera. To znači da časovi na kojima se izučava gramatičko gradivo nemaju odeljene etape, odnosno jasno uočljive prelaze između njih. Nešto je vidljiviji prelaz između induktivnog i deduktivnog načina rada, kao i između saznavanja jezičke pojave i uvežbavanja.

KNJIŽEVNOST

Uvođenje učenika u svet književnosti, ali i ostalih, tzv. neknjiževnih tekstova (popularnih, informativnih), predstavlja izuzetno odgovoran nastavni zadatak. Upravo na ovom stupnju školovanja stižu se osnovna i vrlo značajna znanja, umenja i navike od kojih će u dobroj meri zavisiti ne samo učenička književna kultura, već i njegova opšta kultura na kojoj se temelji ukupno obrazovanje svakog školovanog čoveka.

Lektira

Ukinuta je neprirodna i nepotrebna podela na domaću i školsku *lektiru*, pa tako izvori za obradu tekstova iz lektire, pored čitanki, postaju knjige lektire za određeni uzrast i sva ostala pristupačna literatura.

Data je lektira za određen razred, razvrstana po književnim rodovima - *lirika, epika, drama*, da bi se kroz sve programe mogla pratiti odgovarajuća i razložna proporcija književnih dela. Podela je izvršena prema osnovnoj razlici vezanoj za stih i prozu. Lektira je obogaćena izborom naučopopularnih i informativnih tekstova.

Tekstovi iz *lektire* predstavljaju programsku okosnicu. Nastavnik ima načelnu mogućnost da ponuđene tekstove prilagođava konkretnim nastavnim potrebama, ali je obavezan i na slobodan izbor iz naše narodne književnosti i tzv. neknjiževnih tekstova - prema programskim zahtevima.

Razlike u ukupnoj umetničkoj i informativnoj vrednosti pojedinih tekstova utiču na odgovarajuća metodička rešenja (prilagođavanje čitanja vrsti teksta, opseg tumačenja teksta u zavisnosti od složenosti njegove strukture, povezivanje i grupisanje sa odgovarajućim sadržajima iz drugih predmetnih područja - gramatike, pravopisa i jezičke kulture i sl.).

Nastavniku je data mogućnost i *dopunskog izbora* dela u skladu sa nastavnim potrebama i interesovanjima konkretnog đачkog kolektiva sa kojim ostvaruje program.

Čitanje od III do VIII razreda

Tumačenje teksta zasniva se na njegovom čitanju, doživljavanju i razumevanju. Pri tome je kvalitet shvatanja poruka i neposredno uslovljen kvalitetom čitanja. Zato su razni oblici usmerenog čitanja osnovni preduslov da učenici u nastavi stiču saznanja i da se uspešno uvode u svet književnog dela.

Izražajno čitanje neguje se sistematski, uz stalno povećavanje zahteva i nastojanje da se što potpunije iskoriste sposobnosti učenika za postizanje visokog kvaliteta u veštini čitanja. Vežbanja u izražajnom čitanju izvode se planski i uz solidno nastavnikovo i učenikovo pripremanje. U okviru svoje pripreme nastavnik blagovremeno odabira pogodan tekst i studiozno proučava one njegove osobnosti koje utiču na prirodu izražajnog čitanja. U skladu sa misaono-emotivnim sadržajem teksta, nastavnik zauzima odgovarajući stav i određuje situacionu uslovljenost jačine glasa, ritma, tempa, intonacije, pauza, rečeničnog akcenta i glasovnih transformacija. Pri tome se povremeno služi audio snimcima uzornih interpretativnih čitanja.

Pošto se izražajno čitanje, po pravilu, uvežbava na prethodno obrađenom i dobro shvaćenom tekstu, to je konkretno i uspešno tumačenje štiva neophodan postupak u pripremanju učenika za izražajno čitanje. U okviru neposredne pripreme u VI, VII i VIII razredu povremeno se i posebno analiziraju psihički i jezičkostilski činioci koji zahtevaju odgovarajuću govornu realizaciju. U pojedinim slučajevima nastavnik (zajedno sa učenicima) posebno priređuje tekst za izražajno čitanje na taj način što u njemu obeležava vrste pauza, rečenične akcente, tempo i glasovne modulacije.

Izražajno čitanje uvežbava se na tekstovima različite sadržine i oblika; koriste se lirski, epski i dramski tekstovi u prozi i stihu, u narativnom, deskriptivnom, dijaloškom i monološkom obliku. Posebna pažnja posvećuje se emocionalnoj dinamici teksta, njegovoj dramatičnosti i govorenju iz perspektive pisca i pojedinih likova.

U odeljenju treba obezbediti odgovarajuće uslove za izražajno čitanje i kazivanje - učenicima u ulozi čitača i govornika valja obezbediti mesto ispred odeljenjskog kolektiva, u odeljenju stvoriti dobru slušalačku publiku, zainteresovanu i sposobnu da kritički i objektivno procenjuje kvalitet čitanja i kazivanja. Posredstvom audio snimka, učenicima povremeno treba omogućiti da čuju svoje čitanje i da se kritički osvrću na svoje umenje. Na časovima obrade književnih dela primenjivaće se učenička iskustva u izražajnom čitanju, uz stalno nastojanje da svi oblici govornih aktivnosti budu korektni i uverljivi.

Čitanje u sebi je najproduktivniji oblik sticanja znanja pa mu se u nastavi poklanja posebna pažnja. Ono je uvek usmereno i istraživačko; pomoću njega se učenici osposobljavaju za svakodnevno sticanje informacija i za učenje.

Vežbe čitanja u sebi neposredno se uklapaju u ostale oblike rada i uvek su u funkciji svestranijeg sticanja znanja i razumevanja ne samo književnog dela, već i svih ostalih tekstova.

Primena tekst metode u nastavi podrazumeva vrlo efikasne vežbe za savladavanje čitanja u sebi s razumevanjem i doprinosi razvijanju sposobnosti učenika da usklađuju brzinu čitanja sa ciljem čitanja i karakteristikama teksta koji čitaju.

Kvalitet čitanja u sebi podstiče se prethodnim usmeravanjem učenika na tekst i davanjem odgovarajućih zadataka, a potom i obavezanim proveravanjem razumevanja pročitanoг teksta, odnosno ostvarenja dobijenih zadataka, Informativno, produktivno i analitičko čitanje najuspešnije se podstiču samostalnim istraživačkim zadacima koji se učenicima daju u pripremnom postupku za obradu teksta ili obradu sadržaja iz gramatike i pravopisa. Tim putem se unapređuju brzina i ekonomičnost čitanja, a naročito brzina

shvatanja pročitano g teksta, podstiče se saznanj i proces, čime se učenici osposobljavaju za samostalno učenje.

Učenici starijih razreda uvode se u "letimično" čitanje koje se sastoji od brzog traženja informacije i značenja u tekstu, pri čemu se ne pročita svaka reč, već se pogledom "prolazi" kroz tekst i čita se na preskok (međunaslovi, podnaslovi, prvi redovi u odeljcima, uvod, zaključak). Pri vežbanju učenika u "letimičnom" čitanju, prethodno se zadaju odgovarajući zadaci (traženje određenih informacija, podataka i sl.), a potom proverava kvalitet njihovog ostvarenja. "Letimičnim" čitanjem učenici se takođe osposobljavaju da radi podsećanja, obnavljanja, memorisanja, čitaju podvučene i na drugi način označene delove teksta prilikom ranijeg čitanja "s olovkom u ruci", koje treba sistematski sprovesti kao vid pripremanja učenika za samostalan rad i učenje.

Izražajno kazivanje napamet naučenih tekstova i odlomaka u prozi i stihu značajan je oblik rada u razvijanju govorne kulture učenika. Valja imati u vidu da je ubedljivo govorenje proznog teksta polazna osnova i neophodan uslov za prirodno i izražajno kazivanje stihova. Zato je poželjno da se povremeno, na istom času, naizmenično uvežbava i upoređuje govorenje tekstova u prozi i stihu.

Napamet će se učiti razni kraći prozni tekstovi (naracija, deskripcija, dijalog, monolog), lirske pesme raznih vrsta i odlomci iz epskih pesama. Uspeh izražajnog kazivanja znatno zavisi od *načina učenja i logičkog usvajanja teksta*. Ako se mehanički uči, kao što ponekad biva, usvojeni automatizam se prenosi i na način kazivanja. Zato je poseban zadatak nastavnika da učenike navikne na osmišljeno i interpretativno učenje teksta napamet. Tokom vežbanja treba stvoriti uslove da kazivanje teče "oči u oči", da govornik posmatra lice slušalaca i da s publikom uspostavlja emocionalni kontakt. Maksimalna pažnja se posvećuje svim vrednostima i izražajnim mogućnostima govornog jezika, posebno - prirodnom govornikovom stavu, pouzdanom prenošenju informacija i sugestivnom kazivanju.

Tumačenje teksta od III do VIII razreda

Sa obradom teksta počinje se posle uspešnog čitanja naglas i čitanja u sebi. Književnoumetničko delo se čita, prema potrebi i *više puta*, sa ciljem da izazove odgovarajuće doživljaje i utiske koji su neophodni za dalje upoznavanje i proučavanje teksta. Razni oblici ponovljenog i usmerenog čitanja dela u celini, ili njegovih odlomaka, obavezno će se primenjivati u obradi lirske pesme i kraće proze.

Pri obradi teksta primenjivaće se u većoj meri jedinstvo analitičkih i sintetičkih postupaka i gledišta. Značajne pojedinosti, elementarne slike, ekspresivna mesta i stilskojezički postupci neće se posmatrati kao usamljene vrednosti, već ih treba sagledavati kao funkcionalne delove viših celina i tumačiti u prirodnom sadejstvu s drugim umetničkim činionicima. Književnom delu pristupa se kao složenom i neponovljivom organizmu u kome je sve uslovljeno uzročno-posledičnim vezama, podstaknuto životnim iskustvom i uobličeno stvaralačkom maštom.

Učenike treba revnosno navikavati na to da svoje utiske, stavove i sudove o književnom delu detaljnije dokazuju činjenicama iz samoga teksta i tako ih osposobljavati za samostalan iskaz, istraživačku delatnost i zauzimanje kritičkih stavova prema proizvoljnim ocenama i zaključcima.

Nastavnik će imati u vidu da je tumačenje književnih dela u osnovnoj školi, pogotovu u mlađim razredima, *u načelu preteorijsko* i da nije uslovljeno poznavanjem stručne terminologije. To, međutim, nimalo ne smeta da i običan, "razgovor o štivu" u mlađim razredima bude stručno zasnovan i izveden sa puno inventivnosti i istraživačke radoznalosti. Vrednije je projektovanje učenika povodom neke umetničke slike i njeno intenzivno doživljavanje i konkretizovanje u učenikovo j mašti nego samo saznanje da ta slika formalno spada u red metafora, personifikacija ili poređenja. Zato se još od prvog razreda učenici navikavaju da slobodno ispoljavaju svoje utiske, osećanja, asocijacije i misli izazvane slikovitom i figurativnom primenom pesničkog jezika.

U svim razredima obrada književnog dela treba da bude povezana sa rešavanjem *problemskih pitanja* podstaknutih tekstem i umetničkim doživljavanjem. Na taj način stimulisaće se učenika radoznalost, svesna aktivnost i istraživačka delatnost, svestranije će se upoznati delo i pružati mogućnost za afirmaciju učenika u radnom procesu.

Mnogi tekstovi, a pogotovu odlomci iz dela, u nastavnom postupku zahtevaju umesnu *lokalizaciju*, često i višestruku. Situiranje teksta u vremenske, prostorne i društveno-istorijske okvire, davanje neophodnih podataka o piscu i nastanku dela, kao i obaveštenja o bitnim sadržajima koji prethode ili slede odlomku - sve su to uslovi bez kojih se u brojnim slučajevima tekst ne može intenzivno doživeti i pravilno shvatiti. Zato prototopsku i psihološku realnost, iz koje potiču tematska građa, motivi, likovi i dublji podsticaji za stvaranje, treba dati u prigodnom vidu i u onom obimu koji je neophodan za potpunije doživljavanje i pouzdanije tumačenje.

Metodika nastave književnosti već nekoliko decenija, teorijski i praktično, razvija i stalno usavršava nastavnikov i učenikov *istraživački, pronalazački, stvaralački i satvorački* odnos prema književnoumetničkom delu. Književnost se u školi *ne predaje i ne uči, već čita, usvaja*, u njoj se *uživa* i o njoj *raspravlja*. To su putevi da nastava književnosti širi učenikove duhovne vidike, razvija istraživačke i stvaralačke sposobnosti učenika, kritičko mišljenje i umetnički ukus, pojačava i kultiviše literarni, jezički i životni senzibilitet.

Moderna i savremena organizacija nastave maternjeg jezika i književnosti podrazumeva *aktivnu ulogu učenika* u nastavnom procesu. U savremenoj nastavi književnosti učenik ne sme biti pasivni slušalac koji će u određenom trenutku reprodukovati "naučeno gradivo", odnosno nastavnikova predavanja, već aktivni subjekat koji *istraživački, stvaralački i satvorački* učestvuje u proučavanju književnoumetničkih ostvarenja.

Učenikova aktivnost treba da svakodnevno prolazi kroz sve tri radne etape: pripremanje, rad na času i rad posle časa. U svim etapama učenik se mora sistematski navikavati da u toku čitanja i proučavanja dela *samostalno* rešava brojna pitanja i zadatke, koji će ga u punoj meri emocionalno i misaono angažovati, pružiti mu zadovoljstvo i pobuditi istraživačku radoznalost. Takvi zadaci biće najmoćnija motivacija za rad što je osnovni uslov da se ostvare predviđeni interpretativni dometi. Nastavnik valja da postavi zadatke koji će učenika podsticati da *uočava, otkriva, istražuje, procenjuje i zaključuje*. Nastavnikova uloga jeste u tome da osmišljeno pomogne učeniku tako što će ga podsticati i usmeravati, nastojeći da razvija njegove individualne sklonosti i sposobnosti, kao i da adekvatno vrednuje učeničke napore i rezultate u svim oblicima tih aktivnosti.

Proučavanje književnoumetničkog dela u nastavi je složen proces koji započinje nastavnikovim i učenikovim *pripremanjem* (motivisanje učenika za čitanje, doživljavanje i proučavanje umetničkog teksta, čitanje, lokalizovanje umetničkog teksta, istraživački pripremni zadaci) za tumačenje dela, svoje najproduktivnije vidove dobija u *interpretaciji* književnog dela na nastavnom času, a u oblicima *funkcionalne primene stečenih znanja i umenja* nastavlja se i posle časa: u produktivnim *obnavljanjima znanja* o obrađenom nastavnom gradivu, u poredbenim izučavanjima književnoumetničkih dela i *istraživačko-interpretativnim pristupima* novim književnoumetničkim ostvarenjima. Središnje etape *procesa proučavanja* književnoumetničkog dela u nastavi jesu *metodološko i metodičko zasnivanje* interpretacije i njeno *razvijanje* na nastavnom času.

U zasnivanju i razvijanju nastavne interpretacije književnoumetničkog dela osnovno *metodološko* opredeljenje treba da bude prevashodna *usmerenost interpretacije prema umetničkom tekstu*. Savremena metodika nastave književnosti opredelila se, dakle, za *unutrašnje (imanentno) izučavanje umetničkog teksta*, ali ona nikako ne previđa nužnost primene i *spoljašnjih gledišta* da bi književnoumetničko delo bilo valjano i pouzdano protumačeno.

Uz navedena *metodološka* opredeljenja, nastavna interpretacija književnoumetničkog dela valja da udovolji i zahtevima koje joj postavlja *metodika nastave književnosti*: da bude *originalna, estetski motivisana, svestrano usklađena sa nastavnim ciljevima i značajnim didaktičkim načelima*, da ima *sopstvenu koherentnost i postupnost*, a da metodološka i metodička postupanja na svakoj deonici interpretacije ostvaruju *jedinstvo analize i sinteze*.

O okviru osnovne *metodološke orijentacije* da nastavna interpretacija književnoumetničkog dela u najvećoj meri bude usmerena *prema umetničkom tekstu*, primat pripada opredeljenju da se *dinamika interpretacije* usklađuje sa vodećim *umetničkim vrednostima* književnog ostvarenja, tako što će one biti *činioci objedinjavanja* interpretativnih tokova kroz svet dela. Jedno od najvažnijih načela koje poštuje tako zasnovana i opredeljena nastavna interpretacija jeste udovoljavanje zahtevu da se *tumačenjem vodećih vrednosti* obuhvati, odnosno prouči, *delo u celini*. Pošto su *objedinjena postavka* i odnosi *svestranih međusobnih prožimanja prirodne datosti* umetničkih činilaca u delu, tumačenjem vodećih umetničkih

vrednosti obuhvataju se i upoznaju i *svi drugi bitni činioci* umetničke strukture, među kojima svaki u interpretaciji dobija onoliko mesta koliko mu pripada u skladu sa udelom koji ima u opštoj umetničkoj vrednosti dela. U nastavnoj interpretaciji književnoumetničkog dela *objedinjavajući i sintetički* činioci mogu biti: *umetnički doživljaji, tekstovne celine, bitni strukturni elementi* (tema, motivi, umetničke slike, fabula, siže, književni likovi, poruke, motivacioni postupci, kompozicija), *oblici kazivanja, jezičko-stilski postupci i literarni (književnoumetnički) problemi*.

U svakom konkretnom slučaju, dakle, na valjanim *estetskim, metodološkim i metodičkim* razlozima valja utemeljiti izbor onih vrednosnih činilaca prema kojima će biti usmeravana dinamika nastavne interpretacije književnoumetničkog dela. Zato *metodološki i metodički prilazi* književnoumetničkom delu, koje teorijski i praktično zasniva i razvija savremena metodika nastave književnosti, *ne poznaju i ne priznaju* utvrđene *metodološke i metodičke sisteme* koje bi trebalo primeniti u interpretaciji svakog pojedinog dela. To znači da nema jednom datih i uhodanih puteva kojima se ulazi u svet svakog pojedinog književnoumetničkog ostvarenja, već su ti putevi unekoliko uvek drugačiji u pristupu *svakom pojedinom književnoumetničkom delu - onoliko koliko je ono autonomno, samosvojno i neponovljivo umetničko ostvarenje*.

Književni pojmovi

Književne pojmove učenici će upoznavati uz obradu odgovarajućih tekstova i pomoću osvrta na prethodno čitalačko iskustvo. Tako će se, na primer, tokom obrade neke rodoljubive pesme, a uz poredbeni osvrt na dve-tri ranije pročitane pesme iste vrste, razvijati pojam rodoljubive pesme i sticati saznanje o toj lirskoj vrsti. Upoznavanje metafore biće pogodno tek kada su učenici u prethodnom i predteorijskom postupku otkrivali izražajnost izvesnog broja metaforičkih slika, kad neke od njih već znaju napamet i nose ih kao umetničke doživljaje. Jezičkostilskim izražajnim sredstvima prilazi se s doživljajnog stanovišta; polaziće se od izazvanih umetničkih utisaka i estetičke sugestije, pa će se potom istraživati njihova jezičko-stilska uslovljenost.

Funkcionalni pojmovi

Funkcionalni pojmovi se ne obrađuju posebno, već se u toku nastave ukazuje na njihova primenjena značenja. Učenici ih spontano usvajaju u procesu rada, u tekućim informacijama na časovima, a uz paralelno prisustvo reči i njome označenog pojma. Potrebno je samo *podsticati* učenike da navedene reči (a i druge slične njima) *razumeju i shvate i da ih primenjuju* u odgovarajućim situacijama. Ako, na primer, na zahtev da se uoče i objasne *okolnosti* koje utiču na ponašanje nekog lika, učenik navede te okolnosti, onda je to znak (i provera) da je taj pojam i odgovarajuću reč shvatio u punom značenju.

U usmenom i pismenom izražavanju uzgredno će se proveravati da li učenici pravilno shvataju i upotrebljavaju reči: *uzrok, uslov, situacija, poruka, odnos* i sl. Tokom obrade književnih dela, kao i u okviru govornih i pismenih vežbi, nastojaće se da učenici otkrivaju što više *osobina, osećanja i duševnih stanja* pojedinih likova, pri čemu se te reči beleže i tako spontano bogati rečnik funkcionalnim pojmovima.

Funkcionalne pojmove *ne treba ograničiti na pojedine razrede*. Svi učenici jednog razreda neće moći da usvoje sve programom navedene pojmove za taj razred, ali će zato spontano usvojiti znatan broj pojmova koji su u programima starijih razreda. Usvajanje funkcionalnih pojmova je neprekidan proces u toku vaspitanja i obrazovanja, a ostvaruje se i proverava u toku ostvarivanja sadržaja svih programsko-tematskih područja.

JEZIČKA KULTURA

Razvijanje jezičke kulture jedan je od najvažnijih zadataka nastave maternjeg jezika. Ovaj nastavni proces, iako je programski konstituisan kao posebno područje, s posebnim sadržajima i oblicima rada, mora se prenositi kako na obradu književnog teksta koji je najbolji obrazac izražavanja, tako i na gramatiku s pravopisom, koja normira pravila i definiše jezičke zakone. Isto tako, u povratnom smeru, obrada književnog teksta i rad na gramatici i pravopisu književnog jezika, mora uključivati i sadržaje za negovanje kulture usmenog i pismenog izražavanja, jer su svojim većim delom tom cilju i podređeni. Rad na bogaćenju jezičke kulture treba da se integriše sa svim vidovima usmenih i pismenih oblika izražavanja.

U nastavi jezika i kulture izražavanja valja neprestano imati u vidu **zajednički osnovni cilj**: razvijanje jezičkog mišljenja i jezičke svesti uočavanjem jezičkih zakonitosti, pa tek na osnovu takve svesti prelaziti na

normiranje i definisanje. Otuda jezik kao sredstvo izražavanja treba da bude predmet nastavne pažnje u svim njegovim strukturama.

Neophodno je da učenici uoče razliku između govornog i pisanog jezika. U govornom jeziku rečenice su obično kraće. Česti nedostaci su nezavršene i stilski neuređene rečenice i upotreba poštapalica.

Nastava će biti očiglednija i efikasnija ako se koriste audiosnimci (npr. Zvučna čitanka) i ako se sluša i analizira snimljen govor učenika.

Leksičke i morfološke vežbe, treba da bogate učeničko saznanje o reči kao obliku, čemu služe ne samo konjugacija i deklinacija, nego i sistem građenja reči (proste, izvedene i složene). Vežbe u građenju izvedenih reči i složenica, po ugledu na slične reči u obrađenom tekstu, treba da utiču na bogaćenje učeničkog rečnika.

U starijim razredima leksičko-semantičke vežbe se odnose na složenije sadržaje: pravo i preneseno značenje reči, sinonimiju, homonimiju, antonimiju, polisemiju, arhaizme, dijalektizme, žargonizme, pozajmljenice, frazeologizme. Treba upućivati učenike na služenje rečenicama: jednojezičnim i dvojezičnim, lingvističkim i enciklopedijskim.

Semantičke vežbe se povezuju s morfološkim i sintaksičkim vežbama i one treba da razviju učenikovu svest o određenoj moći značenja reči, na osnovu čega se jedino i može razvijati sposobnost i veština izražavanja. U mlađim razredima te vežbe obuhvataju otkrivanje semantičke vrednosti akcenta, i to isključivo na ilustrovanim primerima (Sunce je selo za selo hajdmo, sele, na selo, itd.).

Sintaksičke vežbe su, kao i morfološke i semantičke, bitniji sadržaji jezičke kulture u svim razredima. Težina zahteva, prirodno, određuje se prema uzrastu učenika. Te se vežbe mogu izvoditi i pre nego što učenik počne da stiče sintaksičke pojmove, s tim što se na tom nivou u nastavnom razgovoru ne upotrebljavaju stručni nazivi. Do upoznavanja prvih sintaksičkih pojmova, vežbe u oblikovanju rečenice treba da formiraju svest učenika o mestu i položaju pojedinih rečeničnih delova u sklopu proste rečenice. Kad se steknu prvi pojmovi o prosto rečenici, i vežbe će biti konkretnije i bogatije. Rad na stilistici rečenice konkretno se nastavlja do kraja osnovnog školovanja. On se sastoji kako u analizi i oceni učeničkih rečenica iz usmenog izlaganja, tako i u analizi i proceni rečenica u njihovim pismenim sastavima, a naročito i posebno - u analizi rečenica iz dela obeju lektira i govornog jezika.

Sve vrste tih vežbanja, čiji je cilj razvijanje jezičkog mišljenja, izvode se na tekstu ili u toku razgovora.

Znatan deo govornih vežbanja ima za cilj izgrađivanje kulture usmenog izražavanja. U nizu svojih zadataka (pravilnost, lakoća, jasnost, jednostavnost, prirodnost, preciznost, dikcija) te vežbe treba u najvećoj meri da približe učenikov govor književnom izgovoru. S obzirom na veliko šarenilo i veoma primetnu dijalekatsku raznolikost govora učenika, a često i nastavnika, govorenje napamet naučenih odlomaka u stihu i prozi (uz pomoć auditivnih nastavnih sredstava) treba da omogući učeniku ne samo negovanje pravilne dikcije nego i da ubrza proces približavanja književnom izgovoru.

U svim oblicima negovanja jezike kulture **obrazac ili uzor** treba da dobije odgovarajuće mesto i njegov značaj se ne sme nikako potceniti. Smišljeno odabran uzor, primeren uzrastu i vrsti, treba da bude cilj do kojeg se stiže uz odgovarajuće napore. I oblici usmenog, kao i oblici pismenog izražavanja, u svim vrstama i tipovima treba da se prikažu učenicima u pažljivo odabranim uzorcima izražavanja. Ukoliko se jedna vrsta usmenog ili pismenog izražavanja kontinuirano ponavlja iz razreda u razred, onda treba u svakom ponovljenom slučaju, u istom ili sledećem razredu, analizom uzorka konkretno pokazati i obim povećanih zahteva (u sadržajnom, kompoziciono-formalnom i jezičko-stilskom pogledu).

Da se uzorci ne bi pretvorili u klišeja koja sputavaju učeničku individualnost i samostalnost, vreme između prikazivanja uzorka i izrade odgovarajućeg pismenog zadatka treba ispuniti radom na analizi sličnih sastava. Ovi sastavi mogu biti u formi odabranih tekstova koje učenici sami pronalaze u svojim čitankama ili lektiri, a obavezno i u formi samostalnih domaćih pismenih ili usmenih zadataka - sastava kojima se ostvaruje proces ovladavanja određenim oblikom pismenog ili usmenog izražavanja. U analizi uzoraka treba obratiti pažnju na sve elemente konkretne jezičke strukture: sadržaj i kompozicija sastava, raspored detalja i izražajnost upotrebljene leksike i stilskih postupaka. Nijedan školski pismeni zadatak ne bi trebalo

da se izvede, a da se prethodno, na čitavom nizu smišljeno programiranih časova, nije govorilo kako o predmetu koji će biti tema pismenog sastava, tako i o obliku u kojem će ta tema biti obrađena.

Bogaćenju kulture usmenog i pismenog izražavanja posebno će doprineti samostalni rad učenika na prikupljanju odabranih primera jezika i stila. Zbog toga učenici treba da beleže vredne primere: uspele opise, reljefne portrete, pravilne rečenice, kako u pogledu formalne strukture (raspored njenih delova) tako i u pogledu leksike i semantike. Ovaj rad treba da ostvari dva zadatka vezana neposredno za kulturu izražavanja. Prvo, time učenik organizovano individualno radi na razvijanju svoje govorne kulture i pismenosti, a drugo - u obimu svoje čitalačke pažnje razvija onaj njen značajan kvalitet koji mu omogućuje neprestano posmatranje jezika i stila u štivu koje čita. Povremeni časovi ili delovi časova, posvećeni čitanju odabranih primera treba, uz ostalo, da podstiču za rad na samoobrazovanju te vrste.

Podsticanje učenika na literarno stvaralaštvo, shvaćeno svakako u užem i pretežno obrazovno-vaspitnom pogledu, treba primeniti kao frontalan rad s celim odeljenjem, a nikako kao obavezu literarne sekcije. Rad u literarnoj sekciji je slobodno opredeljenje. Učenik osnovne škole, naročito u mlađim razredima, po svojoj prirodi uvek je spreman na kreativnost, pa to treba i podsticati. Usmenim i pismenim vežbama, kad to potreba dopušta, nastavnik će učenicima pokazati kako nastaje stih, kako se reči biraju i raspoređuju da deluju ritmično, kako se konstituiše strofa, kako se gradi portret, kako se opisuje pejzaž ili scena. Uostalom, program nastave usmenog i pismenog izražavanja koncipiran je tako da u sebi sadrži skoro sve elemente i umetničkog jezičkog izražavanja, pa bi ih trebalo povremeno samo objedinjavati i osmišljavati. Podsticanje učenika na literarno stvaralaštvo u dodatnom radu i literarnoj sekciji ima se bogatije sadržaje i oblike i obimnije posebne ciljeve. Taj rad ne treba poistovećivati s podsticanjem na literarno stvaralaštvo u okviru celog odeljenja.

Jedan od oblika rada na razvijanju i negovanju jezičke čistote jeste i razvijanje svesti o poplavi pozajmljenica u našem jeziku. Nastavnik će, razumljivo, morati da nađe meru u objašnjavanju da svaki jezik nužno prihvata i reči poreklom iz grčkog i latinskog jezika u stručnoj terminologiji. Treba pomoći učenicima u razlikovanju pozajmljenica koje su dobile "pravo građanstva" u našem jeziku od onih reči koje treba energično goniti iz govora. Razgovori o tome treba da se vode u svakoj konkretnoj prilici, kad se naiđe na pozajmljenicu u tekstu ili kad se ona pojavi u govoru učenika; isto tako, sa učenicima valja smišljeno tragati za pozajmljenicama u svakodnevnom govoru i raznim medijima (štampa, radio, televizija i dr.). Zapisivanje domaćih reči, takođe, može da bude podesan oblik negovanja jezičke čistote.

DOPUNSKA NASTAVA

Dopunska nastava se organizuje za učenike koji - iz objektivnih razloga - u redovnoj nastavi maternjeg jezika ne postižu zadovoljavajuće rezultate u nekom od programsko-tematskih područja.

Zavisno od utvrđenih nedostataka u znanjima i umenjima učenika, kao i uzroka zaostajanja, nastavnik formira odgovarajuće grupe s kojima organizuje dopunski rad (na primer: grupa učenika s nedovoljnim znanjem određenih sadržaja i gramatike ili pravopisa; grupa učenika koji nisu savladali neki od predviđenih elemenata književne analize ili oblika usmenog i pismenog izražavanja; grupa učenika sa artikulacionim problemima, itd.). Na osnovu prethodnog ispitivanja teškoća i uzroka, za svaku grupu se stvara poseban, odgovarajući plan rada, čijim će se savladavanjem otkloniti ispoljeni nedostaci u znanju, umenju i veštini učenika. Dopunski rad pretpostavlja i specifične oblike u savladavanju određenih programskih sadržaja (individualizacija nastave - poluprogramiranim i programiranim sekvencama, nastavnim listićima; predavanjima s drukčijim - očiglednijim primerima; posebni grupni i individualni zadaci i dr.). Naročito treba voditi računa o odmerenosti zahteva, kao i o stimulanju učenika za pokazane rezultate (pohvale, nagrade, pozitivna ocena).

Dopunski rad organizuje se tokom cele nastavne godine, odnosno odmah čim se uoče teškoće pojedinih učenika u usvajanju programskih sadržaja. Čim savlada određenu teškoću ili otkloni nedostatak, učenik prestaje s dopunskim radom van redovne nastave. Tokom dalje redovne nastave takve učenike ne treba ispuštati iz vida, odnosno - diferenciranjem redovne nastave - omogućiti učenicima da gradivo savladaju na redovnim časovima.

DODATNI RAD

1. **Za dodatni rad opredeljuju se učenici od IV do VIII razreda** iznadprosečnih sposobnosti i posebnih interesovanja za nastavu srpskog jezika, odnosno za produbljivanje i proširivanje znanja iz svih ili samo pojedinih programsko-tematskih područja redovne nastave (književnost, jezik, kultura izražavanja, filmska i scenska umetnost). To su oni učenici čija se znanja, interesovanja i darovitost izrazitije ispoljavaju već u I, II i III razredu. Takve učenike uočavaju, prate i podstiču nastavnici razredne nastave i pedagoško-psihološka služba škole sve do IV razreda kada se prvi put organizuje dodatni rad (izvodi se sve do završnog razreda).

2. **Dodatni rad se organizuje i izvodi** za učenike od IV do VIII razreda, jedan čas nedeljno tokom cele nastavne godine. Izuzetno je važno da se započeta dinamika dodatnog rada održi dok se ne realizuje utvrđeni program. Ukoliko se, izuzetno, dodatni rad organizuje samo u jednom delu nastavne godine, poželjno je da se interesovanje darovitih učenika za ovaj rad docnije ne gasi, odnosno da se oni podstiču na samostalni rad drugim formama rada (npr. pojačanom individualizacijom rada u redovnoj nastavi, davanjem posebnih zadataka, angažovanjem u odgovarajućim slobodnim aktivnostima i dr.).

3. **Dodatni rad** - zasnovan na interesovanju učenika za proširivanje i produbljivanje znanja, umenja i veština - neposrednije aktivira učenike i osposobljava ih za samoobrazovanje, razvija njihovu maštu, podstiče ih na stvaralački rad i upućuje na samostalno korišćenje različitih izvora saznanja. Pod rukovodstvom nastavnika učenici se u dodatnom radu samostalno služe književnom i neknjiževnom građom (u učenju i istraživanju), te pripremaju i izlažu svoje radove (usmene, pismene, praktične) pred svojom grupom, razredom ili celom školom. Znanja, umenja i veštine koje su stekli istraživačkim, individualnim i grupnim radom učenici koriste u redovnoj nastavi, slobodnim aktivnostima i u drugim prilikama (konkursi, takmičenja, školske i druge priredbe). Učenike koji se posebno ističu u dodatnom radu treba i posebno stimulisati (pohvale, nagrade, stipendije za dalje školovanje, upis u odgovarajuću srednju školu i dr.).

4. Uočavanje potencijalno darovitih učenika u ovoj oblasti ostvaruje se neposrednim praćenjem od strane nastavnika razredne i predmetne nastave, analizom radova učenika i ostvarenih rezultata na smotrama, takmičenjima, intervjuisanjem učenika i roditelja i primenom određenih instrumenata od strane školskog psihologa-pedagoga. Na osnovu dobijenih rezultata praćenja i ispitivanja, interesovanja i želja darovitih učenika i napred navedenih orijentacionih sadržaja, nastavnik zajedno sa učenicima utvrđuje (konkretizuje) program dodatnog rada s grupama ili pojedinim darovitim učenicima. **Programom rada** obuhvataju se segmenti orijentacionih sadržaja programa (zavisno od interesovanja i želja učenika: sva područja ili samo književnost, odnosno jezik, odnosno kultura izražavanja, odnosno filmska ili scenska umetnost). To znači da nastavnik nije obavezan da s pojedincem ili grupom učenika ostvari orijentacione programske sadržaje u celini. Bitno je da planirani programski sadržaji budu u skladu sa interesovanjima i željama učenika, kao i sa raspoloživim godišnjim fondom časova.

5. Dodatni rad iz srpskog jezika **može se realizovati kao individualizovani** (primeren pojedinim učenicima) i **grupni** (za grupe učenika jednog ili više razreda koji se posebno interesuju za iste programske sadržaje dodatnog rada). Zavisno od interesovanja učenika i programskih tema, grupe se mogu menjati (fleksibilnost sastava grupe).

6. **Uloga nastavnika u dodatnom radu je specifična**. U saradnji sa učenicom (eventualno - roditeljima i školskim pedagogom - psihologom) nastavnik utvrđuje konkretan program dodatnog rada (u razvijenim školama program može da utvrdi i stručni aktiv nastavnik srpskog jezika u razrednoj i predmetnoj nastavi). Realizujući program dodatnog rada, nastavnik za svaku od odabranih tema pronalazi i primenjuje najpogodnije oblike i metode rada, pre svega one koje u najvećoj mogućoj meri aktiviraju sve potencijale učenika, a naročito one koji omogućavaju razvoj kreativnosti učenika. Tokom dodatnog rada nastavnik se postavlja kao saradnik koji stručno pomaže rad pojedinca ili grupe: upućuje i usmerava, pomaže da se dođe do pravih rešenja, zaključaka i generalizacija. Odnos učenika i nastavnika u dodatnom radu je saradnički, neposredniji i bliži nego u redovnoj nastavi, zasnovan na uzajamnom poverenju i poštovanju.

7. U dodatnom radu sa učenicima nastavnik **prati i evidentira** njihov razvoj i napredovanje, usavršava utvrđene programe, otkriva nove mogućnosti individualizacije rada (problemski zadaci, istraživački radovi, programirane i poluprogramirane sekvence, korišćenje književne i neknjiževne građe i raznih aparata i tehničkih pomagala i dr.), te vrši uopštavanje i primenu stečenih znanja, umenja i veština u različitim situacijama. Obezbeđuje uključivanje učenika u organizovane oblike rada van škole (konkursi, smotre, takmičenja). Za svakog učenika vodi dosije u koji unosi bitne podatke o njegovom napredovanju u razvoju, te se stara da taj dosije prati učenike pre upisa u srednju školu.

8. **Učenici se samostalno opredeljuju za dodatni rad** iz srpskog jezika (mogu biti motivisani, ali nikako prisiljavani na to). Prilikom opredeljivanja učenika za dodatni rad, objektivno treba proceniti motive koji su uticali na njihovu odluku (u obzir dolaze samo stvarno nadareni učenici, ocene iz srpskog jezika, a želje učenika i roditelja ne predstavljaju presudan faktor, jer ne mora u svakom odeljenju da bude darovitih učenika za ovaj predmet, talentovanih za sve predmete i oblasti). Učenik ostaje uključen u dodatni rad onoliko vremena (godina) koliko želi. Posebno treba voditi računa o tome da se daroviti učenici ne opterećuju iznad njihovih stvarnih mogućnosti i želja (dovoljno je da učenik - uz redovnu nastavu - bude angažovan još samo u jednom vidu vaspitno-obrazovnog rada - dodatnom radu, na primer, iz ovog predmeta).

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

ALBANSKI JEZIK

Napomena

BUGARSKI JEZIK

Napomena

MAĐARSKI JEZIK

Napomena

RUMUNSKI JEZIK

Napomena

RUSINSKI JEZIK

Napomena

SLOVAČKI JEZIK

Napomena

HRVATSKI JEZIK

Cilj i zadaci

Opći cilj nastave hrvatskoga jezika jeste:

- ovladavanje hrvatskim standardnim jezikom na razini osnovnoga obrazovanja
- razvoj jezičnih komunikacijskih sposobnosti i vještina
- razvijanje literarnih sposobnosti, čitalačkih interesa i kulture
- stjecanje osnovnih književnoteorijskih znanja te poznavanje najznačajnijih hrvatskih i svjetskih pisaca i njihovih djela
- osvješćivanje važnosti znanja hrvatskoga jezika kao općeg kulturnoga dobra
- razvijanje jezičnih sposobnosti u govornoj i pisanoj uporabi jezika

- poticanje učenika na usvajanje sadržaja medijske kulture, stjecanje znanja o medijima koji obilježavaju svijet današnjeg čovjeka

Ostali ciljevi i zadaci nastave hrvatskog jezika su:

- u učenicima razviti zanimanje za zavičajne književnike, njihova djela i kulturnu baštinu zavičaja
- na primjerima iz književnih djela prepoznati moralne, duhovne, socijalne, vjerske i ljudske vrijednosti
- poticati učeničko zanimanje, razumijevanje i prihvaćanje različitih kultura, jezika i govora kako bi kvalitetnije surađivali i živjeli u multietničkom društvu
- na književnim predlošcima potaknuti učenike na razmišljanje i raspravu o razlozima rasne i vjerske mržnje, toleranciji, ljudskim pravima, prihvaćanju različitosti među ljudima
- razvijati učeničko usmeno i pismeno izražavanje, poticati ih da prepoznaju i izraze svoje misli i osjećaje.

Peti razred

Operativni zadaci

Zadaće su nastave hrvatskoga jezika mnogobrojne, ostvaruju se u trima nastavnim područjima: hrvatski jezik, jezično izražavanje, književnost. Prema načelu unutar predmetnoga povezivanja sadržaja i zadaće tih triju nastavnih područja međusobno se prožimaju i dopunjuju, a prema načelu međupredmetnoga povezivanja funkcionalno se povezuju i s ostalim nastavnim predmetima.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD

Hrvatski je jezik osnovno sredstvo sporazumijevanja, najsveobuhvatniji je predmet osnovnoškolskoga obrazovanja i temelj je za razumijevanje i usvajanje drugih predmeta. Tijekom osnovnoškolskoga obrazovanja predmet se ostvaruje kroz četiri nastavna područja: hrvatski jezik, jezično izražavanje, književnost i medijsku kulturu. Sadržaji i zadaće unutar predmeta međusobno se prožimaju, a prema načelu međupredmetnog povezivanja funkcionalno se nadopunjuju s ostalim nastavnim predmetima.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Pri izradi ovog programa uzete su u obzir primjedbe i sugestije nastavnika hrvatskog jezika osnovnih škola izrečene na stručnim skupovima i seminarima u okviru razgovora o programima i nastave hrvatskog u osnovnim školama. Opređeljenja i stavovi:

smanjiti ukupnu opterećenost učenika

rasteretiti važeći program svih sadržaja koji nisu primjereni

RJEČNIK

riječ (značenje, oblik i uloga riječi);

- riječ u standardnom i nestandardnom jeziku (narječjima);
- pisana i usmena riječ;
- jednoznačnost i višeznačnost riječi;
- riječi za imenovanje pripadnosti mjestu, kraju, zemlji, narodu;

- riječi za oponašanje zvukova (onomatopeje).

GRAMATIKA

- obnavljanje gradiva o jeziku od prvog do četvrtog razreda;

- rečenica kao komunikacija jedinica;

- jednostavna rečenica; neproširena i proširena;

- glagolski i imenski predikat;

- rečenica s izrečenim subjektom;

- rečenica s više subjekata;

- rečenica bez subjekta;

- rečenični dodaci (pojam);

- promjenljive riječi: imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli;

- nepromjenljive riječi: prilozi, prijedlozi, veznici; čestice; usklici;

- promjenljive riječi: osnova i nastavak;

- deklinacija: funkcija i značenje padeža; padežna pitanja, osnovna značenja padeža;

- imenice: opće, vlastite, zbirne, deklinacije imenica;

- zamjenice: lične, povratne, posvojne, povratno-posvojna, upitne, odnosne, pokazne, neodređene; deklinacija zamjenica;

- pridjevi - značenje i vrste, rod i broj, određeni i neodređeni oblik;

- deklinacija pridjeva;

- komparacija pridjeva;

- brojevi: osnovni, redni i zbirni; brojeva imenica;

- deklinacija brojeva;

- prilozi (pojam);

- prijedlozi (pojam);

- veznici i usklici (pojam);

- samoglasnici i suglasnici;

- slog, dužina sloga;

- akcent: razlikovanje dugih i kratkih slogova;

- glasovne promjene u deklinaciji imenica i komparaciji pridjeva (palatalizacija, sibilizacija, jotacija, prijeglas, nepostojano a).

PRAVOGOVOR I PRAVOPIS

rečenični i pravopisni znakovi;

veliko i početno slovo u imenima mjesta, krajeva, zemalja i naroda;

veliko početno slovo u imenima građevina, vozila, administrativnih jedinica;

usustavljivanje pisanja velikog slova u višečlanim imenima

sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica, zamjenica, pridjeva i brojeva (uvježbavanje);

pisanje *ne* uz imenice, pridjeve i glagole;

izgovor i pisanje izgovornih cjelina uz zamjeničke enklitike;

pisanje superlativa;

pisanje brojeva.

POVIJEST JEZIKA

hrvatski standardni jezik;

hr.narj.štokavko, čakav. i kajkavsko.

I KNJIŽEVNOST

Školska lektira

Hans Christian Andersen, *Majka*

Italo Calvino, *Košulja sretnog čovjeka*

Dobriša Cesarić, *Slavonija*

Jack London, *Zov divljine* (ulomak)

Pere Ljubić, *Podne*

Ivana Brlić Mažuranić, *Šuma Striborova* (ulomak)

Ivan Goran Kovačić, *Pada snijeg, pada snijeg*

Krilov, *Pčele i muve*

Gustav Krklec, *Val*

Ivan Kušan, *Uzbuna na zelenom vrhu*

Dositej Obradović, *Basne*

Luko Paljetak, *Stonoga u trgovini*

Veljko Petrović, *Jabuka na drumu*

Dušan Radović, *Kapetan Džo Pipfoks* (odlomak)

Dinko Šimunović, *Srna*

Dragutin Tadijanović, *Nosim sve torbe a nisam magarac*

Grigor Vitez, *Ptičja pjevanka*

Krešimir Zimonić, *Šuma Striborova* (strip)

Usmena književnost: *Ero s onoga svijeta; Ive vara duždeva sina.*

Domaća lektira

Ivan Kušan, *Koko u Parizu*

Mark Twain, *Tom Sojer*

Grigor Vitez, *Pjesme*

Balint Vujkov, *Zlatni prag*

Književnoteorijski pojmovi:

Poezija

- kompozicija: suodnos dijelova - stihova i kitica;

- motiv;

- akustički i vizulani elementi pjesničke slike;

- ritmičko ustrojstvo pjesme;

- vrste stihova: peterac, šesterac, sedmerac, osmerac, deseterac, dvanaesterac;

vrste strofa: dvostih, trostih, četverostih;

vezani i slobodni stih;

epitet (pojam, određenje);

usporedba (pojam, određenje);

onomatopeja (pojam, određenje);

epska pjesma (osnovna obilježja);

lirska pjesma (osnovna obilježja);

pejzažna i rodboljubna lirska pjesma;

himna (osnovna obilježja);

usmeno i pisano pjesništvo.

Proza:

pripovjedač u prvom i trećem licu;

dijelovi fabule: uvod, zaplet; vrhunac, rasplet;
opis vanjskog i unutarnjeg prostora;
glavni i sporedni likovi;
etička karakterizacija lica; odnos prema drugima;
portret kao sredstvo karakterizacije;
crtica - mali epski oblik
roman za mladež (osnovna obilježja).

Drama:

- igrokaz (osnovna obilježja);
- vrste igrokaza (kazališni, televizijski, radijski);
- likovi u dramskom djelu.

JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Govorenje:

- prepričavanje;
- stvaralačko prepričavanje;
- razgovor (spontani, humoristični, telefonski);
- izvješćivanje prema planu;
- usmeni dijalog i monolog;
- objašnjavanje;
- raspravljanje.

Slušanje:

razvijanje kulture slušanja različitih vrsta tekstova.

Čitanje:

- govorne vrednote pri čitanju lirskog, proznog i dramskog teksta;
- pravilna intonacija izjavne, upitne i usklične rečenice;
- glasno čitanje;
- čitanje po ulogama;
- usmjereno čitanje;
- čitanje u sebi sa određenom zadaćom.

Pisanje:

pismeno prepričavanje;

stvaralačko prepričavanje;

opisivanje (prema planu);

pisanje pisma (intimno, poslovno);

objašnjavanje;

dokazivanje;

četiri školske pismene zadaće sa ispravicima tijekom školske godine.

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da učenici produktivno ovladaju srpskim jezikom u okviru predviđene jezičke i leksičke građe, da upoznaju elemente kulture naroda koji govore tim jezikom i osposobe se za sporazumevanje, druženje i zbližavanje sa pripadnicima većinskog naroda i drugih nacionalnosti.

Zadaci nastave srpskog jezika jesu da učenici:

- produktivno ovladaju govornim jezikom u okviru osnovnih jezičkih struktura i rečnika od oko 2000/3000/1 frekventnih reči i izraza;
- razumeju sagovornika i usmena izlaganja o temama iz svakodnevnog života;
- usvajaju pravilan izgovor i intonaciju pri usmenom izražavanju i čitanju;
- osposobljavaju se za razgovor o temama iz svakodnevnog života;
- savladaju dva srpska pisma i osnove pravopisa radi korektnog pismenog izražavanja u granicama usvojenih jezičkih struktura i leksike;
- upoznaju elementarne zakonitosti srpskog jezika;
- razumeju tekstove različitog žanra u okviru predviđene tematike;
- upoznaju se sa osnovnim karakteristikama kulture naroda čiji jezik uče;
- stiču navike samostalnog korišćenja rečnika i jezičkih priručnika i osposobe se za informisanje, obrazovanje i samoobrazovanje na srpskom jeziku;
- razviju interesovanja i motivaciju za učenje srpskog jezika i tako steknu veću komunikativnu kompetenciju i sposobnost razmišljanja na njemu.

Peti razred

Operativni zadaci jesu da učenici:

- usvoje predviđene jezičke strukture i oko 250 (400) novih reči i izraza;

- razumeju, na sluh, povezanu, složeniju sadržinu sa više leksičkih jedinica od onih koje učenici koriste produktivno;
- dalje se osposobe za razgovor o predviđenim temama, kao i za monološko izlaganje sa novim zahtevima u skladu sa predviđenom povećanom jezičkom građom;
- koriguju greške, i gramatičke i u domenu izgovora, koje se javljaju pod uticajem maternjeg jezika učenika;
- dalje se osposobe za samostalno, informativno čitanje lakših tekstova različitog žanra (literarnih, naučno-popularnih, publicističkih - listova za decu) i da upoznaju elemente kulture naroda koji govore srpskim jezikom;
- osposobe se za analizu teksta;
- dalje se osposobe za pismeno izražavanje na osnovu složenijih pitanja, zadanog plana i dr. uz savladavanje pravopisnih pravila koja se razlikuju u pravopisu jezika učenika, kao i za pisanje kraćih poziva, obaveštenja i dr.;
- steknu znanja iz jezika i o jeziku putem nastave gramatike, što će doprineti bržem razvijanju jezičke kompetencije;
- osposobe se za korišćenje jezičkih priručnika i dvojezičnih rečnika.

SADRŽAJI PROGRAMA

TEMATIKA

Škola: život u školi, novi nastavni predmeti, rad učenika u okviru slobodnih aktivnosti; zajedničke aktivnosti učenika škole; služenje bibliotekom; služenje alatom u školskoj radionici; izleti; listovi za decu.

Svakodnevni život: putovanje, bioskopska predstava; zoološki vrt; lična interesovanja učenika.

Grad i selo: zgrade u kojima se obavlja neka funkcija: opština, pozorište, muzej; fabrika, specijalizovana prodavnica i dr.; održavanje čistoće; poljoprivredni radovi; kulturni spomenici u bližoj okolini.

Društvo i priroda: aktuelne teme iz istorije kulture Srba.

Komunikativne funkcije: pozivanje, prihvatanje, neprihvatanje poziva da se nešto zajedno organizuje, izvinjavanje, izražavanje mogućnosti, nemogućnosti da se nešto uradi i traženje uputstva, obaveštenja; planiranje; iskazivanje fizičkih tegoba.

JEZIČKA MATERIJAL

Imenovanje predmeta i bića

Dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda.

Obrasci: To je njegov tata.

Biću učenik.

Iskazivanje radnje

I dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda.

Uvežbavati slaganje predikata sa subjektom, iskazan sa više ličnih zamenica različitog lica i roda, kao i kombinacijom imenica i zamenica.

Pored toga uvežbavati oblike perfekta i futura glagola sa morfemom **se** u rečenicama sa neiskazanim subjektom.

Obrasci:

Ići ću u bioskop.

Ona je morala (htela, mogla, želela i dr.) da uči (učiti).

Mi i on smo putovali.

Ti i ona putujete.

Ti i ona ste crtali.

Ti i ona ste nacrtale crtež.

Anka i oni su se radovali.

Vera, Jovan i vi ste ručali.

Vera, Jelena i vi ste ručale.

Petar i Marija će putovati.

Igrao sam se sa drugom.

Radovaćete se.

Iskazivanje osobina predmeta i bića

Dalje uvežavanje obrazaca iz prethodnih razreda.

Treba uvežbavati konstrukciju za poređenje: komparativ + genitiv imenica i ličnih zamenica s predlogom + superlativ prideva.

Obrasci:

Petar je kao njegov tata.

Jasna je vrednija od sestre.

Jovan je bolji od Jelene (od nje).

Marija je bila brža od druga (od njega).

Balon je lakši od lopte.

Mirko je najbrži u razredu.

Iskazivanje objekta

Dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda.

U funkciji objekta treba uvežbavati akuzativ imenica ženskog roda na suglasnik, lokativ, imenica i ličnih zamenica.

Korišćenje objekatskih rečenica.

Obrasci:

On je doneo šest knjiga.

Tata je kupio peć.

Oni su priredili svečanost.

Zoran je pričao o izletu (o drugovima).

Ona je pričala o njemu (o njima).

Ja znam da će on doći.

Učitelj je video ko je otišao.

(Uz imenicu u funkciji objekta upotrebljavati atribut iskazan prisvojnom pridevskom zamenicom za svako lice.

U službi objekta treba uvežbavati ličnu zamenicu za svako lice u akuzativu i lokativu.

Obrasci:

Ti si uzeo svoju svesku.

On je uzeo svoju svesku.

Naterao je sebe da radi.

Naterao sam sebe da radim.

On je govorio o sebi.

Oni su puno govorili o sebi.)

Iskazivanje namene

Dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda u funkciji namene treba uvežbavati atribut uz imenicu u funkciji. Uz dvovalentne glagole uvežbavati nenaglašene oblike ličnih zamenica u akuzativu ili dativu.

Obrasci:

Poklonio joj je knjigu.

Kupio je čokoladu malom dečaku.

Dao je značke našim drugovima.

Pisali smo paket vrednim brigadirima.

Vratio mu je lenjir.

Vratio ga je sestri.

/U funkciji namene treba uvežbavati ličnu zamenicu za svako lice.

Uz dvovalentne glagole upotrebljavati enklitičke oblike ličnih zamenica.

Obrasci:

Vera je sebi kupila kaput.

Ja sam sebi kupio odelo.

Vi ste nam ga poklonili.

Ona joj ga je uzela./

Iskazivanje prostornih odnosa

Korišćenjem svih do sada uvežbanih obrazaca za iskazivanje mesta. U funkciji odredbe za mesto uvežbavati genitiv množine imenica i ličnih zamenica.

Obrasci:

Ona stoji ispred izloga.

Petar je prošao pored vojnika (pored njih).

Milica je stala iza drugova (iza njih).

Ptice lete iznad kuća.

Učenici izlaze iz učionica.

/Za iskazivanje mesta vršenja radnje treba uvežbavati akuzativ s predlozima **pod, pred, nad**. Imenice određivati atributima.

Obrazac:

Stavio je torbu pod sedište.

Nagnuo se nad sto.

On je izašao pred kuću.

Stavio je slamu pod umorne konje.

Iskazivanje molbe i zapovesti

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda.

Ivane, pomози mi!

Mama, peci kolača!

/Iskazivanje zapovesti konstrukcijom da + perfekat.

Obrazac:

Da si odmah seo!

Da ste završili zadatke do kraja časa!/

Iskazivanje vremenskih odnosa

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda.

Za iskazivanje vremenskih odnosa treba uvežbavati: genitiv bez predloga, konstrukciju **pre, posle, za vreme** sa ovim padežom i vremenske rečenice sa veznikom **kad**.

Obrasci:

Ivan se probudio u sedam časova.

Baka dolazi svake nedelje (godine).

Svakog meseca (dana, sata) su trenirali.

Nenad je došao pre (posle, za vreme) ručka.

Ivan ide u bioskop kad nauči zadatak.

/Za iskazivanje vremenskih odnosa treba uvežbavati instrumental (imena dana u sedmici) i vremenske rečenice sa veznicima **čim** i **dok**.

Obrasci:

Sredom imamo čas srpskog jezika.

Čim je ušao, zaključao je vrata.

Čim ozdravim, doći ću.

Čim bude prestala kiša, ići ćemo u šetnju.

Dok je on učio, ti si spavala.

Dok crtam, slušam muziku.

Dok Petar bude radio u bašti, ti ćeš spremati sobu./

Iskazivanje načina i uslova radnje

Uvežbavanje priloga u komparativu i superlativu u funkciji odredbe za način.

Obrasci:

Baka hoda sporije od unuke.

Avion leti najbrže.

/Uvežbavati uslovne rečenice sa veznikom **ako**.

Obrasci:

Ako znaš, reci.

Slušaćemo ploče ako dođeš.

Ako budeš učio, postići ćeš odličan uspeh./

Iskazivanje sredstava kojim se vrši radnja

Utvrđivanje obrazaca iz prethodnih razreda.

Obrasci:

Pekar seče hleb oštrim nožem.

Ona čisti malom metlom.

Krojač kroji velikim makazama.

Iskazivanje uzajamne i zajedničke radnje

Utvrđivanje obrazaca iz prethodnih razreda; imenice u ovoj funkciji određivati atributima.

Obrazac:

Zoran razgovara s njom (s nama).

Vesna putuje sa Nadinom mamom.

Ona se igra sa Nadinim psom.

Mi smo letovali sa školskim drugovima.

Iskazivanje uzroka radnje

Za iskazivanje uzroka treba uvežbavati oblike genitiva sa predlogom **zbog** i uzročne rečenice sa veznicima **jer, zato što**.

Obrasci:

Petar nije trenirao zbog kiše.

Petar nije trenirao jer (zato što) je padala kiša.

GRAMATIKA

Pojam proste i proširene rečenice. Rečenice po sadržini: izjavna, upitna, odrična, uzročna. Predikat: glagolski (oblici prezenta, perfekta, futura i imperativa u funkciji predikata), imenski (pomoćni glagol i nominativni oblik imenice, zamenice i prideva). Subjekat (nominativ imenskih reči). Slaganje subjekta i predikata.

Glagolski vid: svršenost i nesvršenost glagolske radnje. Glagolski rod: prelaznost i neprelaznost glagolske radnje.

Bliži objekat.

Atribut: određivanje imenica u funkciji subjekta, imenskog dela predikata i objekta pridevskom reči. Dalje usvajanje gramatičke terminologije.

TVORBA REČI

Imenice koje označavaju vršioca radnje: - **ač** (brijač, jahač, skakač, upravljač) - **lac** (čitalac, gledalac, slušalac, rukovodilac), -**telj** (ljubitelj, voditelj, upravitelj, učitelj), -**ar** (slikar, pekar, zidar, lekar).

Imenice koje označavaju žensku osobu: - **ica** (član - članica, krojač - krojačica, košarkaš - košarkašica, slušalac - slušateljica, učitelj - učiteljica; igrač - igračica), **-inja** (junak - junakinja, pesnik - pesnikinja, prosjak - prosjakinja), **-ka** (bolničar - bolničarka, novinar - novinarka, građanin - građanka).

Tvorba imenica za označavanje životinja: golub - golubica, tigar - tigrica, lav - lavica, vuk - vučica, odnosno žaba - žabac, mačka - mačak, patka - patak. Ukazati da postoje i posebni nazivi za mužjaka i ženku, odnosno potomstvo: konj - kobila - ždrebe, ovan - ovca - jagnje (janje), petao - kokoš - pile, jelen - košuta - lane./

Tvorba prisvojnih prideva: **-ov/ev** (brat - bratov, ded - dedov, domaćin - domaćinov. Petar - Petrov, Jovan - Jovanov; sunce - sunčev, stric - stričev, prijatelj - prijatelj, kralj - kraljev, čuvar - čuvarev/čubarov, kuvar - kuvarev/kuvarov); **-in** (tata - tatin, mama - mamin, Mara - Marin, sudija - sudijin, sestra - sestrin).

PRAVOPIS

Pisanje negacije u odričnim rečenicama i pisanje **li** u upitnim rečenicama.

Pisanje velikog slova u nazivima radnih organizacija; pisanje prideva izvedenih od vlastitih imenica, veliko slovo u pisanju imena praznika.

Skraćenica tipa: tj., npr., itd., APV i sl.

Sastavljeno i rastavljeno pisanje reči.

Ukazivanje na principe fonološkog pravopisa u okvirima usvojene jezičke građe.

GOVORNE VEŽBE

Odgovori na složena pitanja: postavljanje pitanja na osnovu obrađenog teksta, na date složene odgovore, na osnovu datih upitnih reči, intonacijom.

Dijalozi učenika o predviđenim temama, njihovo proširivanje i pravilno korišćenje komunikativnih funkcija.

Prepričavanje obrađenog teksta sa promenom stanovišta (lice, rod, broj, vreme) na osnovu zadanog plana i slobodno; sastavljanje plana (grupno, samostalno); skraćivanje i proširivanje kraćeg teksta; prepričavanje odslušanog teksta, TV emisija za decu, po planu.

/Analiza obrađenog teksta./

Opisivanje predmeta, bića (portret).

Uvođenje u analizu učeničkih izlaganja.

PISMENE VEŽBE

Odgovori na složena pitanja. Postavljanje pitanja na osnovu obrađenog teksta.

Sastavljanje plana (grupno, samostalno). Prepričavanje obrađenog teksta na osnovu plana.

Skraćivanje i proširivanje datih rečenica.

Pričanje doživljaja i događaja iz neposredne okoline na osnovu zadanog plana.

Pisanje: čestitki, poziva i kratkih obaveštenja, pisma, uz pravilno korišćenje komunikativnih funkcija.

Četiri pismena zadatka u toku školske godine.

ČITANJE

U toku cele godine treba čitati tekstove na drugom srpskom pismu. Samo povremeno, radi održavanja kontinuiteta, čitanje tekstova na prvom pismu.

Dalje osposobljavanje učenika za samostalno informativno čitanje lakših, izbornih tekstova, u skladu sa tematikom, različitog žanra (literarnih, naučno-popularnih, informativnih, publicističkih - listova za decu) sa upoznavanjem elemenata kulture koje tekstovi sadrže.

Uvođenje učenika u korišćenje jezičkih priručnika i dvojezičkih rečnika.

LEKTIRA

Vojislav Ilić: *Zimsko jutro*

Dušan Vasiljev: *Domovina*

Milovan Danajlić: *Ljubavna pesma*

Desanka Maksimović: *Pokošena livada*

Miroslav Antić: *Šašava pesma*

Narodna pesma: *Sveti Savo*

Narodna pripovetka: *Djevojka cara nadmudrila*

Šaljive narodne priče i priče o životinjama (izbor)

Milovan Glišić: *Prva brazda*

Branislav Nušić: *Hajduci*

Branko Ćopić: *Bašta sljezove boje* (izbor iz ciklusa *Jutra plavog sljeza*)

Grozdana Olujić: *Staklareva ljubav*

Stevan Raičković: *Male bajke* (izbor)

Dušan Radović: *Kapetan Džon Pipfoks*

Milutin Milanković: *Kroz vasionu i vekove* (izbor)

Izbor iz knjiga, enciklopedija i časopisa za decu

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program sadrži: cilj, vaspitno-obrazovne zadatke, operativne zadatke, tematiku sa osnovnim oblicima komunikacije, jezičku materiju, govorne vežbe, čitanje (od II razreda). Svi elementi programa su međusobno povezani i tako ih treba realizovati.

Zadaci nastave sadrže: opšte zahteve koji se odnose na kvalitet znanja, posebne zahteve za razvijanje i sticanje jezičkih umenja i vaspitne zadatke. Svi delovi programa su u skladu sa zadacima nastave i treba da doprinesu njihovoj realizaciji.

Operativnim zadacima formulisani su zahtevi u pogledu obima programske građe koju učenici treba da savladaju u svakom razredu.

Tematika je data po razredima sa temama i situacijama u kojima se usvaja jezik. Ona sadrži nekoliko tematskih oblasti: **škola, porodica i dom, bliže i šire okruženje, priroda i društvo, aktuelne teme,**

slobodno vreme učenika, iz života mladih i dr. Tematika je data okvirno da bi u izvesnoj meri usmeravala nastavnike i pisce udžbenika prilikom izbora najfrekventnije leksike u okviru datih područja.

Uz tematiku su date forme ophođenja (pozdravljanje, obraćanje, predstavljanje, molba, zahvaljivanje) počev od najjednostavnijih do složenijih koje su potrebne za učenje autentičnog jezika, odnosno ostvarivanje prirodne komunikacije.

Jezička materija data je u vidu rečeničnih modela koji su konkretizovani. U njima je izdvojena ona jezička materija koja pokriva veći deo govornog jezika. Ona je kumulativna jer se nova građa uvek naslanja na prethodnu. Jezički modeli se iz razreda u razred iskazuju drugim jezičkim i leksičkim sredstvima. Jednostavni iskazi postepeno se šire i međusobno kombinuju.

U odeljku **Gramatika** izdvojena je jezička građa koja je u funkciji bržeg savladavanja jezika na produktivnom nivou. U gramatici se pošlo od sintakse, zatim morfologije da bi u završnim razredima (VII i VIII) došlo do sistematizacije znanja o jezičkom sistemu.

Pravopis sadrži one pravopisne norme koje se, manje ili više, razlikuju od onih u pravopisu maternjeg jezika učenika.

U programu je dat i **prošireni deo** koji se prevashodno tiče sadržaja u odeljku *Jezička materija*, a u zavisnosti od karakteristika pojedinih kategorija. Za njegovu realizaciju u celini ili fragmentarno, opredeljuju se škole na predlog predmetnog nastavnika. Obim realizacije ovog dela programa može da varira od škole do škole, od generacije do generacije, od odeljenja u istoj školi, u zavisnosti od nivoa predznanja učenika na koji utiče:

nacionalni sastav sredine u kojoj učenici žive,

srodnost nematernjeg jezika i jezika učenika,

uslovi rada u školi i dr.

Organizacija vaspitno-obrazovnog rada

U nastavi srpskog kao nematernjeg jezika težište rada prenosi se na učenika: on aktivno učestvuje u radu, postaje subjekt nastave, a svojim zalaganjem i radom treba da stiče i razvija jezička umenja, da usvaja jezik i usvojeno znanje primenjuje u komunikaciji.

Nastavnik planira, vodi i organizuje nastavni proces (odabira sadržinu rada, leksiku, nastavne metode, oblike rada, tipove i broj vežbi itd.), koordinira radom učenika da bi se što uspešnije ostvarivali postavljeni zadaci.

Nastava mora biti postavljena tako da se svakom učeniku omogući što češće verbalne aktivnosti jer se samo govorenjem može produktivno ovladati jezikom. Neobično je važno da se poštuje princip individualizacije u radu, s obzirom na to da je znanje jezika veoma heterogeno i među učenicima jednog odeljenja.

Program je jedinstven za sve nacionalnosti. To, međutim, ne znači da pri njegovom ostvarivanju nastavnik ne treba da vodi računa o odnosu srpskog jezika i jezika učenika. Mada ne uvek, teškoće će biti veće ukoliko su i strukturne razlike između dva jezika veće. Poželjno je da nastavnik poznaje strukturu jezika učenika, kako bi težište rada (intenzivnijim vežbama) usmerio na one elemente koji ne postoje u jeziku učenika, a pri čijem usvajanju učenici najviše greše. Naime, pri učenju srpskog jezika javlja se interferencija maternjeg jezika jer formirani mehanizam maternjeg jezika učenika "teži da gotovo neprimetno naturi šablone akcenta, izgovora i rečenične strukture svojstvene maternjem jeziku ukorenjene još u najranijem detinjstvu". Da bi se uticaj maternjeg jezika isključio, nastava srpskog jezika organizuje se bez učešća maternjeg jezika, **direktnom metodom**, što znači da je jezik komunikacije na časovima srpski.

U realizaciji svih zadataka nastavnik treba maksimalno da motiviše učenike koristeći odgovarajuća AV - nastavna sredstva, kompakt-diskove, magnetofonske trake i kasete, aplikacije za flanelograf, ilustracije u udžbeniku, slajdove, dija-film, film, slike, fotografije, grafofolije, slojevite folije, TV - emisije i dr. Nastavnik

mora podsticati učenike da se i oni angažuju na prikupljanju nastavnih sredstava vezanih za temu koja se obrađuje (razglednice, keširane slike, članci iz dnevne i nedeljne štampe i sl.).

Nastavu maternjeg jezika treba povezivati sa nastavom jezika učenika, poznavanjem prirode i društva, istorije, geografije, muzičke i likovne kulture, tehničkog obrazovanja i drugih nastavnih predmeta. Uspostavljanje korelacije među ovim predmetima neophodno je jer omogućuje ostvarivanje obostrano efikasnijih rezultata. Nastavnik, naravno, mora voditi računa o tome da nove pojmove učenik najpre treba da usvoji u nastavi predmeta na svom maternjem jeziku.

Nastavni program od I do VIII razreda čini celinu, ali se u njemu mogu izdvojiti tri etape: I-II, III-VI, VII-VIII razred. Svaka etapa ima svoje specifičnosti.

U I etapi (I i II razred) pristup u nastavi ovog predmeta je u osnovi oralan. Učenici usvajaju osnovne fonetsko-fonološke odlike jezika, artikulaciju novih glasova, akcentat - mesto, kvalitet i kvantitet akcenta, ritam i intonaciju izjavne, upitne i odrične rečenice, osnovne rečenične strukture i osnovni rečenični fond od oko 500 do 600 (u zavisnosti od realizacije i proširenog dela programa) leksičkih jedinica u okviru predviđene tematike; osposobljavaju se da razumeju na sluh jednostavne iskaze, da korektno i osmišljeno reaguju na imperativne iskaze i pitanja, osposobljavaju se za korišćenje i variranje usvojenih struktura i leksike u kraćim dijalozima vezanim za poznatu situaciju, za samostalno opisivanje slika i situacija na osnovu usvojenih elemenata i da usvoje i pravilno upotrebljavaju najosnovnije oblike komunikacije predviđene programom. Nastavnik mora podsticati učenike da se spontano stvaraju što prirodnije situacije u učionici koje se tematski uklapaju u predviđene sadržaje, a koje će biti podsticajne za njihovo verbalno uključivanje.

U II etapi (III-VI razred) nastavlja se rad na razvijanju govornih sposobnosti učenika: savladavaju se elementi izgovora, jezički modeli, koji se proširuju novim elementima, kombinuju se i variraju i nova leksika (900/1600 leksičkih jedinica); koriguju se greške na svim jezičkim nivoima; **razvijaju se još dva jezička umenja** - čitanje i pisanje (prvo pismo, čiji se grafemi manje razlikuju od grafema maternjeg jezika učenika, usvaja se u III razredu, a drugo se usvaja u IV razredu); stiču se jezička znanja (gramatika od IV razreda) koja su u funkciji bržeg savladavanja jezika, odnosno u funkciji sticanja jezičke kompetencije; učenici se osposobljavaju da koriste usvojene jezičke modele i leksiku u dužoj dijaloškoj i monološkoj formi u odnosu na prethodnu etapu; osposobljavaju se za pismeno izražavanje, da razumeju na sluh komplikovanije jezičke iskaze u skladu sa zahtevima programa, da usvoje i pravilno koriste komunikativne funkcije, osposobljavaju se za samostalno čitanje lektire (od V razreda), upoznaju se sa elementima kulture naroda koji govore srpski, upoznaju se sa najfrekventnijim sufiksima i pravopisnim normama srpskog jezika (od V razreda).

III etapa (VII i VIII razred) je završna za učenike koji ne produžuju školovanje, ali je istovremeno i osnova za uspešno izučavanje jezika u okviru srednje škole. U ovoj etapi treba da se formiraju komunikativne sposobnosti učenika. U tom cilju nastavlja se rad na sticanju jezičke i komunikativne kompetencije učenika, usvajaju se komplikovaniji jezički modeli (VII razred), sistematizuje se jezička građa i upoređuje sa maternjim jezikom učenika, intenzivnije se koriguju greške intralingvalnog (u okviru istog jezičkog sistema) i interlingvalnog karaktera (pod uticajem jezika učenika) na svim jezičkim nivoima, usvaja se nova leksika i frazeološki izrazi karakteristični za srpski jezik; razvija se pismeno izražavanje učenika, osposobljava se za analizu teksta i sistematizuje se pravopisna građa (VIII).

Uvežbavanje jezičkih modela. Da bi se učenici osposobili za pravilnu komunikaciju potrebno je da savladaju predviđene jezičke modele. Učenik treba da prepozna zvučnu sliku predložene iskaza koji ilustruje jezički model, da ga razume, imitira, reprodukuje, da ga dugotrajnim raznovrsnim vežbama sa različitim sadržajem automatizuje. Nakon automatizacije jezičkog modela, učenik će moći samostalno da sastavi sopstvene iskaze, odnosno u normalnom govornom tempu moći će da gradi analogne strukture sa novim konkretnim sadržajem, steći će komunikativnu kompetenciju, što je i cilj učenja jezika.

Proces uvežbavanja jezičkih modela treba sprovoditi planski uz dosledno poštovanje principa postupnosti. Jezički modeli se najpre uvežbavaju u čistom obliku jer učenici treba da usvoje osnovne modele u okviru ograničenog vokabulara.

Modeli se usvajaju na poznatoj leksici. U određeni jezički model unosi se samo jedan novi element jer bi istovremeno unošenje dva nepoznata elementa (npr. futur glagola i namenu iskazanu dativom imenice i

zamenice) stvaralo nepotrebne teškoće i usporilo bi usvajanje određenog jezičkog modela. Kasnije se jezički modeli proširuju, kombinuju i uvode se u rad novi, složeniji.

Ilustrovaćemo to na jezičkom modelu **imenovanje predmeta i bića**. Na primer, u obrascu **Petar je učenik**, koji je jedan od konkretnih realizacija navedenog modela, može se predikativ učenik zameniti drugom imenicom u nominativu - **dečak, mladić, fudbaler, stolar** i sl., već prema stvarnoj situaciji. U normalnom iskazu te vrste akcenat je na predikativu, jer se njime otkriva ono što je novo, njime se imenuje lice, a to znači da subjekt i glagolska kopula moraju biti poznati učenicima od ranije da bi shvatili ovu konstataciju, odnosno da bi shvatili informaciju u celini. U praktičnom radu predikativ će se veoma često menjati, jer se na početnom stupnju učenja veoma često vrši imenovanje bića i predmeta kad god je potrebno savladati neku novu imenicu (npr. **Ovo je stolica, ovo je knjiga, a to je olovka** i sl.)

Ako se u tom jezičkom modelu želi savladati nova (leksički i morfološki) kopula, subjekt i predikativ treba da su poznati npr.:

je bio,

će biti

...Petar želi postati učenik,

mora biti.

Subjektat je takođe promenljiv elemenat u obrascu. Mesto imena **Petar** može se upotrebiti svako drugo ime ili zamenica u nominativu, već prema objektivnoj situaciji. Ako subjekt u obrascu promeni rod, po pravilu menja rod i predikativ i zato ovaj obrazac može poslužiti ne samo za uvežbavanje novih imenica, zamenica i pomoćnih glagola, nego i za uvežbavanje slaganja rodova.

Neposredni cilj uvežbavanja ovog obrasca jeste usvajanje novih reči (imenica, pomoćni glagol) i novih oblika (prezent, perfekt i futur pomoćnih glagola) i nekih glagolskih konstrukcija u službi glagolske kopule (**želi postati, mora biti, hoće da bude i sl.**).

Konačni cilj uvežbavanja ovog obrasca jeste da učenici steknu sposobnosti da u novoj govornoj situaciji od novih reči stvore iskaz analogan uvežbanom obrascu.

Kad god se pojavi potreba da se imenuje neko biće ili predmet, učenici će automatski aktivirati u svesti jezički model imenovanja predmeta i bića, koji se može izraziti formulom $S = P$, gde je P glagolska kopula + imenica dakle uslovnom formulom.

$S = P / = k + im.$

Subjekt, kopula i predikativ su obavezni elementi ovog jezičkog modela. Oni moraju biti iskazani da bi iskaz bio potpun.

Ali ovakav iskaz može imati i neobavezne elemente, npr. atribut. Pošto se u obrascu mogu javiti dve imenice, obe mogu imati atribut ili čak svaka i po više atributa. Tako se početni obrazac popunjava novim elementima kako bi iskaz bio potpuniji, precizniji.

Atribut uz imenice u službi predikativa ima tu osobinu da povlači na sebe logički akcenat (npr. **Petar je dobar učenik** - u svesti i govornog lica i sagovornika ima u prvom redu kvalitativnu ocenu koju daje pridev **dobar**) i zato ne treba žuriti sa dodavanjem atributa predikativu ako nije automatizovano iskazivanje početnog obrasca.

U tome i jeste prednost ovakvog rada što se početna struktura koja je sintaksičko-semantički i leksičko-morfološki određena, obeležena, posle automatizovanja navike građenja osnovnog obrasca "otvara" i prima "neobavezne" elemente, to se na taj način proširuje, zasićuje se potrebnim semantičkim kvantitetom i ulazi u govorni proces, zauzima mesto u mehanizmu jezika.

Reč je o najprostijoj rečeničkoj strukturi koja služi za imenovanje bića i predmeta, ali treba imati na umu da se njome ne savlađuje samo sintaksička struktura $S = P / = k + p /$, niti se njome savlađuje samo nova leksika (imenice, pokazne i lične zamenice, pomoćni glagoli sa nepotpunim značenjem), nego se savlađuju i morfološke kategorije (nominativ imenica i zamenica, tri osnovna glagolska vremena i imperativ, brojna konstrukcija u službi subjekta i predikata, kategorija roda i kategorija broja i neki izuzeci od opštih morfoloških i sintaksičkih pravila).

Dakle, shematizovanje, uprošćavanje i ukalupljivanje izraza samo je prividno jer se obrazac u početnom obliku javlja samo na početku vežbanja, dok se ne postigne automatizacija, a kasnije se popunjava drugim elementima, dok se ne postigne bogatstvo potpunog iskaza. Za usvajanje jezičke materije koriste se raznovrsni **tipovi vežbi manipulativnog karaktera**. Funkcija tih vežbi je uvežbavanje, učvršćivanje i automatizacija jezičkih modela da bi se učenici osposobljavali da ih samostalno koriste sa različitim sadržajem u svakodnevnoj komunikaciji.

Manipulativne vežbe su strogo kontrolisane, što znači da pri uvežbavanju pojedinih jezičkih elemenata, nastavnik ispravlja učenika ako greši i ponovo uvežbava nesavladanu jezičku materiju dok je učenik ne usvoji.

U I etapi to su, na primer, vežbe razumevanja na sluh, oralno ponavljanje, odgovori na pitanja, postavljanje pitanja, vežbe supstitucije, vežbe dopunjavanja, vežbe transformacije rečenica (vreme, lice, broj, rod), vežbe sastavljanja rečenica od datih elemenata i datih reči prema modelu, vežbe povezivanja rečenica i dr.

Vežbe odgovora na pitanja i postavljanja pitanja zauzimaju centralno mesto pri uvežbavanju jezičkog modela i doprinose sticanju komunikativne kompetencije. Od ovih vežbi treba razlikovati pitanja i odgovore koji se koriste za proveru razumevanja teksta, razumevanja situacije i leksičkih jedinica.

Kod ovih prvih vežbi svako pitanje i odgovor sadrži obrazac jezičkog modela koji se uvežbava. Zbog toga odgovori učenika moraju biti potpuni, celoviti, što se pri proveru razumevanja teksta ne zahteva uvek.

U skladu sa obimnijim jezičkim gradivom i predznanjem učenika u II etapi, pored navedenih, koriste se složeniji tipovi govornih vežbi. Na primer, variranje modela (dodavanje sintagmatskih veza) pretvaranje u drugi model, transformacija niza rečenica (vreme, lice, rod, broj), integracija rečenica i njihovo proširivanje (skraćivanje i dr.).

Pismene vežbe se vezuju za prethodno oralno usvojenu sadržinu. Pored vežbi, kraćih diktata, dopunjavanja, supstitucije, koriste se i druge. Od IV razreda organizuju se vežbe uvođenja učenika u korišćenje rečnika. Postupno se, u ovoj i sledećoj (III) etapi, uvode i složenije pismene vežbe: sastavljanje rečenica od datih reči prema modelu, diktati lakšeg/težeg teksta na osnovu usvojenih jezičkih modela i leksičkih jedinica, ali sa novim sadržajem, transformacije rečenice, transformacije niza rečenica, sastavljanje rečenica od datih reči prema supstitucionoj tabeli sa novim sadržajem, pravopisne vežbe, leksičke vežbe, korišćenja rečnika i priručnika i dr.

Koliko će se vremena posvetiti uvežbavanju jednog jezičkog modela zavisi, pre svega, od toga da li postoji velika razlika u određenoj jezičkoj konstrukciji u odnosu na maternji jezik. Onim jezičkim modelima koji predstavljaju problem zbog interferencije maternjeg jezika, posvećuje se više pažnje i više vremena da bi i oni prešli u automatizovanu naviku. Neopravdano je preći na uvežbavanje novog jezičkog modela ako nije usvojen prethodni.

Tematika i leksika. Svi delovi programa: tematika, jezička materija, govorne i pismene vežbe i dr. ne čine poseban deo nastave, nego su sastavni delovi celokupnog rada kome je osnovni cilj formiranje i razvijanje govornih sposobnosti učenika.

Jedinstvo ovih oblasti, koje su u programu izdvojene samo zbog preglednosti, ogleda se u tome što se određena sintaksička konstrukcija - jezički model uvežbava na tematski najpogodnijoj materiji, a u radu se koriste oblici govornih i pismenih vežbi. Prema tome, predviđena tematika treba da obezbedi usvajanje, programom predviđene, jezičke modele, kao i usvajanje određene leksike. Iste tematske oblasti javljaju se u više razreda, ali se ostvaruje drugom sadržinom koja je primerena poznavanju jezika i interesovanju učenika. Tema o porodici, na primer, u I razredu može se ograničiti na pet osnovnih jezičkih struktura:

imenovanje predmeta i bića, iskazivanje osobine, iskazivanje radnje, iskazivanje objekta i iskazivanje prostornih odnosa.

Zadatak sve tri etape jeste i savlađivanje određenog fonda reči. Međutim, broj reči u početnoj nastavi nije tako bitan. Minimalni produktivni fond mnogo će uspešnije doprineti savlađivanju mehanizama na maternjem jeziku, nego leksička rezerva u kojoj se učenik (i učitelj) na kraju izgubi, pa u kasnijim godinama zna samo reči, a ne zna da ih upotrebi. U prvoj etapi je osnovni cilj koristiti leksički minimum koji će omogućiti da se savlađuju bitni elementi jezika, a kada se oni savladaju, prirodno je i tako savladati potreban fond reči jer bogaćenje rečnika ide uporedo sa opštim razvojem, kao i sa razvojem izražavanja na maternjem jeziku. I reči svoga jezika uče se do kraja života, ali je mehanizam jezika savladan na početku. U detinjstvu su automatizovane navike sklapanja rečenica radi postizanja određenog cilja u procesu komunikacije.

Usvajanje leksičkih jedinica obuhvata semantizaciju i asimilaciju reči. Semantizacija se vrši korišćenjem predmeta, ili predmeta na slici, odnosno vizuelnih sredstava. Asimilacija reči vrši se u kontekstu, u rečenici i vezuje se za određene govorne situacije. Pored produktivnog leksičkog fonda učenici treba da savladaju i receptivno izvesne reči, rečenice i izraze.

Govorne i pismene vežbe. Osnovni cilj u toku celokupne nastave od I do VIII razreda jeste da se izađe izvan okvira receptivno-reproduktivne nastave i da se ne ostane na nerazvijenom, stešnjenom i siromašnom odgovaranju na pitanja, nego da učenici steknu sposobnost i razvijaju naviku dužeg izlaganja povezanih misli, što je moguće samo ako misle na srpskom jeziku.

Govorne sposobnosti se stiču i razvijaju govorenjem. Zbog toga treba odabrati metodičke postupke koji će učenike staviti u situaciju da **pitaju, odgovaraju**, izražavaju neslaganje ili slaganje sa određenom akcijom ili pojavom, kazuju mogućnost ili nemogućnost izvršenja određene radnje, itd.

Treba stvoriti situaciju koja stvarno odgovara realnoj govornoj komunikaciji.

Da bi se učenici osposobili da produktivno usvoje predviđene elemente govornog i pisanog jezika, pored navedenih manipulativnih vežbi, koriste se i komunikativne vežbe. **Komunikativne (govorne) vežbe** obuhvataju one tipove vežbi u kojima se jezik koristi samostalno, funkcionalno u određenoj govornoj situaciji. U situacionim vežbama učenici treba da usvajaju i pravilno koriste komunikativne funkcije koje su date uz tematiku. **Tipovi komunikativnih pismenih vežbi** dati su po razredima u programu u odeljku pismene vežbe.

U prvoj etapi preovladavaće pitanja i odgovori, ali treba nastojati da učenici postepeno iskazuju odgovore sa više rečenica. U II etapi odgovori na pitanja ne mogu biti samo prepričavanje, nego i komentar ili vezivanje svojih iskustava sa obrađenom temom. Osim raznih oblika prepričavanja učenici treba, u ovoj etapi sve češće samostalno da pričaju lične ili zajedničke doživljaje, a u III etapi treba da preovladava slobodno pričanje.

Sa učenicima koji realizuju prošireni deo programa, nastavnik koristi, osim navedenih, i različite oblike usmenog i pismenog izražavanja koji su prethodno uvežbani na časovima jezika učenika.

U odeljku **Pravopis** izdvojene su samo one kategorije gde postoje manje ili veće razlike u odnosu na pravopisnu normu maternjeg jezika. Stoga se, na primer, ne ističu kao posebni zahtevi: veliko slovo na početku rečenice, tačka na kraju rečenice, upitnik, uzvičnik, pisanje upravnog i neupravnog govora, pisanje dveju tačaka, tačka i zapeta itd.

Paralelno sa usvajanjem jezičke građe, učenici moraju sticati navike primene, principa fonološkog pravopisa.

Izdvojene su prvenstveno one kategorije u kojima postoje drukčija rešenja u dva pravopisna uzusa (pravopisu jezika učenika i pravopisu srpskog jezika), što ne isključuje i poneka identična rešenja u njima. Međutim, i njih treba uvežbavati jer će se samo tako ukloniti mnogobrojne greške koje su evidentirane u pismenim zadacima učenika.

Za obradu pravopisne građe potrebno je izdvojiti 2-3 časa godišnje, ali se preporučuje da se predviđeno vreme razvije na 10-12 vežbi koje će se uklapati u druge časove gramatike i pismene vežbe.

Usvojenost svakog elementa pravopisnih normi može se povremeno proveravati kratkim diktatima koji su sastavljeni od poznate strukture i leksike. Kada učenici savladaju pisma, mogu se proveravati pojedinačni elementi. Na primer, upotreba velikih slova može se proveravati na taj način što se učenicima daju nastavni listići sa kratkim tekstom koji je napisan malim slovima. Za pisanje negacije glagola učenicima se daju nastavni listići sa tekstom u kome se izostavljaju glagoli. Nastavnik čita polako ceo tekst, uključujući i ispuštene glagole. Učenici prate tekst i upisuju glagole.

Domaći zadaci predstavljaju važnu komponentu nastavnog procesa. Njima se ne proverava samo koliko su učenici savladali određeno gradivo i njihova osposobljenost da to znanje primene, nego su pogodni za razvijanje jezičkih umenja (informativno čitanje i pisanje) i za pismeno uvođenje učenika u samostalni rad i samoobrazovanje. Oni se daju učenicima redovno sa osmišljenim ciljem. Zadaci treba da budu raznovrsni, a po težini treba da su odmereni, u skladu sa znanjem i sposobnostima učenika. Nastavnik na času pregleda 2-3 domaća zadatka detaljnije, a po određenom planu pregleda i ocenjuje domaće zadatke svih učenika.

Školski pismeni zadaci su oblik provere usvojenosti programske materije, tj. sinteze veće etape (tromesečja, polugodišta ili godine). Za svaki školski pismeni zadatak u godišnjem planu nastavnik treba da odvoji tri časa. Na jednom času učenici pišu, na drugom nastavnik obrazlaže svakom učeniku ocene, analizira sa učenicima najčešće greške i zajedno sa učenicima ih ispravlja, a na trećem času učenici ispravljaju svoje zadatke.

Upotreba rečnika je sastavni deo čitanja. Uvođenje učenika da se služe rečnikom (tehnika nalaženja reči) počinje IV razredu. Od V do VII razreda koriste se dvojezični i jednojezični rečnici te je potrebno da učenici savladaju tehniku nalaženja i biranja značenja reči.

Tekst u nastavi srpskog jezika pruža osnovu za savladavanje jezika na nivou sistema i na nivou komunikacije. Tekst ima najspecifičniji položaj u III razredu, jer se posle dvogodišnje oralne nastave prelazi na nastavu koja se temelji na udžbeniku, odnosno polazi se od teksta.

Rad na tekstu od V do VIII razreda, pored navedenih elemenata, rad na tekstu obuhvata:

a) analizu teksta sa učenicima koji savladavaju proširen program; sa ostalim učenicima, u skladu sa njihovim mogućnostima i prema proceni nastavnika, analiza teksta vrši se u VII i VIII razredu i

b) rad na bogaćenju leksike.

Gramatika. Iskustva su pokazala da uvežbavanje određene jezičke materije bez gramatičkih objašnjenja i uputstava, bez funkcionalne sistematizacije ne obezbeđuje produktivno znanje određenog jezika. Stoga gramatika mora naći svoje mesto u nastavnom procesu i u skladu sa psihofizičkim mogućnostima učenika datog uzrasta. Imajući u vidu ovaj momenat opravdano je da se sa nastavom gramatike otpočne u IV razredu da bi njen udeo iz razreda u razred bivao sve veći. Drugi momenat koji opravdava uvođenje gramatike od IV razreda jeste i to što je jezički sistem u određenom obimu globalno savladan.

U učenju drugog jezika nemoguće je osloniti se isključivo na intuitivno usvajanje njegove gramatike. Kada je u pitanju ova nastava, mora se govoriti o didaktičkoj gramatici kojom se izgrađuju sposobnosti koje se uopšteno mogu nazvati jezičkim sposobnostima. Ovakva nastava gramatike podrazumeva nužno pojednostavljivanje pravila, definicije (definicije je moguće dati učenicima koji su bolje savladali jezik). Krajnji cilj didaktičke gramatike jeste da izgradi poimanje o funkcionisanju jezičkih pojava u sistem i razvijanje sposobnosti da učenik sam ispravlja greške.

Nastava gramatike je sredstvo da se uči jezik, a ne da se stiču znanja o jeziku. Od učenika ne treba zahtevati da nauči napamet različita gramatička pravila i paradigme, da ih ilustruje odgovarajućim primerima, već da se osposobe za njihovu upotrebu u komunikaciji.

Nastava gramatike ne predstavlja izolovanu nastavnu oblast ovog predmeta, već njen čvrsti integralni deo i pretpostavlja nekoliko faza:

- a) davanje većeg broja primera vezanih za govornu situaciju i obrađeni tekst koji ilustruje jezičku pojavu;
- b) navođenje učenika, individualnim putem, da shvate jezičku pojavu, da uoče njene karakteristike, da dođu do jezičke zakonitosti i pravila po kojima ona funkcioniše u sistemu, odnosno da dođe do zaključaka vlastitom misaonom delatnošću;
- v) davanje objašnjenja - kratkih uputstava o tome čemu služi određena gramatička građa, šta se njome izražava, kada i u kojim okolnostima se upotrebljava, odnosno funkcioniše i princip po kojem funkcioniše u sistemu i
- g) vežbanje.

Redosled usvajanja određenih jezičkih kategorija određuje kontrastivni odnos između jezika učenika i maternjeg jezika. U nastavi, dakle, treba obezbediti kontrastivni pristup.

Za građu koja ne postoji u jeziku učenika, nego samo u maternjem jeziku, nastavnik preciznije objašnjava osobinu i funkciju tih pojava primereno uzrastu učenika.

Jezička građa sistematizuje se frontalno, dok se u uvežbavanju primenjuje i grupni i individualni rad sa učenicima.

Za realizaciju gramatičke građe, gde god za to postoje uslovi koriste se šeme i tabele da bi se jezičke pojave bolje razumele.

Izbor, broj, vrsta vežbi zavisi od jezičke građe i njenog odnosa prema jeziku učenika. Gde su razlike izraženije koristi se veći broj različitih vežbi.

I u gramatici predviđen je prošireni deo za učenike koji brže napreduju u savladavanju srpskog jezika.

Lektira je takođe domaći rad. Ona je predviđena u nastavnom programu od V do VIII razreda. Funkcija lektire je da se učenici osposobljavaju i navikavaju za čitanje u sebi, da samostalno dolaze do saznanja koja ih interesuju, na srpskom jeziku.

U toku školske godine, za lektiru u svakom razredu, učenici treba da pročitaju određeni broj tekstova po sopstvenom izboru ili po izboru nastavnika. Izbor se vrši iz literarnih tekstova, i listova za decu, odnosno omladinu (u VII i VIII razredu), iz naučno popularnih tekstova.

Nastavnik može da zada isti tekst po svom izboru svim učenicima: duži tekst može da podeli na delove, isti deo, ili različite delove, koji čine celinu, da zada grupi učenika ili se za različite tekstove individualno opredeljuje učenicima. Bilo da tekstove bira nastavnik ili učenik, nastavnik daje potrebna uputstva učenicima.

Prilikom određivanja časa lektire potrebno je motivisati učenike. Čitanjem, na primer, odabranog odlomka podstiće se radoznalost i motivisanost učenika da pročitaju lektiru. Za bolje razumevanje teksta učenicima se mogu podeliti pripremljeni nastavni listići sa zadacima koji će ih usmeravati da bolje razumeju tekst i da se pripreme za razgovor.

Provera pročitane lektire vrši se dijaloškom metodom. Učenici koji ne savladavaju prošireni deo programa odgovaraće na pitanja nastavnika, samostalno će prepričavati tekst i sl. učenicima koji bolje znaju jezik i koji savladavaju prošireni deo programa postavljaju se veći zahtevi: da pročitaju ceo tekst, na primer, da daju više odgovora na postavljeno pitanje, samostalno prepričaju i komentarišu tekst i dr. Ovi učenici se postupno, iz razreda u razred, uvode u analizu teksta lektire kao i na časovima jezika učenika.

STRANI JEZIK

Zajednički deo programa

Cilj

Cilj nastave stranog jezika u osnovnom obrazovanju zasniva se na potrebama učenika koje se ostvaruju ovladavanjem komunikativnih veština i razvijanjem sposobnosti i metoda učenja stranog jezika.

Cilj nastave stranog jezika u osnovnom obrazovanju stoga jeste: razvijanje sazajnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njegovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova, sticanje pozitivnog odnosa prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, uz uvažavanje različitosti i navikavanje na otvorenost u komunikaciji, sticanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika. Tokom osnovnog obrazovanja, učenik treba da usvoji osnovna znanja iz stranog jezika koja će mu omogućiti da se u jednostavnoj usmenoj i pisanoj komunikaciji sporazumeva sa ljudima iz drugih zemalja, usvoji norme verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima jezika koji uči, kao i da nastavi, na višem nivou obrazovanja i samostalno, učenje istog ili drugog stranog jezika.

Opšti standardi

Kroz nastavu stranih jezika učenik bogati sebe upoznavajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicima drugih jezika.

Posebni standardi

Razumevanje govora

Učenik razume i reaguje na kraći usmeni tekst u vezi sa temama^[1] predviđenim nastavnim programom.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem kratke pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa temama predviđenim nastavnim programom.

Usmeno izražavanje

Učenik samostalno usmeno izražava sadržaje u vezi sa temama predviđenim nastavnim programom.

Pisano izražavanje

Učenik u pisanoj formi izražava kraće sadržaje u vezi sa temama predviđenim nastavnim programom, poštujući pravila pisanog koda.

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i sa sagovornikom razmenjuje informacije u vezi sa temama predviđenim nastavnim programom, poštujući sociokulturne norme interakcije.

Znanja o jeziku^[2]

Učenik prepoznaje principe gramatičke i sociolingvističke kompetencije uočavajući značaj ličnog zalaganja u procesu učenja stranog jezika.

Peti razred

Operativni zadaci po jezičkim veštinama

Operativni zadaci po jezičkim veštinama se postepeno proširuju i usložnjavaju. Istovremeno se kontinuirano primenjuju i operativni zadaci iz prethodnih razreda.

Razumevanje govora

Učenik treba da:

razume kraće dijaloge (do 7 replika / pitanja i odgovora), priče i pesme o temama predviđenim nastavnim programom, koje čuje uživo, ili sa audio-vizuelnih zapisa;

razume opšti sadržaj i izdvoji ključne informacije iz kraćih i prilagođenih tekstova posle 2-3 slušanja;

razume i reaguje na odgovarajući način na usmene poruke u vezi sa ličnim iskustvom i sa aktivnostima na času (poziv na igru ili neku grupnu aktivnost, zapovest, uputstvo, događaj iz neposredne prošlosti, planovi za blisku budućnost, svakodnevnne aktivnosti, želje i izbori, itd.).

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

razume kraće tekstove (do 80 reči), koji sadrže veliki procenat poznatih jezičkih elemenata, strukturalnih i leksičkih, a čiji sadržaj je u skladu sa razvojnim i sazajnim karakteristikama, iskustvom i interesovanjima učenika;

razume i adekvatno interpretira sadržaj ilustrovanih tekstova (stripove, TV program, raspored časova, bioskopski program, red vožnje, informacije na javnim mestima itd.) koristeći jezičke elemente predviđene nastavnim programom.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

usklađuje intonaciju, ritam i visinu glasa sa sopstvenom komunikativnom namerom i sa stepenom formalnosti govorne situacije;

pored informacija o sebi i svom okruženju opisuje u nekoliko rečenica poznatu radnju ili situaciju u sadašnjosti, prošlosti i budućnosti, koristeći poznate jezičke elemente (leksiku i morfosintaksičke strukture);

prepričava i interpretira u nekoliko rečenica sadržaj pisanih, ilustrovanih i usmenih tekstova na teme predviđene nastavnim programom, koristeći poznate jezičke elemente (leksiku i morfosintaksičke strukture);

u nekoliko rečenica daje svoje mišljenje i izražava stavove (dopadanje, nedopadanje, itd.), koristeći poznate jezičke elemente (leksiku i morfosintaksičke strukture).

Interakcija

Učenik treba da:

- u stvarnim i simuliranim govornim situacijama sa sagovornicima razmenjuje iskaze u vezi s kontekstom učionice, kao i o svim ostalim temama predviđenim nastavnim programom (uključujući i razmenu mišljenja i stavova prema stvarima, pojavama, koristeći poznate morfosintaksičke strukture i leksiku);

- učestvuje u komunikaciji i poštuje sociokulturne norme komunikacije (traži reč, ne prekida sagovornika, pažljivo sluša druge, itd).

Pismeno izražavanje

Učenik treba da:

piše rečenice i kraće tekstove (do 50 reči) čiju koherentnost i koheziju postiže koristeći poznate jezičke elemente u vezi sa poznatim pisanim tekstom ili vizuelnim podsticajem;

izdvaja ključne informacije i prepričava ono što je video, doživeo, čuo ili pročitao;

koristi pisani kod za izražavanje sopstvenih potreba i interesovanja (šalje lične poruke, čestitke, koristi elektronsku poštu, i sl.).

Doživljaj i razumevanje književnog teksta

Može da izrazi utiske i osećanja o kratkom prilagođenom književnom tekstu (pesma, skraćena verzija priče, muzička pesma), koristeći verbalna i neverbalna sredstva izražavanja (crteži, modeliranje, gluma).

Znanja o jeziku i strategije učenja^[3]

Učenik treba da:

prepoznaje i koristi gramatičke sadržaje predviđene nastavnim programom;

poštuje osnovna pravila smislenog povezivanja rečenica u šire celine;

koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti);

razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima;

uočava sličnosti i razlike između maternjeg i stranog jezika i stranog jezika koji uči;

razume značaj upotrebe internacionalizama;

primenjuje kompezacione strategije i to tako što:

1. usmerava pažnju, pre svega, na ono što razume;

2. pokušava da odgonetne značenje na osnovu konteksta i proverava pitajući nekog ko dobro zna (druga, nastavnika, itd);

3. obraća pažnju na reči / izraze koji se više puta ponavljaju, kao i na naslove i podnaslove u pisanim tekstovima;

4. obraća pažnju na razne neverbalne elemente (gestovi, mimika, itd. u usmenim tekstovima; ilustracije i drugi vizuelni elementi u pismenim tekstovima);

5. razmišlja da li određena reč koju ne razume liči na neku koja postoji u maternjem jeziku;

6. traži značenje u rečniku;

7. pokušava da upotrebi poznatu reč približnog značenja umesto nepoznate (npr. **automobil** umesto **vozilo**);

8. pokušava da zameni ili dopuni iskaz ili deo iskaza adekvatnim gestom / mimikom;

9. uz pomoć nastavnika kontinuirano radi na usvajanju i primeni opštih strategija učenja (generalizacija, indukcija, dedukcija, inferencija i pozitivni transfer)

---

¹ Teme predviđene nastavnim programom obuhvataju i one teme koje su obrađene tokom prethodnih godina učenja stranog jezika.

² Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

³ Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Privatno	Javno	Obrazovno
<ul style="list-style-type: none"> - zajedničke aktivnosti i interesovanja u školi i van nje (izlasci, dogovori, preuzimanje odgovornosti u dogovorenoj situaciji); - dogovor i uzajamno poštovanje među članovima porodice; - privatne proslave (rođendan, godišnjice i dr.); - priprema, planiranje, organizacija, podela poslova; - obaveze u kući, uređenje prostora u kojem se živi, promene u sopstvenom kutku (poster, nove boje...). 	<ul style="list-style-type: none"> - razvijanje pozitivnog odnosa prema životnoj sredini i drugim živim bićima; - tradicija i običaji u kulturama zemalja čiji se jezik uči (karneval...); - obroci (sličnosti i razlike sa ishranom u zemljama čiji se jezik uči); - stambena naselja - kako stanujemo (blok, naselje, kuća ....); - tipični kvartovi u velikim gradovima (u zemljama čiji se jezik uči); - kupovina odeće (veličina, boje, moda, stilovi i trendovi) - razvijanje kritičkog stava prema negativnim elementima vršnjačke kulture (netolerancija, agresivno ponašanje itd.). 	<ul style="list-style-type: none"> - tematske celine i povezanost sadržaja sa drugim predmetima; - snalaženje u biblioteci/medioteci - upotreba informacija iz medija.

Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE

Program za peti razred podrazumeva komunikativne funkcije kao i u prethodnom razredu. One se usložnjavaju sa leksičkim i gramatičkim sadržajima predviđenim nastavnim programom.

Sadržaj komunikativnih funkcija može biti jednostavan ili složen u zavisnosti od ciljne grupe (uzrast, nivo jezičkih kompetencija, nivo obrazovanja). U nastavi stranih jezika sadržaj komunikativnih funkcija zavisice od nastavnog programa. Komunikativne funkcije su kao i u prethodnom razredu, ali su strukturalno i leksički u skladu sa programom za strane jezike za peti razred osnovne škole.

Predstavljanje sebe i drugih;

Pozdravljanje;

Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama);

Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi;

Postavljanje i odgovaranje na pitanja;

Molbe i izrazi zahvalnosti;

Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti;

Izražavanje dopadanja/nedopadanja;

Izražavanje fizičkih senzacija i potreba;

Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama);

Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (*Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...*);

Davanje i traženje informacija o sebi i drugima;

Traženje i davanje obaveštenja;

Opisivanje lica i predmeta;

Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu;

Izražavanje pripadanja i posedovanja;

Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku;

Skretanje pažnje;

Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja;

Iskazivanje izvinjenja i opravdanja.

GRAMATIČKI SADRŽAJI SA PRIMERIMA

Svi gramatički sadržaji uvode se sa što manje gramatičkih objašnjenja osim ukoliko učenici na njima ne insistiraju, a njihovo poznavanje se evaluira i ocenjuje na osnovu upotrebe u odgovarajućem komunikativnom kontekstu, bez insistiranja na eksplicitnom poznavanju gramatičkih pravila.

ENGLESKI JEZIK

Učenici treba da razumeju i koriste:

1. Imenice - receptivno i produktivno (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju)

a. Brojive i nebrojive imenice: *rain, water, season, year*

b. Množina imenica na *-y, -f, -fe*: *body, bookshelf, wife*.

Nepravilna množina imenica: *feet, people, mice*.

Sinkretizam jednine i množine: *sheep, fish*.

v. Saksonski genitiv sa imenicom u množini (pravilna i nepravilna množina) *a girls' basketball team, the men's tennis champion*.

2. Član

a) Neodređeni član, u izrazima: *have a party, go for a walk, ride a bicycle*

b) Određeni član:

- uz nazive muzičkih instrumenata: *play the guitar*.

- u izrazima: *go to the seaside/to the mountains*

- razlika između određenog i neodređenog člana u širem kontekstu: *My brother is a football player and he is the captain of the school football team*.

v) Nulti član:

- uz doba dana: *at noon, at midnight*

- godišnja doba: *in spring, in summer*

- uz nazive sportova: *play football, do gymnastics*

- u izrazima: *go on foot/ by bus, go to school, go to bed, at home*

2. Pridevi - receptivno i produktivno (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju)

a. Pridevi sa nastavcima *-ed* i *-ing* (*interesting - interested*).

b. Pridevi na koji izražavaju nacionalnu pripadnost (*Canadian, British, Chinese, French, Greek*).

v. Poređenje prideva

- analitički komparativ i superlativ: *more expensive, the most dangerous*;

- nepravilno poređenje prideva (*good/ bad; much/many*).

3. Zamenice - receptivno i produktivno (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju).

- Objekatski oblik ličnih zamenica: *ask me, listen to him/her, tell us, write them down*

- Prisvojne zamenice: *mine, yours, his / hers*

4. Determinatori *some, any, no*.

5. Predlozi - receptivno i produktivno (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju):

a) pozicija u prostoru: *on, under, next to, in front of, in, at, between, behind, opposite*.

b) pravac kretanja: *to, towards, over, away, from, into*

v) vreme: *at 10, on the fourth of July, in March, in 1941*

g) doba dana, godišnje doba: *in the morning, at noon, in spring*,

d) poreklo: *from England*

đ) sredstvo: *with a pen, by bus*

e) namena: *for children, for painting*

6. Glagoli:

a) razlika između The Present Simple Tense i The Present Continuous Tense.

b) The Simple Past Tense pravilnih glagola i najčešćih nepravilnih glagola, potvrdni, upitni i odrični oblici, receptivno i produktivno.

v) The Present Perfect pravilnih i najfrekventnijih nepravilnih glagola uz priloge *just, ever, never*.

g) The Future Simple i BE GOING TO.

d) Modalni glagoli

- *can, could* - značenje sposobnosti.

- *mustn't* - izražavanje zabrane

- *can, can't, must, mustn't* - iskazivanje pravila ponašanja

e) Najfrekventniji prepozicioni glagoli: *look at, listen to, put on, find out, talk to, sit down, get up, get in.*

g) Konstrukcija *I like swimming, I am crazy about driving.*

7. Prilozi i priloške odredbe (i receptivno i produktivno)

a) za vreme: *yesterday, last week/year, ago; tomorrow.*

b) za mesto i pravac kretanja: *beside, by, upstairs/ downstairs; to.*

v) za način (*well*).

g) za učestalost, sa posebnim naglaskom na poziciju ove vrste priloga u rečenici: *every day, often, once, twice, three times, sometimes, often, usually.*

8. Brojevi

Prosti brojevi do 1000. Redni brojevi do 30. Godine.

9. Upitne rečenice (i receptivno i produktivno):

a. koje zahtevaju odgovore da/ne;

b. sa upitnim rečima *where, when, who, what, how, why, how many, much.*

10. Veznici *and, but, or, first, then, after, because.*

ITALIJANSKI JEZIK

Učenici treba da razumeju i koriste:

1. Imenice - vlastite i zajedničke, odgovarajući rod, broj, sa determinativom: *Signora/Signor Rossi, Maria, Anna, Federica, Giovanni, Riccardo, Belgrado, l'Italia, la Serbia, il Tirreno, l'Adriatico, le Alpi, gli Appennini; i miei genitori, mia madre, Il loro padre, il nostro paese, i vostri figli, questo studente, questa ragazza, quell'amico, quella casa.*

2. Određeni član ispred datuma: *Oggi e il 31 gennaio; ispred imena dana: La domenica non studio.*

3. Partitivni član: *Ho comprato un'etto di prosciutto. Voglio delle mele. Non mangio pane.*

4. Zamenice za direktni i indirektni objekat: *Marco e Ana sono tuoi amici? Non, non li conosco. Il libro? Scusi, lo porto domani. E tu Marco, hai scritto a tua sorella? No, non le ho scritto, non ho avuto tempo.*

5. Prideve - odgovarajući rod, broj, mesto, poređenje: *un ragazzo grande, una ragazza grande, le persone simpatiche, un piore rosso, Giovanna e piu alta della sua sorella, noi siamo meno veloci di voi. Giorgio e il piu grande chiacchierone di noi tutti.*

6. Brojeve: osnovne preko 1000, redne do 20: *E' un libro di cento pagine! Abito al settimo piano. Faccio la quinta.*

7. Pitanja: *Puoi venire a casa mia domani? Conosci la mia cugina? Che cosa aspettate? Dove andate? A che ora tornate a casa? E quando torni? Abiti qui? C'e qui il tuo indirizzo? Perché? Chi torna domani?*

8. Negaciju: *Io non mangio frutta. Tu non lo vedi domani.*

9. Zapovedni način: *Fa' presto! Non tornare tardi ! Non andate via senza di me.*

10. Kondicional glagola potere i volere: *Vorrei un gelato alla frutta, per piacere. Potresti portarmi domani il tuo quaderno di matematica ?*

11. Glagolska vremena:

- Presente Indicativo frekventnih glagola, računajući i povratne (*alzarsi, lavarsi*) i bezličnih glagola (*piovere, nevicare*);

- Passato prossimo i Imperfetto - građenje i kontrastiranje upotrebe: *Dormivo quando e tornato Marco. L'ho conosciuto al mare, tanti anni fa, quando avevo appena cinque anni!*

- Futuro: *Ragazzi, domani andremo tutti insieme a teatro. Giulia tornera fra quattro mesi.*

12. Predloge i sažete članove: *Vivo a Kragujevac, in Serbia; in luglio andiamo in vacanza a Belgrado; ieri siamo andati allo Zoo; ritorni dalla scuola a quest'ora ? E' in macchina, arriva a casa fra poco. Non faremo tardi al cinema, lo spettacolo inizia alle otto, ci aspetteranno a casa di Marco, ci andiamo tutti a piedi.*

13. Priloge za vreme, mesto, način, količinu: *prima, dopo, oggi, domani, sempre, qui, li, la, davanti, dietro, bene, male, poco, molto, tanto, troppo, piu, meno.*

14. Veznike *e, o, ma.*

NEMAČKI JEZIK

Učenici treba da razumeju i koriste:

1. Imenice - u nominativu, akuzativu, dativu i genitivu (za izražavanje posesivnih odnosa: *das Haus meiner Eltern*).

Množina imenica na *-en, -e, -er, -s, -o*: *Freundinnen, Schuhe, Kinder, -Kinos, -Schüler.*

Supletivna množina: *die Schneefälle, die Sportarten.*

a. vlastite imenice, posebno imena ljudi i geografski nazivi nemačkog govornog područja

Martin, Klaus, Jürgen, Maraike, Elke, Saskia etc.; Europa, Österreich, der Rhein, die Alpen.

b. zajedničke imenice muškog, ženskog i srednjeg roda: *der Schüler, die Lehrerin, das Kind*

v. brojive i nebrojive imenice: *die Rose, der Kakao*

2. Član: određeni, neodređeni i nulti

a) Određeni član:

- razlika između neodređenog i određenog člana u širem kontekstu (neodređeno i nepoznato: određeno i poznato): *Klaus hat eine neue Jacke. Die Jacke ist gelb.*

- kontrahovani (sažeti) član:

- uz glagole kretanja: *ins Bett gehen, zur Schule gehen, ans Meer fahren, ins Gebirge fahren*

- uz godišnja doba: *im Sommer*

- uz strane sveta: *im Norden*

- uz doba dana: *am Vormittag*

- uz datume: *am 6. März*

b) Neodređeni član u izrazima: *einen Spaziergang machen, eine Frage stellen*

g) Nulti član:

- uz nazive sportova: *Fußball spielen, Gymnastik treiben*

- uz nazive muzičkih instrumenata: *Klavier spielen*

- u izrazima: *zu Fuß gehen, zu Hause sein, nach Hause gehen*

3. Pokazne, prisvojne, upitne i najfrekventnije neodređene determinative: *diese Stadt, mein Ball, welches Haus, einige Schüler, manche Lehrer.*

4. Prideve u slaboj, jakoj i mešovitoj promeni (*ein hübsches Kind, das hübsche Kind, hübsche Kinder*)

Poređenje prideva

pravilno poređenje: *billig, billiger, der (die, das) billigste*

nepravilno poređenje prideva (*gut/besser; viel/mehr*).

a. Izvedene prideve sa nastavcima *-bar, -lich* i *-ig*: *lesbar, sommerlich, windig* (receptivno).

b. Prideve koji izražavaju nacionalnu pripadnost i to najfrekventnije (*Serbisch, Österreichisch*)

v. Prideve izvedene od imena grada (*Belgrader, Hamburger*).

3. Lične zamenice u nominativu, akuzativu i dativu: *ich, mir, mich*.

Prisvojne zamenice: *meiner, deiner*

5. Frekventne predloge:

a) za označavanje položaja u prostoru: *auf dem Tisch, unter dem Stuhl, zwischen den Bänken, hinter der Schule, vor dem Theater, dem Kino gegenüber.*

b) za pravac kretanja: *zum Arzt, nach Deutschland, in die Stadt*

v) vreme: *um 10.00 Uhr, am 3. Oktober, im März,*

g) doba dana, godišnje doba: *am Abend, im Frühjahr,*

d) poreklo: *aus der Schweiz*

đ) sredstvo: *mit dem Taxi*

e) namena: *fur Kinder*

6. Glagole (potvrđni, upitni i odrični oblici) u sledećim vremenima:

a) prezent slabih i jakih glagola

b) preterit pomoćnih i modalnih glagola

v) perfekt slabih i najfrekventnijih jakih glagola

g) futur

d) konjunktiv preterita modalnih glagola za postavljanje učtivih pitanja i izražavanje želje (bez gramatičkih objašnjenja):

Möchtest du einen Apfel? Möchtest du heute mit mir ins Kino gehen?

glagoli sa predložnom dopunom: *warten auf, hoffen auf, sich freuen über/auf.*

povratni glagoli: *sich waschen*

7. Prilozi i priloške odredbe (i receptivno i produktivno)

a) za vreme: *gestern, vor einer Woche, letztes Jahr, morgen.*

b) za mesto i pravac kretanja: *da hinten, geradeaus, nach links.*

v) za način: *zufällig.*

g) za učestalost: *oft, einmal, jeden Tag, zweimal im Monat, üblich.*

8. Brojeve

Proste brojeve preko 1000. Redne brojeve do 30. Godine.

9. Upitne rečenice:

a. koje zahtevaju odgovore *Ja/Nein*;

b. sa upitnim rečima na *w-*: *wer, was, wann, wo, warum, womit, wie oft, wie viel.*

10. Veznike za naporedne rečenice (receptivno i produktivno): *und, aber, oder, denn.*

Veznike za zavisno-složene rečenice (receptivno); relativne zamenice i priloge (receptivno): *weil, ob.*

11. Redosled elemenata u potvrdnim, odričnim, upitnim i složenim rečenicama: *Ich fahre morgen nach Berlin. Fährst du auch nach Berlin? Wer fährt nach Berlin. Ich weiß nicht, ob ich nach Berlin fahre.*

RUSKI JEZIK

Učenici treba da razumeju i koriste:

Relaciju slovo - glas i razlikovanje glasova i slova u ruskom jeziku; osnovna obeležja suglasničkog i samoglasničkog sistema ruskog jezika: izgovor glasova koji se beleže slovima *ж, ш, ч, щ, л*; izgovor i beleženje parnih tvrdih i mekih, zvučnih i bezzvučnih suglasnika; izgovor i beleženje akcentovanih i redukovanih samoglasnika; izgovor glasova u grupama *чт, сч, зч, цш, зш, стн, здн*. Osnovne tipove izjavne i upitne intonacione konstrukcije.

Slaganje subjekta (imenica) i prostog glagolskog predikata (lični glagolski oblik): *Вова читает. Миша читал. Маша читала.*

Glagol u funkciji prostog glagolskog predikata - prezent glagola prve i druge konjugacije, perfekat : *я читаю, ты читаешь, ял люблю, ты любишь, он говорил, она писала, они рассказывали...*

Imenice u funkciji imenskog dela predikata: *Я ученица. Мата - врач.*

Oblike ličnih zamenica u funkciji subjekta: *Меня зовут Аня. Мне одиннадцать лет.*

6) Slaganje broja i imenice: *один дом, два (три, четыре) дома, пять домов; одна парта, две (три, четыре) парты, пять парт; один год, два (три, четыре) года, пять лет.*

Slaganje imenica i pridevskih reči: *красный свет, Новый год, зеленая доска, большая елка, вкусное яблоко, синее пальто.*

Iskazivanje pitanja: *Кто он? Что тут? А дом? И двор ваш?*

Iskazivanje posesivnosti: *У меняе сть...У меня нет...*

Iskazivanje vremenskih odnosa: *Который час? Ровно час; пять минут второго; половина второго; без пяти два.*

Какое сегодня число? Первое февраля.

Iskazivanje prostornih odnosa (pravac i mesto): *куда, где, когда; к врачу, на улицу, в автобус; у парты, на кухне, в городе; налево, направо, прямо.*

Iskazivanje imperativnosti (2. lice jednine i množine): *читай, читайте; скажи, скажите; познакомьтесь!*

Konstrukcije s osnovnim glagolima kretanja: *Я иду в школу. Куда идет этот автобус? Ты едешь на автобусе. Куда едут Миша и Саша?*

FRANCUSKI JEZIK

Učenici treba da razumeju i koriste:

1. Imenice - vlastite i zajedničke, odgovarajući rod, broj, sa determinativom: *Madame/Monsieur Mercier, Sylvie, Dominique, Jean-Pierre, Paris, Belgrade, la France, la Serbie, l'océan Atlantique, les Alpes ; mes parents, leur mere, notre pays, vos enfants, cet élève, quelle maison ?*

2. Određeni član ispred datuma: *Aujourd'hui c'est le 31 janvier; ispred imena dana: Le mardi je fais du tennis.*

3. Partitivni član: *J'ai acheté de la creme solaire.*

4. Zamenicu on: *On va au cinéma? En Suisse, on parle allemand, français et italien.*

5. Zamenice za direktni i indirektni objekat: *Tes amis? Je ne les connais pas! Mon livre ? Et a ta soeur, tu lui as écrit ? Samo receptivno: Je te le prete avec plaisir!*

6. Prideve - odgovarajući rod, broj, mesto, poređenje: *un grand garçon, une grande fille, des personnes sympathiques, une fleur rouge, Sylvie est plus grande que sa soeur; nous sommes plus rapides que vous.*

7. Brojeve: osnovne preko 1000, redne do 20: *C'est un livre de cent pages! J'habite au sixieme étage.*

8. Pitanja: *Est-ce que tu peux venir tout de suite ? Tu connais ma cousine? Qu'est-ce que vous attendez ?! Il vient quand ? Tu habites ou? C'est quoi ton nom / ton adresse...? Pourquoi... ?*

9. Negaciju: *Elle ne vient pas avec nous? Je n'ai pas de frere.*

10. Zapovedni način: *Viens avec Pierre! Ne partez pas sans moi!*

11. Kondicional glagola *pouvoir* i *vouloir*: *Je voudrais un kilo de pommes, s'il vous plait. Est-ce que tu pourrais me preter ton portable?*

12. Glagolska vremena:

- prezent indikativa frekventnih glagola, računajući i povratne (*se lever, se coucher*) i unipersonalne (*pleuvoir, neiger*) ;

- složeni perfekt i imperfekt - građenje i kontrastiranje upotrebe: *Nous nous sommes rencontrés sur une plage quand nous avons quatre ans! Je dormais quand le téléphone a sonné.*

- futur prvi: *Nous déménagerons cet été. Nous irons chez ma grand-mère.*

13. Konstrukciju *il faut* sa infinitivom: *Il faut acheter des jus, préparer des sandwiches, décorer la salle...*

14. Predloge i sažete članove: *J'habite a Kragujevac, en Serbie; nous allons passer nos vacances en Belgique; nous sommes allés au zoo ; il rentre du stade/de l'école a quelle heure ? il y a un petit chat dans la rue, il est sous la voiture, je vais le mettre sur la fenetre, c'est pour toi.*

15. Priloge za vreme, mesto, način, količinu: *avant, apres, aujourd'hui, hier, demain, toujours, ici, là, devant, derriere, bien, mal, vite, doucement, gentiment, beaucoup, moins, plus,* itd.

16. Veznike *et, ou, mais.*

ŠPANSKI JEZIK

Imenice - receptivno i produktivno

a. Vlastite imenice, posebno imena ljudi i geografski nazivi hispanskog govornog područja

Miguel, María, Pedro, Elena, Juan, etc.; Espana, América Hispánica/Latina, etc.

b. Zajedničke imenice s promenom u članu i drugim determinativima - (*el libro, este libro, mi libro, los libros, estos libros, mis libros*)

2. Pridevi - receptivno i produktivno

a. Poređenje prideva: *comparativo y superlativo relativo*: *más bonito que, el más bonito*

b. Pridevi sa apokopom: *un gran actor, un buen amigo*

3. Lične zamenice - receptivno i produktivno

a. u funkciji subjekta: *yo, tú, él, ella, nosotros, vosotros, ellos, ellas, Usted, Ustedes*

b. u funkciji objekta, nenaglašene: *me, te, le, la, lo, nos, os, les, las, los*

v. u funkciji objekta, naglašene: *a mí, a ti, a él, a ella, a nosotros, a vosotros, a Usted, a Ustedes*

g. zamenice: *se* (povratni glagoli i glagoli sa "*leksičkim se*"): *lavarse; tratarse de...*

4. Predlozi (i receptivno i produktivno)

de, a, sin, con, conmigo, contigo, sobre/encima de, bajo/debajo de, cerca de, lejos de, etc.

5. Glagoli:

a. Sadašnje vreme pravilnih glagola *-ar, -er, -ir* i najfrekventnijih glagola sa promenom u osnovi: *decir, traer, poner, etc. Presente del indicativo* - i receptivno i produktivno u svim glagolskim licima

b. *Imperativo* i *presente del subjuntivo* gore navedenih glagola

(u negiranim imperativnim konstrukcijama i u formalnom stilu)

obraćanja: *habla/hable/hablád/hablen/no hables/no hablen/no habléis*) - i receptivno i produktivno

v. Prošla vremena (samo u indikativu): *Pretérito perfecto simple (pretérito indefinido); Pretérito imperfecto; Pretérito perfecto compuesto*: - frekventni pravilni glagoli i određeni broj najfrekventnijih nepravilnih glagola u svim glagolskim licima (*hablar, comer, beber, pensar, trabajar, escribir, leer, vivir, jugar, viajar, estudiar// ser, estar, tener, ir, traer, decir, venir, etc...*) - i receptivno i produktivno kao kompletne fraze

El fin de semana pasado visité a mis abuelos.

Lo siento, se me olvidó la tarea en casa.

Cuando era pequeña, me gustaba jugar con las muñecas.

¿Has terminado la tarea?

g. Modalni glagoli (u gore navedenim glagolskim vremenima) - i receptivno i produktivno kao kompletne fraze, u konstrukcijama sa infinitivom i sa imenskim dodacima: *poder, querer, saber, tener que, gustar*

Me gusta este libro.

¿Puedo salir?

Quiero viajar a México.

Tengo que estudiar mucho.

đ. Bezlične konstrukcije sa subjunktivom

Es importante que estudies lenguas extranjeras.

Es necesario que duermas bien.

e. Lične konstrukcije sa prezentom subjunktiva (samo receptivno)

Te recomiendo que viajes a Espana.

đ. Futur (i receptivno i produktivno)

Este verano viajaré a Espana.

ž. Osnovni glagolski izrazi (i receptivno i produktivno)

tener que + infinitivo/, deber + infinitivo, hay que + infinitivo, hay+ imenica (hay mucha gente aquí)

6. Prilozi (i receptivno i produktivno)

a. Formiranje priloga pomoću sufiksa - *mente* (iz osnovnog rečnika).

b. Prilozi za vreme: *ahora, siempre, a menudo, con frecuencia, nunca, a veces, de vez en cuando, etc...*

v. Prilozi za količinu: *mucho, poco, bastante, suficiente(mente)*.

g. Prilozi za način: *bien, mal, así, de tal manera, rápido, despacio, voluntariamente*.

d. Prilozi i predložki izrazi za mesto i pravac kretanja: *aquí, allí, en la calle, en casa, en iglesia, a casa, a clase, etc.*

7. Brojevi: osnovne preko 1000, redne do 5 (primer(o(s))/primera(s), etc.)

8. Upitne rečenice (i receptivno i produktivno):

a. sa upitnom reči (*¿Quién?, ¿Cuándo?, ¿Cómo?, ¿Dónde?, etc.*),

b. koje zahtevaju odgovora da/ne (*sí/no*)

9. Negacija (i receptivno i produktivno)

No trabaja hoy.

No quiero ir al cine esta tarde.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Komunikativna nastava jezik smatra sredstvom komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovede i primenjuju sledeći stavovi:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima od interesa za učenike, u prijatnoj i opuštenoj atmosferi;
- govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- nastavnik mora biti siguran da je shvaćeno značenje poruke uključujući njene kulturološke, vaspitne i socijalizirajuće elemente;
- bitno je značenje jezičke poruke;
- počev od petog razreda očekuje se da nastavnik učenicima skreće pažnju i upućuje ih na značaj gramatičke preciznosti iskaza;
- znanja učenika mere se jasno određenim **relativnim** kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;
- sa ciljem da unapredi kvalitet i obim jezičkog materijala, nastava se zasniva i na socijalnoj interakciji; rad u učionici i van nje sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama iz različitih izvora (internet, dečiji časopisi, prospekti i audio materijal) kao i rešavanjem manje ili više složenih zadataka u realnim i virtuelnim uslovima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem;
- počev od petog razreda nastavnik upućuje učenike u zakonitosti usmenog i pisanog koda i njihovog međusobnog odnosa.
- svi gramatički sadržaji uvode se bez detaljnih gramatičkih objašnjenja, osim, ukoliko učenici na njima ne insistiraju, a njihovo poznavanje se evaluira i ocenjuje na osnovu upotrebe u odgovarajućem komunikativnom kontekstu.

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće :

- usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;
- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;

- udžbenici postaju izvori aktivnosti i moraju biti praćeni upotrebom autentićnih materijala;
- ućionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan;
- rad na projektu kao zadatku koji ostvaruje korelaciju sa drugim predmetima i podstiće ućenike na studiozni i istraživaćki rad;
- za uvođenje novog leksićkog materijala koriste se poznate gramatićke strukture i obrnuto.

Tehnike (aktivnosti)

Tokom ćasa se preporučuje dinamićno smenjivanje tehnika / aktivnosti koje ne bi trebalo da traju duće od 15 minuta.

Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa trake (slušaj, piši, poveži, odredi ali i aktivnosti u vezi sa radom u ućionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.).

Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama, simulacije itd.)

Manualne aktivnosti (izrada panoa, prezentacija, zidnih novina, postera za ućionicu ili roditelje i sl.)

Većbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u veźbanki, dodati delove slike, dopuniti informacije, selektovati taćne i netaćne iskaze, utvrditi hronologiju i sl.)

Igre primerene uzrastu

Pevanje u grupi

Klasiranje i upoređivanje (po kolićini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...)

Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti

"Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz

Povezivanje zvućnog materijala sa ilustracijom i tekstem, povezivanje naslova sa tekstem ili pak imenovanje naslova

Zajednićko pravljenje ilustrovanih i pisanih materijala (izveštaj/dnevnik sa putovanja, reklamni plakat, program priredbe ili neke druge manifestacije)

Razumevanje pisanog jezika:

uoćavanje distinktivnih obeleźja koja ukazuju na gramatićke specifićnosti (rod, broj, glagolsko vreme, lice...);

prepoznavanje veze između grupa slova i glasova;

odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstem, taćno/netaćno, višestruki izbor;

izvršavanje proćitanih uputstava i naredbi.

13. Pismeno izražavanje:

- povezivanje glasova i grupe slova;
- zamenjivanje reći crteźom ili slikom;

- pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično);
- povezivanje kraćeg teksta i rečenica sa slikama/ilustracijama;
- popunjavanje formulara (prijava za kurs, pretplatu na dečiji časopis ili sl, nalepnice za kofer);
- pisanje čestitki i razglednica;
- pisanje kraćih tekstova;

14. Uvođenje dečije književnosti i transponovanje u druge medije: igru, pesmu, dramski izraz, likovni izraz.

STRATEGIJE ZA UNAPREĐIVANJE I UVEŽBAVANJE JEZIČKIH VEŠTINA

S obzirom na to da su operativni zadaci nastave stranih jezika koncipirani prema zadacima po jezičkim veštinama, važno je i da se u nastavi stranih jezika permanentno i istovremeno uvežbavaju sve jezičke veštine. Samo tako učenici mogu da steknu jezičke kompetencije koje su u skladu sa zadatim ciljem.

S toga je važno razvijati strategije za unapređivanje i uvežbavanje jezičkih veština.

VRSTE ČITANJA

Orijentaciono čitanje. Uočiti glavni tok teksta da bi se dobio opšti utisak, da bi se odlučilo za šta i kako upotrebiti tekst. Postupci:

Brzo čitanje po poglavljima;

Pratiti raspodelu delova teksta, pre nego njegov linearni tok;

Ciljati na prepoznavanje suštine: ključnih reči, sadržaja, početaka paragrafa, konektora, elemenata tekstualne kohezije.

Intenzivno, odnosno fokusirano čitanje. Razumeti temu i sadržaj teksta. Otkriti šta autor ima nameru da saopšti. Postupci:

Načiniti smislaonu analizu teksta;

Postupati po uputstvima (ako ih tekst sadrži);

Čitati pažljivo i promišljeno sledeći linearni tok teksta, čitati i po sekvencama;

- Uočiti različite elemente teksta (uključujući: jezičke; grafičke; kulturološke; itd.).

Pretraživanje teksta. Pronaći specifičnu informaciju u tekstu. Postupci:

- Brzo pretraživanje teksta se smenjuje sa pažljivijim ispitivanjem delova teksta;

- Nije neophodno pratiti linearni tok teksta;

- Tražiti: specifičnu reč, rečenicu, datum, formulu, broj.

Čitanje da bi se naučilo pročitano. Usvojiti sadržaj teksta, odnosno shvatiti odnose između ideja; zapamtiti informaciju i biti u stanju da je reprodukuješ. Postupci:

Čitati polako, analitički, na produbljen način, sa čestim vraćanjem na prethodne sadržaje;

Korisni su postupci raznovrsnog obeležavanja/ekstrahovanja teksta (podvlačenje, vođenje beleški i sl.).

Sažimajuće čitanje, odnosno čitanje sa sintezom. Utvrditi sadržaje i pojmove da bi se informacija razjasnila i zapamtila. Postupci:

Ponovljeno brzo čitanje po pasusima, s pažnjom usmerenom više na pojedine delove teksta nego na čitav tekst;

Korisno je ispisivanje osnovnog koncepta, glavnih teza i sl;

Posebnu pažnju obratiti na: bitne informacije, ključne reči, elemente koji podvlače koherentnost teksta.

Čitanje iz zadovoljstva. Tekst je podsticaj za refleksivno, relaciono i kreativno razmišljanje. Postupci:

Tekst se čita u celosti, pažljivo i usredsređeno. Moguće je vraćati se na pročitano.

Jezička produkcija

A. OPŠTA STRATEGIJA PRIPREME ZA JEZIČKU PRODUKCIJU

GOVOR I PISANJE

Osmišljavanje teme. - *O čemu bih govorio/pisao? Šta biram za predmet svog govora/teksta? O čemu je reč?*

izbor teme, predmet govora/teksta (u okolnostima kada tema nije zadata, a poznat je povod, cilj, auditorijum);

upoznavanje sa temom govora (u okolnostima kada je tema konkretizovana, zadata).

Uočavanje već poznatog. - *Šta o tome već znam (ja i/ili auditorijum)?*

Traganje za građom. - *Kako da saznam više o temi kojom se bavim?*

- sticanje novih saznanja o predmetu - strategije pretraživanja različitih izvora informacija;

beleženje prikupljenih informacija;

analiza prikupljene građe.

Zauzimanje stava. - *Šta ja o tome mislim?*

aktivno razmišljanje o temi, opredeljenje za pristup temi.

Postavljanje rezolucije iskaza. - *Čemu težim? Šta mi je najbitnije?*

određenje cilja govora/teksta;

- selekcija i strukturiranje prikupljene građe u skladu sa ciljem.

Izrada skice (plana). - *Kako da iskažem ono što želim? Kako da to argumentujem?*

- formulisanje glavne teze - poente govora/teksta;

- selekcija i strukturiranje podteza;

- formulisanje argumentacije koja potkrepljuje izneto mišljenje/stav (argumenti za i protiv).

Strukturiranje govora/teksta (u skladu sa temom, koncepcijom i ciljem). - *Kojim redosledom da izložim svoje iskaze kako bi moj govor/tekst bio jasan, razložan i efektan?*

uvodni deo govora/teksta;

izlaganje teme; izlaganje činjeničnog stanja ;

iskazivanje poente govora/teksta;

iskazivanje sopstvenog stava i iznošenje argumentacije za njega;

zaključak.

B. STRATEGIJE SPECIFIČNE ZA GOVORNU PRODUKCIJU

1. Jezičko uobličavanje govora; stil govora. - *Kako da što bolje iskažem ono što sam zamislio?*

adekvatan izbor reči;

jasno, izražajno, skladno, primereno izražavanje;

dobro strukturiranje rečenice;

- sugestivnost govora;

ritmičnost govora;

sažetost izlaganja;

duhovitost;

- adekvatne stilske intervencije (korišćenje stilskih figura), i sl.

2. Memorisanje govora. - *Kako to da zapamtim?*

- pamćenje skice govora;

- memorisanje uporišnih tačaka besede (formulacija poente) i najlepše osmišljenih iskaza.

3. Priprema za čin izlaganja. - *Kako da moje izlaganje bude tečno i efektno?*

- tehnika i ritam disanja pri govoru;

- modulacija glasa (obim, boja, jačina);

- pravilna artikulacija;

dikcija (pravilno akcentovanje, logički akcent, melodija i ritam govora).

4. Izraz lica, gestikulacija, držanje i stav tela - *Gde da gledam? Šta ću sa rukama?*

usmerenost pogleda;

prikladni prateći gestovi;

odgovarajuće držanje.

C. JEZIČKO UOBLIČAVANJE TEKSTA

Jezičko uobličavanje teksta obuhvata: poštovanje pravopisnih konvencija, ispravnu upotrebu morfoloških oblika reči, poštovanje sintaksičkih pravila, uspostavljanje koherentnosti i kohezije u tekstu, kao i upotrebu odgovarajućih leksičkih i stilskih sredstava.

1. Pravopis. Obratiti pažnju na dosledno poštovanje pravopisnih konvencija.

2. Morfologija Obratiti pažnju na ispravnu upotrebu različitih morfoloških oblika

3. Sintaksa. Obratiti pažnju na:

slaganje reči (kongruenciju);

pravilnu upotrebu glagolskih vremena;

pravilno strukturiranje rečenice;

jasnost, nedvosmislenost rečenice;

adekvatnu upotrebu zavisnih rečenica;

adekvatan red reči u rečenici;

ispravnu upotrebu korelativa i veznika unutar jedne rečenice, kao i između rečenica.

4. Koherentnost. Obratiti pažnju da se različiti delovi teksta dobro "uklope" jedni sa drugima i da ne stvaraju probleme u razumevanju:

- informacije i argumente iznositi postepeno i u logičnom sledu;

tekst oblikovati tako da predstavlja semantičku celinu i da svi njegovi delovi doprinesu uspostavljanju te celine.

5. Kohezija. Poštovati logičko-semantičke veze između različitih delova **teksta.** **Obratiti pažnju na:**

adekvatnu upotrebu zamenica i zameničkih reči;

- adekvatnu upotrebu veznika i konektora;

- ispravnu upotrebu reči i izraza kojima se upućuje na neki drugi deo teksta.

6. Leksička prikladnost. Obratiti pažnju na:

- odabir leksike koja treba da bude u saglasnosti sa registrom (formalnim, neformalnim, itd.);

primernu upotrebu ustaljenih metafora;

- odgovarajuću upotrebu kolokacija i frazeologizama;

semantičko-leksičko nijansiranje;

- sigurnu i pravilnu upotrebu terminologije.

7. Stilska prikladnost. Obratiti pažnju na:

- izbor registra (treba da odgovara nameni teksta);

- skladno korišćenje različitih jezičkih sredstava, kako pri oblikovanju neutralnih iskaza, tako i pri oblikovanju iskaza različitog stepena ekspresivnosti

Tipovi i vrste tekstova (govornih i pisanih)

TIP TEKSTA:	VRSTA TEKSTA:
<p>Deskriptivni tekst (<i>opis viđenog, doživljenog, zamišljenog, sanjanog</i>).</p> <p>Predstavlja detalje u vezi sa jednim središnjim subjektom. Preovlađuje prostorna nad vremenskom percepcijom.</p>	<p>kratka priča, pripovetka; novinski članak, esej; stručni/naučni članak; reklamni tekst, letak; katalog; itd.</p>
<p>Narativni tekst (o stvarnom, istorijskom, imaginarnom). Prati sled činjenica, preovlađuje vremenska percepcija.</p>	<p>bajka, basna, pripovetka, novela, roman; novinski članak; izveštaj; dnevnik; hronika; privatno pismo; itd.</p>
<p>Informativni tekst</p> <p>Osnovna svrha mu je pružanje informacija.</p>	<p>telegram, vest, izjava, komentar; obaveštenje, poruka; pozivnica; zapisnik; poslovno pismo; oglas tipa "traži se"; reklamni tekst, letak; karta (vozna, bioskopska, ...); red vožnje, letenja; recept (lekarski, kulinarski); biografija (CV); bibliografija; itd.</p>
<p>Argumentativni tekst</p> <p>Pruž argumente, sa ciljem da dokaže ili opovrgne neku ideju/hipotezu/stav.</p>	<p>diskusija, debata; referat, seminarski, maturski, diplomski rad; stručni/naučni članak; naučna rasprava; novinski članak; reklama; propoved; itd.</p>
<p>- Regulativni tekst</p> <p>Planira i/ili uređuje aktivnost ili ponašanje; propisuje redosled procesa</p>	<p>uputstva i pravila (za upotrebu aparata, igranje igara, popunjavanje obrazaca, i sl.); ugovor; zakoni i propisi; upozorenja, zabrane; zdravica, pohvala, pokuda, zahvalnica; itd.</p>

Gramatički sadržaji u petom razredu

U prvom i drugom razredu osnovne škole učenici su *usvajali* strani jezik. Učenje je na tom uzrastu bilo pretežno nesvesno: odgovarajućim nastavnim aktivnostima učenici su dovođeni u situaciju da slušaju strani jezik u okviru određenih, njima bliskih i razumljivih situacija, a zatim da naučene iskaze kombinuju da bi se usmeno izrazili u sličnim kontekstima.

U trećem razredu učenici su počeli da uočavaju prva jezička pravila koja su im olakšavala početno opismenjavanje.

Počev od petog razreda, paralelno sa *usvajanjem*, počinje i *učenje* stranog jezika; reč je o svesnom procesu koji posmatranjem relevantnih jezičkih (i nejezičkih) fenomena i razmišljanjem o njima omogućuje uočavanje određenih zakonitosti i njihovu konceptualizaciju.

Gramatički sadržaji predviđeni u petom razredu dati su, dakle, sa dvostrukim ciljem: da bi učenici mogli da unaprede svoju komunikativnu kompetenciju, ali i da bi stekli osnovna znanja o jeziku kao složenom sistemu. Savladavanje gramatičkih sadržaja, s toga, nije samo sebi cilj, te se autorima udžbenika i nastavnicima predlaže da:

- ohrabruju učenike da posmatranjem sami pokušavaju da otkriju gramatička pravila;
- otkrivena gramatička pravila prikažu na shematizovan način;
- u primerima i vežbanjima koriste što je moguće više poznatu leksiku;
- primere i vežbanja kontekstualizuju;
- dodatna objašnjenja - samo najneophodnija - zasnuju na analizi najčešćih gramatičkih grešaka svojih učenika;

- ukazuju učenicima na nerazumevanje ili nesporazum kao moguće posledice gramatičke nepreciznosti / netačnosti.

Budući da se na tom uzrastu stiču tek početna gramatička znanja koja će se u višim razredima utvrđivati i proširivati (sposobnost učenika da razumeju strani jezik i da se izraze njime umnogome prevazilazi njihova eksplicitna gramatička znanja), njihovo vrednovanje trebalo bi predvideti pre svega u okviru formativne evaluacije, to jest kroz kratke usmene/pismene vežbe kojima se proverava sposobnost učenika da primene određeno otkriveno gramatičko pravilo; ispravak je za učenike prilika da ga bolje razumeju i zapamte. U sumativnoj evaluaciji (na kraju polugođa i školske godine), to jest u pismenim zadacima i prilikom provere sposobnosti usmenog izražavanja, ne bi trebalo davati gramatička vežbanja, već bi gramatičku tačnost nastavnik trebalo da vrednuje kao jedan od više elemenata kojim se ocenjuju različite receptivne i produktivne jezičke veštine. Elementi i skala vrednovanja, usaglašeni na nivou škole, trebalo bi da budu poznati i jasni učenicima.

Elementi koji se ocenjuju ne treba da se razlikuju od uobičajenih aktivnosti na času. Isto tako ocenjivanje treba shvatiti kao sastavni deo procesa nastave i učenja, a ne kao izolovanu aktivnost koja podiže nivo stresa kod učenika. Ocenjivanjem i evaluacijom treba da se obezbedi napredovanje učenika u skladu sa operativnim zadacima i kvalitet i efikasnost nastave. Ocenjivanje se sprovodi sa akcentom na proveru postignuća i savladanosti radi jačanja motivacije, a ne na učinjenim greškama.

Načini provere moraju biti poznati učenicima, odnosno u skladu sa tehnikama, tipologijom vežbi i vrstama aktivnosti koje se primenjuju na redovnim časovima. Elementi za proveru znanja su:

razumevanje govora;

razumevanje kraćeg pisanog teksta;

usmeno izražavanje;

pismeno izražavanje;

usvojenost leksičkih sadržaja;

usvojenost gramatičkih struktura;

pravopis;

zalaganje na času;

izrada domaćih zadataka i projekata (pojedinačnih, u paru i grupi).

LIKOVNA KULTURA

Cilj i zadaci:

Cilj vaspitno-obrazovnog rada u nastavi likovne kulture jeste da podstiče i razvija učenikovo stvaralačko mišljenje i delovanje u skladu sa demokratskim opredeljenjem društva i karakterom ovog nastavnog predmeta.

Zadaci:

- razvijanje sposobnosti učenika za opažanje kvaliteta svih likovnih elemenata: linija, oblika, boja;

- stvaranje uslova da učenici na časovima u procesu realizacije sadržaja koriste različite tehnike i sredstva i da upoznaju njihova vizuelna i likovna svojstva;

- razvoj sposobnosti učenika za vizuelno pamćenje i povezivanje opaženih informacija kao osnove za uvođenje u vizuelno mišljenje;

- razvijanje osjetljivosti za likovne i vizuelne vrednosti, koje se stiču u nastavi, a primenjuju u radu i životu;
- razvijanje motoričkih sposobnosti učenika i navike za lepo pisanje;
- podsticanje interesovanja i stvaranje potrebe kod učenika za posećivanjem muzeja, izložbi, kao i za čuvanje kulturnih dobara i estetskog izgleda sredine u kojoj učenici žive i rade;
- stvaranje uslova da se upoznavanjem likovnih umetnosti bolje razumeju prirodne zakonitosti i društvene pojave;
- omogućavanje razumevanja i pozitivnog emocionalnog stava prema vrednostima izraženim i u delima različitih područja umetnosti;
- razvijanje sposobnosti za prepoznavanje osnovnih svojstava tradicionalne, moderne i savremene umetnosti.

Sledeći

Prethodni

Peti razred

Operativni zadaci:

- postupno razvijanje sposobnosti učenika za vizuelno pamćenje i predočavanje;
- postupno osposobljavanje učenika za artikulirano likovno izražavanje upoznavanjem slobodnog ritmičkog komponovanja likovnih elemenata: linija, oblika, boja;
- postupno osposobljavanje učenika za likovno izražavanje u stvaranju kolaža, svetlinskih objekata i u oblikovanju i preoblikovanju upotrebnih predmeta;
- dalje razvijanje sposobnosti učenika za konstruisanje, kombinatoriku i oblikovanje;
- proširivanje saznanja i iskustva učenika u korišćenju različitih materijala i sredstava za rad u procesu likovnog izražavanja;
- motivisanje učenika na aktivan odnos prema aktuelnim pitanjima koje se odnose na zaštitu i unapređivanje čovekove prirodne i kulturne sredine.

SADRŽAJI PROGRAMA

Sadržaji programa

Kreativnost

Medijumi

SLOBODNO RITMIČKO KOMPONOVANJE (6+4)

Ritam u strukturama prirodnih i veštačkih materijala: linija, oblika i boja (2)

Opažanje ritma linija, boja, oblika.

Crtanje, slikanje, vajanje; crtački, slikarski, vajarski i drugi materijali; didaktička i druga očigledna sredstva.

Slobodan i spontan ritam linija, boja, oblika, mrlja (2)

Apercepcija.

Crtanje, slikanje, vajanje; crtački, slikarski, vajarski i drugi materijali; didaktička i druga očigledna sredstva.

Slobodno ritmičko komponovanje (6 časova vežbanje)

LINIJA (10+8+2)

Neposredno izvlačenje linija sa različitim crtačkim materijalima, na različitim podlogama i kolažiranje (2)

Stvaranje različitih vrednosti linija.

Crtanje, kolaž, grafika...

Olovke s mekim grafitnim uloškom, papiri, tkanine; didaktička i ostala očigledna sredstva.

Svojstva i vrste linija (2)

Razvijanje opažanja različitih linija u prirodi.

Crtanje; razni crtački materijali i papiri; didaktička i druga očigledna sredstva.

Linije u prirodi (2)

Razvoj opažanja linija u prirodi.

Crtanje; olovke, papiri...; didaktička sredstva.

Linija kao sredstvo za stvaranje različitih likovnih svojstava površina (2)

Percepcija.

Slikanje; tempera boje (crna i bela), četke, papiri...; didaktička i ostala očigledna sredstva.

Linija kao ivica trodimenzionalnog tela (2)

Percepcija.

Vajanje; glina, glinamol, plastelin...; didaktička sredstva.

Linija - vežbanje (8)

Linija - estetska analiza (2)

OBLIK (14+8 +2)

Priroda i njeni oblici (2)

Percepcija.

Crtanje, slikanje, vajanje, kombinovani postupci; odgovarajuća sredstva i materijali.

Svojstva - karakteristike oblika (2)

Percepcija.

Crtanje, slikanje, vajanje; didaktička i ostala očigledna sredstva.

Vrste oblika (2)

Percepcija.

Crtanje, slikanje, vajanje; didaktička i ostala očigledna sredstva.

Osnovni površinski i trodimenzionalni oblici (2)

Percepcija.

Crtanje, slikanje, vajanje, kombinovano; odgovarajuća sredstva i materijali.

Veličina oblika i međusobni odnos veličina (2)

Percepcija.

Crtanje, slikanje, vajanje odgovarajuća sredstva i materijali.

Grupisanje oblika u ravni ili prostoru (2)

Percepcija.

Crtanje, slikanje, vajanje, kombinovano; odgovarajuća sredstva i materijali.

Dodirivanje, mimoilaženje, preklapanje, prožimanje, usecanje (2)

Percepcija.

Crtanje, slikanje, vajanje, grafika; odgovarajuća sredstva i materijali.

Oblik (8 časova vežbanje)

Estetska analiza (2)

ORNAMENT (2+2)

Svojstva ornamenta: ritmičnost, simetričnost i preciznost (2)

Igra linijama, površinama i oblicima...

Slobodan izbor; odgovarajuća sredstva i materijali.

Ornament (2 časa vežbanja).

SVETLINSKI OBJEKTI I KOLAŽ (2+2)

Svetlinski objekti i kolaž (2)

Razvoj mašte.

Slobodan izbor materijala: razne providne obojene i neobojene folije, diaprojektori, papiri i sl.

Svetlinski objekti i kolaž (2 časa vežbanja).

VIZUELNO SPORAZUMEVANJE (2+2)

Vizuelno sporazumevanje (2)

Uvođenje učenika u načine vizuelnog sporazumevanja.

Odgovarajuća sredstva i materijali, fotografija, film, televizija, video...

Vizuelno sporazumevanje (2 časa vežbanje)

OBLIKOVANJE I PREOBLIKOVANJE UPOTREBNIH PREDMETA (4+2)

Oblikovanje upotrebni predmeta (4)

Apercepcija i percepcija.

Crtanje, slikanje, vajanje; odgovarajuća didaktička sredstva; slobodan izbor raznih upotrebni predmeta.

Preoblikovanje upotrebni predmeta (2 časa vežbanje).

ORIJENTACIONI IZBOR LIKOVNIH DELA I SPOMENIKA KULTURE

I CELINA: SLOBODNO RITMIČKO KOMPONOVANJE

Predeo, 1961, Stojan Ćelić (1925).

Gravura na steni u Vlakovonici.

Akrobatkinja, XII vek pre nove ere.

Ranjena lavica iz Ninive, 650. godina pre nove ere.

Vaza Dimeni.

Niobida na umoru, oko 450-440. godine pre nove ere.

Minijatura iz bugarskog rukopisa, VII vek.

Balčak iz Snartemoa, VI vek.

Žena I, 1950-52, Viljem de Kuning (1904).

II CELINA: LINIJA

Dama u plavom, 1937, Anri Matis (1869-1954).

Uspenje Bogorodice, Sopoćani, oko 1260. godine.

Gravira na ploči, X-XII veka, Kina.

Tri mala crnca, Antoan Vato (1684-1721).

Melingen, 1919, Lajonel Gajninger (1871-1956).

Zavesa se diže, 1923, Maks Bekman (1884-1950).

Opsada Jerusalima, XIII vek.

Glava obredne sekire, IX-X veka.

Kora, arhajski period.

Kvočka s pilićima, početak VII veka.

Proces u svemiru, 1951, Mata Ečauren (1912).

Kompozicija V, 1946, Vols (Alfred Oto Volgang Šule 1913-1951).

III CELINA: OBLIK

Skidanje s krsta, Donatelo (1386-1466).

Sećanje, 1906, Ivan Meštrović (1883-1962).

Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu, 1573. godina.

Slikarka sa strelcem, Milena Pavlović-Barili (1909-1945).

Opera u Parizu, 1862-75, Šarl Garnije (1825-1898).

Mikerinos i njegova žena, 2600-2480. godina pre nove ere.

Fibula iz Vitaslingena, VII vek.

Šlem iz Vendela, VII vek.

Znak, 1962, Adolf Gotlib (1903).

Diptih sv. Grgura.

Epidaurus, oko 350 godina pre nove ere.

Dva stražara V, 1960, Lin Čedvik (1914).

Panel 3, 1914, Vasilij Kandinski (1866-1944).

Velika Odaliska, Dominik Engr (1780-1867).

Portret oficira, Konstantin Danil (1798-1873).

Konji na pašnjaku, 1649, Pol Poter (1625-1654).

IV CELINA: ORNAMENT

Inicijal iz "Keltskog jevanđelja", VIII vek.

Krčag iz Hubija u Danskoj.

Sv. Pantelejmon, Nerezi, 1164. godina.

V CELINA: SVETLINSKI OBJEKTI I KOLAŽ

Vibracija, 1965, Jezus Rafael Soto (1923).

Silberoto, 1967, Hajne Mak (1931).

Spacio-dinamičke skulpture, Nikolas Šefer (1912).

VI CELINA: VIZUELNO SPORAZUMEVANJE

Ohola greška, pesma Vaska Pope (1922).

Ilustracija, Toni Randel.

Soko i Gepard, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

VII CELINA: OBLIKOVANJE I PREOBLIKOVANJE

Pribor za jelo.

Kese.

Fotografski aparati.

Enterijer.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Pri izradi ovog programa uzete su u obzir primedbe i sugestije nastavnika likovne kulture nastavnika osnovne škole, izrečene na stručnim skupovima i seminarima u okviru razgovora o programima o nastavi likovne kulture u osnovnim i srednjim školama. Opredeljenja i stavovi komisije za izmenu i dopunu programa likovne kulture u osnovnoj školi mogu se sažeti u sledećem:

- smanjiti ukupnu opterećenost učenika tako što će se naglasiti nove tehnike i materijale u skladu sa savremenim kretanjima umetnosti;

- rasteretiti važeći program neprimerenih sadržaja i uvećati broj časova vežbanja.

Pri izradi programa likovne kulture dominantnu ulogu, pored smernica Ministarstva prosvete i sporta, imala je i sledeća činjenica: osnovno obrazovanje je obavezno za celokupnu populaciju učenika.

Smisao planiranja sadržaja programa likovne kulture je da se utvrde zadaci na svakom času koji bi najpotpunije razvijali sve likovne sposobnosti učenika, naročito sposobnosti koje podstiču stvaranje, kao i one koje omogućuju stvaranje. S toga, gradivo treba planirati da se postigne:

- viši nivo opažanja;

- osposobljenost primanja;

- odgovarajući nivo razumevanja;

- sposobnost postupanja.

Vrste plana:

- godišnji plan,

- operativni plan rada (polugodišnji, mesečni).

Godišnji plan rada treba da sadrži pregled likovnih celina i broj časova predviđenih za određene sadržaje.

Operativni polugodišnji plan rada treba da bude detaljno razrađen i da sadrži sledeće rubrike: mesec; osnovni cilj i zadatak (vaspitni i obrazovni) nastavni sadržaj; oblik rada; korelaciju sa drugim predmetima; sredstva i medijume i primedbe u koje se ubeležavaju promene.

Ostvarivanje sadržaja

Sadržaje programa likovne kulture treba ostvariti:

1. primanjem (učenjem), tako što će učenicima biti omogućeno da stiču znanja iz oblasti likovne kulture, savladavaju tehnološke postupke likovnog rada u okviru određenih sredstava i medijuma i da upoznaju zakonitosti i elemente likovnog jezika;
2. davanjem (stvaranjem) putem podsticanja učenika da se izražavaju u okviru likovnih aktivnosti i ostvaruju rezultate (uvek na višem nivou kultivisanje i jačanje likovne osetljivosti).

Za nastavu likovne kulture, na osnovu sadržaja i metodičkih oblika usmerenosti vaspitno-obrazovnog procesa u pravcu bogaćenja dečijeg estetskog iskustva, određeni ciljevi i zadaci proizašli su iz likovne umetnosti teorije stvaralaštva i razvojne psihologije.

Strukturu programa čine:

1. nastavni sadržaji koji se odnose na savladavanje likovnog jezika i upoznavanja sadržaja likovne kulture, poznavanje dela likovnih umetnosti i elemenata likovne pismenosti;
2. kreativnost - sposobnost da se nađu nova rešenja za jedan problem ili novi načini umetničkog izraza i ostvarenje proizvoda novog za individuu (ne nužno novog i za druge); pretpostavka za podsticanje kreativnosti su motivacioni sadržaji praktičnih likovnih aktivnosti učenika koji obuhvataju:
  - domen učeničkih doživljaja;
  - domen korelacije sa drugim vaspitno-obrazovnim područjima;
3. likovni medijumi i sredstva (korišćenje likovnih disciplina i upotreba određenih materijala u oblikovanju).

Ovako koncipiranim programom likovne kulture naglašena je usmerenost vaspitno-obrazovnog procesa u svim njegovim vremenskim segmentima - pojedini časovi, ciklusi časova, problemski krugovi operativnih zadataka i celine programa uzrasnih zahteva - ka jačanju likovnih sposobnosti učenika, zatim ka bogaćenju likovnog jezika, a takođe ka formiranju pozitivnih navika i bogaćenju vlastite sfere estetskog iskustva.

Pretpostavka podsticanja kreativnosti učenika u domenu likovnih aktivnosti podrazumeva da motivacioni sadržaji budu raznovrsni, primereni uzrastu i interesovanjima učenika. Metodske postupke i oblike rada nastavnik koncipira usaglašavajući vaspitno-obrazovne zadatke (likovne probleme) sa pobuđenim interesovanjem učenika da ove zadatke prihvati na nivou samoinicijative, odnosno formiranoj vlastitoj izraženoj potrebi. U tom smislu uloga nastavnika naglašena je u fazi izbora i didaktičke pripreme motivacionog sadržaja, dok izbor teme zavisi od suštine likovnog zadatka, odnosno konkretnog sadržaja kojim se učenik motiviše u pravcu određenog likovnog problema. Problemski zahtevi ovog programa imaju karakter nastavnog sadržaja, a teme su u službi realizacije predviđenih zadataka. Ali u procesu pripremanja za rad temama treba posvetiti posebnu pažnju kako ne bi ovladale sadržajima (što je do sada pokazala nastavna praksa).

Kao i u mnogim drugim pristupima i u ovom slučaju se očekuje kreativan odnos nastavnika prilikom izbora tema, zavisno od likovnog problema. Teme treba pronalaziti u povezivanju sa drugim oblastima, i to pomoću razgovora sa učenicima.

U strukturi sadržaja nastavnog rada koje se odnose na praktične likovne aktivnosti učenika podrazumeva se oslanjanje na širi izbor savremenih likovnih sredstava i medijuma, odnosno savremenih likovno-poetskih sadržaja i iskustava. U tom smislu, likovna osetljivost učenika ostvarivala bi se i kao pripremljenost za aktivno učestvovanje u stvaranju estetskih vrednosti koje zahteva naše vreme i kao sposobnost vrednovanja i kritičkog odnosa savremenog trenutka. Ovakav pristup doprinosi neposrednosti doživljaja likovnog čina i pospešivanju imaginativnih i kreativnih mogućnosti učenika, kao i metodički kvalitet u pogledu opredeljenja komisije za izmenu i dopunu programa likovne kulture u osnovnoj školi smanjenjem opterećenosti učenika naglašavanjem savremenih medijuma u likovnoj i vizuelnoj umetnosti u skladu sa savremenim kretanjima umetnosti.

DODATNI RAD

Za dodatni rad od V do VIII razreda se opredeljuju daroviti učenici i posebnih interesovanja za oblasti iz predmeta likovna kultura, odnosno za produbljivanje i proširivanje znanja i razvijanje stvaralačkog mišljenja. To su učenici čija se darovitost izrazitije ispoljava već u I, II i III razredu. Takve učenike prate i podstiču nastavnici razredne nastave i pedagoško-psihološka služba škole sve do V razreda kada se prvi put organizuje dodatni rad. Važno je da se dodatni rad izvodi tokom cele godine, sve dok traje realizacija utvrđenog programa. Iako se povremeno, iz objektivnih razloga, ne organizuje ova nastava, važno je da se rad sa darovitom decom ne prekida. U tom slučaju treba da se podstiču na samostalni rad u drugim formama (pojačanom individualizacijom rada u redovnoj nastavi, davanjem posebnih zadataka i angažovanjem u slobodnim aktivnostima).

Dodatni rad je zasnovan na interesovanjima učenika za proširivanje i produbljivanje umenja i veština. Neposrednije aktivira učenike i osposobljava ih za samoobrazovanje, razvija njihovu maštu, podstiče ih na stvaralački rad i upućuje na samostalnost u traganju različitih izvora saznanja. Pod rukovodstvom nastavnika, učenici u dodatnom radu samostalno biraju odgovarajuće medijume, sredstva za rad i neposrednije izlažu svoj kritičan stav prema vrednostima. Angažovane učenike s toga treba stimulisati (pohvale, nagrade, stipendije za dalje školovanje) i postepeno ih uvoditi u oblasti profesionalne orijentacije ka širokom polju likovnih delatnosti. Programom rada obuhvaćeni su segmenti orijentacionih sadržaja programa (zavisno od mogućih interesovanja). Bitno je da sadržaji budu u skladu sa interesovanjima učenika.

Nastavnik u saradnji sa učenikom (eventualno roditeljima i školskim pedagogom-psihologom) sastavlja program dodatnog rada. U realizaciji programa nastavnik vodi razgovor, pronalazi i primenjuje najpogodnije oblike i metode rada, pre svega one koje motivišu učenike. Učenici se samostalno opredeljuju za rad i neophodno je proceniti motive koji su uticali na njihovu odluku. Nastavnik treba da prati konkurse, smotre, takmičenja, obaveštava i motiviše u pravcu određenog likovnog problema. i afirmiše dečje stvaralaštvo. Podržava ih u radu insistirajući na formiranju zbirke radova (mape) i u saradnji sa roditeljima u vreme nastave vodi dnevnik i prati razvoj deteta. Očuvanjem težnje darovitih učenika ka kreativnom izražavanju, zajedno sa ovladavanjem materijalom (razvoj tehničke spretnosti i senzibiliteta), doprinosi daljem likovnom obrazovanju.

U tom cilju predložene su oblasti koje će se realizovati u dodatnoj nastavi.

Crtanje: postepeno obogaćivanje pojedinostima na osnovu opserviranja ili prethodnim vežbama rada po prirodi.

Slikanje: uvođenje u bojene vrednosti procesom rada po prirodi i ilustrovanju.

Grafika: obogaćivanje linearnog izraza grafičkih površina, sa postepenim svesnijim kompozicionim rešenjima.

Umetničko nasleđe

Pojam umetničkog stvaranja. Praistorija; praistorija u Jugoslaviji (paleolit, mezolit, neolit). Metalno doba. Umetnost starih civilizacija (Egipat, Mesopotamija), egejskih civilizacija (Krit, Mikena). Grčka umetnost i grčki spomenici na tlu Jugoslavije. Umetnost starog Rima. Rimske urbane celine na tlu Jugoslavije.

FILM

Teorija filma

Specijalnost filmskog jezika i načina filmskog izražavanja; način snimanja - kadar, gro-plan, uglovi snimanja, kretanje kamere; montaža; tehnički problemi filma; tehnologija razvijanja filma; idejna strana filma; kratka istorija filma; praktični zadaci - lakši zadaci u realizaciji.

Praktičan rad

Animiranje kolaž-tehnikom, animiranje pomoću crteža, izrada kraćih dokumentarnih filmova.

ARHITEKTURA

Teorija, potreba za oblikovanjem prostora; namena zgrada, materijali i tehnike gradnje, najosnovniji oblici u arhitekturi - stilovi u arhitekturi; savremena arhitektura i urbanizam u realizaciji arhitektonskih ideja, upoznavanje sa tehničkim crtanjem - perspektiva.

OBLIKOVANJE I ZAŠTITA SREDINE

Čovek radom menja prirodu radi zadovoljavanja svojih potreba; korišćenje energije i oblikovanje materijala dovodi do otpadaka gasovite, tečne i čvrste prirode koji zagađuju čovekovu sredinu. Zakonitosti u ekologiji; biološka ravnoteža u prirodi omogućava stalnu reprodukciju žive prirode; odnosno između biosfere i tehnosfere zbog poremećenog odnosa između reprodukcije živog sveta. Ergonomija, odnos čoveka - predmet; kulturne i funkcionalne vrednosti čovekovog rada; glavni uzroci zagađivanja sredine; nedovoljna organizovanost života i rada na Zemlji dovodi do neregulisanog priraštaja stanovništva; neracionalno korišćenje energije i sirovina i zagađenost čovekove sredine dovode u opasnost opstanak čovečanstva. Mogućnost zaštite prirodne čovekove sredine.

VAJANJE

Teorijske poruke

Volumen i prostor, opšta orijentacija u vajarskim oblastima. Funkcija plastike u arhitekturi, eksterijeru i enterijeru. Dekorativna skulptura. Vajarski materijali, tvrdi materijali, alati i proces rada pri izradi vajarskog rada. Oblici i umnožavanje vajarskih radova. Sadržaji i ideje u vajarskim delima u prošlosti i sada.

Praktičan rad (mogućnosti izbora prema varijantama).

Meki materijal - glina, gips, priprema i izrada konstrukcija i modelovanje pune plastike glinom ili gipsanom kašom. Nanošenje gline ili gipsa. Gipsana kaša sa usporenim vezivanjem. Finalna obrada i sušenje radova. Izrada jednostavnih alata za rad. Opremanje i čuvanje izvajanih radova. Pečenje glinenih predmeta. Korišćenje primerenih tvrdih materijala koji se obrađuju postupkom oduzimanja.

Drvo i vajarski radovi od drveta. Puna plastika u drvetu, reljef, upotreba raznovrsnih dleta, noževa, struga i alata za glačanje. Izbor drveta i njegova obrada. Kuvanje drveta, sečenje, struganje, glačanje, lakiranje i patiniranje. Opremanje i konzerviranje vajarskih radova.

Vajanje u metalu. Kovačka obrada metala, vajanje metala, obrada metalnih listića i lima. Sečenje metala, spajanje (zakivanjem, lepljenjem i varenjem), bušenje, izvlačenje i poliranje. Zaštita od korozije i patiniranje. Opremanje vajarskih radova.

Vajanje u vezanom gipsu, tvrdoj glini ili odgovarajućem kamenu. Izrada svih oblika plastike koji dozvoljava krt materijal (glina, gips, kamen). Korišćenje dleta, sekača, noža i čekića, brušenje, glačanje i patiniranje. Oprema i čuvanje vajarskih radova.

PLASTIČNE MASE

Odlivci (gips, plastika, metal) i umnožavanje vajarskih radova. Priprema kalupa, pravljenje mase za odlivke i skidanje kalupa. Oblikovanje u peščanom kalupu i oblikovanje u kalupu za plastiku. Finalna obrada odlivaka, patiniranje i opremanje odlivaka.

KERAMIKA

Uvod u keramiku, svojstva keramičke gline. Istorija keramike, keramički proizvodi, tehnologija keramike.

Sticanje prvog iskustva u radu sa glinom.

Mešanje, gnječenje, dodavanje i oduzimanje mase gline.

Plastične forme.

Ispupčenje i udubljenje forme, puni i prazni prostor u raznim funkcijama (opeka sa šupljinama i slično).

Elementarno upoznavanje reljefa i razlika između reljefa i pune plastike u prostoru.

Obrada površina, upoznavanje crta i utiskivanjem drugih oblika ili reljefnim dodacima.

Izrada dekorativnih i funkcionalnih predmeta.

Proces sušenja i kontrola sušenja, slaganje - punjenje peći predmetima, nadgledanje pečenja, hlađenje i pražnjenje peći.

Slikanje pečениh predmeta. Pečenje i kontrolisanje pečenja i slikanje glaziranih predmeta.

Oslikavanje keramičkih pločica emajlom i glazurom.

Izrada kalupa i livenje keramičkih predmeta (broševi, medaljoni, pepeljare i vaze za ikebanu).

PRIMENJENA GRAFIKA

Osnovi primenjene grafike. Korišćenje reproduktivne grafike u industriji. Grafika u jednoj boji - nacrt za etiketu. Grafika u dve boje - nacrt za plakat. Grafika u više boja - nacrt za naslovnu stranu knjige (skica u kolažu).

Grafika i grafički slog (korišćenje grafike letraset-slova). Grafika - skica za poštansku marku. Grafika i ambalaža (kutije - nacrt i finalni rad).

Plakat - izvođenje visokom štampom. Plakat - nacrt - skica kolažom.

TAPISERIJA

Istorija tapiserije: tapiserija u srednjem veku. Tapiserija u 18. i 19. veku. Savremena tapiserija. Izražajna sredstva tapiserije.

Tehnika tapiserija. Materijali za tkanje; način tkanja: Boje (biljne i mineralne) i načini bojenja. Praktični rad. Izrada nekoliko manjih tapiserija u raznim tehnikama.

SLOBODNE AKTIVNOSTI

Crtanje, slikanje, vajanje, primenjena grafika; scenografija; keramika; tapiserija; zidno slikarstvo, vizuelne komunikacije; istorija umetnosti i teorijsko izučavanje kulturnog nasleđa naroda i narodnosti; praćenje savremenog likovnog života (izložbe i druge likovne manifestacije).

Formiranje i čuvanje zbirki (individualnih ili zajedničkih kolekcija): crteža, slika, grafika, figura (originala ili reprodukcija), vrednih stvari (delovi nošnje, stare pegle, stari satovi itd), interesantnih oblika iz prirode (korenje, kamen itd), umetničkih fotografija (crno-belih i u boji).

U toku školske godine članovi likovne sekcije učestvuju u estetskom uređivanju škole i njene okoline i u pripremanju i opremi izložbi i raznih drugih manifestacija u vaspitno-obrazovnoj organizaciji u okviru kulturne i javne delatnosti. Uloga nastavnika je veoma značajna u podsticanju, okupljanju i angažovanju učenika.

MUZIČKA KULTURA

Cilj i zadaci

Opšti cilj nastave muzičke kulture je razvijanje interesovanja za muzičku umetnost i upoznavanje muzičke tradicije i kulture svoga i drugih naroda.

Ostali ciljevi i zadaci nastave muzičke kulture su:

- osposobljavanje za razumevanje mogućnosti muzičkog izražavanja;
- razvijanje osetljivosti za muzičke vrednosti;
- negovanje sposobnosti izvođenja muzike (pevanje/sviranje);
- sticanje navike slušanja muzike, podsticanje doživljaja i osposobljavanje za razumevanje muzičkih poruka;
- podsticanje stvaralačkog angažovanja u svim muzičkim aktivnostima (izvođenje, slušanje, istraživanje i stvaranje muzike);
- razvijanje kritičkog mišljenja;
- upoznavanje osnova muzičke pismenosti i izražajnih sredstava muzičke umetnosti;
- upoznavanje zanimanja muzičke struke.

Peti razred

Operativni zadaci:

Učenici treba da:

- pevaju pesme po sluhu;
- obrade proste i složene taktove;
- usvajaju nove elemente muzičke pismenosti;
- sviraju na dečjim muzičkim instrumentima;
- izvode dečje, narodne i umetničke igre;
- improvizuju melodije na zadani tekst;
- upoznaju zvuke novih instrumenata;
- slušaju vredna dela umetničke i narodne muzike.

SADRŽAJI PROGRAMA

Izvođenje muzike

a) *Pevanje pesama* (učenje po sluhu i učenje pesme sa notnog teksta) različitog sadržaja i raspoloženja tradicionalne i umetničke muzike, koje su primerene glasovnim mogućnostima i uzrastu učenika. Poželjno je povezivanje sadržaja pesama sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta ukoliko je moguće (učenici i škola, godišnja doba, praznici i običaji, zavičaj i domovina, priroda i okolina, životinje...).

b) *Sviranje*

- Sviranje pesama i lakših instrumentalnih dela po sluhu i sa notnog teksta na instrumentima Orfovog instrumentarija.
- Na osnovu iskustva u izvođenju muzike, prepoznati i svirati delove pesama.

v) Osnove muzičke pismenosti

Kroz obradu pesama informativno steći pojam C-dur lestvice, razlike između dura i mola, pojam predznaka - povisilica, uzmah i predtakt, takt 6/8, šesnaestina note u grupi.

Slušanje muzike

Slušanje vokalno-instrumentalnih i kratkih instrumentalnih kompozicija, domaćih i stranih kompozitora umetničkih dela inspirisanih folklorom naroda i narodnosti, različitog sadržaja, oblika i raspoloženja, kao i muzičkih priča.

U slušanim primerima prepoznati različite tonske boje (glasove i instrumente), različit tempo, dinamičke razlike, različita raspoloženja na osnovu izražajnih elemenata, kao i kompoziciju koju su slušali, a na osnovu karakterističnog odlomka.

Osposobljavati učenike da uoče vrednosti i ulogu muzike u svakodnevnom životu.

Stvaranje muzike

Kreiranje pratnje za pesme, stihova ritmičkim i zvučnim efektima, koristeći pritom različite izvore zvuka.

Kreiranje pokreta uz muziku koju pevaju ili slušaju učenici.

Smišljanje muzičkih pitanja i odgovora, ritmička dopunjalka, melodijska dopunjalka sa potpisanim tekstom, sastavljanje melodije od ponuđenih dvotaktnih motiva.

Improvizacija melodije na zadani tekst.

Improvizacija dijaloga na instrumentima Orfovog instrumentarija.

DODATNI RAD

HOR I ORKESTAR

(Orijentacioni sadržaji programa)

Svaka osnovna škola je obavezna da organizuje rad horova, i to: hor mlađih razreda i hor starijih razreda. U svakoj školi u kojoj postoje uslovi treba da se osnuje školski orkestar. Časovi hora i orkestra se izvode kontinuirano od početka do kraja školske godine.

Godišnji fond časova dodatnog rada iznosi 36 časova. Časovi rada sa horom i orkestrom traju 45 minuta i unose se u raspored časova.

Hor

Repertoar školskih horova obuhvata odgovarajuća dela domaćih i stranih autora raznih epoha.

U toku školske godine potrebno je sa horom izvesti najmanje deset kompozicija.

Orkestar

Školskim orkestrom se smatra instrumentalni ansambl sa najmanje deset instrumentalista koji izvode kompozicije u najmanje tri deonice. Orkestri mogu biti sastavljeni od instrumenata koji pripadaju istoj porodici (blok flaute, mandoline, tambure, harmonike, Orfov instrumentarijum, itd.) ili mešovitog sastava, prema raspoloživim instrumentima. Repertoar školskog orkestra čine dela domaćih i stranih kompozitora raznih epoha, u originalnom obliku ili prilagođena za postojeći školski sastav.

U toku godine orkestar treba da izvede najmanje osam dela, od kojih neka zajedno sa horom.

U svim školama u kojima rade nastavnik ili nastavnici koji vladaju nekim instrumentima organizuje se dodatni rad za darovite i zainteresovane učenike u sviranju na pojedinim instrumentima.

Zadaci instrumentalne nastave su:

- da kod učenika razvija muzičke sposobnosti i želju za aktivnim muziciranjem i sudelovanjem u školskim ansamblima;
- da uporedo sa instrumentalnom nastavom učenicima daje i potrebna teorijska znanja;
- da i ovom nastavom podstiče kod učenika njihove kreativne sposobnosti i smisao za kolektivno muziciranje.

Nastava se odvija u grupi do četiri učenika, odnosno od pet do devet učenika kada se radi o blok flautama, tamburama, mandolinama ili Orfovom instrumentarijumu. Zavisno od mogućnosti i interesovanja učenika, u dodatnoj nastavi se formiraju mali muzički sastavi.

Da bi se realizovao program dodatnog rada, koriste se odgovarajući udžbenici, priručnici i zbirke za pojedine instrumente, kao i dela (u originalnom obliku ili prilagođena sastavima učenika) domaćih i stranih kompozitora iz raznih epoha, dostupna izvođačkim mogućnostima učenika.

Učenici prikazuju svoja individualna i grupna dostignuća iz dodatnog muzičkog rada na školskim i drugim priredbama i takmičenjima.

U svakoj osnovnoj školi ima muzički obdarene dece, čije se interesovanje i ljubav za muziku ne mogu zadovoljiti samo onim što im pruža nastava u razredu. Za takvu decu, koja ne pohađaju muzičku ili baletsku školu, može se organizovati dodatni rad, odnosno uključivanje učenika u razne grupe ili školski orkestar.

Mogu se osnovati grupe pevača vokalnih solista i solista instrumentalista sa kojima se uvežbavaju solo pesme, mali komadi, dueti, terceti, kvarteti, mali kamerni instrumentalni sastavi, sekcija ljubitelja slušanja muzike - koji će slušati razna muzička izvođenja u školi ili van nje (koncerte, radio i televizijske emisije, muzičke filmove i sl.). Osim sekcija vokalnih solista, instrumentalnih solista i ljubitelja slušanja muzike, moguće je organizovati sekciju mladih kompozitora sa kojima se radi individualno na razvoju muzičke kreativnosti. Moguće je, takođe, osnovati sekciju mladih etnomuzikologa, koji će prikupljati malo poznate, ili gotovo zaboravljene, pesme sredine u kojoj žive. Broj i vrsta muzičkih sekcija, koje je moguće osnovati u osnovnoj školi u odnosu na sposobnosti i interesovanja učenika, određeni su samo afinitetom nastavnika i njegovim entuzijazmom.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

U programu muzičke kulture istaknuto mesto ima slušanje muzičkih dela i aktivno muziciranje (pevanje i sviranje). Osnove muzičke pismenosti i muzičko-teoretski pojmovi u ovakvom pristupu planirani su u funkciji boljeg razumevanja muzike i muzičkog dela.

Osnovni princip u ostvarivanju ciljeva i zadataka treba da bude aktivno učešće učenika na času, a nastavna jedinica je uvek umetničko delo. Pri tome treba obuhvatiti sva područja predviđena za taj razred i kombinovati razne metode u nastavi. Čas posvećen samo jednom području i izvođen samo jednom metodom ne može biti ni koristan ni zanimljiv za učenike, što vodi ka osiromašivanju sadržaja i smisla predmeta.

Nastava muzičke kulture ostvaruje se kroz:

- pevanje, sviranje i osnove muzičke pismenosti;
- slušanje muzike;
- dečje muzičko stvaralaštvo.

Grupnim i pojedinačnim pevanjem ili sviranjem razvija se sposobnost učenika da aktivno učestvuju u muzičkom životu svoje sredine.

Polazna opredeljenja pri koncipiranju programa muzičke kulture

Slušanje muzike

- Sticanje iskustva u slušnom razlikovanju zvučnih boja (ljudski glasovi, muzički instrumenti).
- Navikavanje učenika na pažljivo slušanje muzike.
- Podsticanje izražavanja učenika o slušanom delu.
- Upoznavanje muzičkog dela umetničkog i narodnog stvaralaštva.

Pevanje pesama po sluhu i sa notnog teksta, uvođenje u osnove muzičke pismenosti

- Narodne pesme i igre; običajne pesme.
- Dečje pesme.
- Utvrđivanje muzičkog rečnika u vezi sa jačinom (p, mp, f, mf), brzinom (adagio, andante, moderato, allegro) i postepenim dinamičkim prelazima iz tišeg u jače i obrnuto (crescendo, decrescendo).
- Savlađivanje tonskih visina.
- Usvajanje muzičkog pisma i pojmova: šesnaestina nota u grupi, takt 6/8 , a-mol lestvica (prirodna i harmonska), pojam predznaka - povisilica, uzmah i predtakt.
- Sviranje i pevanje pesama u funkciji ovladavanja muzičke pismenosti.
- Izvođenje pesama na melodijskim instrumentima.
- Ponavljanje zadatog melodijskog motiva (vežba pamćenja, razvijanje motorike).

Sviranje

- Osposobljavanje učenika da se snalaze u jednostavnom notnom zapisu.
- Stvaranje kod učenika navike praćenja i pohađanja koncertnih priredbi.
- Podsticanje kod učenika želje da se aktivnije bave muzikom.

Muzičko stvaralaštvo

- Stalno podsticanje učenika na što izražajnije pevanje i sviranje naučenih pesama.
- Slobodno improvizovanje na instrumentima Orfovog instrumentarija.
- Improvizacija dečje melodije na vlastiti ili od strane nastavnika predložen stih.
- Osmišljavanje pokreta uz muziku.
- Slobodno muzičko izražavanje.

Preporučeni sadržaji ovog nastavnog predmeta treba da pruže učenicima znanja i informacije kako bi razumeli, pratili, razlikovali, doživljavali i što bolje procenjivali muzičke vrednosti.

Za uspešnu realizaciju ciljeva i zadataka predmeta muzička kultura potrebno je stvoriti osnovne uslove. Škola je u obavezi da obezbedi Orfov instrumentarij i ostala nastavna sredstva koja ne smeju biti ispod minimuma koji je predviđen normativom.

Usvajanje znanja učenika zavisi od dobre organizacije časa, koji mora biti dobro planiran, osmišljen i zanimljiv. Učenik treba da bude aktivan učesnik na času, a čas muzičke kulture treba da bude doživljaj za učenike. Raznim oblicima rada, tehnikama i očiglednim sredstvima učenicima se prenose znanja i kombinuju razne metode u nastavi.

Domaće pisane zadatke ili pisane testove, kontrolne zadatke, referate, ne treba zadavati ni u jednom razredu.

Nastavu treba uvek povezivati sa muzičkim životom društvene sredine i učestvovati na takmičenjima i muzičkim priredbama.

ZAHTEVI PROGRAMA PO AKTIVNOSTIMA

Izvođenje muzike

Pri izboru pesama nastavnik treba da pođe od psihofizičkog razvoja učenika, od njemu bliskih sadržaja i dostupnih melodijsko-ritmičkih celina, šireći time njihov interes i bogateći ih novim sadržajima. Potrebno je, takođe, da oceni glasovne mogućnosti razreda pre odabira pesama za pevanje.

Detaljnou analizom potrebno je obraditi tekst i utvrditi o čemu pesma govori. Kako su često narodne pesme zapisane u tonskim nizovima koji ne predstavljaju lestvicu u pravom smislu, takve pesme ćemo obraditi po sluhu. Jedna od karakteristika narodnih pesama je i završetak koji odudara od onoga što je učenik saznao kroz osnove muzičke pismenosti, završetak na drugom stupnju. Na ovu karakteristiku treba skrenuti pažnju, a ona će ujedno biti i orijentir za prepoznavanje narodne pesme.

Nastavnik je slobodan u izboru predloženih pesama, ali mora voditi računa da u njegovom radu budu zastupljene narodne, prigodne, pesme savremenih dečjih kompozitora kao i kompozicije sa festivala dečjeg stvaralaštva. Radi aktualizacije programa nastavnik, takođe, može naučiti učenike da pevaju i poneku pesmu koja se ne nalazi među predloženim kompozicijama ako to odgovara cilju i zadacima predmeta i ako odgovara kriterijumu vaspitne i umetničke vrednosti.

Sviranje

U svakom odeljenju postoji jedan broj učenika koji ima veće ili manje poteškoće u pevanju. Učenicima treba dati mogućnost afirmacije i kroz sviranje na dečjim muzičkim instrumentima da se ne bi izbegavalo učestvovanje u grupnom muziciranju.

U petom razredu koristiti ritmičke i melodijske instrumente. Pošto su sada učenici opismenjeni, sviranje na melodijskim instrumentima biće olakšano jer možemo koristiti notne primere pojedinih pesama koje su solmizaciono obrađene.

Potrebno je razvijati dečje predispozicije za muzičko oblikovanje i omogućiti im da dožive radost sviranja, čime se bogati ličnost u osetljivom periodu emocionalnog sazrevanja.

Putem vlastitih stvaralačkih pokušaja dati detetu da zaviri u "radionicu kompozitora" kako bi bolje shvatio vrednost umetničkog napora u stvaranju muzičkih dela.

Slušanje muzike

Kompozicije koje se slušaju moraju svojim trajanjem, sadržajem i muzičkim izrazom, da odgovaraju mogućnostima percepcije učenika. One treba da su: kratke, vokalne ili priče ilustrovane muzikom i vokalno-instrumentalne. Kod slušanja dečjih pesama potrebno je da učenici: uočavaju i objašnjavaju tekst, instrumentalnu pratnju i način kako je muzika dočarala tekst.

Posle slušanog dela potrebno je sa učenicima kroz razgovor raščlaniti i objasniti ulogu izvođača i instrumentalne pratnje u prikazivanju literarnog teksta.

U izboru kompozicija instrumentalnog karaktera treba biti obazriv i slušati one u kojima će biti puno izraza, karakterističnih raspoloženja i izrazitog ritma, bilo da su programskog karaktera ili ne.

Muzičko stvaralaštvo

Dečje muzičko stvaralaštvo predstavlja viši stepen aktiviranja muzičkih sposobnosti koje se stiču u svim muzičkim aktivnostima, a kao rezultat kreativnog odnosa prema muzici. Ono ima veliku vaspitnu i obrazovnu vrednost: podstiče muzičku fantaziju, oblikuje stvaralačko mišljenje, produbljuje interesovanja i doprinosi trajnijem usvajanju i pamćenju muzičkih reproduktivnih i stvaralačkih aktivnosti i znanja.

Stvaralaštvo može biti zastupljeno kroz:

- muzička pitanja i odgovore;
- komponovanje melodije na zadani tekst;
- sastavljanje melodije od ponuđenih dvotaktnih motiva;
- improvizacija igre na određenu muziku.

Ove aktivnosti treba vrednovati u smislu stvaralačkog angažovanja učenika, a ne prema kvalitetu nastalog dela, jer i najskromnije muzičke improvizacije su pedagoški opravdane.

Praćenje i vrednovanje učenika

Da bi se ostvario proces praćenja napredovanja i stepena postignuća učenika u nastavi muzičke kulture, neophodno je da nastavnik prethodno upozna i identifikuje muzičke sposobnosti svakog učenika.

Ocenjivanje učenika u nastavi mora se sprovoditi organizovano. Ono treba da obuhvati i prati poseban razvoj svakog učenika, njegov rad, zalaganje, interesovanje, stav, umešnost, kreativnost i slično. Nastavnik treba da prati razvoj ličnosti u celini i objektivno određuje stepen na kojem je učenik savladao programske zahteve.

Smisao ocenjivanja u nastavi muzičke kulture sagledavati tako da se svakom učeniku omogući optimalan razvoj u okviru vaspitno-obrazovnog rada, a nikako da se neodmerenim metodičkim zahtevima u savladavanju programa i negativnom ocenom otuđuju od muzike i muzičke umetnosti.

U nastavi muzičke kulture za iste vaspitno-obrazovne zadatke mogu se dobiti različite ocene, kao i za različite rezultate iste ocene zbog toga što se trenutni rezultati upoređuju sa stvarnim učenikovim mogućnostima. Ovakvim načinom ostvariće se i osnovni zahtevi za pravilno ocenjivanje - da ono bude objektivno i da učenike motiviše na muzičke aktivnosti i na bavljenje muzikom u skladu sa njihovim stvarnim sposobnostima i potrebama.

Domaći pisani zadaci ili pisani tekstovi, kontrolni zadaci i slično ne zadaju se za ovaj predmet ni u jednom razredu. Celokupno nastavno gradivo ostvaruje se samo u školi.

Muzički kabinet

Za uspešnu realizaciju ciljeva i zadataka predmeta muzička kultura potrebno je stvoriti osnovne uslove. Nastavna sredstva zavise od mnogih činjenica i različiti su u raznim sredinama i školama, ali ne smeju biti ispod minimuma koji obezbeđuje normalan rad.

Svaka škola je obavezna da jednu učionicu ili drugu odgovarajuću prostoriju opremi kao muzički kabinet u skladu sa važećim normativom opreme i sredstava.

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA PEVANJE U PETOM RAZREDU

Himne

Državna himna

Himna Svetom Savi

Himna škole

Narodne pesme i igre

Gusta mi magla padnala

Banatsko kolo

Povela je Jela

Devojačko kolo

Ti jedina

Na studencu

Dečje pesme

Z. Grgošević - Jež

D. Despić - Oglas

M. Milojević - Na livadi

Pesma iz Finske - Proleće u šumi

Pesma iz Italije - Sad zime više nema

K. Babić - Veverica

Sviranje na Orfovim instrumentima

Višnjičica rod rodila

Divna, Divna

Ded poigraj medo

Pesme čiji su stvaraoci deca

Mina Pantelić OŠ "Kralj Petar Prvi" Beograd - Kruna od nota

Ana Glumac OŠ "Lazar Savatić" Zemun - Škola i ljubav

Aleksandar Dragutinović OŠ "Laza Kostić" Novi Beograd - Đački dani

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA SLUŠANJE U PETOM RAZREDU

Himne

Državna himna

Himna Svetom Savi

Himna škole

Narodne pesme i igre

J. Jovičić - Vojvođanska svita

B. Dugić - Čarobna frula (izbor)

S. Stević - Bela vilo (izbor)

Domaći kompozitori

P. Konjović - Velika čočekča igra iz "Koštane"

S. Mokranjac - V rukovet

M. Tajčević - Balkanske igre (izbor)

S. Hristić - igra "Grlica" iz baleta "Ohridska legenda"

Strani kompozitori

A. Vivaldi - "Godišnja doba" (Proleće)

A. Dvoržak - Humoreska

E. Grig - Proleće

B. Smetana - Vltava

V. A. Mocart - Mala noćna muzika I i III stav

L. V. Betoven - Menuet iz II stava Sonatina u G duru op. 49

A. Hačaturjan - Igra sabljama iz baleta "Gajana"

M. Musorgski - Slike sa izložbe (izbor)

ISTORIJA

Cilj i zadaci

Cilj izučavanja nastavnog predmeta *istorija* je kulturni napredak i humanistički razvoj učenika. Cilj nastave istorije je i da doprinese razumevanju istorijskog prostora i vremena, istorijskih procesa i tokova, kao i razvijanju nacionalnog, evropskog i svetskog identiteta i duha tolerancije kod učenika.

Zadaci nastave istorije su da učenici, uočavajući uzročno-posledične veze, razumeju istorijske procese i tokove, ulogu istaknutih ličnosti u razvoju ljudskog društva i da poznaju nacionalnu i opštu istoriju (političku, ekonomsku, društvenu, kulturnu...), kao i istoriju susednih naroda i država.

Peti razred

Operativni zadaci:

razumevanje pojma prošlosti;

upoznavanje načina i značaja proučavanja prošlosti;

razumevanje osnovnih odlika praistorije i starog veka;

razumevanje osnovnih vremenskih odrednica (decenija, vek, milenijum);

osposobljavanje za korišćenje istorijske karte;

sticanje znanja o događajima i ličnostima koji su obeležili epohu starog veka;

upoznavanje sa osnovnim odlikama antičke kulture.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD

Prošlost (pojam prošlosti, istorijski izvori).

Vreme (hronologija - računanje vremena).

Istorija, nauka o prošlosti (istorija kao nauka i kao nastavni predmet, podela prošlosti, hronološki i geografski okviri starog veka).

PRAISTORIJA

Osnovne odlike praistorije (postanak čoveka, život i zanimanja, pronalasci, praistorijska nalazišta na centralnom Balkanu).

STARI VEK

Osnovna obeležja Starog istoka (geografski pojam Starog istoka, najpoznatije države i struktura društva).

Kultura naroda Starog istoka (religija, pismo, nauka, svakodnevni život).

Najstariji period grčke istorije (Kritsko, Mikensko i Homersko doba, kolonizacija, mitovi o Minotauru, Ahilu, Odiseju...).

Grčki polisi - Sparta i Atina (pojam polisa, struktura društva, državno uređenje).

Grčko-persijski ratovi i Peloponeski rat (uzroci ratova, bitke na Maratonu i u Termopilima, pohod na Siciliju, karakter i posledice ratova).

Grčka kultura (religija, olimpijske igre, mitologija).

Grčka kultura (umetnost, nauka, svakodnevni život).

Helenističko doba i njegova kultura (pojam helenizma i njegovi hronološki okviri, Aleksandar Veliki, kultura).

Postanak Rima (osnivanje Rima - legenda o Romulu i Remu, struktura društva, hronološki okviri i uređenje rimske republike).

Rim - svetska sila starog veka (vojska, osvajanja i provincije).

Rim u doba carstva (principat, Trajanovi ratovi na Dunavu, dominat, centralni Balkan u antici - antički ostaci na prostoru centralnog Balkana).

Rimska kultura (religija, umetnost, nauka, svakodnevni život).

Hrišćanstvo (pojava hrišćanstva, progoni hrišćana, car Konstantin i Milanski edikt).

Pad Zapadnog rimskog carstva (početak Velike seobe naroda, podela carstva i pad Zapadnog rimskog carstva).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

U ostvarivanju cilja nastave istorije priprema za časove je od izuzetne važnosti, kao i planiranje nastave na godišnjem i mesečnom nivou. Trebalo bi nastojati da se učenici uključe u nastavni proces i da se razvijaju njihove intelektualne i kreativne sposobnosti. Na taj način će nastava istorije biti zanimljiva i neće biti svedena na puko memorisanje istorijskih činjenica. Nastavnik bi trebalo da usmerava rad učenika, a ne samo da im pruža gotova znanja. Na časovima bi trebalo da budu zastupljene aktivne metode rada, u kojima učenik nije samo pasivni posmatrač već i učesnik u nastavnom procesu.

Razvijanjem kreativnog i kritičkog mišljenja stvara se mogućnost slobodnijeg i interesantnijeg izvođenja nastave istorije.

Da bi se navedeni zadaci nastave istorije što potpunije ostvarili neophodno je da se obezbedi korelacija sa srodnim predmetima, kao što su geografija, srpski jezik, likovna i muzička kultura, verska nastava, građansko vaspitanje i svakodnevni život u prošlosti. Činjenica da se isti sadržaji u istoriji i srodnim predmetima ne obrađuju u isto vreme, zbog različitih nastavnih programa, znatno otežava korelaciju u obradi novog gradiva. Nastavnici istorije mogu korelaciju ostvariti konsultovanjem sa nastavnicima srodnih predmeta u obradi iste materije u toku nastave, kao i zajedničkom obradom nekih tema kroz dodatni rad, slobodne aktivnosti, izlete i ekskurzije. Posebnu mogućnost za međupredmetnu saradnju pruža dodatni rad, čije teme mogu da obuhvate sadržaje srodnih predmeta obrađene uz stručno-metodičku pomoć nastavnika tih predmeta.

U nastavi istorije naglasak bi trebalo staviti na aktivne oblike rada. Oni se najpotpunije mogu ostvariti kroz grupni rad, rad u parovima, individualni rad ili diskusiju svih učenika u odeljenju. Časove sa pomenutim oblicima rada trebalo bi brižljivo planirati i racionalno izvoditi, imajući u vidu da je njihov osnovni zadatak aktiviranje učenika, njihovo osposobljavanje za samostalni rad i usvajanje znanja, razvijanje sposobnosti i navika. Realizacija sadržaja programa u velikoj meri zavisi od pravilnog izbora nastavnih metoda. U nastavi istorije usmeno izlaganje nastavnika (monološka metoda) i razgovor sa učenicima (dijaloška metoda) zauzimaju veoma važno mesto. Osim ove dve najzastupljenije metode, treba koristiti i ostale. Poseban značaj ima korišćenje istorijskih tekstova, naročito izvora. Čitanjem i analizom istorijskih izvora učenicima se pruža mogućnost da sagledaju specifičnost nekog istorijskog problema ili pojave. Veoma je važno napomenuti da bi trebalo koristiti i istorijske karte, jer njihova adekvatna upotreba olakšava temeljno savlađivanje gradiva.

Isticanje pomenutih metoda ne znači da bi ostale trebalo zapostaviti. Nastavnik bi trebalo da svakoj nastavnoj jedinici pristupa kao posebnom obrazovnom i didaktičkom problemu i pronalazi odgovarajuća rešenja.

U nastavi istorije trebalo bi što češće koristiti sledeća nastavna sredstva:

- istorijske karte (zidne, iz atlasa, udžbenika i druge literature);
- ilustracije (slike, dijapozitivi, šeme, grafikoni);
- dokumentarne i igrane video i digitalne materijale;
- muzejske eksponate;
- kulturno-istorijske spomenike (obilazak spomenika).

Nastavni sadržaji predmeta *istorija* u petom razredu učenika uvode u istoriju, nauku koja se bavi prošlošću ljudskog društva, u praistorijski period ljudske civilizacije i period starog veka. Preporučeni sadržaji nastavniku ostavljaju mogućnost da učenike postepeno uvodi u istoriju kao nauku, prateći razvojnu liniju civilizacije kroz kulturne, privredne i političke delatnosti ljudi u najstarijim epohama prošlosti. Iako se učenici prvi put susreću sa sistematskim izučavanjem istorije, u radu se mogu koristiti njihova znanja o društvenim pojavama i određenim istorijskim događajima koja su stekli u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Mali fond časova i psihofizičke mogućnosti učenika zahtevaju od nastavnika racionalnost pri izboru bitnih činjenica, bez mnogo hronologije i definicija istorijskih pojmova i socioloških kategorija. Težište nastave istorije u petom razredu trebalo bi da bude na razumevanju antičkog društva i kulture.

GEOGRAFIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave geografije je usvajanje znanja o prirodnogeografskim i društvenogeografskim objektima, pojavama i procesima i njihovim međusobnim vezama i odnosima u geoprostoru. Nastava geografije treba da doprinese stvaranju realne i ispravne slike o svetu kao celini i mestu i ulozi naše države u svetu.

Zadaci nastave geografije su višestruki. Njihovim ostvarivanjem učenici se osposobljavaju da stiču i razvijaju znanja i razumevanja, umenja i stavove prema svetskim i nacionalnim vrednostima i dostignućima.

Nastava geografije treba da doprinese:

- sticanju znanja o osnovnim objektima, pojavama i procesima u vasioni;
- kartografskom opismenjavanju, upotrebi geografskih karata i drugih izvora informacija u procesu učenja i istraživanja i u svakodnevnom životu;
- sticanje znanja o objektima, pojavama i procesima u geografskom omotaču Zemlje i u neposrednom okruženju;
- razumevanju uzročno-posledične povezanosti pojava i procesa u geografskom omotaču;
- razvijanju geografskog mišljenja zasnovanog na povezanosti i među-uslovljenosti geografskih pojava i procesa u prostoru i vremenu;
- razvijanju estetskih opažanja i osećanja proučavanjem i upoznavanjem prirodnih i drugih fenomena u geoprostoru;
- sticanju znanja o osnovnim pojmovima o stanovništvu, naseljima i privredi i uočavanju njihovog prostornog razmeštaja;
- razumevanju uticaja prirodnih i društvenih faktora na razvoj i razmeštaj stanovništva, naselja i privrednih delatnosti;
- sticanju znanja o osnovnim geografskim odlikama Evrope, njenim regijama i državama;
- sticanju znanja o osnovnim geografskim odlikama vanevropskih kontinenata i njihovih regija;
- upoznavanju uloge i značaja međunarodnih organizacija za rešavanje ekonomskih, socijalnih, kulturnih i humanitarnih problema u savremenom svetu;
- sticanju znanja o osnovnim geografskim odlikama Republike Srbije i njenim regionalnim celinama;
- razvijanju stavova o preventivi, zaštiti i unapređivanju životne sredine;
- razvijanju tolerancije, nacionalnog, evropskog i svetskog identiteta;

- sticanju znanja, razvijanju veština i stavova iz geografije kroz samostalno učenje i istraživanje i njihovoj primeni u svakodnevnom životu;

- razvijanju opšte kulture i obrazovanja učenika.

Peti razred

Operativni zadaci:

Učenici treba da:

- upoznaju predmet proučavanja, podelu i značaj geografije kao nastavnog predmeta i nauke uopšte;

- steknu najosnovnija znanja o vasioni i vasionkim telima i njihovim osnovnim svojstvima;

- steknu osnovna znanja o Sunčevom sistemu;

- steknu osnovna znanja o Zemlji-planeti, njenom postanku, obliku i veličini;

- steknu osnovna znanja o Zemljinim kretanjima i njihovim posledicama;

- steknu osnovna znanja i veštine iz kartografije i da se osposobe za korišćenje geografske karte kao izvora informacija i orijentacije;

- shvate unutrašnju građu Zemlje i da razumeju današnji raspored kopna i mora i izgled reljefa;

- razumeju antropogene uticaje na reljef;

- steknu osnovna znanja o strukturi i sastavu atmosfere;

- steknu osnovna znanja o vremenu i meteorološkim elementima, klimi, klimatskim faktorima i osnovnim tipovima klime na Zemlji;

- razumeju potrebu očuvanja i zaštite atmosfere;

- se osposobe za korišćenje geografske literature, Interneta i različitog ilustrativnog materijala u svrhu lakšeg savlađivanja nastavnog gradiva;

- razvijaju sposobnosti za aktivno sticanje i primenu znanja iz geografije kroz samostalno učenje i istraživanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD (1)

Predmet proučavanja, podela i značaj geografije.

VASIONA I ZEMLJA (6)

Vasiona: zvezde, sazvežđa, galaksije, Mlečni put.

Sunčev sistem: Sunce, planete.

Sateliti: Mesec, mesečeve mene, mala tela Sunčevog sistema.

Oblik i veličina Zemlje: kontinenti, okeani, globus.

GEOGRAFSKA KARTA (8)

Geografska mreža: meridijani/podnevc i paralele/uporednici.

Geografska širina i geografska dužina.

Geografska karta: sadržaj geografske karte; podela karata prema sadržaju.

Matematički elementi karte: kartografska mreža; razmer; podela geografskih karata prema razmeru.

Geografski elementi karte i njihovo predstavljanje na karti.

Merenje na karti i orijentacija karte.

PLANETA ZEMLJA (21)

Zemljina kretanja (4)

Rotacija Zemlje i posledice rotacije: smena obdanice i noći, prividno kretanje

Sunca, lokalno vreme.

Revolucija Zemlje i posledice revolucije: nejednaka dužina obdanice i noći tokom godine, smena godišnjih doba, toplotni pojasevi; kalendar.

Unutrašnja građa i reljef Zemlje (11)

Stene: magmatske, sedimentne, metamorfne; fosili.

Postanak i unutrašnja građa Zemlje.

Litosferne ploče: kretanje ploča, promena položaja kontinenata.

Vulkanizam i zemljotresi.

Reljef: planine i ravnice; nastanak planina: nabrane i gromadne planine.

Oblikovanje reljefa dejstvom spoljašnjih sila (dejstvom reka, morskih talasa, vetra, leda, rastvaračkim delovanjem vode, čovekovom aktivnošću).

Vazdušni omotač Zemlje (6)

Atmosfera: sastav, struktura, značaj.

Vreme: meteorološki elementi i pojave (temperatura, pritisak, vlažnost, padavine, oblaci); prognoza vremena.

Klima: klimatski činioci, osnovni tipovi klime.

Zagađivanje atmosfere: globalno zagrevanje, ozonske rupe, kisele kiše, mere zaštite.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Nastavni program *geografije* za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja oslanja se na savremena dostignuća i na perspektive razvoja geografske nauke, korelativan je i primeren interesovanjima i razvojnim sposobnostima učenika.

Pri izradi ovog programa polaznu osnovu činili su:

- opšti ciljevi i zadaci osnovnog obrazovanja i vaspitanja;
- obrazovni, vaspitni i funkcionalni zadaci savremene nastave geografije, uvažavajući sistem geografije kao naučne discipline, njene principe i njenu filozofsku osnovu;
- višegodišnja istraživanja i analize programa geografije brojnih država sveta;
- potrebe postizanja bolje ravnoteže između uzrasnih sposobnosti učenika, njihovih potreba i interesovanja;
- uslovi u kojima se realizuje nastavni predmet;
- opremljenost škola nastavnim sredstvima;
- iskustva i preporuke geografske stručne javnosti;
- preporuke Internacionalne geografske unije i Srpskog geografskog društva.
- Konceptija programa zasniva se na:
  - postupnom uvođenju i razvijanju geografskih pojmova, pojava i procesa u okviru programskih sadržaja spiralno raspoređenih u drugom obrazovnom ciklusu;
  - naglašavanju uloge geografskih metoda u osposobljavanju učenika da logički misle, što je od mnogostrukog značaja;
  - pojmovima, pojavama i procesima savremene geografske nauke koji su značajni i pogodni za uspješnije razumevanje ukupnih sadržaja i neophodni su u procesu daljeg učenja;
- dosadašnjim nastavnim programima u Republici Srbiji;
- rezultatima praćenja primene dosadašnjih programa.

Nastavni program je tematski koncipiran. Program sadrži četiri teme iz opšte geografije. Za svaku temu jasno su izdvojeni nastavni sadržaji koje bi trebalo obraditi i predložen je **orijentacioni** broj časova po svakoj nastavnoj temi. Sloboda i kreativnost nastavnika ispoljiće se kroz samostalno planiranje i određivanje tipova časova, kao i izbora nastavnih metoda, tehnika, aktivnosti, didaktičkih sredstava i pomagala.

Sadržaji opšte geografije imaju poseban značaj jer predstavljaju osnovu za kasnija geografska izučavanja i zato se njima mora posvetiti posebna pažnja. Od stepena usvojenosti ovih sadržaja u velikoj meri zavisi izučavanje geografije u starijim razredima. Ovi sadržaji u velikoj meri su apstraktni i teški za učenike ovog uzrasta, zato je važno izdvojiti one sadržaje koji se *po obimu, dubini i sistemu izlaganja* razlikuju od naučnih.

Razlika *po obimu* sastoji se u tome što su u nastavnom predmetu uključeni sadržaji koji čine **osnovni** deo nauke, ali i deo koji je odabran tako da odgovara uzrastu učenika.

Razlika u *dubini zalaženja u sadržaje* označava činjenicu da geografska nauka sadrži objekte, pojave, procese i odnose do najsloženijih aspekata, dok geografija kao nastavni predmet sadrži tumačenja samo do onog nivoa koji su razumljivi učenicima određenog uzrasta. Ali i pored ovih razlika, nastavni predmet mora sadržati u sebi samo naučne istine.

Razlika po *sistemu izlaganja sadržaja* zasniva se na tome što se u nauci primenjuje naučno-logički sistem od *jednostavnijeg ka složenijem*, a u nastavi geografije sistem od (*učenicima*) *poznatijeg ka (učenicima) nepoznatijem*. To znači da se može dogoditi da je u nauci nešto objektivno složenije u odnosu na druge delove gradiva. Međutim, ako je to učenicima poznatije, onda se u nastavi geografije ono stavlja u raniju fazu usvajanja.

Kroz prezentovanje sadržaja u nastavi geografije učenici dobijaju celovitu i kompleksnu sliku geografske stvarnosti. Da bi se to postiglo, potrebno je povezati geografske nastavne sadržaje sa sadržajima drugih predmeta (u oba obrazovna ciklusa) koji su slični ili se međusobno vertikalno i horizontalno dopunjavaju. To bi trebalo da znači da bez poznavanje nastavne materije srodnog predmeta, ne mogu se potpuno shvatiti i naučiti odgovarajući slični geografski sadržaji. Isto tako, bez razumevanja i poznavanja fizičkogeografskih i društvenogeografskih sadržaja nije moguće shvatiti regionalnogeografske sadržaje.

Korelacija geografije sa drugim nastavnim predmetima predstavlja postupak koji je neophodno sprovesti u nastavi. Korelacija sa drugim predmetima može se ostvariti na tri načina: u vidu *horizontalne, dijagonalne i vertikalne korelacije*. Svi navedeni načini korelacije doprinose poboljšavanju kvaliteta i strukture nastavnih sadržaja, razvijanju logičkog mišljenja, funkcionalnog i trajnog znanja, ostvarivanju principa kompleksnosti, odnosno, stvaranju realnih predstava o geografskoj stvarnosti.

Sadržaji programa nastavnog predmeta geografije u petom razredu osnovne škole obuhvataju sistematsko izučavanje elemenata **opšte geografije**, a programsku strukturu čini četiri nastavne teme:

1. Uvod
2. Vasiona i Zemlja
3. Geografska karta
4. Planeta Zemlja

Na prvom nastavnom času nastavnik uvodi učenike u nastavni predmet, odnosno, upoznaje učenike sa ciljevima i zadacima, podelom i značajem geografije. Na ovom času potrebno je upoznati učenike sa sadržajem nastavnog programa i dati im jasna uputstva za rad.

Nastavnu temu *Vasiona i Zemlja* čine najosnovnija astronomska i matematičkogeografska znanja o vasioni, Sunčevom sistemu, obliku i veličini Zemlje, njenom položaju u vasioni i o nebeskim telima Sunčevog sistema (posebno o Zemljinom najbližem susedu - Mesecu). Kroz ovu nastavnu temu potrebno je informisati učenike o osnovnim osobinama ostalih nebeskih tela. Poseban značaj ima obrada sadržaja koji se odnose na postanak, oblik, veličinu Zemlje, raspored kontinenata i okeana. Ovi sadržaji najbolje mogu da se objasne demonstrativno-ilustrativnim metodama i metodama eksperimenta uz upotrebu modela Zemlje-globusa. Preporučuje se nastavniku da sa učenicima poseti Planetarijum i Narodnu opservatoriju u Beogradu i da za vreme vedrih noći u lokalnoj sredini pokaže učenicima vidljiva sazvežđa i orijentaciju pomoću zvezde Severnjače.

Treća nastavna tema *Geografska karta* čini skup znanja i praktičnih veština kojima učenici treba da ovladaju u nastavi geografije i odnose se na poznavanje orijentacije u prostoru, praktično korišćenje i poznavanje geografske karte. U tom pogledu geografska nastava pruža mogućnost učenicima da u kontinuiranom radu sa geografskim kartama savladaju veštinu od jednostavnijeg do složenijih oblika čitanja karata. Stalnom upotrebom geografske karte znanje se proširuje i produbljuje, upoznaju se različiti aspekti karte i usavršava se njena praktična primena.

Nastavni sadržaji iz kartografije imaju veliki obrazovni značaj jer čine osnovu za razumevanje svih aspekata geografske nauke i nastave, ali imaju i opšteobrazovni značaj zbog potrebe korišćenja karata skoro u svim oblastima čovekove delatnosti.

Obrada kartografskih sadržaja na najbolji način se može realizovati kroz posmatranje, merenje, beleženje, crtanje, vežbanje na času u učionici ili na terenu. Važnu ulogu imaju nastavni objekti i sredstva kao što su pojedini nastavni modeli i globusi. Ukoliko se obrada ovih nastavnih sadržaja zasniva na primeni oskudnih nastavnih sredstava, objašnjenja nastavnika moraju biti jasna, treba da se zasnivaju na korelaciji sa

matematikom, različitim vrstama merenja objekata u prostoru i njihovog poređenja dimenzija, međusobnog prostornog i vizuelnog odnosa.

Imajući u vidu da je orijentacija učenika na geografskoj karti veoma slaba, napominjemo da je u nastavi geografije neophodno korišćenje geografskih karata na svim tipovima časova i u svim oblicima nastavnog rada.

Četvrtu temu *Planeta Zemlja* čine sadržaji fizičke geografije i razvrstani su u tri manje celine.

Sadržaji prve celine *Kretanja Zemlje* oslanjaju se na sadržaje prethodnih tema. Za učenike ovog uzrasta posebno može biti teško razumevanje Zemljine rotacije, revolucije i posledica ovih kretanja. Zbog toga je potrebno posebnu pažnju posvetiti obradi i utvrđivanju ovih sadržaja. Nastavniku se preporučuje primena očiglednih nastavnih sredstava (globus, baterijska lampa, telurijum, video zapisi...) i demonstrativno-ilustrativne metode i metode eksperimenta kako bi se mogao postići visok stepen razumevanja i adekvatnog prihvatanja sadržaja. To će biti preduslov za kasnije usvajanje niza drugih pojmova vezanih za smenu obdanice i noći, godišnjih doba, klimatskih pojaseva, odnosno svih pojmova vezanih za vreme i klimu i uopšte, pojave i procese u atmosferi, kao i u hidrosferi i biosferi (6. razred).

Druga i treća celina ove nastavne teme obuhvata sistem znanja o *Unutrašnjoj građi i reljefu Zemlje i o vazdušnom omotaču Zemlje*. Ova znanja sistematizovana su po Zemljinim sferama u okviru kojih učenici upoznaju objekte, pojave i procese, granske i međugranske veze, kao i posebne fizičkogeografske zakonitosti. Kada se obrađuju geografski procesi potrebno je naročito ukazati na tok geografskih kvantitativnih promena i njihov karakter i upozoriti kako takve promene mogu u određenim trenucima da utiču na kvalitativni preobražaj, odnosno na razvoj.

U toku obrade svake sfere pojedinačno treba voditi računa da učenici što bolje shvate i prihvate suštinu granskih veza ili veza u okviru jedne sfere. Najbolji način je kada se ukazuje na principe veza, da bi se uporedo s tim, na osnovu pojedinih primera, pokazalo kako te veze funkcionišu u većem broju varijanti ili slučajeva. Time će učenicima biti omogućeno da bolje shvate zakonitosti veza, njihove tipičnosti, ali i atipičnosti. Pošto su atipičnosti geografskih granskih veza dosta česte, potrebno ih je što više prezentovati jer će se time pružiti mogućnost da učenici shvate suštinu geografske logike.

Prilikom obrade nastavnih sadržaja iz ovih nastavnih celina potrebno je voditi računa o znanjima, veštinama i iskustvima stečenim u prvom obrazovnom ciklusu (Svet oko nas, Priroda i društvo), kao i o obimu i dubini nastavne građe koja treba da bude u skladu sa razvojnim sposobnostima učenika. Pojedini nastavni sadržaji koji su predviđeni za obrađivanje teški su za razumevanje, a neki su i apstraktni. Preporučuje se obrada samo osnovnih pojmova, pojava i procesa uz obilato korišćenje didaktičkog materijala i raznovrsnih metoda rada (eksperiment), koje doprinose očiglednosti i trajnosti znanja i umenja. Na ovaj način istovremeno se stiču znanja, umenja i veštine koje će učenicima omogućiti dalje učenje.

Jedna od osnovnih veština, koja se preporučuje, je pravilno geografsko posmatranje i uočavanje prirodnih objekata, pojava i procesa u lokalnoj sredini čime se podstiče prirodna radoznalost dece, samostalno istraživanje i pravilna njihova interpretacija. Sadržaji fizičke geografije daju mogućnost sticanja znanja, veština i navika korišćenjem statističkog materijala koji je sistematizovan u tabelama, kao i rukovanjem različitim mernim instrumentima, registrovanjem i obradom podataka koje oni pokazuju. Na ovaj način povezuju se i interpretiraju kvantitativni pokazatelji, utvrđuju uzročno-posledične veze i odnosi, što doprinosi razvoju logičkog mišljenja i sticanju funkcionalnih znanja i veština.

U okviru ove teme svi fizičkogeografski objekti, pojave i procesi ne mogu se potpuno obraditi, što i nije cilj ovog nastavnog programa. Svi ovi sadržaji nalaze su u okviru sadržaja regionalne geografije i propušteno se može dopuniti i objasniti.

Skrećemo pažnju nastavnicima da je u korišćenju udžbenika važan selektivan pristup datim sadržajima. Takođe, preporučuje se da od učenika ne zahtevaju memorisanje faktografskog i statističkog materijala. Stečena znanja treba da budu primenljiva, a učenici osposobljeni da sami istražuju i analiziraju određene geografske objekte, pojave i procese.

MATEMATIKA

Cilj i zadaci

Cilj nastave matematike u osnovnoj školi jeste: da učenici usvoje elementarna matematička znanja koja su potrebna za shvatanje pojava i zavisnosti u životu i društvu; da osposobi učenike za primenu usvojenih matematičkih znanja u rešavanju raznovrsnih zadataka iz životne prakse, za uspešno nastavljanje matematičkog obrazovanja i za samoobrazovanje; kao i da doprinose razvijanju mentalnih sposobnosti, formiranju naučnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika.

Zadaci nastave matematike jesu:

- sticanje znanja neophodnih za razumevanje kvantitativnih i prostornih odnosa i zakonitosti u raznim pojavama u prirodi, društvu i svakodnevnom životu;
- sticanje osnovne matematičke kulture potrebne za otkrivanje uloge i primene matematike u različitim područjima čovekove delatnosti (matematičko modelovanje), za uspešno nastavljanje obrazovanja i uključivanje u rad;
- razvijanje učenikove sposobnosti posmatranja, opažanja i logičkog, kritičkog, analitičkog i apstraktnog mišljenja;
- razvijanje kulturnih, radnih, etičkih i estetskih navika učenika, kao i matematičke radoznalosti;
- sticanje sposobnosti izražavanja matematičkim jezikom, jasnost i preciznost izražavanja u pismenom i usmenom obliku;
- usvajanje osnovnih činjenica o skupovima, relacijama i preslikavanjima;
- savlađivanje osnovnih operacija s prirodnim, celim, racionalnim i realnim brojevima, kao i usvajanje osnovnih svojstava tih operacija;
- upoznavanje najvažnijih geometrijskih objekata: linija, figura i tela, i razumevanje njihovih uzajamnih odnosa;
- osposobljavanje učenika za preciznost u merenju, crtanju i geometrijskim konstrukcijama;
- priprema učenika za razumevanje odgovarajućih sadržaja prirodnih i tehničkih nauka;
- izgrađivanje pozitivnih osobina učenikove ličnosti, kao što su: sistematičnost, upornost, tačnost, urednost, objektivnost, samokontrola i smisao za samostalni rad;
- sticanje navika i umešnosti u korišćenju raznovrsnih izvora znanja.

Peti razred

Operativni zadaci

Učenike treba osposobiti da:

- umeju da formiraju i grafički prikazuju skupove i njihove podskupove;
- izvode skupovne operacije i pravilno upotrebljavaju odgovarajuće oznake;
- shvataju smisao reči "i", "ili", "ne", "svaki", "neki";
- shvate poznate geometrijske objekte (prava, duž, poluprava, ravan, kružnica, krug, ugao i dr.);
- upoznaju uglove uz transversalu paralelnih pravih, uglove s paralelnim kracima i njihova svojstva, kao i da umeju da crtaju pravu paralelnu datoj pravoj;

- upoznaju deljivost prirodnih brojeva i osnovna pravila deljivosti;
- umeju da određuju najmanji zajednički sadržalac i najveći zajednički delilac;
- shvate pojam razlomka, umeju da ga zapisuju na razne načine i vrše prelaz s jednog načina na drugi;
- umeju da upoređuju razlomke i da ih predstavljaju na brojevnoj pravoj;
- steknu dovoljnu uvežbanost u izvođenju osnovnih računskih operacija s razlomcima (u oba zapisa);
- mogu da čitaju, sastavljaju i računaju jednostavnije brojevne izraze;
- umeju da reše jednostavnije jednačine i nejednačine s razlomcima;
- uviđaju matematički sadržaj u tekstualnim zadacima i izražavaju ga matematičkim jezikom;
- upoznaju osnu simetriju i njena svojstva, kao i da umeju da konstruišu simetrane duži, simetrane ugla i normale na datu pravu kroz datu tačku.

SADRŽAJI PROGRAMA

Skupovi

Skup, elementi, podskup, jednakost skupova, prazan skup (s odgovarajućim znacima).

Venovi dijagrami.

Skupovne operacije: unija ($\cup$), presek ($\cap$), razlika ($\setminus$). Reči: "i", "ili", "ne", "svaki", "neki".

Obnavljanje svojstava skupa N (prirodnih brojeva) i skupa N_0 (prirodnih brojeva sa nulom).

Osnovni geometrijski objekti:

Prava, duž, poluprava, ravan.

Izlomljene linije; oblasti.

Kružnica (kružna linija), krug. Kružnica i prava; tetiva i tangenta.

Ugao

Ugao (pojam, elementi, obeležavanje).

Centralni ugao; kružni luk i tetiva. Prenošnje uglova.

Vrste uglova (opružen, prav, oštar, tup, pun ugao).

Upoređivanje uglova.

Merenje uglova (jedinice: stepen, minut, sekund; uglomer).

Sabiranje i oduzimanje uglova.

Pojam komplementnih i suplementnih uglova.

Susedni, uporedni i unakrsni uglovi.

Paralelne prave s transverzalom i uglovi koje one čine.

Uglovi s paralelnim kracima.

Deljivost brojeva

Deljenje u skupu N_0 (jednakost $a=bq+r$, $0 \leq r < b$).

Pojam deljivosti; činioci i sadržaoci prirodnog broja.

Deljivost dekadnim jedinicama. Deljivost sa 2, 5, 3. Deljivost sa 4 i 9.

Prosti i složeni brojevi. Rastavljanje prirodnih brojeva na proste činioce.

Zajednički delilac i najveći zajednički delilac. Zajednički sadržalac i najmanji zajednički sadržalac.

Razlomci

Pojam razlomka oblika - $\frac{a}{b}$

Proširivanje i skraćivanje razlomaka.

Upoređivanje razlomaka.

Decimalni zapis razlomka. Prevođenje decimalnog zapisa razlomka u zapis oblika $\frac{a}{b}$ ($a, b \in N$) Zaokrugljivanje brojeva.

Pridruživanje tačaka brojevnog poluprave razlomcima.

Osnovne računске operacije s razlomcima (u oba zapisa - običnom i decimalnom) i njihova svojstva. Izrazi.

Jednačine i nejednačine u skupu pozitivnih racionalnih brojeva oblika: $x + a = b$, $x - a = b$, $x + a > b$, $x - a > b$, $x + a < b$, $x - a < b$, $a - x < b$, $a - x > b$, $ax = b$, $x : a = b$, $ax + b = c$, $ax - b = c$, $a(x + b) = c$, $a(x - b) = c$, $a(x - b) = c$, $ax < b$, $ax > b$, $x : a < b$, $x : a > b$, $a : x = b$, $a : x < b$, $a : x > b$, i slične.

Aritmetička sredina. Osnovna nejednakost: za $p < q$, $p < (p + q)/2 < q$. Između svaka dva racionalna broja nalazi se racionalan broj (tj. neograničen broj njih), jer je skup racionalnih brojeva gust u sebi.

Razmera i njene primene (algebarska i geometrijska interpretacija).

Osnovna simetrija

Osnovna simetrija u ravni. Simetrične tačke; simetričnost dveju figura u odnosu na pravu. Osa simetrije figure.

Simetrala duži i simetrala ugla; konstrukcije.

Napomena: Obavezna su četiri jednočasovna školska pismena zadatka godišnje (s ispravkama 8 časova).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Zbog lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog broja časova po temama po modelu (ukupan broj časova za temu; broj časova za obradu + časova za ponavljanje i uvežbavanje).

Skupovi (16; 7 + 9)

Skupovi tačaka (12; 5 + 7)

Deljivost brojeva (12; 5 + 7)

Ugao (20; 8 + 12)

Razlomci (62; 26 + 36)

Oсна simetrija (14; 5 + 9)

Skupovi. Korišćenjem primera iz tekućih sadržaja, dalje se osmišljava pojam skupa kao najopštiji u odnosu na druge pojmove matematike, što doprinosi izgrađivanju matematičkog jezika i unosi preciznost u izražavanju.

Nastava o skupovima u V razredu treba da predstavlja izvestan korak napred u odnosu na ono što je učenicima već poznato. Potrebno je, na raznovrsnim primerima, koristiti odgovarajuće simbole (znake) i uočavati zakonitosti skupovnih operacija uz pomoć Venovih dijagrama. Na podesnim primerima treba ilustrovati upotrebu reči: *svaki, neki, ili, i, ne, sledi*. Pri radu s dijagramima ove reči će se vezivati za skupovne operacije i relacije. Zadržati se na dva skupa.

Obnoviti svojstva skupova N i N_0 (biti prethodnik ili sledbenik) i podsetiti se pridruživanja brojeva tačkama brojevne prave.

Nastaviti s daljim izgrađivanjem pojmova: brojevni izraz, promenljiva, izraz s promenljivom i pridruživanje (povezano s računskim operacijama, odgovarajućim jednačinama i nejednačinama), koristeći pri tome i termine: izraz, formula (umesto relacija, jer se uobičajeno kaže - Napišite formulu za izračunavanje obima kvadrata i sl.), iskaz. Mada se pojam preslikavanja (funkcije), kao i sam termin, ne uvode, treba uočavati i navoditi primere jednostavnijih (funkcijskih) zavisnosti u raznim oblastima (otkrivanje pravila pridruživanja, pridruživanje po datom pravilu: brojeva - brojevima, brojeva - dužima, brojeva - površima, brojeva - imenima i dr.). Pri tome naročito pomaže korišćenje dijagrama i tabela (tabela vrednosti izraza, tabela rezultata nekog prebrojavanja ili merenja i dr.).

Koristiti se pomenutim dijagramima i tabelama.

Geometrijski objekti. Geometrijski objekti se razvijaju kao ideje koje nastaju u procesu opažanja modela realnog sveta, a takođe i putem njihovog predstavljanja geometrijskim slikama. Kao i u klasičnoj Euklidovoj geometriji, ti objekti su kontinuirane celine, među kojima se uspostavljaju odnosi incidentnosti, a u 5. razredu brojeva prava će se dalje popunjavati brojevima, što će kasnije voditi njenom poimanju kao skupu tačaka, a preko toga i poimanju drugih geometrijskih objekata na taj način. Napomenimo da se pod pojmovima "krug" i "mnogougao" podrazumevaju delovi ravni koje čine granične linije s njihovim unutrašnjim oblastima.

Ugao. - Ugao treba shvatiti kao deo ravni koji čine dve poluprave sa zajedničkom početnom tačkom zajedno s oblašću između njih. Bez fiksiranja jedinice mere treba pokazati kako se upoređuju dati uglovi i kako se oni klasifikuju. Odnos između centralnog ugla i odgovarajućeg luka, odnosno tetive, treba utvrditi eksperimentalno ("prenošenjem"). To isto, takođe, koristiti za uvođenje pojma jedinice za merenje uglova. Konstruisati ugao jednak datom uglu. Uvesti pojmove susednih, uporednih i unakrsnih uglova. Uočavati te uglove u raznim geometrijskim konfiguracijama. Definisati prave uglove kao uglove jednake svojim uporednim uglovima. Istaći činjenicu da kraci pravog ugla određuju normalne prave.

Korišćenjem odnosa uglova koje čini par paralelnih pravih s transverzalom, izvoditi odnose uglova s paralelnim kracima, i dr. Ne moraju se uvoditi posebni nazivi za parove nekih uglova uz transverzalu paralelnih pravih (saglasni, suprotni i naizmenični).

Deljivost brojeva. - Podsetiti da deljenje u skupu prirodnih brojeva bez ostatka nije uvek moguće, uvesti deljenje s ostatkom. Objašnjavajući relaciju $a = bq + r$, $0 \leq r < b$, gde je a deljenik, b delilac, q količnik, a r ostatak, dobro podvući značaj nejednakosti $0 \leq r < b$. Insistirati na zapisu $a = bq + r$. Uvesti pojam deljivosti, činilaca i sadržalaca prirodnog broja.

Pravila deljivosti pojedinim brojevima, pojmovi prostog i složenog broja, rastavljanje prirodnih brojeva na proste činioce i određivanje NZD i NZS imaju svoju primenu kod razlomaka (skraćivanje, proširivanje, dovođenje razlomaka na jednake imenioce i dr.).

Razlomci. - Ova tema je osnovna u V razredu i neophodno je da se ona dobro usvoji. Najveću pažnju posvetiti operacijama s razlomcima i decimalnim zapisima brojeva.

Ranije su učenici upoznali razlomak kao deo celine, a sada se ovaj pojam proširuje: razlomak se uvodi i kao količnik dva prirodna broja, a zatim i kao razmera. Upoređivanje razlomaka i osnovne operacije s njima važno je obavljati uporedo u običnom i decimalnom zapisu. Uvežbavati i isticati svojstva ovih operacija. Kod operacija s tzv. mešovitim brojevima dovoljno je uzimati samo najprostije slučajeve. Uopšte, treba izbegavati glomazne razlomke. Upoznati se sa načinima zaokrugljivanja brojeva.

Ilustrovanje operacija na brojevnoj pravoj (polupravoj) povećava stepen razumevanja i svesnog usvajanja ove složene materije za učenike petog razreda.

Odgovarajućim jednačinama i nejednačinama treba posvetiti dovoljnu pažnju. Voditi računa o ograničenjima (npr. $0 \leq x + a < b$).

Važno je pravilno formiranje i razumevanje pojma razmere (preko upoređivanja istoimenih veličina). Osposobiti učenike za njeno korišćenje u praksi: pri crtanju i čitanju raznih planova, karata, grafikona; pri određivanju rastojanja (korišćenjem mapa ili slično); pri rešavanju problema podele u datoj razmeri (i ništa više) i pri povećavanju i smanjivanju slika (geometrijskih i drugih). Obradu ovog gradiva podrediti praktičnom cilju, uz povezivanje s već upoznatim sadržajima matematike i onih u drugim oblastima (geografija, tehničko obrazovanje, likovno vaspitanje i dr.).

Uvesti pojam dvojnog razlomka i objasniti ga kao deljenje dva razlomka.

Realizacija svih sadržaja ove teme treba u najvećoj meri da bude povezana s rešavanjem raznih praktičnih problema.

Oсна симетрија. - Bitni sadržaji koje obuhvata ova tema su: ilustrovanje osne simetrije uz pomoć modela, korišćenjem prirodnih situacija i kvadratne mreže (kao uvodni korak), uočavanje svojstava koja ostaju nepromenjena, konstrukcija osno-simetričnih tačaka i figura (konstrukcija normale na datu pravu kroz datu tačku i dr.), konstrukcije simetrale duži i simetrale ugla, kao i neke njihove jednostavnije primene.

DODATNI RAD

(Orijentacioni program; 36 časova godišnje)

Skupovi. Veznici i njihova interpretacija skupovnim operacijama i relacijama. (4)

Relacije; grafivi. Logički zadaci. (4)

Deljivost brojeva. (2)

Razlomci (svojstva i računanje u skupu pozitivnih racionalnih brojeva) - odabrani zadaci. (6)

Dijagrami i njihova primena u rešavanju raznovrsnih matematičkih problema - Venovi dijagrami, metod duži i sl. (4)

Izometrijske transformacije (osna simetrija, konstrukcije savijanjem papira) - odabrani konstruktivni zadaci. (6)

Prava i kružnica - konstruktivni zadaci. (4)

Zadaci logičko - kombinatorne prirode. (4)

Razvoj numeracije. (2)

Napomena. - Naznačeni broj časova (u zagradi), za pojedine teme, je orijentacioni i može da se poveća ili smanji za jedan čas. Takođe, izvestan broj časova (najviše 5) može da bude iskorišćen za rešavanje zadataka sa matematičkih takmičenja ili zadataka koji po svom sadržaju izlaze iz okvira preporučenih tema.

BIOLOGIJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave biologije u osnovnoj školi je da učenici usvajanjem obrazovno-vaspitnih sadržaja upoznaju osnovne pojmove o živom svetu, njegovom istorijskom razvoju, prirodnim pojavama i zakonitostima koje u njemu vladaju.

Izučavanjem biologije kod učenika treba razvijati osnovnu naučnu pismenost, logičko rasuđivanje, sposobnost kritičkog mišljenja, svest o vlastitom položaju u prirodi, objektivnost i logičko rasuđivanje, ljubav prema prirodi i osećanje dužnosti da čuvaju i zaštite prirodu, da razvijaju higijenske navike i zdravstvenu kulturu.

Zadaci nastave biologije su da učenici:

- shvate ulogu i značaj biologije za napredak čovečanstva i održivog razvoja;
- razumeju postupnost u razvoju živog sveta;
- shvate da su živa bića grupisana prema srodnosti u pet carstava;
- steknu osnovna znanja o građi i funkcionisanju živih bića;
- razviju sposobnost povezivanja pojmova i procesa u živim bićima i prirodi;
- steknu znanja o raznovrsnosti i rasprostranjenosti živih bića;
- shvate uzajamne odnose živih bića i životne sredine, kao i dinamiku kruženja materije i proticanja energije;
- razviju osećanje odgovornosti prema stanju životne sredine;
- shvate stepen ugroženosti biosfere i ulogu svakog pojedinca u njenoj zaštiti i unapređivanju;
- upoznaju građu i funkcionisanje čovečijeg organizma;
- steknu neophodne higijenske navike za očuvanje sopstvenog zdravlja i zdravlja drugih ljudi;
- shvate da je polnost sastavni deo života i da čovekova polnost podrazumeva poštovanje normi ponašanja koje obezbeđuju humane odnose među ljudima;
- koriste metode posmatranja, merenja i eksperimenta;
- prilikom izbora budućeg zanimanja imaju jasnu predstavu o zanimanjima vezanim za biologiju, što će im omogućiti kvalitetno profesionalno usmeravanje.

Peti razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- shvate pojam biologije kao nauke značajne za napredak čovečanstva i održivog razvoja;
- budu osposobljeni za rukovanje jednostavnim laboratorijskim priborom, lupom ili mikroskopom, kao i da umeju da izrade jednostavne privremene preparate;
- upoznaju osnovnu jedinicu građe živih bića;
- upoznaju raznovrsnost živih bića;
- shvate pojam botanike kao naučne oblasti biologije;
- upoznaju i znaju da objasne osnovnu spoljašnju građu vegetativnih biljnih organa;
- znaju da objasne građu i ulogu cveta, ploda i semena;
- shvate procese i načine oprašivanja i oplodjenja;
- upoznaju carstvo biljaka i najznačajnije grupe;
- upoznaju osnovne elemente zaštite i stepen ugroženosti biljaka delatnostima čoveka u prirodi;
- razviju interesovanje za proširivanje znanja u odgovarajućim institucijama (botanička bašta, prirodnjački muzej, biblioteke);
- upoznaju carstvo gljiva i njihove osnovne karakteristike.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD (6)

Biologija i njen značaj za razvoj i napredak čovečanstva.

Kako se priroda upoznaje (posmatranje, praćenje i opisivanje pojava, istraživanja u laboratoriji).
Laboratorijski pribor, lupa i mikroskop.

Vežba: Lupa i mikroskop, rukovanje i održavanje.

Vežba: Tehnika mikroskopiranja.

OSOBINE ŽIVIH BIĆA I RAZNOVRSNOST ŽIVOG SVETA (12)

Osobine živih bića.

Živa bića su izgrađena od ćelija - otkriće ćelije, oblik, veličina i osnovna građa (ćelije bez organizovanog jedra; ćelije sa organizovanim jedrom).

Jednoćelijski i višećelijski organizmi - tkiva, organi, sistemi organa, organizam.

Vežba: Posmatranje biljne ćelije pod mikroskopom (pokorica crnog luka).

Klasifikacija živih bića u pet carstava.

Virusi - na granici živog i neživog. (informativno)

Jednoćelijski organizmi bez organizovanog jedra - bakterije (odlike, način života i uloga u prirodi).

Jednoćelijski organizmi sa organizovanim jedrom: jednoćelijske alge, jednoćelijske gljive i praživotinje - odlike, način života i uloga u prirodi. (informativno)

CARSTVO BILJAKA - GRAĐA I ŽIVOTNI PROCESI BILJAKA (31)

Botanika - naučna oblast biologije.

Svet biljaka - nastanak i razvoj biljaka.

Građa biljaka - biljni organizam.

Koren. Delovi, oblici i uloga.

Vežba: Razlikovanje delova i oblika korena.

Stablo: spoljašnja građa i uloga. Preobražaj stabla.

List. Delovi, oblici i uloga.

Životni proces: fotosinteza.

Vežba: Izdvajanje hlorofila iz lista.

Životni procesi: disanje i transpiracija.

Vežba: Dokazivanje transpiracije i disanja.

Cvet. Delovi, oblici, jednopolan i dvopolan cvet; cvasti.

Oprašivanje i oplodjenje.

Vežba: Razlikovanje delova jednopolnih i dvopolnih cvetova i cvasti.

Plod. Delovi ploda. Raznovrsnost plodova.

Seme. Građa semena, značaj semena.

Rasprostiranje plodova i semena.

Klijanje semena.

Vežba: Uslovi klijanja semena.

Vežba: Izrada školske zbirke plodova i semena.

Vegetativno razmnožavanje. Značaj.

Vežba: Vegetativno razmnožavanje; kalemljenje.

Kako biljke rastu. I biljke reaguju. Pokreti biljaka.

Kako biljke dobijaju imena.

RAZNOVRSNOST BILJAKA, ZNAČAJ I ZAŠTITA (17)

Alge (višećelijske alge) - odlike, način života.

Raznovrsnost, najznačajniji predstavnici, značaj i zaštita algi.

Mahovine - odlike, način života.

Raznovrsnost, najznačajniji predstavnici, značaj i zaštita mahovina.

Papratnice - odlike, način života.

Raznovrsnost, najznačajniji predstavnici, značaj i zaštita papratnica.

Golosemenice - odlike, način života.

Raznovrsnost, najznačajniji predstavnici, značaj i zaštita golosemenica.

Vežba: Golosemenice (prepoznavanje).

Skrivenosemenice - odlike, podela (dikotiledone i monokotiledone), način života, razmnožavanje.

Raznovrsnost, najznačajniji predstavnici, značaj i zaštita skrivenosemenica.

Jestive i lekovite biljke.

Žitarice.

Uputstvo za prikupljanje biljaka za herbar.

Praktičan rad: Prikupljanje biljaka za školski (zajednički) herbar.

CARSTVO GLJIVA (6)

Gljive - nisu biljke, nisu životinje.

Raznovrsnost gljiva - kvasci, plesni i pečurke.

Uloga i značaj gljiva u prirodi. Simbioza algi i gljiva - lišajevi.

Vežba: posmatranje kvasca i hlebne buđi pod lupom i mikroskopom.

Značaj biljaka i gljiva. Iščežavanje i zaštita biljaka i gljiva.

Biodiverzitet.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Programski sadržaji biologije rezultat su zahteva vremena, najnovijih dostignuća u nauci i primereni su razvojnim sposobnostima učenika.

Nastavne teme su logički raspoređene, a obrađuju sadržaje iz biologije - botanike i pružaju učenicima osnovna znanja za brže i lakše razumevanje gradiva.

Prilikom izrade planova rada (globalnog i operativnog) treba predvideti oko 60% časova za obradu novog gradiva i oko 40% za druge tipove časova, uključujući i izlazak u prirodu. Izlazak u prirodu podrazumeva, pored posmatranja i praćenja prirodnih pojava i procesa i prikupljanje biljaka za "zajednički herbar" (po desetak najtipičnijih predstavnika biljaka iz okruženja).

Koncepcija programa pruža široke mogućnosti za primenu različitih nastavnih metoda, kao i upotrebu informacionih tehnologija. Izbor nastavnih metoda zavisi od cilja i zadataka nastavnog časa i opremljenosti

kabineta. Izbor oblika rada prepušten je nastavniku. Nastavnici treba da prepoznaju različite nivoe znanja učenika; da nastoje da poboljšavaju kvalitet i proveravaju rezultate učenja.

Nastavnik za pripremu rada na času treba da koristi odobreni udžbenik od strane Ministarstva prosvete i sporta i da se usavršava prateći akreditovane seminare i najnoviju stručnu literaturu.

TEHNIČKO I INFORMATIČKO OBRAZOVANJE

Cilj i zadaci

Cilj nastave tehničkog i informatičkog obrazovanja u osnovnoj školi jeste da se učenici upoznaju sa tehničko-tehnološkim razvijenim okruženjem, kroz sticanje osnovne tehničke i informatičke pismenosti, razvojem tehničkog mišljenja, tehničke kulture, radnih veština i kulture rada.

Ostali ciljevi i zadaci predmeta su da učenici:

- steknu osnovno tehničko i informatičko vaspitanje i obrazovanje;
- stiču osnovna tehničko-tehnološka znanja, umenja, veštine i osposobljavaju se za njihovu primenu u učenju, radu i svakodnevnom životu;
- shvate zakonitosti prirodnih i tehničkih nauka;
- saznaju osnovni koncept informaciono-komunikacionih tehnologija (ICT), saznaju uloge ICT u različitim strukama i sferama života;
- upoznaju rad na jednom od operativnih sistema i nekoliko najčešće korišćenih korisničkih programa i steknu navike da ih koristi u svakodnevnim aktivnostima;
- nauče upotrebu računara sa gotovim programima za obradu teksta, za grafičke prikaze, interfejs i internet;
- razvijaju stvaralačko i kritičko mišljenje;
- razvijaju sposobnost praktičnog stvaranja, odnosno da realizuju sopstvene ideje prema sopstvenom planu rada i afirmišu kreativnost i originalnost;
- razvijaju psihomotorne sposobnosti;
- usvoje pretpostavke za svesnu primenu nauke u tehnici, tehnologiji i drugim oblicima društveno korisnog rada;
- savladavaju osnovne principe rukovanja različitim sredstvima rada, objektima tehnike i upravljanja tehnološkim procesima;
- razvijaju preciznost u radu, upornost i istrajnost prilikom rešavanja zadataka;
- stiču radne navike i osposobljavaju se za saradnju i timski rad;
- komuniciraju na jeziku tehnike (tehnička terminologija, crtež);
- steknu znanja za korišćenje mernih instrumenata;
- na osnovu fizičkih, hemijskih, mehaničkih i tehnoloških svojstava odaberu odgovarajući materijal za model, maketu ili sredstvo;
- prepoznaju elemente (komponente) iz oblasti građevinarstva, mašinstva, elektrotehnike, elektronike i da ih komponuju u jednostavnije funkcionalne celine (grafički i kroz modele, makete ili predmete);

- razumeju tehnološke procese i proizvode različitih tehnologija;
- prepoznaju prirodne resurse i njihovu ograničenost u korišćenju;
- prilagode dinamičke konstrukcije (modele) energetsom izvoru;
- odaberu optimalni sistem upravljanja za dinamičke konstrukcije (modele), izrade ili primene jednostavniji program za upravljanje preko računara;
- upoznaju ekonomske, socijalne, tehničko-tehnološke, ekološke i etičke aspekte rada i proizvodnje i njihov značaj na razvoj društva;
- primenjuju mere i sredstva za ličnu zaštitu pri radu;
- znaju mere zaštite i potrebu za obnovu i unapređenje životnog okruženja;
- na osnovu znanja o vrstama delatnosti i sagledavanja svojih interesovanja pravilno odaberu svoju buduću profesiju i dr.

Peti razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- se upoznaju sa tehnikom, tehničkim dostignućima i značajem tehničkog i informatičkog obrazovanja;
- se upoznaju sa programom tehničkog i informatičkog obrazovanja;
- se upoznaju sa organizacijom rada u kabinetu za tehničko i informatičko obrazovanje i merama zaštite;
- upoznaju put od ideje do realizacije;
- upoznaju pribor za tehničko crtanje i razviju veštinu njegovog korišćenja;
- upoznaju osnovne elemente tehničkog crtanja: format, vrste linija, prikazivanje predmeta (skica, crtež), kotiranje i razmeru;
- nauče prikazivanje svoje ideje pomoću skice i tehničkog crteža;
- nauče da nacrtaju jednostavan tehnički crtež pomoću računara;
- nauče da realizuju svoju ideju uz primenu konstruktorskih kompleta i gotovih elemenata;
- nauče kako se vrši izbor materijala za realizaciju svoje ideje, kao i redosled operacija i alata pri oblikovanju materijala;
- nauče da izrade jednostavnije statičke i dinamičke modele i makete od delova iz konstruktorskog kompleta i gotovih elemenata, prema odgovarajućim uputstvima i svojim idejama;
- nauče samostalno da izrade jednostavnije predmete po svojoj ideji pomoću odgovarajućeg pribora i ručnog alata, primenom osnovnih radnih operacija od lako obradivih materijala i gotovih elemenata;
- znaju nazive i funkciju osnovnih i dopunskih uređaja računara;
- nauče da uključe računar i znaju funkciju tastature, upoznaju neke mogućnosti upotrebe računara sa gotovim programima;

- nauče da koriste računar za ispisivanje teksta i za jednostavnije tehničke crteže bez programiranja;
- upoznaju vrste i karakteristična svojstva lako obradivih materijala: drvo, papir, tekstil, koža, plastične mase;
- upoznaju osnovne principe mehaničke obrade materijala;
- nauče pravilno da koriste pribor i alat za mehaničku obradu materijala;
- nauče da razrade tehnološki postupak;
- se upoznaju sa značajem, vrstama i osnovnim izvorima energije;
- upoznaju mogućnosti korišćenja energije sunca, vetra i vode;
- se navikavaju na štednju energije;
- steknu predstavu o četiri osnovna vida saobraćaja: drumski, železnički, vodeni i vazdušni;
- steknu znanje o načinima regulisanja drumskog saobraćaja;
- upoznaju osnovna pravila i propise kretanja pešaka i bicikla u javnom saobraćaju;
- upoznaju horizontalnu, vertikalnu i svetlosnu signalizaciju u saobraćaju.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD (4)

Prirodni resursi na Zemlji: materija, energija, prostor i vreme. Pojam tehnike i tehnologije. Uticaj razvoja tehnike na život na Zemlji. Predmet i značaj tehničkog i informatičkog obrazovanja, rad i organizacija radnog mesta u kabinetu i primena mera zaštite na radu.

GRAFIČKE KOMUNIKACIJE (8)

Modelovanja od ideje do realizacije. Tehničko crtanje kao osnov grafičke komunikacije: skica, tehnički crtež, formati papira, vrste linija u tehničkom crtanju, prostorno prikazivanje predmeta, tehničko pismo, razmera, označavanje mera na tehničkom crtežu, osnovni pribor za tehničko crtanje, model (maketa) - pojam i grafički prikaz.

INFORMATIČKE TEHNOLOGIJE (16)

Uvod u informatiku i računarstvo. Primena računara. Računarski sistem (osnovni delovi, dodatni uređaji i softver). Povezivanje i uključivanje računara. Korišćenje operativnog sistema računara, radno okruženje. Program za obradu teksta. Program za tehničko crtanje.

OD IDEJE DO REALIZACIJE (8)

Algoritam konstruktorskog modelovanja od ideje do realizacije. Upoznavanje elemenata konstruktorskih kompleta i načina njihovog povezivanja u celinu. Izrada algoritma modela prema sopstvenoj ideji. Samostalan rad sa konstruktorskim kompletima i gotovim elementima prema svojoj ideji. Tehnička dokumentacija modela.

MATERIJALI I TEHNOLOGIJE (12)

Pojam i podela materijala (prirodni, veštački). Vrste i svojstva materijala (fizička, hemijska i mehanička): drvo, papir, tekstil, koža, plastični materijali. Način obrade materijala (principi delovanja alata za mehaničku obradu materijala, ispitivanje materijala). Priprema za obradu. Pravilno korišćenje alata za ručnu obradu

materijala, izvođenje operacija i zaštita na radu: obeležavanje, sečenje, završna obrada (bušenje, ravnanje, brušenje). Izbor materijala, operacija i alata i redosleda njihove primene. Reciklaža materijala i zaštita životne sredine.

ENERGETIKA (4)

Pojam i značaj energije. Izvori energije (neobnovljivi, obnovljivi i alternativni). Transformacija, korišćenje i štednja energije. Korišćenje energije: sunca, vetra, vode.

KONSTRUKTORSKO MODELOVANJE - MODULI (12)

Konstruktorsko modelovanje: učenici se slobodno opredeljuju za aktivnost (projekat), a na osnovu toga sledi algoritam: izrada skice i tehničkog crteža (u olovci ili na računaru), planiranje i priprema potrebnog materijala, planiranje redosleda i postupaka obrade, realizacija projekata: izrada modela prema sopstvenoj konstrukciji od lako obradivih materijala ili konstruktorskih elemenata. Praktična primena znanja o oblikovanju modela ovladanim tehnologijama obrade i korišćenjem materijala od: drveta, hartije, vlakana, tekstila, kože, plastičnih materijala i dr. Učenici koji imaju posebno interesovanje za rad na računaru mogu koristiti softver za prostorno modelovanje i konstruisanje.

SAOBRAĆAJ (8)

Saobraćaj (pojam): vrste, struktura, funkcija. Regulisanje i bezbednost drumskog saobraćaja. Pešak u saobraćaju. Bicikl u saobraćaju. Horizontalna, vertikalna i svetlosna signalizacija. Obaveze i odgovornost učesnika u saobraćaju. Uticaj saobraćaja na zaštitu životne sredine.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program tehničkog i informatičkog obrazovanja oslanja se na dosadašnja iskustva u nastavnoj praksi i na postojeću realnost, a ima za cilj pored modernizacije predmeta, racionalizaciju nastave i rasterećenje učenika, tako da je program evolutivne prirode.

Program se realizuje u formi predavanja (teoretska nastava) i vežbi. Nastava se realizuje korišćenjem prevashodno metoda vizuelnog i praktičnog prikaza, korišćenjem savremenih nastavnih sredstava. Program vežbi realizuju se u formi zaokruženih programskih celina (modula) koje omogućuju učenicima kreativnu slobodu. Ovakav pristup omogućuje individualizaciju nastave, prema nadarenosti, sposobnostima, motivima i interesovanjima učenika. U programu nije prikazana podela nastavnih sadržaja prema vrsti materijala koji se obrađuju. Za svaku programsku celinu postoji određen okvir (cilj i zadaci), a nastavni sadržaji se realizuju kao programske aktivnosti. Izbor vežbe iz programskih sadržaja ostvaruje svaki učenik prema ličnom opredeljenju. Vežba treba da sadrži ideju (namenu, izgled), materijal (izbor), skicu, tehnički crtež, plan redosleda i postupaka obrade i potrebnog alata i pribora. U realizaciju vežbe se može uključiti i više učenika ukoliko je rad složeniji, odnosno ako je on opravdan, odnosno racionalan u odnosu na cilj, zadatke i ako primena ovog oblika rada ima sociološko, psihološko, pedagoško i didaktičko opravdanje.

Povezanost teorije i prakse postiže se kroz jedinstvo teorijskih sadržaja i vežbi koje u realizaciji treba da se prepliću i dopunjuju. Programski sadržaji funkcionalno obezbeđuju korelaciju sa srodnim sadržajima iz nastave fizike, matematike, biologije, hemije i dr.

Akcent informatičkog dela ovog predmeta je da se kod učenika razvije osnovna informatička pismenost, ali i da se osposobe da primenjuju savremenu tehnologiju u komunikaciji, da pronalaze korisne informacije, nasuprot usvajanju gotovih znanja. Informatička obuka treba da osposobi učenike za upotrebu savremenih informatičkih i komunikacionih tehnologija i u drugim nastavnim oblastima u okviru nastavnog procesa. Poznajući osnove informatičke pismenosti, učenici su u mogućnosti da sve tehnike i tehnologije doživljavaju i istražuju na sadržajnijem način koristeći širi spektar izvora informacija. Gde god je to moguće i realno izvodljivo, treba koristiti IKT kao sredstvo za istraživanje, kao sredstvo za predstavljanje sopstvenih ideja i kao način za realizaciju planiranog zadatka.

Sadržaje tehničkog i informatičkog obrazovanja u celini treba realizovati kroz vežbe, počev od planiranja, grafičkog predstavljanja zamisli, preko izvršavanja radnih operacija do procene i vrednovanja. Realizacijom

ovih vežbi učenici otkrivaju i rešavaju jednostavne tehničke i tehnološke probleme, upoznaju primenu prirodnih zakonitosti u praksi. Formiraju svest o tome kako se primenom tehnike i tehnologije menja svet u kome žive. Uočavaju kako na okolinu tehnika utiče pozitivno, a kako se ponekad narušava prirodni sklad i kako se mogu smanjiti štetni uticaji na prirodno okruženje i time razvijaju svest o zaštiti životne sredine.

Predviđeni sadržaji iz tehničkog i informatičkog obrazovanja zahtevaju raznovrstan metodički pristup odnosno primenu postupaka. Uvoditi učenike u svet tehnike i savremene tehnologije na zanimljiv i atraktivan način, čime se podstiče njihovo interesovanje za tehničko stvaralaštvo. Omogućiti učenicima da iskazuju vlastite kreativne sposobnosti, da traže i nalaze sopstvena tehnička rešenja i da se dokazuju u radu.

S obzirom da je nastava tehničkog obrazovanja teorijsko - praktičnog karaktera, časove treba ostvarivati sa podelom odeljenja na dve grupe.

Učenicima treba obezbediti da na najefikasniji način stiču trajna i primenljiva naučno-tehnološka znanja, da se navikavaju na pravilnu primenu tehničkih sredstava i tehnoloških postupaka. Ne insistirati na učenju manje značajnih činjenica i sličnih teorijskih sadržaja.

Radi što uspešnije korelacije odgovarajućih nastavnih sadržaja, usklađivanja terminologije, naučnog osmišljavanja sadržaja i racionalnog sticanja znanja, umenja i navika neophodna je stalna saradnja sa nastavnicima fizike, matematike, hemije, biologije, likovne kulture, informatike i računarstva i dr.

Prilikom konkretizacije pojedinih sadržaja programa, naročito upoznavanja novih i savremenih tehnologija, u obzir treba uzimati specifičnosti sredine i usklađivati ih sa njenim potrebama. Vaspitno-obrazovni ciljevi su identični za sve škole. Međutim, planirane vežbe omogućavaju različite načine za postizanje tih ciljeva. Za njihovu realizaciju potrebno je postupno uvoditi učenike u **algoritme** (aktivnosti tj. skup operacija koje treba izvršiti određenim redom da bi se rešio zadatak, odnosno izvršila radnja) konstruktorskog modelovanja pri izradi sopstvenog projekta kao izraza slobodnog izbora ideja, materijala, postupka i dr. Algoritmizovati nastavu znači odrediti precizan sistem pravila i uputstava po kojima će se odvijati sve nastavnikove i učenikove aktivnosti, da bi se najsigurnije i najbrže došlo do postavljenih ciljeva.

Posete muzejima tehnike, sajmovima i obilaske proizvodnih i tehničkih objekata treba ostvarivati uvek kada za to postoje uslovi, radi pokazivanja savremenih tehničkih dostignuća, savremenih uređaja, tehnoloških procesa, radnih operacija i dr. Kada za to ne postoje odgovarajući uslovi, učenicima treba obezbediti multimedijalne programe u kojima je zastupljena ova problematika.

Učenicima se ne zadaju domaći zadaci, već sve sadržaje programa - znanje, umenja i veštine treba da usvoje na časovima redovne nastave i korišćenjem odobrenog udžbenika, radne sveske i didaktičkog materijala.

Uvod

Upoznati učenike sa tehnikom, tehničkim dostignućima i značajem tehničkog obrazovanja, značajem tehničkog i informatičkog obrazovanja i organizacijom rada u kabinetu za tehničko obrazovanje, organizacijom radnog mesta. Omogućiti učenicima da upoznaju specifičnosti rada u kabinetu tehničkog obrazovanja. Posebnu pažnju treba posvetiti zaštiti na radu prilikom korišćenja alata.

Grafičke komunikacije

Uvodeći ih u algoritam konstruktorskog modelovanja učenike treba naučiti kako se skicom može izraziti ideja i kako se primenom pravila (standarda) izrađuje tehnički crtež. Učenici treba da upoznaju formate papira. Osposobiti učenike da pravilno koriste pribor za tehničko crtanje i razviju veštinu njegovog korišćenja. Na razradi svoje ideje učenici treba da upoznaju vrste linija i njihovu primenu, da prepoznaju načine prostornog prikazivanja predmeta, pojam i elemente kotiranja. U toku rada učenike uvoditi u pojam i vrste razmere i osposobiti ih da umeju da nacrtaju tehnički crtež u različitim razmerama i da ga iskotiraju.

Informatička tehnologija

Pri realizaciji ove tematske celine učenike treba upoznati sa osnovnim pojmovima u oblasti informatike i računarstva. Objasniti pojmove informacija i podatak, šta je to računar i kako radi. Navesti primene računara u svakodnevnom životu. Učenicima objasniti pojmove hardver i softver, osnovne delove računara i periferni uređaji. Upoznati učenike sa najosnovnijim karakteristikama monitora, tastature, miša i kućišta računara, ne upuštajući se u dublje teorijske rasprave. Ukratko objasniti funkciju štampača i skenera. Kod tumačenja softvera objasniti pojmove program i algoritam, i razliku između sistemskog i aplikativnog softvera. Objasniti povezivanje računara sa perifernim uređajima u jedinstvenu celinu i to i praktično realizovati. Objasniti elemente prednje i zadnje strane kućišta. Obraditi postupke za pravilno uključivanje i isključivanje računara.

Učenicima objasniti pojam radne površine i uporediti je sa radnim stolom. Pokazati pokretanje programa sa radne površine i iz start menija. Demonstraciju rada sa programima, kao i rad sa prozorima, izvršiti na programima koji su učenicima bliski (Kalkulator, Games, Paint ...). Ostaviti nekoliko časova za rad u navedenim programima da kroz "igru" ovladaju veštinom rada mišem i tastaturom.

Demonstrirati rad u složenijim programima, a naročito onim koji su u neposrednoj vezi sa programskim sadržajima nastave tehničkog obrazovanja. Omogućiti učenicima da nacrtaju jednostavan tehnički crtež pomoću računara.

Insistirati na tome da svaki učenik samostalno uradi određenu operaciju u radu sa računarom. Kroz realizaciju modula utvrditi pređene sadržaje i povezati ih sa nastavom tehničkog obrazovanja.

Od ideje do realizacije

Prve realizacije svojih ideja učenici ostvaruju upotrebom konstruktorskih kompleta kojima raspolaže kabinet za tehničko obrazovanje tj. bez obrade materijala. Konstruktorski kompleti mogu biti od različitih materijala: drveta, plastične mase ili metala. Izrada skice prema sopstvenoj ideji prethodi daljem radu. Pošto u sastavu kompleta ima raznovrsnih delova (osovine, točkovi, zupčanici, razne vrste pločica, zavrtnji i dr.) učenike treba uputiti kako se oni međusobno spajaju u odgovarajuće celine. Sa završenim modelima učenici demonstriraju njihovu funkciju i namenu. Posle demonstracije modeli se rastavljaju, a delovi vraćaju na odgovarajuće mesto. Ova nastavna tema se proteže i kroz druge teme jer učenici kroz naredne nastavne sadržaje upoznaju put od ideje do realizacije odnosno od skice i tehničkog crteža, preko upoznavanja tehničkih materijala do načina obrade materijala i konačne realizacije ideje u poglavlju modula. Objasniti učenicima da će prilikom materijalizacije svoje ideje putem konstruktorskog modelovanja umesto pravih objekata izrađivati modele i makete.

Materijali i tehnologije

Upoznati učenike sa pojmom i podelom materijala (prirodni, veštački). Vrste i svojstva materijala (fizička, hemijska i mehanička) objasniti na elementarnom nivou. Učenici treba da pomoću jednostavnog pribora upoznaju svojstva materijala (ispitivanje tvrdoće, elastičnosti, obradivosti itd.). Koristiti samo one vrste materijala koje će se upotrebljavati za modelovanje i to: drvo, papir, tekstil, kožu, plastični materijal. Način obrade materijala realizovati upoznavanjem principa delovanja alata za mehaničku obradu materijala.

Prikazati pravilno korišćenje alata za ručnu obradu materijala i izvođenje operacija i zaštita na radu: obeležavanje, sečenje, završna obrada (bušenje, ravnanje, brušenje). Postupno uvođenje učenika u rad sa alatom pri izvođenju raznih operacija menja suštinski karakter nastave tehničkog obrazovanja - obrada materijala tako postaje sredstvo kreativnog izražavanja, a ne cilj u nastavi tehničkog obrazovanja.

Energetika

Obnoviti nastavne sadržaje iz prirode i društva i poznavanje prirode koji se odnose na toplotu (sunce izvor svetlosti i toplote), vodu (rasprostranjenost vode), vazduh (kretanje vazduha - vetrovi), kretanje i otpori kretanju tela. Zatim upoznati učenike sa preciznijim pojmom, vrstama i značajem energije za čovečanstvo. Naznačiti osnovne izvore energije bez ulaženja u detalje. Upoznati učenike sa načinom korišćenja i pretvaranja u neke korisne oblike energije sunca, vode i vetra kao njima već poznatih izvora energije.

Konstruktorsko modelovanje - moduli

Projekat koji je nastao prolaskom kroz sve etape od ideje do realizacije treba da bude realizovan u ovom delu programa. U zavisnosti od težine rada za koji se učenik opredelio moguće je uraditi i više radova. Učenike treba upoznati sa mogućnošću da se sami opredeljuju za određenu aktivnost u okviru date teme, da mogu realizovati svoju ideju koja je u skladu sa njihovim sposobnostima, interesovanjima i nadarenostima. Pri izradi "projekta" učenici primenjuju ranije stečeno znanje iz projektovanja i konstruktorskog modelovanja, a u modulima primenjuju ranije stečena znanja iz oblikovanja materijala. Ostvariti korelaciju sa likovnim vaspitanjem. Učenici se mogu opredeliti i za rad na računaru.

Saobraćaj

Dati opšti pregled funkcionisanja saobraćaja (pojam): vrste, struktura, funkcija. Težište je na drumskom saobraćaju i u tom kontekstu bicikl u saobraćaju. Učenici treba da se na interesantan i očigledan način upoznaju sa pravilima i propisima kretanja pešaka i bicikla u javnom saobraćaju, načine regulisanja saobraćaja i bezbedno kretanje od škole do kuće. Za realizaciju ovih nastavnih sadržaja, a za praktično uvežbavanje mogu se koristiti poligoni u okviru škole ili saobraćajne makete koje mogu izraditi i učenici na redovnim časovima ili u radu slobodnih aktivnosti.

U ovoj etapi realizacije nastave tehničkog obrazovanja treba prilagoditi - transformisati prostor i opremu u kabinetima - radionicama za primenu inoviranih programa tehničkog obrazovanja. Treba imati u vidu da se jedan deo sadržaja odnosi i na informatičku tehnologiju. Zbog toga kabinet treba preurediti da bude funkcionalan i da se svi nastavni sadržaji mogu realizovati. To znači da za pojedine vrste operacija treba predvideti namenski prostor i opremu, a da se pri tome međusobno ne ometaju. Odnosno, jedan deo predvideti za obradu drveta i metala. Za ove operacije poželjno je da se predvidi posebna prostorija sa nekoliko radnih mesta. S obzirom da se realizuje modularna nastava, što znači da će se učenici istog odeljenja moći opredeljavati za različite module aktivnosti, treba predvideti uslove za realizaciju takve nastave. Drugi prostor, obezbediti za "projektovanje" - rad na tehničkoj dokumentaciji, zatim, mesto za rad sa konstruktorima i rad na računaru. Skladnom organizacijom prostora i opreme stvorice se povoljni uslovi za diferenciranu i individualnu nastavu. U slučaju adaptacije postojećeg prostora ili pri izgradnji novih, treba uvažavati sledeće zahteve:

- školski prostor organizovati tako da omogući sve oblike diferenciranog i individualnog rada, sa manjim ili većim mogućnostima za višenamensko korišćenje,

- da kabinet-radionica poseduje jednu pomoćnu prostoriju koja je povezana sa osnovnom za rad manjih grupa ili pojedinih učenika u okviru dodatnog rada, slobodnih tehničkih aktivnosti, za rad sa talentovanim učenicima, za pripremu nastave i dr,

- da nameštaj koji se nabavlja bude fleksibilan tako da se može brzo i efikasno prilagoditi za rad manjih grupa i individualni rad učenika.

U skladu sa prihvaćenom koncepcijom projektovati etapni razvoj i obezbeđenje nastavnih sredstava i didaktičkog materijala. Didaktički materijal treba da je u skladu sa koncepcijom tehničkog i informatičkog obrazovanja, tj. odnosno da podstiče razvoj tehničkog mišljenja i stvaralaštva učenika.

S obzirom na različitost funkcija i karaktera pojedinih delova programskih sadržaja, kao i psihofizičkih mogućnosti učenika u pojedinim fazama, u nastavi tehničkog i informatičkog obrazovanja se, po pravilu koriste svi postojeći oblici rada, koji su inače zastupljeni u ostalim nastavnim predmetima: frontalni, grupni, rad u parovima i individualni rad.

Frontalni oblik rada primenjuje se najčešće zato što je ekonomičan u pripremanju i održavanju časova i učenicima obezbeđuje postupnost, sistematičnost, kao i lakše praćenje i kontrolisanje rada i rezultata rada učenika. Međutim, u nastavi tehničkog obrazovanja treba voditi računa i o slabim stranama frontalnog oblika rada kao što je sputavanje inicijativnosti i samostalnosti u radu, nemogućnost angažovanja svih učenika u radu, pojedinci ne mogu da zadovolje svoje sklonosti i razviju svoje sposobnosti tempom koji im odgovara.

Grupni oblik rada se češće koristi u nastavi tehničkog obrazovanja, a posebno u realizaciji nastavnih sadržaja kao što su: upoznavanje principa i načina funkcionisanja pojedinih sprava, uređaja, aparata,

mašina i sl. Prilikom njihovog rasklapanja i sklapanja; proučavanje pojedinih tehnoloških procesa; primena praktičnih znanja, umenja i veština, rad na računaru i dr.

Individualni oblik u nastavi tehničkog obrazovanja ima posebnu ulogu u realizaciji modula i konstruktorskog modelovanja. Izrada "projekta" zahteva od nastavnika individualni rad sa svakim učenikom tako da im omogući rad u skladu sa njihovim sposobnostima, sklonostima i interesovanjima. Ovaj oblik rada se primenjuje kada učenici postignu određena znanja, umenja i veštine i izvesno iskustvo koje mogu primenjivati u samostalnom radu pri realizaciji "projekta".

Izbor **metoda** zavisi od cilja i zadataka nastavnog časa, opremljenosti kabineta nastavnim sredstvima i izabranog oblika rada.

Učenike **ocenjavati** prema rezultatima koje postižu u usvajanju nastavnih sadržaja, uzimajući u obzir i sve njihove aktivnosti značajne u ovoj nastavi (urednost, sistematičnost, zalaganje, samoinicijativnost, kreativnost i dr.). Ne treba odvojeno ocenjivati teorijska i praktična znanja, niti primenjivati klasično propitivanje učenika, već izvoditi ocene na osnovu stalnog praćenja rada učenika.

U petom razredu učenik treba da:

- je sposoban da svoje ideje prikaže skicom i jednostavnijim tehničkim crtežom, kao i da ih izrađuje pravilnom primenom osnovnog pribora za tehničko crtanje;
- ume da uključi računar i pokrene odgovarajući program;
- koristi računar za ispisivanje teksta i jednostavnije tehničke crteže, bez programiranja;
- ume da sastavi jednostavnije statičke i dinamičke modele i makete od delova iz konstruktorskog kompleta i gotovih elemenata, prema odgovarajućim uputstvima i svojim idejama;
- razlikuje prirodne i veštačke materijale;
- zna bitne karakteristike materijala pogodnih za mehaničku obradu;
- zna da uradi plan radnih postupaka;
- ume samostalno da izradi jednostavnije predmete od lako obradivih materijala, po svojoj ideji, pomoću odgovarajućeg pribora i ručnog alata, primenom osnovnih radnih operacija;
- zna načine iskorišćavanja energije Sunca, vode i vetra;
- poznaje osnovna pravila i propise kretanja pešaka i bicikla u javnom saobraćaju;
- poznaje horizontalnu, vertikalnu i svetlosnu signalizaciju u saobraćaju.

FIZIČKO VASPITANJE

Cilj i zadaci

Cilj fizičkog vaspitanja je da raznovrsnim i sistematskim motoričkim aktivnostima, u povezanosti sa ostalim vaspitno-obrazovnim područjima, doprinese integralnom razvoju ličnosti učenika (kognitivnom, afektivnom, motoričkom), razvoju motoričkih sposobnosti, sticanju, usavršavanju i primeni motoričkih umenja, navika i neophodnih teorijskih znanja u svakodnevnim i specifičnim uslovima života i rada.

Peti razred

Opšti operativni zadaci:

- podsticanje rasta i razvoja i uticanje na pravilno držanje tela;
- razvoj i usavršavanje motoričkih sposobnosti;
- sticanje motoričkih umenja koja su, kao sadržaji, utvrđeni programom fizičkog vaspitanja i sticanje teorijskih znanja neophodnih za njihovo usvajanje;
- usvajanje znanja radi razumevanja značaja i suštine fizičkog vaspitanja definisanih ciljem ovog vaspitno-obrazovnog područja;
- formiranje moralno-voljnih kvaliteta ličnosti;
- osposobljavanje učenika da stečena umenja, znanja i navike koriste u svakodnevnim uslovima života i rada.

Posebni operativni zadaci:

- razvoj osnovnih motoričkih sposobnosti, prvenstveno gipkosti, brzine i koordinacije;
- sticanje i usavršavanje motoričkih umenja i navika predviđenih programom fizičkog vaspitanja;
- primena stečenih znanja, umenja i navika u složenijim uslovima (kroz igru, takmičenja i sl.);
- zadovoljavanje socijalnih potreba za potvrđivanjem i grupnim poistovećivanjem i dr;
- estetsko izražavanje pokretom i doživljavanje estetskih vrednosti;
- usvajanje etičkih vrednosti i podsticanje voljnih osobina učenika.

ORGANIZACIONI OBLICI RADA

Cilj fizičkog vaspitanja ostvaruje se putem sledećih organizacionih oblika rada:

- časova fizičkog vaspitanja;
- korektivno-pedagoškog rada;
- slobodnih aktivnosti;
- kroseva;
- logorovanja;
- zimovanja;
- sportskih aktivnosti od značaja za društvenu sredinu;
- školskih i drugih sportskih takmičenja,
- priredbi i drugih društvenih aktivnosti škole na planu fizičke kulture.

SADRŽAJI PROGRAMA

Programski sadržaji ovog vaspitno-obrazovnog područja usmereni su na:

- razvijanje fizičkih sposobnosti;

- usvajanje motoričkih znanja, umenja i navika;
- teorijsko obrazovanje.

I. RAZVIJANJE FIZIČKIH SPOSOBNOSTI

Na svim časovima kao i na drugim organizacionim oblicima rada, posvećuje se pažnja:

- razvijanju fizičkih sposobnosti brzine, snage, izdržljivosti i pokretljivosti - u pripremnom delu časa u okviru vežbi oblikovanja ili i, u drugim delovima časa putem onih oblika i metoda rada, koje polaze od individualnih mogućnosti učenika i primerene su deci školskog uzrasta i specifičnim materijalnim i prostornim uslovima rada u kojima se nastava fizičkog vaspitanja izvodi;
- učvršćivanju pravilnog držanja tela.

II. USVAJANJE MOTORIČKIH ZNANJA, UMENJA I NAVIKA

ATLETIKA

- Sprintersko trčanje - tehnika sprinterskog trčanja (rad nogu i ruku, položaj trupa i glave); tehnika niskog starta i startnog ubrzanja; trčanje deonica do 50 m; štafetno trčanje - izmena štafete u formi štafetnih igara;
- Trčanje na srednjim distancama i kros (500 m učenice, 800 m učenici). Primeniti kontinuirani, ravnomerni metod trčanja ponavljanjem na različitim distancama;
- Kros poligon u školskom dvorištu, obližnjem parku; trčanje po različitim podlogama (trava, zemlja, i dr.);
- Skok udalj - varijanta tehnike "uvinuće";
- Skok uvis - prekoračna varijanta tehnike ("makaze");
- Bacanje loptice od 200 gr.; bacanje kugle (hvat i držanje; stvaranje osećaja za rekvizit - veličine, oblika, težine; imitacioni pokreti i sa rekvizitima težine do 2 kg).

VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

Tlo (za učenike i učenice): ponoviti vežbe i kombinacije vežbi iz četvrtog razreda; iz stava raskoračnog kolut nazad do stava raskoračnog; iz stava raskoračnog kolut napred do stava raskoračnog; kolut leteći (na sunder strunjače); premet uporom strance; stav na šakama uz pomoć; most zaklonom i usklon uz pomoć.

Za naprednije učenike i učenice: premet strance uporom u obe strane; dva premeta strance povezano; stav na šakama; pripremne vežbe za prekopit (ukoliko škola poseduje odgovarajuće strunjače);

Preskok (za učenike i učenice): ponoviti pripremne vežbe za preskok; raznoška preko kozlića 110 cm; obuka zgrčke.

Dvovisinski razboj - ili neka druga sprava za vežbe u visu i uporu (*učenice*): sunožnim odrazom uzmak do upora prednjeg, uz pomoć; iz upora prednjeg premah odnožno do upora jašućeg; premah odnožno zanožnom do upora stražnjeg; saskok sasedom (zamahom nogama unapred i odbijanjem od pritke); vis prosti prednji: dva puta izvesti prednjih i zanjih, saskok iz drugog zanjih, uz pomoć.

Paralelni razboj (*učenici*): ponoviti vežbe iz četvrtog razreda; njih u uporu, saskok prednoška; njih u uporu, saskok zanoška.

Za naprednije učenike: njih u potporu; prednjihom upor do seda raznožnog, sasedom snožiti i zanjihom saskok.

Greda (*učenice*):

- niska greda: ponoviti vežbe iz četvrtog razreda; bokom pored grede: sunožnim odskokom naskok na gredu sunožno (jedna noga malo ispred druge); različiti načini hodanja: u usponu, sa zgrčenim prednoženjem, sa zanoženjem, sa odnoženjem, sa visokim prednoženjem; skok sunožnim odskokom, sunožni doskok na mesto odskoka; vaga pretklonom i zanoženjem; saskok zgrčeno;

- visoka greda: naskok u upor prednji, upor odnožno desnom (levom) okretom za 900 udesno i prehvatom bočno (palčevi su okrenuti jedan prema drugom), upor klečeći na desnoj sa zanoženjem leve (mala vaga); osnovna kretanja iz prethodnih razreda na niskoj gredi izvesti na srednjoj ili visokoj gredi.

Vratilo (učenici): ponoviti vežbe iz četvrtog razreda;

- dočelno vratilo: uzmak sunožnim odrazom do upora prednjeg: njih u visu zavesom o potkoleno i sp. naupor jašući do upora prednjeg; preхват u pothvat i premahom odnožno zanožnom odnoška sa okretom za 900;

- doskočno vratilo: dva puta ponoviti prednjih i zanjih, saskok iz drugog zanjih, uz pomoć.

Krugovi (učenici i učenice):

- dohvatni krugovi: ponoviti vežbe iz prethodnog razreda; vučenjem vis uzneto, vis strmoglavo, vis stražnji, saskok;

- doskočni krugovi (učenici): njih u visu prednjem, saskok u zanjihu uz pomoć.

Konj sa hvataljkama (učenici): ponoviti vežbe iz prethodnog razreda; iz upora prednjeg (stražnjeg) odložiti jednom sa prenosom težine u drugu stranu - isto sa odnoženjem druge noge - povezano (zamasi). *Za naprednije učenike:* iz upora prednjeg premah odnožno u upor jašući (naznačiti), premah drugom nogom u upor stražnji, premah desnom nazad, premah levom nazad - povezano, saskok zamahom nogama unazad.

Na svim spravama kombinacije vežbi iz četvrtog razreda dopuniti novim vežbama ili delovima iz obaveznih sastava za školsko takmičenje - diferencirano prema polu i sposobnostima učenika.

Organizovati međurazredno takmičenje u obaveznom sastavu na tlu i spravama prema programu stručnog veća.

RUKOMET

Ponoviti elementarne igre koje sadrže osnovne elemente rukometa: "između dve i četiri vatre", "lopta putuje" ("graničari"), "neka bije, neka bije", "lopta je spas"

Obučavanje osnovnih elemenata tehnike sa loptom (uz upoznavanje sa osnovnim pravilima rukometa): držanje lopte jednom i obema rukama; vođenje lopte u mestu sa promenom visine vođenja, promenom ruke, promenom polaznog položaja (stojeći, sedeći, ležeći ...); vođenje lopte u kretanju, pravolinijski, sa promenom pravca i ruke kojom se vodi, sa promenom brzine trčanja, vođenje u kretanju sa zaustavljanjem u dva koraka; bacanje lopte tzv. "kratkim zamahom" (manje rastojanje); bacanje lopte tzv. "dugim zamahom" (veće rastojanje) uz primenu nekog od zaleta (bočni-donožni, bočni-zanožni, čeoni); hvatanje precizno bačenih lopti (u visini grudi i glave); hvatanje neprecizno bačenih lopti (bočnih, iznad visine glave, u visini kolena); šutiranje na gol sa osloncem na tlu - bočni ("šase") šut; šutiranje na gol sa osloncem - čeoni šut (šut iz trka); šutiranje na gol u skoku; jednostruka finta u "jaču" stranu sa izvođenjem skok šuta na gol.

Obučavanje osnovnih elemenata bez lopte: u fazi napada - dubinsko, bočno i dijagonalno kretanje, utrčavanje u prazne prostore, promena smera kretanja, otkrivanje za prijem lopte, blokada odbrambenog igrača telom, izmena pozicije sa saigračima, zalet ka голу bez lopte, padovi; fazi odbrane - odbrambeni blok, oduzimanje lopte od protivničkog napadača, ometanje napadača sa loptom, ometanje napadača bez lopte, presecanje putanje lopte kod dodavanja; elementi tehnike golmana (osnovni stav, kretanje na голу, odbrana visokih i niskih lopti, odbrana šuteva sa krila, odbrana sedmerca).

Igra na dva gola uz primenu prethodno obučvanih elemenata. Primena pojedinih elemenata koji su obučavani na času, tokom igre, stimulisati posebno (npr. gol koji je postignut "čeonim šutom" vrednovati duplo, ako je na tom času on bio tema).

U uslovima koji nisu odgovarajući za rukomet primenjivati igru **u formi mini rukometa** (četiri igrača u polju i golman, uz obaveznu primenu individualne odbrane ("čovjek-čovjeka").

Unutar odeljenja organizovati utakmice dveju ekipa ("plavi" - "beli") koje su prethodno ujednačene po mogućnostima. Zatim, održati takmičenje između svih odeljenja petog razreda i na kraju, od selektiranih igrača iz najboljih odeljenja napraviti školski tim koji će se nadmetati sa protivnicima iz drugih škola. Uz ovo, treba organizovati i "prateće" aktivnosti, kao što je takmičenje za najboljeg golmana ili "penalđiju".

RITMIČKA GIMNASTIKA I NARODNI PLESIVI

Ponoviti gradivo iz nižih razreda; estetsko oblikovanje koraka pored ribstola i u kretanju; rad ruku i kombinacije sa koracima; kombinacije galop koraka sa dečjim, mačjim, dalekovisokim i polkinim korakom. Obavezni sastav bez rekvizita.

Vijača: ponoviti vežbe iz nižih razreda; mačji skok i za naprednije učenice dalekovisoki skok kroz vijaču.

Lopta: bacanja u čeonj i bočnoj ravni, povezano sa naučenim poskocima i skokovima.

Obruč: ponoviti vežbe iz nižih razreda; vrtenje obruča oko ruke; kotrljanje obruča po tlu povezano sa poskocima i skokovima.

Plesovi: "Divna, Divna", "Moravac" (prva varijanta). Jedno kolo iz kraja u kojem se nalazi škola.

Plivanje

Naučiti plivanje jednom tehnikom.

III. TEORIJSKO OBRAZOVANJE

Teorijsko obrazovanje podrazumeva sticanje određenih znanja putem kojih će učenici upoznati suštinu vežbaonog procesa i zakonitosti razvoja mladog organizma kao i sticanje higijenskih navika kako bi shvatili krajnji cilj koji fizičkim vaspitanjem treba da se ostvari. Sadržaji se realizuje na redovnim časovima i na vančasovnim i vanškolskim aktivnostima uz praktičan rad i za to se ne predviđaju posebni časovi. Nastavnik određuje teme shodno uzrasnom i obrazovnom nivou učenika.

Minimalni obrazovni zahtevi:

Atletika: Minimalni obrazovni zahtevi

Prikaz tehnike trčanja; prikaz tehnike skoka u dalj - varijanta "uvinuće"; prikaz tehnike skoka u vis varijanta "makaze"; višeboj - troboj: 50 m, skok u dalj i bacanje loptice od 200 gr.

Vežbe na spravama i tlu (učenice) - kombinacije vežbi: na tlu, gredi i razboju, preskok; (učenici) - kombinacije vežbi: na tlu, preskok i jedne sprave u uporu i visu.

Rukomet: jedna kombinacija elemenata tehnike primenjenih u situaciji igre (dodavanje, vođenje i šutiranje).

Ritmička gimnastika i narodni plesovi: (za učenice) obavezni sastav bez rekvizita; zamasi, kruženja, trčanja, poskoci i skokovi kroz vijaču. Za učenike i učenice: jedno kolo uz muziku.

Plivanje: preplivati 20 m naučenom tehnikom.

KOREKTIVNO-PEDAGOŠKI RAD

Korektivno-pedagoški rad organizuje se sa učenicima smanjenih fizičkih sposobnosti, oslabljenog zdravlja, sa telesnim deformitetima i lošim držanjem tela i to:

- sa učenicima smanjenih fizičkih sposobnosti radi se na savladavanju programskih sadržaja, koje učenici nisu uspjeli da savladaju na redovnoj nastavi, kao i na razvijanju fizičkih sposobnosti, uglavnom snage, brzine i izdržljivosti;

- sa učenicima oslabljenog zdravlja rad se organizuje u saradnji sa lekarom - specijalistom, koji određuje vrstu vežbe i stepen opterećenja;

- sa učenicima koji imaju loše držanje tela ili deformitete rad sprovodi nastavnik u saradnji sa lekarom-fizijatrom koji utvrđuje vrstu i stepen deformiteta i, s tim u vezi, vežbe koje treba primeniti; teži slučajevi telesnih deformiteta se tretiraju u specijalizovanim zdravstvenim ustanovama.

Svi učenici, koji se upućuju i na korektivno-pedagoški rad, uz ograničenja vežbaju na redovnim časovima i najmanje jednom nedeljno na časovima korektivno-pedagoškog rada. Program, koji je primeren zdravstvenom stanju učenika, sačinjavaju nastavnik i lekar-specijalista. Na taj način praktično nema učenika koji su oslobođeni nastave fizičkog vaspitanja, već se njihovo vežbanje prilagođava individualnim mogućnostima.

SLOBODNE AKTIVNOSTI

Rad se odvija u sportskim sekcijama ili školskim ekipama koje se formiraju prema interesovanju i polu učenika. Nastavnik sačinjava *poseban program* uzimajući u obzir materijalne i prostorne uslove rada, uzrasne karakteristike i sposobnosti učenika, kao i program školskih sportskih takmičenja učenika Srbije.

AKTIVNOSTI U PRIRODI - OBAVEZNI PROGRAM

Iz fonda radnih dana, predviđenih zajedničkim planom, škola organizuje aktivnosti u prirodi:

- dva kroša - jesenji i prolećni (dužinu staze određuje stručno veće);

- zimovanje - organizuje se za vreme zimskog raspusta; sadržaj: obuka smučanja, klizanja, kraći izleti na smučkama ili sankama.

KURSNI OBLICI

Iz fonda časova i radnih dana, predviđenih planom rada, škola organizuje aktivnosti u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada.

Sportska aktivnost od značaja za društvenu sredinu

Iz fonda časova za zajednički programski sadržaj škola može da planira 12 časova za onu sportsku aktivnost koja nije obuhvaćena ovim zajedničkim programom, a za koju sredina u kojoj škola živi i radi ima interesa (stoni tenis, borilački sportovi, veslanje, kajak...). Ova aktivnost planira se za učenike od trećeg do osmog razreda, a program sačinjava i sprovodi nastavnik fizičkog vaspitanja.

ŠKOLSKA I DRUGA TAKMIČENJA

Škola organizuje i sprovodi sportska takmičenja kao integralni deo procesa fizičkog vaspitanja prema planu stručnog veća i to *obavezna unutarškolska* (međuođeljska i međurazredna) u:

- gimnastici (u zimskom periodu);

- atletici (u prolećnom periodu);

- najmanje u jednoj sportskoj igri (u toku godine).

Stručno veće sačinjava plan i program unutarškolskih i sportskih takmičenja učenika Srbije, kao mogući deo plana rada škole, na početku školske godine i sprovodi ga tokom cele godine u skladu sa materijalnim i prostornim uslovima rada.

Plan i program vančasovnih i vanškolskih aktivnosti se, na predlog stručnog veća, usvaja kao deo godišnjeg programa rada škole.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

I. OSNOVNE KARAKTERISTIKE PROGRAMA

- Programska koncepcija fizičkog vaspitanja u osnovnoj školi zasniva se na jedinstvu časovnih, vančasovnih i vanškolskih organizacionih oblika rada, kao osnovne pretpostavke za ostvarivanje cilja fizičkog vaspitanja.
- Program fizičkog vaspitanja pretpostavlja da se kroz razvijanje fizičkih sposobnosti i sticanja mnoštva raznovrsnih znanja i umenja učenici osposobljavaju za zadovoljavanje individualnih potreba i sklonosti za korišćenje fizičkog vežbanja u svakodnevnom životu. Iz tih razloga u programu su precizirani operativni ciljevi s obzirom na pol i uzrast učenika, a program se ostvaruje kroz sledeće faze: utvrđivanje stanja; određivanje radnih zadataka za pojedince i grupe učenika; utvrđivanje sredstava i metoda za ostvarivanje radnih zadataka; ostvarivanje vaspitnih zadataka; praćenje i vrednovanje efekata rada; ocenjivanje.
- Programski zadaci ostvaruju se, osim na redovnim časovima, i kroz vančasovne i vanškolske organizacione oblike rada kao što su: kros, zimovanje, kursni oblici, slobodne aktivnosti, takmičenja, korektivno-pedagoški rad i priredbe i javni nastupi.
- Da bi fizičko obrazovanje bilo u skladu sa individualnim karakteristikama učenika, koje se uzimaju kao kriterijum u diferenciranom pristupu, nastavnik će svakog učenika usmeravati na one programske sadržaje u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada koji odgovaraju njegovim individualnim interesovanjima i mogućnostima.
- Program polazi od činjenice da se cilj fizičkog vaspitanja ne može ostvariti bez aktivnog i svesnog učešća učenika u nastavnim i drugim oblicima rada, te se predviđa sticanje određenih teorijskih znanja koja omogućavaju učeniku da shvati zakonitosti procesa na kojima se zasniva fizičko vežbanje. Teorijsko obrazovanje treba da bude usklađeno sa nivoom intelektualne zrelosti i znanjima koje su učenici stekli u drugim nastavnim predmetima. Za obradu pojedinih tema ne predviđaju se posebni časovi, već se koriste razne mogućnosti da se u toku vežbanja učenicima pružaju potrebne informacije u vezi sa konkretnim zadatkom.
- Učenicima, koji usled oslabljenog zdravlja, smanjenih fizičkih ili funkcionalnih sposobnosti i lošeg držanja tela i telesnih deformiteta, ne mogu da prate obavezni program, obezbeđen je korektivno-pedagoški rad koji se realizuje u saradnji za odgovarajućom zdravstvenom ustanovom.
- Programski sadržaji odnose se na one vežbe i motoričke aktivnosti koje čine osnov za sticanje trajnih navika za vežbanjem i za koje škola ima najviše uslova da ih realizuje (prirodni oblici kretanja, vežbe oblikovanja, atletika, vežbe na tlu i spravama, ritmička gimnastika, sportske igre). Kako su za ostvarivanje postavljenog cilja pogodne i one motoričke aktivnosti koje nisu obuhvaćene obaveznim programom, predviđaju se kursni oblici nastave. To su skijanje, plivanje, klizanje, kao i one aktivnosti za koje je zainteresovana sredina u kojoj škola živi i radi.
- Radi ostvarivanja postavljenih programskih zadataka, određenim zakonskim regulativima, precizira se obaveza škole da obezbedi sve prostorne i materijalne uslove rada za uspešno ostvarivanje vrlo složenih društvenih interesa u školskom fizičkom vaspitanju.

II. ORGANIZACIJA VASPITNO-OBRAZOVNOG RADA

Proces fizičkog vaspitanja usmeren je na:

- razvijanje fizičkih sposobnosti,

- usvajanje motoričkih znanja, umenja i navika,
- teorijsko obrazovanje.

Ove komponente čine jedinstven i veoma složen proces fizičkog vaspitanja i u praksi svi ti zadaci se prožimaju i povezuju sa situacijama koje nastaju u toku rada.

U cilju **razvijanja fizičkih sposobnosti** - snage, brzine, izdržljivosti, preciznosti, gipkosti i koordinacije na svim časovima, vančasovnim i vanškolskim oblicima rada sprovodi se niz postupaka (metoda) i oblika rada putem kojih se postižu optimalne vrednosti ovih sposobnosti, kao osnove za uspešno sticanje motoričkih znanja, umenja i navika i formiranja pravilnog držanja tela.

Program za razvijanje fizičkih sposobnosti sačinjava nastavnik. Ovaj program se izvodi putem vežbi oblikovanja, frontalno, najčešće u pripremnom delu časa. U toku rada nastavnik treba postepeno da usmerava učenike na samostalno izvođenje vežbi, kako bi njegova pažnja bila usmerena na ispravljanje grešaka. Takođe, u ovom delu časa mogu se koristiti i vežbe koje, kao delovi biomehaničke strukture glavnog zadatka, služe za obuku i uvežbavanje konkretnog programskog zadatka. Učenicima, koji iz zdravstvenih razloga izvode specifične vežbe, potrebno je obezbediti posebno mesto za vežbanje u ovom delu časa. Zatim, program treba da bude u funkciji razvijanja, pre svega, gipkosti, snage, brzine i izdržljivosti. Najpogodnije metode za školsko fizičko vaspitanje, prilagođene iz sportskog treninga. Pri tom, nastavnik za svakog učenika sačinjava *radni karton*, sa programom vežbi i individualnim opterećenjem za svaku vežbu.

Nastavnik može da koristi i druge metode koje su poznate u teoriji i praksi.

Programski sadržaji su, uglavnom, isti za oba pola, a prema potrebi se razlikuju. Akcenat se stavlja na one motoričke aktivnosti kojima se najuspešnije može suprotstaviti posledicama svakodnevne hipokinezije i na one koji su u našoj sredini najrazvijeniji i za koje ima interesovanja u pojedinim sredinama.

U programu su dati samo ključni programski sadržaji, ali ne i veći izbor vežbi pomoću kojih one treba da se ostvare. To je učinjeno radi toga da bi nastavnik fizičkog vaspitanja mogao slobodno i kreativno da iznalazi efikasna rešenja i bira vežbe pomoću kojih će tok fizičkog vežbanja da prilagođava specifičnostima učeničkih mogućnosti (diferencirani pristup) i prostornim i materijalnim uslovima rada.

Programom se predviđaju aktivnosti koje su od interesa za sredinu u kojoj škola živi i radi (stoni tenis, veslanje, borilački sportovi...). Ove aktivnosti smatraju se integralnim delom obaveznog nastavnog programa i, s obzirom na to da se za njihovu realizaciju traže specifični materijalni uslovi, to će se ova nastava organizovati na poseban način: na časovima u rasporedu redovne nastave (stoni tenis, borilački sportovi...) na drugim objektima, ili u suprotnoj smeni od redovne nastave.

Od organizacionih oblika rada koji treba da doprinesu usvajanju onih umenja i navika koji su od značaja za svakodnevni život program se realizuje u vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada i predviđa:

- upućivanje učenika na samostalno vežbanje;
- korektivno-pedagoški rad;
- slobodne aktivnosti;
- krosevi;
- zimovanje;
- takmičenja.

Nastavnik treba da upućuje učenike da u slobodno vreme **samostalno vežbaju** jer se sadržaji u najvećoj meri savladavaju samo na času fizičkog vaspitanja. Zbog toga bi se ova uputstva prvenstveno odnosila na one učenike čije fizičke sposobnosti ne zadovoljavaju, ali i na ostale, kako bi stekli trajnu naviku za vežbanjem. U tom smislu, tokom časova fizičkog vaspitanja, nastavnik treba da prikaže i objasni vežbe koje

će učenici realizovati kao domaći zadatak, samostalno, ili uz pomoć drugih. Nastavnik će na kontrolisati šta je učenik ostvario.

Korektivno-pedagoški rad: svi učenici, koji se upućuju i na korektivno-pedagoški rad, uz ograničenja, vežbaju na redovnim časovima i najmanje jednom nedeljno na časovima korektivno-pedagoškog rada. Program, koji je primeren zdravstvenom stanju učenika, sačinjava nastavnik i lekar-specijalista. Na taj način maksimalno se smanjuje broj učenika koji su oslobođeni nastave fizičkog vaspitanja, već se njihovo vežbanje prilagođava individualnim mogućnostima.

Krosevi se održavaju dva puta godišnje za sve učenike. Organizacija ovog zadatka je, zbog velikog broja učesnika, osim nastavnika fizičkog vaspitanja, zadatak i svih nastavnika škole. Održavanje kroseva pretpostavlja blagovremene i dobre pripreme učenika. Kros se održava u okviru radnih dana, planiranih za ovu aktivnost. Stručno veće nastavnika utvrđuje mesto održavanja i dužinu staze, kao i celokupnu organizaciju.

Takmičenja učenika čine integralnu komponentnu procesa fizičkog vaspitanja na kojima učenik proverava rezultat svoga rada. Škola je obavezna da stvori materijalne, organizacione i druge uslove kako bi školska takmičenja bila dostupna svim učenicima. Stručno veće nastavnika na početku školske godine sačinjava plan takmičenja (propozicije, vreme...), koja se organizuju posle redovne nastave. Obavezna su međuoodeljenjska ili međurazredna takmičenja *iz atletike, vežbi na tlu i jedne sportske igre*. Učenici mogu učestvovati i na takmičenjima koja su u sistemu školskih sportskih takmičenja Srbije.

Zimovanje se organizuje u trajanju od najmanje sedam dana. U okviru ovih oblika rada organizuju se one aktivnosti koje se ne mogu ostvariti za vreme redovnih časova (skijanje, klizanje), a koje doprinose aktivnom odmoru i jačanju zdravlja i navikavanju na kolektivni život. Stručno veće sačinjava konkretan plan i program aktivnosti, koji se sprovodi na zimovanju. Svaki učenik za vreme osnovne škole treba da bar jednom boravi na zimovanju.

Slobodne aktivnosti organizuju se najmanje jednom nedeljno prema planu rada kojeg sačinjava nastavnik fizičkog vaspitanja. Na početku školske godine učenici se opredeljuju za jednu od aktivnosti za koje škola ima uslova da ih organizuje. Ukoliko u školi nastavu fizičkog vaspitanja izvodi samo jedan nastavnik, on može da u toku školske godine organizuje časove slobodnih aktivnosti za više sportskih grana tako što će za određeni vremenski period planirati i određenu sportsku granu (npr. u jesenjem za atletiku, u zimskom za košarku itd.). Na taj način zadovoljila bi se interesovanja učenika za različite sportske aktivnosti.

Zahtev da se cilj fizičkog vaspitanja ostvaruje i preko onih organizacionih oblika rada koji se organizuju u vančasovno i vanškolsko vreme, podrazumeva i prilagođavanje celokupne organizacije i režima rada škole te će se u koncipiranju godišnjeg programa rada vaspitno-obrazovno delovanje proširiti i na ove organizacione oblike rada i za njihovu realizaciju obezbediti potreban broj dana i neophodne materijalne uslove rada. Na taj način čitav proces fizičkog vaspitanja u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada biće jedinstven i pod kontrolnom ulogom škole, kao najodgovornijeg i najstručnijeg društveno-vaspitnog faktora, kako bi se sačuvala osnovna programska koncepcija nastave fizičkog vaspitanja.

Časovi fizičkog vaspitanja - organizacija i osnovni didaktičko-metodički elementi

Osnovne karakteristike časova fizičkog vaspitanja treba da budu: jasnoća nastavnog sadržaja; optimalno korišćenje raspoloživog prostora, sprava i rekvizita; izbor racionalnih oblika i metoda rada; izbor vežbi optimalne obrazovne vrednosti; funkcionalna povezanost svih delova časa - unutar jednog i više uzastopnih časova jedne nastavne teme.

Ukoliko na času istovremeno vežbaju dva odeljenja nastava se obavezno sprovodi odvojeno za učenike i učenice, bez obzira na pol nastavnika.

U realizovanju programa vežbi na spravama značajno je iskoristiti sve sprave koje su na raspolaganju, na kojima se, **bez obzira na pol**, mogu izvesti vežbe na tlu, vežbe u visu i uporu, vežbe na smanjenoj površini oslonca i preskoci. Određene vežbe, koje su predviđene za učenike mogu izvoditi i učenice (paralelni razboj, krugovi, konj sa hvataljkama), a učenici treba da izvode vežbe ravnoteže na švedskoj klupi i gredi. Individualni pristup učenicima se postiže diferenciranim pristupom, na svakoj spravi posebno.

Planiranje strukture časa mora da polazi od glavnog dela časa, a da ostali delovi budu u funkciji obučavanja i uvežbavanja nastavne teme, naravno i na svim uzastopnim časovima jedne teme. Takva funkcionalna konzistentnost svih delova časa unutar jednog i više uzastopnih časova jedne nastavne teme doprinosi efikasnijem usvajanju konkretnog zadatka i intenzivnijem uticaju vežbanja na razvoj motoričkih sposobnosti.

Prilikom izbora oblika rada nastavnik treba da uzme u obzir prostorne uslove rada, broj učenika na času, broj sprava i rekvizita i dinamiku obučavanja i uvežbavanja nastavnog zadatka, što znači da prednost ima onaj oblik rada (frontalni, grupni, individualni) koji se pravovremeno primenjuje. *Frontalni rad* se obično primenjuje u početnoj fazi obučavanja i kada je obezbeđen dovoljan prostor i broj rekvizita u odnosu na broj učenika (trčanja, vežbe na tlu, elementi sportskih igara); *grupni rad* sa različitim zadacima se primenjuje u fazi uvežbavanja i to tako da su grupe stalne za jednu tematsku oblast, sastavljene prema individualnim sposobnostima učenika (homogenizirane), a koje i čine osnov u diferenciranom pristupu u izboru sadržaja u odnosu na te individualne sposobnosti. Radna mesta u grupnom radu, osim glavnog zadatka, treba da sadrže i pomoćne sprave za uvežbavanje delova biomehaničke strukture glavne vežbe (predvežbe), kao i one vežbe koje se odnose na razvijanje one sposobnosti koja je relevantna za izvođenje glavne vežbe (najviše tri vežbe iz radnog kartona). Na taj način radno mesto je po sadržaju konzistentno u odnosu na glavni zadatak, što je u skladu sa principima intenzivno organizovane nastave.

Individualan rad se, uglavnom, primenjuje za učenike manjih sposobnosti, kao i za učenike natprosečnih sposobnosti.

Prilikom izbora metodskih postupaka obučavanja i uvežbavanja motoričkog zadatka nastavnik treba da odabere vežbe takve obrazovne vrednosti koje će za raspoloživ broj časova obezbediti optimalno usvajanje tog zadatka.

Demonstracija zadatka mora da bude jasna i precizna što podrazumeva korišćenje savremenih tehničkih mogućnosti (konturogrami i video-tehnika) kako bi nastavnik efikasnije upućivao učenike na zakonitosti koje vladaju kretanjem, čime se, tokom vežbanja, ostvaruje njihova motorička i misaona aktivnost.

III. PLANIRANJE OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA

Nastavnik treba da izradi:

- opšti globalni plan rada, koji sadrži sve organizacione oblike rada u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada sa operativnim elementima za konkretnu školu;
- opšti globalni plan po razredima, koji sadrži organizacione oblike rada koji su predviđeni za konkretan razred i njihova distribucija po ciklusima; zatim, ovaj plan rada sadrži distribuciju nastavnog sadržaja i broj časova po ciklusima i služi kao osnova za izradu operativnog plana rada po ciklusima;
- plan rada po ciklusima sadrži obrazovno-vaspitne zadatke, sve organizacione oblike rada koji se realizuju u konkretnom ciklusu, raspored nastavnog sadržaja sa vremenskom artikulacijom (mesec, broj časova i redni broj časova) i metodskim napomenama.

Nastavno gradivo podeljeno je u tri ili četiri ciklusa, ukoliko se za taj razred predviđa aktivnost od značaja za društvenu sredinu oblik. To su:

- jedan ciklus za atletiku;
- jedan ciklus za vežbe na tlu i spravama;
- jedan ciklus za sportsku igru.

Broj časova po ciklusima planira se u odnosu na prostorne i materijalne uslove, a preporučuje da se od ukupnog broja časova planira za:

- atletiku 35%;

- vežbe na tlu i spravama 35%;

- sportsku igru 30%.

Ukoliko se organizuju aktivnosti od značaja za društvenu sredinu u časovnoj organizaciji rada, onda se planira četvrti ciklus od 12 časova. Nastavno gradivo po ciklusima može da se ostvaruje u kontinuitetu za jedan vremenski period (npr. atletika u jesenjem, vežbe na tlu i spravama zimskom i sportska igra u prolećnom) ili u dva perioda (npr. trčanja i skokovi iz atletike u jesenjem, a bacanja u prolećnom periodu).

IV. PRAĆENJE I OCENJIVANJE

U cilju sagledavanja efekata uticaja radnih procesa u nastavi fizičkog vaspitanja nastavnik prati i vrednuje:

- stanje motoričkih sposobnosti;

- dostignut nivo savladanosti motornih znanja, umenja i navika;

- odnos učenika prema radu.

Praćenje i vrednovanje **motoričkih sposobnosti** sprovodi se u prostoru koordinacije, statičke, repetitivne i eksplozivne snage, gipkosti i izdržljivosti. Merenje se vrši pomoću mernih instrumenata (testova) valjanih i pouzdanih mernih karakteristika. Posebnim Uputstvom, kao pisanim materijalom, određuju se merni instrumenti, način izvođenja zadataka u testu, prostor, oprema, zadaci merioca i metodologija vrednovanja i interpretacije rezultata kao obaveznog jezgra, a nastavniku i stručnim aktivima ostavlja se mogućnost primene i drugih testova na nivou škole ili šire (okruga, regiona...), kao i metodologija obrade i interpretacije rezultata. Merenje se sprovodi uz uvežbavanje određenog programskog zadatka, kako se ne bi gubilo raspoloživo vreme za vežbanje, a dinamika je utvrđena pomenutim Uputstvom.

Ocenjivanje stepena **savladanosti motoričkih znanja** i umenja sprovodi se prema utvrđenim minimalnim obrazovnim zahtevima.

Odnos učenika prema radu prati se tokom cele školske godine i to: urednost opreme za vežbanje, redovno prisustvovanje na časovima fizičkog vaspitanja, dosledno izvršavanje radnih zadataka, angažovanje u sportskom životu škole i svoje sredine i dr.

V. PEDAGOŠKA DOKUMENTACIJA I DIDAKTIČKI MATERIJAL

Obavezna pedagoška dokumentacija

- Dnevnik rada: struktura i sadržaj utvrđuje se na republičkom nivou i odobrava ga ministar, a nastavniku se ostavlja mogućnost da ga dopuni onim materijalom za koje ima još potrebe.

- Planovi rada: godišnji, po razredima i ciklusima, plan stručnog aktiva, plan vančasovnih i vanškolskih aktivnosti i praćenje njihove realizacije.

- Pisane pripreme: nastavnik sačinjava pripreme za pojedine nastavne teme koje sadrže: vremensku artikulaciju ostvarivanja nastavne teme (ukupan i redni broj časova, vreme realizacije), konzistentnu didaktičku strukturu časova (oblike rada, methodske postupke obučavanja i uvežbavanja).

- Radni karton: ima svaki učenik sa programom sadržaja. Karton sačinjava nastavnik, i prilagođava ga konkretnim uslovima rada.

- Formulari za obradu podataka za: stanje fizičkih sposobnosti, realizaciju programskih sadržaja u časovnoj i vančasovnoj organizaciji rada.

- Očigledna sredstva: crteži, konturogrami, video-trake, aranžirane tablice orijentacionih vrednosti motoričkih sposobnosti, raznovrsna obeležavanja radnih mesta i drugi pisani materijali koji upućuju učenike na lakše razumevanje radnih zadataka.

OBAVEZNI IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

VERSKA NASTAVA

Cilj i zadaci

Cilj verske nastave jeste da se njome posvedoče sadržaj vere i duhovno iskustvo tradicionalnih crkava i religijskih zajednica koje žive i deluju na našem životnom prostoru, da se učenicima pruži celovit religijski pogled na svet i život i da im se omogući slobodno usvajanje duhovnih i životnih vrednosti crkve ili zajednice kojoj istorijski pripadaju, odnosno čuvanje i negovanje sopstvenog verskog i kulturnog identiteta. Učenici treba da upoznaju veru i duhovne vrednosti sopstvene, istorijski date crkve ili verske zajednice u otvorenom i tolerantnom dijalogu, uz uvažavanje drugih religijskih iskustava i filozofskih pogleda, kao i naučnih saznanja i svih pozitivnih iskustava i dostignuća čovečanstva.

Zadaci verske nastave su da kod učenika:

- razvija otvorenost i odnos prema Bogu, drugačijim i savršenom u odnosu na nas, kao i otvorenost i odnos prema drugim ličnostima, prema ljudima kao bližnjima, a time se budi i razvija svest o zajednici sa Bogom i sa ljudima i posredno se suzbija ekstremni individualizam i egocentrizam;
- razvija sposobnost za postavljanje pitanja o celini i konačnom smislu postojanja čoveka i sveta, o ljudskoj slobodi, o životu u zajednici, o fenomenu smrti, o odnosu sa prirodom koja nas okružuje, kao i o sopstvenoj odgovornosti za druge, za svet kao tvorevinu božju i za sebe;
- razvija težnju ka odgovornom oblikovanju zajedničkog života sa drugim ljudima iz sopstvenog naroda i sopstvene crkve ili verske zajednice, kao i sa ljudima, narodima, verskim zajednicama i kulturama drugačijim od sopstvene, ka iznalaženju ravnoteže između zajednice i vlastite ličnosti i ka ostvarivanju susreta sa svetom, sa prirodom, i pre i posle svega, sa Bogom;
- izgradi sposobnost za dublje razumevanje i vrednovanje kulture i civilizacije u kojoj žive, istorije čovečanstva i ljudskog stvaralaštva u nauci i drugim oblastima;
- izgradi svest i uverenje da svet i život imaju večni smisao, kao i sposobnost za razumevanje i preispitivanje sopstvenog odnosa prema Bogu, ljudima i prirodi.

Peti razred

PRAVOSLAVNI KATIHIZIS

Ciljevi i zadaci

Cilj nastave pravoslavnog katihizisa (veronauke) u osnovnom obrazovanju i vaspitanju jeste da pruži celovit pravoslavni pogled na svet i život, uvažavajući dve dimenzije: istorijski hrišćanski život (istorijsku realnost Crkve) i eshatološki život (buduću dimenziju idealnog). To znači da učenici sistematski upoznaju pravoslavnu veru u njenoj doktrinarnoj, liturgijskoj, socijalnoj i misionarskoj dimenziji, pri čemu se hrišćansko viđenje života i postojanja sveta izlaže u veoma otvorenom, tolerantnom dijalogu sa ostalim naukama i teorijama o svetu, kojim se nastoji pokazati da hrišćansko viđenje (liturgijsko, kao i podvižničko iskustvo Pravoslavne crkve) obuhvata sva pozitivna iskustva ljudi, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost i versko obrazovanje. Sve to ostvaruje se kako na informativno-saznajnom tako i na doživljajnom i delatnom planu, uz nastojanje da se doktrinarne postavke sprovedu u svim segmentima života (odnos s Bogom, sa svetom, s drugim ljudima i sa sobom).

Zadaci nastave pravoslavnog katihizisa (veronauke) jesu da kod učenika:

- razvije sposobnost uočavanja da su greh i zlo u svetu posledica pogrešnog izražavanja čovekove slobode;

- razvije sposobnost uočavanja da Bog poštuje čovekovu slobodu ali da ne odustaje da svet dovede u večno postojanje;
- izgradi svest o tome da Bog voli čoveka i svet i da ih nikad ne napušta, ali večni život zavisi i od slobode čoveka i njegove zajednice s Bogom;
- razvije sposobnost spoznavanja da Bog nije odustao od prvobitnog cilja zbog koga je stvorio svet, a to je da se svet sjedini s Njim posredstvom čoveka i da tako živi večno;
- razvije sposobnost uočavanja sličnosti u strukturi starozavetne i novozavetne crkve.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. Priprema sveta za dolazak Sina Božjeg u svet

Prvi čovek je prekinuo zajednicu s Bogom i na taj način je osudio sebe i svu tvorevinu na smrt;

Bog nije odustao od svog plana da stvoreni svet živi večno iako je prvi čovek odbio da ima zajednicu s Bogom;

Bog je promenio način ostvarenja tog plana, ali ne i sam plan da se preko čoveka ostvari jedinstvo Boga i stvorene prirode;

Jedini način da se to ostvari u novonastalim uslovima kada su svi ljudi samim rođenjem postajali smrtni i zato nisu mogli da budu posrednici između sveta i Boga jeste da Bog postane čovek.

2. Stari zavet između Boga i sveta kroz izabrani narod

Izbor Avrama i njegovih potomaka kao početak crkve, tajne Hristove;

Istorija žrtvovanja Isaka od strane Avrama kao prasluka stradanja Božjeg Sina za spasenje sveta;

Starozavetni događaji i proročka svedočanstva o rođenju, stradanju i vaskrsenju Sina Božjeg kao čoveka za spasenje sveta.

3. Avram, rodonačelnik jevrejskog naroda, prasluka Hrista kao glave crkve

Obrezanje kao izraz zajedništva Avrama i njegovih potomaka s Bogom kao prasluka krštenja u Hristu;

Svaki koji se rodi od smrtnog čoveka Adama rađa se za smrt, a svaki rođen od Hrista Sina Božjeg rađa se za život;

Razlika između jevrejskog naroda i starozavetne crkve od neznabožičkih naroda kao prasluka razlike između Hristove crkve i ostalog sveta;

Ljudski naponi u cilju pronalaženja spasenja od smrti mimo ostvarenja lične zajednice s Bogom koji je ličnost i koji se otkriva u starozavetnoj crkvi.

4. Mojsijev zakon kao priprema i vodič ka Hristu

Cilj davanja zakona ljudima jeste da se pokaže da je sloboda čoveka izbor između Boga i prirode i da od tog izbora zavisi postojanje ili nepostojanje čoveka;

Kroz starozavetni zakon se otkriva Hrist, tj. Tajna Hristova kao zajednica slobode Boga i čoveka;

Pogrešno shvatanje zakona kao da je on dovoljan za spasenje;

Spasenje sveta je u ovaploćenju Sina Božjeg kao čoveka a ne u ispunjenju zakona:

5. Starozavetni motivi u pravoslavnoj ikonografiji

Pravoslavna ikonografija pokazuje jedinstvo starozavetne i novozavetne crkve;

Spasenje sveta i ljudi će biti na kraju istorije kad Hrist ponovo dođe u sili i slavi i kad vaskrsnu svi ljudi u Hristu, a priroda se preobrazi iz smrtne u besmrtnu.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Cilj nastave u 5. razredu jeste da učenici na primeru starozavetne istorije uoče da Bog nije odustao od ostvarenja svog prvobitnog plana o svetu, koji se ogleda u sjedinjenju svih stvorenih bića sa Bogom preko čoveka, i pored toga što je to prvi čovek Adam odbio da ispuni. Bog je posle greha prvog čoveka promenio način ostvarenja tog cilja, ali je cilj zbog koga je svet stvoren ostao isti. Konkretna realizacija toga cilja počinje od izbora Avrama i blagosiljanja jevrejskog naroda u njemu, što označava početak Crkve koja ima istu strukturu kao buduće Carstvo božje.

Ovi starozavetni događaji, kojima počinje ostvarenje Carstva božjeg u istoriji, pokazuju, međutim, i to da se i u novom načinu ostvarenja Carstva božjeg ne zaobilazi čovek i da Bog takođe ostaje pri tome da apsolutno poštuje slobodu čoveka, da se preko njega i njegovom saradnjom to Carstvo i ostvari, kao što je to bio slučaj i sa prvim čovekom Adamom.

Kroz starozavetnu istoriju počinje, međutim, da se nazire i to koju je ličnost odabrao Bog da umesto prvog Adama bude ta spona između Njega i sveta kako bi se taj plan ispunio, kao i to na koji će se način to sada ostvariti. Starozavetni događaji i starozavetna crkva tipovi su i prasluka ovaploćenja Sina Božjeg koji će postati novi Adam, njegovog stradanja i vaskrsenja, kao i novozavetne Hristove crkve.

Deset božjih zapovesti date su jevrejskom narodu da bi regulisale odnos starozavetne crkve sa Bogom, kao i odnose među članovima crkve.

Na osnovu poziva Božijeg Avramu i osnivanja starozavetne crkve, treba pokazati da se i starozavetna crkva, kao novozavetna, temelji na veri u Hrista i budući događaj sabranja oko Njega i sjedinjenja s Bogom u njemu, što će doneti besmrtnost svima i celoj prirodi.

Ovaj program treba realizovati čitajući ključne odlomke iz Starog zaveta i tumačeći ih iz perspektive budućeg Carstva božjeg, odnosno iz perspektive novozavetnih događaja, kao što i novozavetne događaje treba tumačiti iz perspektive drugog dolaska Hristovog i Carstva božjeg. Na ovaj način ćemo ukazati učenicima na spasenje kao istorijski proces: Stari zavet je senka, Novi je ikona, a istina je stanje sveta u budućem veku (sv. Maksim ispovednik).

Temu Priprema sveta za dolazak Sina Božjeg treba realizovati prepričavanjem biblijske istorije od pada Adama do poziva Avramu da napusti roditeljski dom i pođe za Bogom. Treba ukazati učenicima na to da se Bog ne pojavljuje u svetu kao individua, već kroz istorijske događaje i da su to oni događaji koji svojom strukturom i elementima ukazuju na buduće Carstvo božje.

Teme Izbor Avrama... i Avram i jevrejski narod kao prasluka Hrista i Crkve treba, takođe, realizovati prepričavanjem biblijske istorije vezane za Avrama i upućivanjem na: to da je Avram, na osnovu verovanja obećanju Božijem, pošao za Njim, bez obzira na to što su mnogi događaji mogli ukazivati na to da se to obećanje neće ispuniti; da je pokušaj Avrama da žrtvuje svog sina Isaka izraz apsolutne vezanosti Avrama za Boga, odnosno vere u Boga i njegovo obećanje; da Bog ne želi žrtvu Isakovu (iz čega bi trebalo izvesti zaključak da se nijedno delo, upereno protiv čoveka i njegovog života, ne može opravdati Bogom), kao i na momenat da je Isak prasluka Sina Božjeg i njegove žrtve za spasenje ljudi, koja podvlači Božju ljubav prema nama.

Treba ukazati, takođe, i na to da biblijska istorija pod izborom Avrama podrazumeva mnoge, čitav jedan narod, kao i na to da imena "Izrailj", "sluga Božji" istovremeno označavaju jednog i mnoge. Ovo treba dovesti u vezu sa Hristom i liturgijom, crkvom, gde se pod Hristom podrazumevaju istovremeno jedan i mnogi. Ta znanja će poslužiti učenicima da kasnije lakše razumeju ontologiju ličnosti - jedan kao zajednica mnogih.

Temu Deset božjih zapovesti treba realizovati na osnovu starozavetnog opisa davanja zapovesti Mojsiju na gori Sinaju, ukazujući da suština ovog zakona nije njegovo individualno upražnjavanje i ispunjenje, već da on ima smisao u odnosu čoveka prema Bogu i drugom čoveku, odnosno da propisuje šta ne treba učiniti drugom čoveku, na osnovu čega se podvlači značaj drugog, Boga i čoveka, za život nas samih.

Uporedo s biblijskom istorijom, globalna svetska istorija pokazuje da ljudi, budući da su ikone Božje, ne prestaju da teže besmrtnosti. To se vidi kroz stvaranje raznih religija, mitova, ali i filozofije i nauke, kao i kulture i uopšte civilizacije, koje sve imaju kao krajnji cilj nalaženje načina da se prevaziđe smrt. To treba iskoristiti i pokrenuti u nastavi dijalog između hrišćanskog viđenja istinskog postojanja sveta, odnosno načina na koji se može ostvariti besmrtnost za sve ljude i za svu prirodu, i savremenih religijskih i naučnih teorija o rešenju problema smrti. Naglasak treba staviti na liturgijsko iskustvo prevazilaženja smrti, s naznakom da hrišćanstvo ostvarenje ove težnje vidi u slobodi Boga i slobodi čoveka i njihovom ličnom jedinstvu, dok nehrišćanske teorije nude rešenje utemeljeno ili na svemogućstvu Božjem i nužnosti, ili na stvorenoj prirodi, odnosno na traženju leka protiv smrti u prirodi.

ISLAMSKA VERONAUKA (ILMUDIN)

Ciljevi i zadaci

Cilj nastave islamske vjeronauke u osnovnom obrazovanju i vaspitanju je da pruži učeniku osnovni vjernički pogled na svet, sa posebnim naglaskom na vjernički praktični deo, a takođe i budući vječni život.

Cilj nastave islamske vjeronauke u petom razredu jeste da učenike upozna sa osnovnim postulatima (temeljnim dužnostima) vjere islama, te da učenike upozna sa važnošću i sadržajem namaza (molitve) i njegovom ulogom u životu svakog pojedinca i zajednice u cjelini.

To znači da djeca na način primjeren njihovom uzrastu upoznaju vlastitu vjeru u njenoj duhovnoj, moralnoj, socijalnoj, misionarskoj i drugim dimenzijama.

Izlaganje vjerskog viđenja i postojanja sveta obavlja se u otvorenom i tolerantnom dijalogu sa ostalim naukama i teorijama.

Način pristupa je islamsko viđenje koje obuhvata sva pozitivna iskustva ljudi, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost i vjersko obrazovanje.

Zadaci nastave islamska vjeronauke:

- poznavanje osnovnih principa vjere islama;
- poznavanje vrijednosti molitve;
- poznavanje sastavnih dijelova molitve;
- upoznavanje međusobnih prava i dužnosti pojedinca i zajednice;
- razvijanje svijesti o Bogu kao Stvoritelju i odnos prema ljudima kao najsavršenijim božjim stvorenjima,
- razvijanje sposobnosti (na način primjeren uzrastu učenika) za postavljanje pitanja o cjelini i najdubljem smislu postojanja čovjeka i svijeta, o ljudskoj slobodi, životu u zajednici, smrti, odnosu s prirodom koja nas okružuje, kao i za razmišljanje o tim pitanjima u svijetlu vjere islama,
- razvijanje sposobnosti za odgovorno oblikovanje zajedničkog života sa drugima, za nalaženje ravnoteže između vlastite ličnosti i zajednice, za ostvarivanje susreta sa svijetom (sa ljudima različitih kultura, religija, pogleda na svijet, s društvom, prirodom) i s Bogom, u izgrađivanje uvjerenja da je čovekov život na ovom svijetu samo priprema za vječnost, da su svi stvoreni da budu sudionici vječnog života, da se iz te perspektive, kod učenika razvija sposobnost razumijevanja, preispitivanja i vrijednovanja vlastitog odnosa prema drugom čovjeku kao božjem stvorenju i izgradi spremnost za pokajanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

TEMELJNE ISLAMSKE DUŽNOSTI (islamski šarti)

- kelime-i-šehade, sadržaj i značenje

Imanski šarti:

- prvi imanski šart, obrada pjesme "Allah";
- drugi i treći imanski šart;
- četvrti, peti i šesti imanski šart.

NAMAZ (molitva)

- pojam, značenje i važnost namaza;
- kako treba, a kako ne treba obavljati namaz;
- posljedice napuštanja namaza;

Osnovni uvjeti za ispravnost namaza:

1. čistoća tijela, odijela i mjesta gdje će se klanjati;
  2. abdest (vjersko pranje prije namaza-molitve);
- namaz i higijena;
  - mesh, gusul i tejemum.
3. propisna odjevenost u namazu.
  4. namasko vrijeme, ezan i ikamet.
  5. i 6. namaski šart;
- obrada Kur'anskog poglavlja el-felek.

Sastavni dijelovi namaza:

- početni tekbir, stajanje i učenje u namazu;
- ruku'(pregibanje), sedžda i posljednje sjedenje u namazu.
- Et-tehijjat i salavati;
- obrada kur'anskih sura el-Ihlas i el-Leheb;
- Sabah namaz - upoznavanje broja rekata i načina obavljanja;
- Podne namaz - upoznavanje broja rekata i načina obavljanja;
- Ikindija i akšam namaz - upoznavanje načina obavljanja;
- Jacija namaz - upoznavanje broja rekata i načina obavljanja;

- Značaj namaza sa fizičkog gledišta;
- Namaz u različitim prilikama;
- obrada poglavlja En-Nas;
- završavanje namaza (zikir i tesbih);
- Namaski vadžibi (radnje koje se ne smiju izostavljati u toku namaza);
- namaski suneti (radnje koje je Poslanik a.s. prakticao u toku namaza);
- namaski mustehabi (radnje koje je lijepo praktirati u namazu);
- radnje koje utiču na ispravnost namaza;
- zajedničko obavljanje namaza i prispjivanje u džemat;
- važnost džamije.

DUŽNOSTI MUSLIMANA PREMA SEBI I PORODICI

- čuvanje zdravlja i života;
- alkohola i drugih nečisti musliman se mora kloniti;
- međusobna prava i dužnosti djece i roditelja;
- dužnosti prema komšijama i okolini;
- dužnosti prema islamskoj zajednici;
- sklapanje braka (ženidba i udaja);
- rad i privređivanje.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Vjerska nastava je zajedničko djelo vjeroučitelja i učenika. Polazište je konkretna stvarnost. Iz doživljenih iskustava prelazi se na istine iz kojih se potom vraća na njihovu svakodnevnu primjenu. Ovakav način saznanja ima svoj red: upoznavanje (obrada novih sadržaja), ponavljanje, primjena i provjeravanje, sređivanje (sistematizacija).

Vjeroučitelj će ukupan broj predviđenih časova za vjeronauku (36) iskoristiti tako što će svaki čas predvideti kratko ponavljanje sadržaja sa prethodnog časa, a zatim preći na temu planiranu za aktuelni čas, uz obavezni međusobni razgovor nakon obrade date teme, iz kojeg će se zaključiti da li su sadržaj učenici usvojili i da li je našao mjesto u njihovom praktičnom životu.

NAPOMENA: Vjeroučitelj će prema svojoj procjeni, a shodno potrebama, na svakom času izdvojiti određeno vrijeme za provjeru usvojenosti pređenog gradiva, ili u potpunosti posvetiti čas provjeri znanja i ocjenjivanju učenika.

KATOLIČKI VJERONAUKE

Ciljevi i zadaci

Cilj nastave vjeronauka je da dijete upozna Bibliju, ali kao knjigu Božje objave u koju ništa nije ušlo slučajno. Za nas Biblija nije samo književno i kulturno blago, nego normativ djelovanja. U Bibliju nijedan detalj nije ušao slučajno ukoliko je ona za nas religijska knjiga. Učenik petog razreda se snalazi u novoj sredini. Upoznaje svoje novo društvo. Novi je način nastave. Sve je složeno od drugih i drugačijih. Nismo se odlučili za biblijske priče, jer ova dob nadmašuje taj način predavanja, ali smo se tim više odlučili za velike biblijske likove, jer se u njima tipski da prepoznati drugo i drugačije. U isto vrijeme dijete ovog uzrasta se rado poistovjećuje s odraslim. Biblija daje veliko bogatstvo velikih i raznolikih. Nudimo uz svaku osobu i vrednotu za koju vjera smatra da je Bog postavio svoju poruku - objavu u događaj i život tih pojedinaca.

Zadaci nastave vjeronauka u petom razredu osnovne škole je traženje ideala u Bibliji i privikavanje na život s drugima i drugačijima, ali u svijesti da i njega - učenika Bog rado ima kao jedinstvenoga i s njime plan, jer sada počinje faza ne samo odgoja nego i samoodgoja, pa mora na plan Božji odgovoriti.

SADRŽAJI PROGRAMA

VELIKI BIBLIJSKI LIKOVI (BIBLIJA - STARI ZAVJET)

1. UVOD

Upoznavanje učenika sa sadržajima programa katoličkog vjeronauka za 5. razred.

2. BOG JE PROGOVORIO U POVIJESTI - PRAOCI

Bog nam govori (Kako je dobar Bog kad s nama razgovara)

Stigla nam je pisana poruka (Praobjava i Objava)

Praotac naše vjere (Želim vjerovati kao Abraham)

Čovjek u Božjem planu (Pouzdam se u Boga)

U zemlji ropstva (I u teškim trenucima Bog je s nama)

Iz vode izvađeni (Mojsije)

Božji protivnici (Primam Božji plan)

Prva Pasha (Divim se Božjoj vjernosti)

3. KRALJEVI IZABRANOG NARODA

Savez s Bogom (Bit ću vjeran Savezu)

Pobuna i grijeh (Neću se protiviti Bogu)

Božji narod stiže kući (Moja domovina je Crkva)

Božji povjerenici u zajednici (Imam pouzdanje u Božje povjerenike)

Pravedni kralj - David i Šaul (Moj uzor u dobroti)

Pokornički kralj - David (Ne želim ostati u grijehu)

Mudri kralj - Salomon (Marljivo ću učiti)

Podijeljena država (Moja zadaća u slozi)

4. PROROČKA SLUŽBA U ZAJEDNICI

Prorok Samuel (Želim slijediti Božji poziv)

Branilac Božjih prava Ilija (Hrabro ću izdržati uz Boga)

"Peti evanđelista" - Izaija (Divim se veličini proroka)

Tješitelj progonjenih - Jeremija (Tješit ću u nevolji)

Prorok Duha - Ezekijel (Vjerujem u djelo Duha svetoga)

Prorok nade - Danijel ("Ako je Bog sa mnom, tko će protiv mene!")

5. ŽENE U STAROM ZAVJETU I MUDROSNA KNJIŽEVNOST

Žena u službi Božjeg naroda - Judita i Estera (Svatko ima vlastiti zadatak)

Iznova podignuti hram (Strpljivo ću čekati Božje odluke)

Hrabri muževi Makabejci (Uvijek ću biti na Božjoj strani)

Mudrost u Božjem narodu (Mudrosne knjige)

6. SVETE KNJIGE DRUGIH VJERSKIH ZAJEDNICA

Svete knjige drugih vjerskih zajednica - Bog govori narodima na razne načine i u razna vremena.

Sveta knjiga judaizma - Tora - Počeci objave, čuvanje tradicije, prenošenje do danas. Način čitanja i štovanja Tore.

Sveta knjiga islama - Kur'an

Božji prorok u Islamu.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Vjerska pouka je zajedničko djelo katehete (vjeroučitelja) i katehizanata (vjeroučenika). Polazište je konkretna stvarnost - ovaj puta zapisana u svetim knjigama - Bibliji. Iz doživljenih iskustava sa čitanja Biblije prelazi se na istine, iz kojih se potom vraća na svakodnevnu njihovu primjenu. Ovakav način spoznaje ima vlastiti red: upoznavanje (obrada novih sadržaja), sređivanje (sistematizacija), ponavljanje, primjena i provjeravanje. To je makrostruktura ovakvog načina spoznaje. Međutim, i ovi dijelovi imaju svoju mikrostrukturu. Tako na primjer: način spoznaje posjeduje slijedeće stupnjeve: postavljanje cilja, motiviranje, obrada novih nastavnih sadržaja, učenje, induktivni i deduktivni zaključci, izravni i neizravni dokazi, formuliranje zapamćenih činjenica... Ili, sadržaj primjene ima ove dijelove: problem, postavljanje cilja, biblijski lik iz ovoga ciklusa, zadaća, upoznavanje prilika i uvježbavanje. Kod spoznavanja treba imati pred očima fizionomiju grupe i pojedinaca, no u okviru sata pod kojim se obrađuju novi nastavni sadržaji vrši se primjena, ponavljanje i vrednovanje obrađenoga gradiva. Imajući na umu goreistaknuto, pojedini sat vjeronauka bi trebao izgledati ovako: kratko ponavljanje sadržaja prethodnog sata, i posebno osvjetljavanje onoga što će poslužiti kao temelj za aktualni sat. Nakon postavljanja cilja (što i kako), prelazi se na obradu novih nastavnih sadržaja, gdje se zapravo objašnjava učeniku da nam Bog govori ne samo u pouci nego i u primjerima života. To je osobito za mlade nadahnuće i želja za nasljedovanjem. Zaključci se mogu istaći na ploči. Nakon ovoga se već poznati sadržaji produbljuju, uče, tj. razgovara se o pomirenju (što, kako i zašto). Ovakvo usvojeno gradivo, u skladu sa odgojnim ciljem, mora naći svoju primjenu u životu učenika. Razgovara se zašto i kako treba zahvaliti Bogu za roditelje, braću i prijatelje. Ovakva spoznaja i dječje iskustvo se oslanjaju na njegov doživljaj i na ponovljeni tekst Svetog pisma. Prozivku i domaću zadaću obavimo u prikladno vrijeme.

OPĆE NAPOMENE

Imajući na umu gore istaknuto, pojedini sat vjeronauka ti trebao izgledati ovako: kratko ponavljanje sadržaja prethodnog sata, i posebno osvjetljavanje onoga što će poslužiti kao temelj za aktualni sat. Nakon postavljanja cilja (što? i kako?), prelazi se na obradu novih nastavnih sadržaja (npr. kod petog razreda, svaka tematska cjelina), gdje se zapravo objašnjava učeniku da nam Bog govori ne samo u pouci nego i u primjerima života. To je osobito za mlade nadahnuće i želja za nasljedovanjem. Zaključci se mogu istaći na ploči. Nakon ovoga se već poznati sadržaji produbljuju, uče, tj. razgovara se o pomirenju (što?, kako? i zašto?). Ovako usvojeno gradivo, u skladu sa odgojnim ciljem, mora naći svoju primjenu u životu učenika. Razgovara se zašto i kako treba zahvaliti Bogu za roditelje, braću i prijatelje. Ovakva spoznaja i dječje iskustvo se oslanjaju na njegov doživljaj i na ponovljeni tekst Svetog Pisma.

Prozivku i domaću zadaću obavimo u prikladno vrijeme.

EVANGELIČKO-LUTERANSKI VJERONAUČ SLOVAČKE EVANGELIČKE CRKVE A.V.

Ciljevi i zadaci

Cilj nastave evangeličko-luteranskog vjeronauka Slovačke evangeličke crkve a.v. jeste da vodi učenike ka temeljnom poznavanju i vrednovanju vere u Boga kao Svete trojice, i to na osnovu Svetoga pisma i učenja evangeličke a. v. crkve.

Osnovni sadržaj verske nastave Slovačke evangeličke a. v. crkve jeste temeljno upoznavanje puta koji vodi ka spasenju i kojim čovek može ići kroz život ka ovom večnom cilju.

U šta veruje i šta uči Slovačka evangelička a. v. crkva obuhvaćeno je u apostolskoj veroispovesti. Zajedno sa molitvom Oče naš, apostolska veroispovest usmerava našu veru ka Bogu kao Svetoj trojici.

Osnovna tema verske nastave je: Bog u koga verujemo otkrio se kao Bog Otac, Bog Sin i Bog Duh sveti. Bog je ličnost. Kad govorimo o Svetoj trojici, govorimo o jednom Bogu. Božje ličnosti su nerazdeljive među sobom po prirodi.

Svetu trojicu posmatramo kao jednog Boga, jednu suštinu. Ova vera u Sv. trojicu obuhvaćena je u apostolskoj veroispovesti.

Zadaci nastave evangeličko-luteranskog vjeronauka jesu da učenika:

- pripreme za postizanje verske punoletnosti. Upoznavanje učenika sa činjenicom da su od rođenja do konfirmacije (koja je u petom razredu), bila Božja deca i da su prisutna u Božjem planu spasenja;
- upoznaju vlastitu crkvu kroz njenu istoriju i kroz značajne likove u njenoj istoriji;
- osposobe se za odgovorno oblikovanje zajedničkog života s drugima (sa ljudima različitih kultura, religija, i pogleda na svet) i s Bogom;
- približe bogatstvu i blagoslovu darova koje vernik ima u Isusovoj reči i Isusovom delu.

SADRŽAJI PROGRAMA

Gradivo verske nastave Slovačke evangeličke a. v. crkve za peti razred osnovne škole sastoji se od dve osnovne teme:

1. VERUJEMO U SV. TROJICU (19 časova). Cilj ove teme je izgraditi kod učenika svest o tome da vera u Boga znači poveriti svoje srce Bogu i pouzdati se u potpunosti u Boga.

- Šta to znači verovati?

- Prvi deo apostolske veroispovesti: Bog Otac - Tvorac

- Drugi deo apostolske veroispovesti: Bog Sin - Izbavitelj / Isus Hristos Sin Božji i čovečji / Isus Hristos - Sluga i Gospodar / Stradanje Isusovo / Pobjeda Vaskrslog / Isus dolazi da sudi.

- Treći deo apostolske veroispovesti: Bog Duh sveti - Posvetitelj / Verujemo u svetu Crkvu i zajednicu svetih / Verujemo u oprost grehova / Verujemo u večan život.

2. SUŠTINA MOLITVE (14 časova). Cilj ove teme je dublje shvatanje suštine molitve, njene potrebe za podsticaj lične vere i duhovnog rasta.

- Šta je to molitva i šta se događa kod molitve? Zašto treba da se molimo / Kako Bog odgovara na naše molitve / Šta treba da sadrži naša molitva / Za šta i za koga možemo da se molimo / Gde i kada možemo da se molimo.

Isus nam je dao uzor kako treba da se molimo - OČE NAŠ

- Početak molitve Oče naš - Bog je naš Otac.

- Prva molba - Da Božje ime bude sveto i kod nas.

- Druga molba - Da kraljevstvo nebesko dođe i k nama.

- Treća molba - Da se volja Božja u nama ostvari i kod nas.

- Četvrta molba - Da znamo sa zahvalnošću primati Božje darove.

- Peta molba - Molimo da Bog oprost naše grehove i obećavamo da i mi želimo da praštamo.

- Šesta molba - Da nas Bog brani od napasti.

- Sedma molba - Da nas Bog izbavi od sveg zla.

- Završetak u molitvi Oče naš - Podseća nas da Bog je i naš Gospodar.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Za ostvarivanje programa polazište je uvek prethodno znanje i konkretna stvarnost. Zbog toga učitelj verske nastave polazi od znanja koje su učenici stekli tokom prethodnog školovanja. Stečeno znanje treba da bude glavni oslonac za dalji rad. Od prethodnog znanja i doživljenih iskustava polazi se na biblijske istine, koje se opet apliciraju na svakodnevni život učenika.

Učitelj verske nastave, rukovodeći se svim zahtevima programa verske nastave za peti razred, pravi adekvatan izbor sadržaja i aktivnosti i funkcionalno ih uvodi u nastavu, povezujući ih u celinu koja vodi razvoju očekivanih znanja, stavova i vrednosti kod učenika.

Imajući u vidu navedeno, verska nastava ne može se uspešno sprovesti bez unapred dobro sačinjenog plana sa tačno određenim ciljem. Cilj treba formulisati tako da jasno izrazi šta bi učenici trebalo da znaju, shvataju, budu svesni, osećaju posle određenog vremena pri realizaciji teme.

Ciljeve ne treba formulisati prema određenoj temi (npr: Upoznati učenike ko je Bog Otac - Tvorac), već prema onome što će po završetku teme ili njenog dela učenici biti sposobni shvatiti, znati, osećati.

Npr. Učenici shvataju da je Bog Otac Ličnost Sv. Trojice.

Učenici znaju da se Bog Otac brine o svom delu i da upravlja njime.

Učenici su svesni da se u potpunosti mogu pouzdati u Boga.

Učenci osećaju zahvalnost i hvale Boga.

Ovako formulisani ciljevi jesu preduslov da možemo dalje razmišljati o ostalim aktivnostima koje planiramo da ostvarimo u realizaciji određene teme, odnosno časa.

Sadržaje i aktivnosti po pojedinim temama birati tako da učenici u potpunosti shvate gradivo i da o pojedinim verskim istinama imaju čiste i jasne pojmove. Pošto gradivo za peti razred ima osnov u Sv. pismu, pri obradi gradiva moramo se stalno pozivati na Sv. pismo.

Za ostvarivanje programa Slovačke evangeličke a. v. crkve za peti razred treba koristiti:

Biblija - Stará a Nová Zmluva.

Malý katechizmus Dr. Martin Luther.

Príprava pre konfirmáciu SEAVC.

Brána viery otvorená Putovanie apoštolským vierovyznaním Bengt Pleijel Tranoscus L. Mikuláš

Konfirmačné príručky: **Cesta za Kristom** Dr. Julius Filo st. Tranoscus L. Mikuláš

Verím a slubujem Miroslav Hvoždara Tranoscus

Naša cesta Tomáš Semko st. Učebnica evanjelického náb. pre V. ročník základných škôl Tranoscus L. Mikuláš.

REFORMATSKA HRIŠĆANSKA CRKVA

Cilj i zadaci

Cilj nastave verskog vaspitanja Reformatске hrišćanske crkve jeste vrednovanje verskih i socijalnih datosti u hrišćanstvu i ljudskoj zajednici sa naglaskom na odgovornom stvaranju boljeg sveta. Mlade vodimo onim stavovima i istinama koje naučava Katehizam katoličke crkve.

Zadaci nastave verskog vaspitanja Reformatске hrišćanske crkve jesu: da misao vodilja verske nastave jeste izgradnja kompletne i odgovorne osobe u odnosu prema sebi, prema vjerskim vrednotama, prema drugim ljudima i konačno da se oseća pozvanim da te vrednote ne samo spoznaje i govori nego i potvrđuje životom.

SADRŽAJI PROGRAMA

	TEMA:	GLAVNI CITAT:	PODELA:	APLIKACIJA:	PEVANJE:
1.	Uvod u istoriju crkve - čas	Mat. 16, 13			Himna 363
2.	Značaj crkvene istorije čas	Efes. 2, 19-20	1. Pojmovi osnove crkvene istorije 2. Ciljevi nastave crkvene istorije 3. Podela	Poimanje Božjeg dara i ljubavi u prošlosti i danas	Himna 411
3.	Istorija starog (pra) čas hrišćanstva	Djela Ap. 2, 1-11	1. Osnivanje hrišćanstva 2. Stvaranje prvih verskih zajednica		Himna 344
4.	Apostol Petar čas	I. Sab. Posl. Ap. Petra 5, 7	1. Petrovo svedočenje vere 2. Propovedi Petra o	Isusovi sledbenici i učenici	Psalm V

			potvrđi vere		
5. čas	Apostol Jovan (jevanđelista)	Jovan 3, 16	Najmiliji učenik Gospodnji Značaj jevanđeliste i pisca poslanica		Psalm XCVI
6. čas	Apostol Pavle	Djela Ap 9, 20	1. Savle 2. Obraćanje Savlovo 3. Pavlova apostolska dela (misija)	Značaj Pavlovih poslanica	Psalm III
7. čas	Ponavljjanje				
8. čas	Ponavljjanje				
9. čas	Život hrišćana u prvobitnim hrišćanskim zajednicama	Djela Ap 12, 12	1. Bogoslužjenja u početku hrišćanstva 2. Značaj života prvih crkvenih zajednica 3. Značaj pridržavanja Božjim zapovestima i život po poslanicama		Himna 152
10. čas	Car Konstantin	Luk 19, 10	1. Car Konstantin 2. Prihvaćanje hrišćanstva (Milanski edikt - 313)	Značaj i zasluge cara Konstantina za prihvaćanje i razvoj hrišćanstva	Psalm CXXV
11. čas	Stvoriooci crkvene filozofije	Rim 13, 13-14	Crkveni otac Augustin "Svedočenja"	Njegova učenost Preobraćanje Dela	Psalm CXXII
12. čas	Monaštvo i renegati	Jovan 17, 14	Njihov bogomilni život Zakletva - svedočenja	Značaj monaštva u razvoju i širenju crkve (hrišćanstva)	Himna 191
13. čas	Stvaranje crkvene hijerarhije, apostolski naslednici Hrista - patrijarsi		1. Značaj patrijaršija 2. Rimski patrijarh - papa		Himna 195
14. čas	Stvaraoci slavenske pismenosti - Kiril i Metodije	Sol. I. 5, 19	1. Značaj širenja vere među Slavenima 2. Prevod Svetog pisma na slavenske jezike	Najveći misionari među Slavenima	
15. čas	Pokršćavanje Mađara - sveti Stevan I.	Luk 17, 5	1. Veliki župan Geza 2. Sveti Stevan I 3. Stvaranje crkvenih župa	Sukob istočnog i zapadnog hrišćanstva	Himna 212
16. čas	Ponavljjanje				
17. čas	Ponavljjanje				
18. čas	Pad značaja crkve sa raspadom - pojava jeretizma	Efes 2, 8-9	1. Uzroci raspada 2. Lažna svedočenja - jeretizam 3. Pojava dogmatizma, zabrana tumačenja Sv. pisma laicima	Zamke i štetna delovanja jeretizma	Himna 196
19. čas	Uticaaj na svetovnu vlast i zloupotreba istih kod rimskih papa		1. Grgur VII 2. Sukob nemačkog rimskog cara i rimskog	Crkva i vlast	Himna 471

			pape		
20. čas	Skizma (1054)	Kor I. 11, 17-19	1. Katolicizam 2. Ortodohia (pravoslavlje)	Gubljenje jevanđelja u crkvenoj hijerarhiji	Himna 476
21. čas	Reformacija I. deo	Sol I. 5, 20	1. Suština 2. Značaj 3. Ciljevi	Razlozi brzog širenja reformacije	Psalm CL
22. čas	Reformacija II. deo	Sol I. 5, 23	Prvi reformatori Reformacije po Cvingliju		Himna 312
23. čas	Luther Martin	Rim 8, 28	Preobraćanje Reformacije	Luterova poznaja reformacije crkve - približavanje širokim masama	Himna 362
24. čas	Žan Kalvin I. deo	Fil 4, 13	1. Prosvećenje 2. Uvođenje discipline ljudskog lica u crkvenoj zajednici	Značaj Suština Dela	Himna 338
25. čas	Žan Kalvin II. deo	Rim 8, 31	Kalvinove reformacije Lik i karakter		Himna 391
26. čas	Širenje i napad reformacije	Sol I. 5, 21-22	Škotska Holandija	"Nova duhovnost"	Himna 306
27. čas	Ponavljjanje				
28. čas	Ponavljjanje				
29. čas	Kontrareformacija	I Mojs 50, 20	Tridentski sinod (1563) Jezuitizam (Ignacije Lojola)		Psalm LXXIX
30. čas	Hugenotizam	Jov 10, 12	Širenje kalvinizma u Francuskoj Vartolomejska noć (1572)		Himna 162
31-35. čas	Ponavljjanje na kraju školske godine				

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Tema: *Sвето pismo kao putokaz je prvi instrument Boga, a nama govori o sebi. Veroučitelj mora uticati u tom pravcu da učenici zavole čitanje Biblije već u ovom razredu, i to one delove Starog i Novog zaveta koji su u skladu sa interesovanjem ovog uzrasta. Čitanje Biblije je bila najsnažnija karakteristika reformatske hrišćanske tradicije od doba reformacije do danas.*

Proučavanje Svetog pisma, naročito onih delova Novog zaveta (4 evanđelija) razvija zajedništvo sa Hristom, jer on nije samo odraslina, nego i deci obećavao. "Ja sam sa vama, ako ste dvoje ili troje, već ste zajedno u moje ime".

Deca moraju da zaključe: pravo bratstvo i pravi mir sa bližnjima je jedino mogući ako smo u živoj vezi sa Gospodarom Crkve: sa Isusom Hristom.

OPŠTE NAPOMENE

I za decu i za veroučitelje najvažnije je da se osećaju članovima porodice Boga, preko Isusa Hrista. I da to nije samo vremenska, nego večna zajednica, koji ne zavisi samo od ljudi, od verskih praznika i časa veronauke, nego postepeno obuhvata i pokriva i svakodnevicu i jednom: celu večnost.

EVANGELIČKA HRIŠĆANSKA CRKVA

Cilj i zadaci

Cilj nastave veronauke evangeličke hrišćanske crkve je upoznavanje učenika sa značenjem reči "Bog je među nama".

Zadatak nastave veronauke je sticanje znanja o Bogu i priznanja Bogu.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. čas: Upoznavanje Cilj: utemeljiti pravu atmosferu	Izraditi okvir nastave Fiksiranje važećih pravila Upoznavanje programa nastave
2. čas: Isus kod ribnjaka Betesda Jn.5,1-9. Cilj: iz dobročinstva prepoznati prisutnog Boga	1. Istorijska i geografska informacija 2. Postojeći pojmovi i tuđe reči 3. Šta je naglašeno u priči 4. Obrada gradiva: motivacija, obrada priče, adaptacija 5. Obrada priče na drugi način
3. čas: Centurion iz Kapernauma Lk.7,1-10. Cilj: u Isusovoj velikosti upoznati pomagajućeg Boga	1. Istorijska pozadina 2. Obrada gradiva 3. Rešavanje problematike priče. Rešavanje zadataka.
4. čas: Uskrsenje sina Nainske udovice Lk.7,11-17. Cilj: upoznati reči Gospodnje, koje daju život. Bog je vladar nad smrću.	1. Informacija iz pozadine: grad Nain, smrt i greh. 2. Naglasci - motivacija, obrada teksta 3. Obrada teksta na drugi način
5. čas: Razgovori Cilj: Preko Isusovih čuda primetiti prisutnost Boga među nama.	1. Ko je tebi Isus? 2. Što od njega očekuješ? 3. Što znači biti zdrav? 4. Šta je karakteristično svojstvo vere? 5. Šta znači prisutnost Boga u žalosti?
6. čas: Poređenje sa sejačem Mt.13,1-9. Cilj: Upoznati pomoću poređenja Kraljevstvo nebesko	Šta je uzrok poređenja? Šta je naglašeno? Nove rečenice, pojmovi. Obrada gradiva, motivacije, tumačenje poređenja.
7. čas: Blago sakriveno u polju Mt. 13,44-46. Cilj: pokazati učenicima da kraljevstvo Božje vredí više od svih vrednosti na zemlji.	Upoznati način razmišljanja palestinskog čoveka. Kakvu informaciju donosi Isus? Šta je naglašeno u poređenju? Motivacije poređenja. Razrada gradiva na drugi način.
8. čas: Poređenje radnika u vinogradu Mt.20,1-15. Cilj: upoznati Božje učenje o večnom životu	Razumevanje poređenja: istorijska situacija, novi pojmovi Šta je suština Isusovih reči? Razrada gradiva i aplikacija Razrada gradiva na drugi način. Pripremiti priču u četiri scene.
9. čas: Poređenje sa talanitom Mt.25,14-30. Cilj: upoznati svakog učenika sa zadatkom koji je svakome dato od Boga.	Izmirenje računa pred Bogom. Novi pojmovi. Šta znače? Ispričati poređenje u pojedinostima Razrada gradiva na drugi način. Poređenje razrade na dva načina. Aplikacija.
10. čas: Razgovori Cilj: ponavljanjem učvrstiti gradivo i u poređenjima	Ko je sejač? Šta označava setva? Šta znače različita polja? Vrednost Božjeg kraljevstva. Večni život je poklon. Svaki čovek ima svoj zadatak, dat od Boga.

upoznati prisutnost Boga.	Kako živeti sa time?
11. čas: Kuća zidana na kamenu i kuća zidana na pesku Mt.7,24-27. Cilj: uz poređenje videti suštinu Isusovih reči. Isus govori o životima ljudi.	Počinjemo sa pesmom iz omladinske pesmarice "Mudar čovek svoju kuću na kamen gradi..." Najpre saslušati sa CD-a. U pozadini poređenja upoznati proročanstvo. Bog se ne žuri sa suđenjem, ali jednom će doći sud. Razrada gradiva: motivacije, razumevanje novih pojmova. Aplikacija
12. čas: Igra: Sve ili ništa Cilj: pomoću igre utvrditi gradivo. Isto tako se može dobro proveriti znanje učenika.	Pre početka igre učenike podelimo na grupe. U udžbeniku za veroučitelje je uvedeno sedam mogućnosti formiranja grupa. Posle toga sledi prikaz pravila igre. Igra se odvija u formi pitanja koja postavlja veroučitelj. Druga mogućnost: pitanja su napisana na karticama i svaka grupa izvuče po jednu karticu. Tačni odgovori dobijaju bodove.
13. čas: Pripremamo se na dolazak Isusa Hrista. Starozavetni proroci, koji pripremaju put Isusa. Cilj: Isusov dolazak nije slučajnost. Najbolje to možemo dokazati učenicima iz Starog zaveta.	Poslužiće nam prorok Isaja. Istorijska pozadina, novi pojmovi, tuđe reči Razrada gradiva: razrada proročanstva, poruka proročanstva. Aplikacija
14. čas: Svedočanstvo Jovana Krstitelja - Jn.1,19-29. Cilj: upoznavanje poslednjeg proroka Jovana, koji je glas u pustinji.	Istorijska i verska pozadina. Novi pojmovi: svećenici, jagnje Božje, greh sveta. Motivacija i razrada priče. Razrada na drugi način, znači u formi igre.
15. čas: Ljudi u službi Boga Bog dava Izraelu kralja 1Sam.8-10. Cilj: upoznati učenike o motivima zašto su tražili od Boga kralja.	Istorijska pozadina u Palestini Novi pojmovi Pomazanje Zašto je Bog imenovao Izraelu zemskog kralja? Razrada gradiva: 1Sam.8-10. Zadatak: povezati današnjicu sa biblijskom erom. Da li su tadašnja pitanja i danas aktuelna?
16. čas: David - 1Sam.16,17. Cilj: iz priče prepoznati volju Božju u životu izabranog naroda.	Kralj Saul i prorok Samuel Saul i pastirsko dete David David i Golijat Upoznati nove pojmove Razrada gradiva: motivacija, zorna nastava, aplikacija, činjenice iz svakodnevice Rešavanje zadataka
17. čas: David je kralj - 2Sam.5; 11, 12. Cilj: upoznati učenike sa životom kralja, koji je božji čovek, ali zbog strasti postane zločinac.	Zasnovao je veliku i moćnu jevrejsku državu. Jerusalim je postao glavni grad. Dobio je i ime grad Davidov. U njegovom životu su uzajamno povezani greh i strast. Bog kažnjava greh Davidov tako što postaje žrtva vlastitog greha. Bog ipak neće smrt grešnika, ali hoće da bude spasen. Ukazati na moć iskrene molitve. Možemo razraditi gradivo i pomoću igre.
18. čas: Igra - Sve ili ništa Cilj: pomoću igre utvrditi gradivo. Istodobno može se proveriti znanje učenika.	Pre početka igre učenike podelimo na grupe. Igra se može odvijati u formi pitanja i odgovora.
19. čas: Kraljevstvo Solomonovo 1Kralj.3,6. Cilj: neka učenici upoznaju šta znači biti mudar.	Solomon kao graditelj hrama. Čitanje 1Kralj. 6. glava. U čemu je razlika između Solomonove i naše crkve? Dijalozi: šta je mudrost? Šta znači biti mudar? Kao pomoć: Jov.28,28.
20. čas: Prorok Ilija 1Kralj.17. Cilj: dovesti učenike poznanju da se Bog brine o čoveku koji veruje u Njega.	Ilija prorok iz Gileada iskreni sledbenik Boga. Njegov lik je legendaran. Motivacija - razgovor o idolima. Šta je idol? Šta znači pojam obožavati? Aplikacija: Kako vidimo mi Boga?
21. čas: Jeremija	Jeremija kao sin svešteničke porodice pozvan za proroka oko 627 g. i

<p>Cilj: iz života Jeremije upoznati učenike da služba Bogu ne znači potčinjenost.</p>	<p>delovao je u Jerusalimu za vladavine 4. kralja. Jeremija je živeo u dvojatom stezanju: trebao je tumačiti Božju vest jevrejskom narodu koji se suprotstavio toj vesti. Jeremija je jako voleo svoj narod i takođe i Boga. Rekapitulaciju proroka Jeremije daje njegova molitva: "Prevario (obmanuo) si me Gospode, a ja sam dopustio sebe obmanuti. Zgrabio si me, savladao si me!" (20,7) Novi pojmovi: jaram, cisterna, savez.</p>
<p>22. čas: Danilo Dan.6. Cilj: pomoću knjige o Danilu pokazati učenicima šta znači živeti u veri.</p>	<p>Istorijska pozadina - 5,6 vek pre Isusa. Akcentat priče - vernost Gospodu Motivacija, obrada priče Ručni rad - izraditi lava od papirnog valca.</p>
<p>23. čas: Rekapitulacija Cilj: kontrola naučenog gradiva.</p>	<p>Ko su bili: David, Betsabe, Natan? Ko je bio: mudar, ljubomoran, svetac? Zagonetka - ukrštene reči. Osvrt nekoliko priča.</p>
<p>24. čas: Ispovedamo svoju veru Apostolska veroispovest Cilj: dovesti učenike do znanja zašto nam je potrebna veroispovest.</p>	<p>Istorijska pozadina: Osmi vek - Bobbio Kodex - prva pisana forma apostolske veroispovesti Novi pojmovi: pakao 1Pet.3,19. Razrada teme: motivacije, uloga veroispovesti, mesto Ap. Ver. u evangeličkoj liturgiji. Trojnost Boga: Otac, Sin, Duh sveti.</p>
<p>25. čas: Verujem u Boga. Cilj: Apostolska veroispovest kao lična ispovest.</p>	<p>Prvi deo Ap. Ver. govori o Bogu, kao Stvoritelju 1Moj.1-2. Psalm 8. Stari i Novi Zavet jednako govore o Bogu kao Ocu. Novi pojmovi: nebesa Razrada gradiva Motivacija - Boga niko nije video, ali ipak možemo ga poznavati. Prvi deo - kako upoznati Boga?</p>
<p>26. čas: Verujem u Isusa Hrista Cilj: Boga u koga verujem poznajem upravo u Isusu Hristu.</p>	<p>Pozadina - religiozna, istorijska. Sela Cezarije Filipove - Ko je Isus? Jovan Krstitelj, Ilija, neki od proroka? NE - Isus je Hristos! - Sin Božji. On je ispunjenje proročanstva S. zaveta. Novi pojmovi: Hristos, Mesija Zadaci iz udžbenika.</p>
<p>27. čas: Kušanje Isusa Hrista Mat.4,1-11. Cilj: Objasniti učenicima ko je taj, u koga verujemo.</p>	<p>Informacije iz pozadine. Pustinja: samo kao geografsko mesto, kao prebivalište sotona, kao mesto nade? Sveti grad i visoka gora. Novi pojmovi: Sotona, postivati, iskušenje. Razrada gradiva: Isus se priprema na Božji plan. Šta bi se desilo, kada bi Isus popustio u iskušenju? Tri vrste iskušenja. Idejni sadržaj gradiva. Isus je ostao veran svom poslanju.</p>
<p>28. čas: Isusovo preobraženje Lk. 9, 28-36 Cilj: prepoznati razliku između zakona S. zaveta i Hristovog</p>	<p>Samo autor jevanđelja Luka je zabeležio, o čemu su razgovarali Mojsije i Ilija sa Isusom. Razgovarali su o Božjem planu. Luka istakne da, prema Mojsiju i prorocima, Isus će se oslaviti preko patnje. (24,26). Isceljenje jednog besnog (37-43) tesno se priključuje priči Isusovog preobraženja. Jer Isus silazeći s gore dolazi u susret sa ljudskom bedom. Razrada priče: u priči su prisutna trojica. Šta može biti među njima? Mojsije je vodio ljude ka Bogu - zakonom Ilija sa odmazdom i kaznom (gora Karmel). Život Isusa ne svedoči o zakonu niti o odmazdi, ali o beskrajnoj ljubavi Boga.</p>
<p>29. čas: Pasha i sveta večera Mt. 26, 17-29) Cilj: naznačiti: u svetj večeri (euharistija) uistini prijmamo (uzimamo) telo i krv Isusa Hrista</p>	<p>Priča se uklapa u običaje jevrejskog naroda. Isus održava taj običaj, i kaže blagoslov nad hlebom i kaležom. Kod podele hleba dodaje: "ovo je telo moje", znači "to sam ja". Vino u kaležu je njegova krv - krv zaveta - Jer.31,31-34. Novi pojmovi: beskvasni hleb, žrtvovati, Sin čoveka, krv zaveta. Obrada gradiva: Sveta večera (povezana sa pojmom oproštaj grehova).</p>
<p>30. čas: Rekapitulacija (osvrt) Cilj: Kontrola naučenog gradiva</p>	<p>Mesto ap. veroispovesti u ev. liturgiji? Trojnost Boga? Kako upoznati Boga?</p>

	<p>Ko je Isus? Drugi deo ap. veroispovesti? Ko su bili prisutni na gori? Paska i sveta večera?</p>
<p>31. čas: Uskrsenje Isusa Hrista Jn.20,19-29. Cilj: objasniti učenicima zašto je vera u vaskrsenje temeljom hrišćanstva.</p>	<p>Čitanje naznačenog teksta. Vaskrsnuti Isus je taj isti kao razapeti. Vaskrsnuti Isus je život. Obrada priče. Zagonetka.</p>
<p>32. čas: Duhovi - Silazak Duha svetoga Dela. Ap.2. Cilj: pokazati, da nas Duh sveti čini sposobnima na svedočenje.</p>	<p>Istorijska pozadina - duhovi kao praznik zahvalnosti za žetvu. Novi pojmovi: Duhovi - sedam nedelja posle Uskrsa Pentekoste - pedeseti dan Vetar, plamen, golubica Obrada priče i aplikacija. Ručni rad: izrada goluba od papira.</p>
<p>33. čas: Postanak crkve Cilj: upoznati učenike sa značenjem reči crkva.</p>	<p>Šta je crkva? Kako je definiše augsburska veroispovest? Novi pojmovi: apostolsko učenje, zajednica, molitva. Obrada teme. Šta je crkvena opština? Rešavanje zadataka. Šta je obećao Isus svojim?</p>
<p>34. čas: Darovi Duha svetoga Cilj: pokazati učenicima da je darom Duha svetoga vera u Isusa Hrista</p>	<p>Duh Sveti okuplja nas u jednu zajednicu - u Crkvu Hristovu, gde možemo preživati Božju milost, i Njegovu ljubav. Svih nas povezuje vera u Isusa Hrista. Apostol Pavle od svih darova Duha svetoga najvažnijim smatra jednu. Koja je ta? Čitanje teksta. Što piše apostol o tom značajnom daru? Rešavanje anagrama.</p>
<p>35. čas: Rekapitulacija Cilj: u kratkom osvrtu kontrola celogodišnjeg gradiva.</p>	<p>Ko ili što ne ide zajedno? Iz tabele pronađi 8 reči? S kojim pričama su povezane? Ko govorio kome? Pogledajte slike u udžbeniku. Koje priče ti padaju na pamet?</p>
<p>36. čas: Kraj školske godine Odličan raspust.</p>	<p>Stigli smo do zadnjeg lista našeg udžbenika. Dugačka školska godina je za vama dragi učenici. Puno naprezanja. Nadam se da je veronauka bila osveženje za vas među ostalim predmetima. Drago mi je ako i vi tako mislite. Želim vam lep provod, odmor i puno toplih letnih dana. Neka je Bog sa vama.</p>

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Udžbenik "Bog je među nama" je pripremljen za učenike petog razreda osnovne škole. Sadržaj udžbenika je povezan sa gradivom drugog, trećeg i četvrtog razreda osnovne škole. Važno je da svaki čas veronauke bude doživljaj za učenike, kad se susreću sa Bogom. Zbog toga su biblijski događaji izabrani tako da jačaju to iskustvo. Nadamo se da će se na časovima veronauke razvijati takva neposredna atmosfera (veroučitelj - učenik - Bog) koja će učiniti privlačnim ne samo veronauku, već i mogućnost hrišćanskog života.

Pedagoške metode preporučene u udžbeniku

Priča

Veroučitelj, ali i učenici mogu lako pasti u zamku kada biblijska priča postane pripovetka. Zato se cilj mora konkretno i tačno naznačiti. Da priča postane autentična potrebno je precizno znanje odgovarajućeg teksta. Nove, ili tuđe izraze potrebno je unapred razjasniti. Na primer: BETESDA = kuća milosrđa. Dalje, važno je kazivati priču tako da učenik "vidi" to što čuje.

Razgovor (Dijalozi)

Razgovor učenika, i učenika i veroučitelja je vrlo važan deo veronaučnog časa. Ova metoda daje mogućnost učeniku da sam pokuša da formira i kaže svoje mišljenje i da postavlja pitanja. Ili obrnuto, da na veroučiteljevo pitanje daje odgovor vlastitim rečima. Kao pomoć mogu poslužiti slike, crtači, pitanja, koja se nalaze u udžbeniku. Takođe, pripremljeni zadaci koji se oslone na maštu i ideje učenika.

Pitanja

Udžbenik daje prednost egzistencijalnim pitanjima koja se oslanjaju na vlastite doživljaje učenika u vezi sa Bogom, koji im se predstavio i njih lično oslovio preko biblijskog teksta.

Samostalan rad učenika sa biblijskim tekstom

Učenike treba polako navesti da samostalno osvajaju znanje biblijskog teksta pomoću čitanja. Čitanje teksta ima različite faze: doslovno značenje, preneseno značenje i kritično značenje. Svakako treba omogućiti učenicima slobodan izbor mišljenja, a time i mogućnost grešaka.

Obrada gradiva na drugi način

U priručniku za veroučitelje je data i "druga mogućnost" za obradu gradiva. Ova metoda se oslanja na prikazivanje priče. Igranje likova iz priče nije pozorišna izvedba, već posredovanje osećaja, upoznavanje hrišćanskog života punog pitanja. Pokušati se poistovetiti sa tim životom.

Očigledna nastava

Pored priče i tekstova neizbežno je korišćenje crteža, slika, kratkih video-filmova sa odgovarajućom tematikom (ne duže od 10 min.). Ova očigledna nastava podstiče pamćenje, pokreće diskusiju, privlači pažnju. Zato se preporučuje da se koristi na kraju časa, kao očigledan rezime.

Omladinska pesmarica

Učenici petog razreda već dobro poznaju evang. omladinsku pesmaricu iz tradicionalnih godišnjih omladinskih susreta. Zato skoro na svakom času možemo koristiti i birati pesmu koja je prikladna samom gradivu. Koristiti CD i kasete.

Upoznavanje

Svakako na prvom času veronauke potrebno je utemeljiti pravu atmosferu između učenika i nastavnika (veroučitelja). Potrebno je odrediti okvir nastave.

JEVREJSKA ZAJEDNICA

Ciljevi i zadaci

Cilj nastave jevrejske veronauke jeste da učenici steknu osnovna znanja iz bogatog nasleđa jevrejske biblijske književnosti, istorije, rabinske književnosti i etike, kao i da upoznaju jevrejske praznike, običaje i simbole.

Zadatak iz predmeta jevrejske veronauke za peti razred osnovne škole je da učenici upoznaju osnove jevrejske etike.

SADRŽAJI PROGRAMA

NASTAVNE CELINE I JEDINICE:

LJUBAV PREMA BLIŽNJEM: Rabi Akiva i Ben Azaj, Hilel i Šamaj, Rambam, Ramban, Sefer a-Hinuh.

ČINI ŠTO JE PRAVO I DOBRO PRED GOSPODOM: Rabi Akiva i Rabi Jišmael, Lifnim mišurat a-din.

GEMILUT HASADIM: Bikur holim, Kevurat metim, Ahnasat kala.

ALVAA (ZAJAM): Kako Rambam objašnjava ovu zapovest?

CEDAKA (MILOSTINJA): Osam stupnjeva Cedaka.

REHILUT I LEŠON A-RA (OGOVARANJE I ZAO JEZIK): navesti primere.

ISUR A-SINA - NE MRZI U SRCU SVOM: Rambam, Hazal.

MOJ MICVA PROJEKT: Koje dobro delo sam danas učinio?

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Prvo treba navesti odgovarajući stih iz Tore, zatim kako su različiti rabini tumačili taj stih i na kraju postaviti situaciju iz svakodnevnog života, npr. kada drug ogovara druga i razgovarati o tom problemu.

OPŠTE NAPOMENE

Moto: "Kloni se zla i čini dobro" (Psalmi, 34:14).

GRAĐANSKO VASPITANJE

Cilj i zadaci

Opšti cilj predmeta je osposobljavanje učenika za aktivno učešće u životu škole i lokalne zajednice, proširivanjem znanja o demokratiji, njenim principima i vrednostima kroz praktično delovanje.

Peti razred

Zadaci:

- podsticanje i osposobljavanje za aktivno učešće u životu škole razvijanjem veština za unapređivanje uslova školskog života kroz praksu;
- upoznavanje školskih pravila i procedura;
- razumevanje funkcionisanja organa upravljanja škole i stručnih tela;
- upoznavanje prava i odgovornosti svih aktera na nivou škole;
- razvijanje komunikacijskih veština neophodnih za saradničko ponašanje, argumentovanje stavova i izražavanje mišljenja;
- obučavanje tehnikama grupnog rada;
- razvijanje sposobnosti kritičkog prosuđivanja i odgovornog odlučivanja i delanja.

SADRŽAJI PROGRAMA

UPOZNAVANJE OSNOVNIH ELEMENATA PROGRAMA (6)

- Predstavljanje ciljeva, zadataka, sadržaja i metoda rada.
- Upoznavanje najznačajnijih pojmova - prava i odgovornosti, pravila i dužnosti, školske mere i rešenja, načini vođenja dokumentacije: registri, pozivi za sastanke, aktivizam i participacija, kooperativni načini učenja.

- Formiranje i izgrađivanje razrednog tima.

SAGLEDAVANJE USLOVA ŠKOLSKOG ŽIVOTA (4)

- Izlistavanje problema u školi i prikupljanje podataka:
- razgovor sa učenicima, roditeljima, nastavnicima i drugima koji učestvuju u radu škole,
- korišćenje štampanih izvora i informacija iz medija;
- Izveštavanje i diskusija o prikupljenim podacima.

IZBOR PROBLEMA NA KOME ĆE SE RADITI (1)

- Procenjivanje prikupljenih podataka, diskusija o problemima i izbor zajedničkog problema.

SAKUPLJANJE PODATAKA O IZABRANOM PROBLEMU (8)

- Upoznavanje tehnika i postupaka prikupljanja informacija u okviru istraživačkih timova;
- Sakupljanje podataka o izabranom problemu, sastanci u okviru škole, posete učenika različitim organizacijama i institucijama i/ili organizovanje gostovanja osoba iz organizacija ili institucija;
- Razgovor o prikupljenim podacima.

AKTIVIZAM I PARTICIPACIJA - PLAN AKCIJE (12)

Osmišljavanje plana akcije u rešavanju problema na kome istraživački timovi rade i odabir načina prezentacije rezultata.

JAVNA PREZENTACIJA PLANA AKCIJE (1)

Javno predstavljanje: učenici pred školskim žirijem i publikom (učenici, roditelji, nastavnici i drugi zainteresovani za rešavanje problema) predstavljaju svoj plan i odgovaraju argumentovano na postavljena pitanja.

OSVRT NA NAUČENO - EVALUACIJA (4)

- Razgovor o tome šta su učenici i kako naučili. Učenici samostalno procenjuju znanja i veštine koje su stekli tokom programa.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Cilj programa *građanskog vaspitanja* za V razred je osposobljavanje učenika za aktivno i odgovorno učešće u životu društva, proširivanjem praktičnih znanja o demokratiji, njenim principima i vrednostima. Fokus programa GV5 je škola i učešće učenika u školskom životu.

Programske sadržaje bi trebalo realizovati tako da se učenicima omoguće: sloboda izražavanja mišljenja i stavova o otvorenim pitanjima i problemima koje su sami identifikovali kao značajne; razumevanje i razmatranje različitih mera koje se u školi / lokalnoj zajednici preduzimaju u cilju rešavanja problema; unapređenje veština komunikacije u različitim socijalnim situacijama (u školi, na nivou vršnjačke grupe i sa nastavnicima, kao i van škole, sa predstavnicima javnih institucija, organizacija i drugim učesnicima u životu lokalne zajednice); razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja, argumentovanja i zalaganja za sopstvene stavove; povezivanje vlastitog iskustva sa potrebama školske/lokalne zajednice i aktivno angažovanje.

Realizacija programa se zasniva na korišćenju *interaktivnih* i *istraživačkih* metoda rada.

Interaktivno učenje podrazumeva složen postupak koji teži da imitira proces saznavanja kakav se odvija u autentičnim životnim okolnostima, i vodi jednom celovitom iskustvenom doživljaju, upotrebljivom i trajnom. U interaktivnom procesu učenja ostvaruje se saradnja između nastavnika i učenika, i to u obliku zajedničke konstrukcije novih znanja i u vidu aktivnosti nastavnika i učenika koje su komplementarne, odnosno koje se dopunjuju. Kod ovog načina rada to se postiže kroz planirano, vođeno i vremenski skraćeno prolaženje ključnih faza ovakvog učenja:

- učenici se najpre uvode u kontekst teme kojom želimo da se bavimo;
- kreira se situacija koja svima omogućava da aktivno učestvuju u istraživanju i iznalaženju rešenja za postavljeni problem;
- kroz diskusiju se razmenjuje, objašnjava, precizira i uobličuje iskustvo;
- uspostavlja se veza sa postojećim znanjima i prave se različite generalizacije.

Osnovna teza koje bi nastavnici sve vreme trebalo da se pridržavaju je da učenike učimo ne *šta* da misle, nego *kako* da misle. Učenici aktivno i ravnopravno učestvuju u svim aktivnostima. Uloga nastavnika je da inicira i održava dvosmernu komunikaciju sa učenicima, da podstiče iznošenje njihovih zapažanja, mišljenja i pogleda na probleme, kao i da kreira atmosferu na času pogodnu za razmenu i argumentovanje ideja i mišljenja među učenicima. U tom smislu, interaktivni metod rada bi trebalo da se odvija kroz sledeće forme: kooperativni rad nastavnik-učenici; kooperativni rad u malim grupama učenika; timski rad.

Kooperativni rad nastavnik-učenici polazi od pretpostavke da učenici poseduju određena znanja iz vanškolskog životnog iskustva i da kroz partnersku interakciju sa nastavnikom, kao osobom sa većim iskustvom i kognitivnom zrelošću, izgrađuju nova znanja. Glavne aktivnosti nastavnika u ovoj formi rada su: osmišljavanje celine situacije učenja kod uvođenja novih pojmova, kao što su, na primer, *pojam mere vlasti*; planiranje toka časa; kreiranje problemske situacije za učenike; organizovanje grupe učenika.

Kooperativni rad u malim grupama učenika je potrebno koristiti da bi se u procesu učenja iskoristile prednosti različitosti među učenicima u nivou, kvalitetu i vrsti znanja i nivou sazajne razvijenosti. Učenike je potrebno podeliti u male radne grupe tako da u svakoj od grupa bude zastupljeno što više postojećih različitosti, jer to omogućava da dođe do produktivnog sazajnog konflikta i da se ispolji komplementarnost saznanja kao uslov za unapređenje znanja cele grupe.

Timski rad je poseban oblik rada u malim grupama čija je specifičnost podela uloga među članovima tima, tako da svako obavlja samo određeni vid aktivnosti, a svi zajedno doprinose rešenju problema na kome tim radi. Aktivnosti nastavnika su da organizuje, nenametljivo usmerava proces rada i da bude partner u diskusiji o identifikovanim problemima, potencijalnim prioritetima u školskoj/lokalnoj zajednici, prikupljenim podacima itd.

Najpogodnije tehnike za postizanje interaktivnosti u procesu učenja su: "mozgalica" ili "moždana oluja", različiti oblici grupne diskusije, simulacija i igranje uloga. "*Mozgalica*" ili "*moždana oluja*" je tehnika pomoću koje se stimuliše osmišljavanje novih ideja. Kod primene ove tehnike važno je da se poštuju pravila koja podstiču nastajanje novih ideja: svako od učesnika slobodno iznosi ideje i predlaže rešenje problema; ne dozvoljava se kritika u toku iznošenja ideja; sve iznete ideje se beleže onako kako su saopštene. Ova tehnika je prvenstveno vezana za tematska područja sa otvorenim pitanjima, kontroverzama, većim brojem mogućih rešenja, stvaranjem planova, na početku grupnog rada pre diskusije.

Grupna diskusija bi trebalo da se vodi o temama ili problemima koji su najavljeni ili zadani u nekom prikladnom obliku koji upućuje na proradu i pripremu za temu npr. prikupljanje informacija na terenu, traganje za podacima u odgovarajućoj dokumentaciji u lokalnoj sredini; pregled i prikupljanje informacija iz medijskih zapisa itd. Poželjno je da diskusiju vodi nastavnik, da usmerava, ali da pri tom nema glavnu ulogu u iznošenju mišljenja, već da podstiče učenike da iznose svoja saznanja i mišljenja. Važni zadaci nastavnika su da svakom diskutantu osigura nesmetano saopštavanje gledišta, ali da vodi računa o vremenu, kako bi i drugi koji to žele mogli da diskutuju i da na kraju diskusije napravi kratak rezime. U procesu diskusije trebalo bi insistirati na argumentovanom iznošenju stavova i ne stvarati atmosferu pobjednika i poraženih.

Simulacija i igranje uloga su veoma korisne tehnike za pripremanje učenika za različite situacije sa kojima ranije nisu imali priliku da se suoče, kao što su razgovori sa predstavnicima škola, različitih organizacija, institucija i lokalne vlasti, javne prezentacije i odgovaranje na pitanja prisutnih na prezentaciji. Na času, u bezbednoj školskoj situaciji, učenici dobijaju opis situacije koju bi trebalo da simuliraju, pravi se podela uloga prema ključnim akterima u toj situaciji i učenici to odglume. Ove tehnike su korisne za bolje razumevanje novih i nepoznatih situacija i za ublažavanje straha od nepoznatog, kao ometajućeg faktora u različitim prilikama javnog nastupa

Istraživački metod podrazumeva da učenici dobijaju odgovarajuće instrukcije, kako bi samostalno, u parovima ili malim grupama u učionici i van nje, u školi kao neposrednom okruženju ili u širem lokalnom okruženju, prikupljali različite informacije neophodne za izradu njihovog projekta. Aktivnosti nastavnika su presudne u pripremnoj fazi u kojoj bi on trebalo da korišćenjem odgovarajućih interaktivnih tehnika rada uputi učenike gde i kako da tragaju za podacima i kako da komuniciraju sa relevantnim osobama od kojih mogu da dobiju podatke ili pomoć. Učenici samostalno prikupljaju podatke iz različitih izvora, beleže, grupišu i dolaze da na času prezentuju prikupljeno. U toku prezentacije nastavnik bi trebalo da na kraju, posle komentara svih ostalih učenika, daje svoje komentare koji su pozitivno intonirani, analitični, sa naglaskom na onome što su učenici dobro uradili i ukazivanjem na ono što bi u budućem radu bilo potrebno popraviti i na koje načine.

U toku rada uloga nastavnika je da:

- motiviše učenike za rad, tako što će razvijati i održavati njihova interesovanja za život i rad u školi / lokalnoj zajednici i davati lični primer pozitivne zainteresovanosti za sva pitanja koja su važna za unapređenje kvaliteta života;
- organizuje nastavu tako što će postaviti ciljeve rada, planirati sadržaje, sredstva i opremu, nastavne oblike i metode rada, kao i vreme potrebno za realizaciju;
- razvija i održava partnersku komunikaciju sa učenicima, tako što će postavljati pitanja, zahteve, davati svoje mišljenje, podsticati učenike da oni iznose svoja gledišta, podsticati interakciju, pružati povratnu informaciju itd.;
- uvažava i reaguje na potrebe grupe i pojedinaca, deli odgovornost, demokratski upravlja razredom.

Posebno je važno da nastavnik kontroliše svoju procenjivačku ulogu, da ne bude previše ili premalo kritičan prema učenicima i da svojom ukupnom komunikacijom doprinosi podsticanju svesti o pravima i mogućnostima učenika da aktivno učestvuju u menjanju svog okruženja.

Prostor u kojem se izvodi nastava, učionica opšte namene, treba da pruža mogućnost za sedenje u krug i rad u odvojenim manjim grupama (od 4 do 6 učenika). Poželjno je da se za nastavu ovog predmeta koristi posebna prostorija i/ili da se materijali i produkti rada učenika čuvaju na jednom mestu i da se mogu izložiti u učionici. Za realizaciju predmeta potreban je osnovni materijal i literatura: flomasteri, bojice, selotejp, lepak, makaze, listovi A4 formata (beli i u boji) i priručnik za nastavnike.

STRANI JEZIK

Prva godina učenja

Cilj

Cilj nastave stranog jezika u osnovnom obrazovanju zasniva se na potrebama učenika koje se ostvaruju ovladavanjem komunikativnih veština i razvijanjem sposobnosti i metoda učenja stranog jezika.

Cilj nastave stranog jezika u osnovnom obrazovanju stoga jeste: razvijanje saznavnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njegovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova, sticanje pozitivnog odnosa prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, uz uvažavanje različitosti i navikavanje na otvorenost u komunikaciji, sticanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika. Tokom osnovnog obrazovanja, učenik treba da usvoji osnovna znanja iz stranog jezika koja će mu omogućiti da se u jednostavnoj usmenoj i pisanoj komunikaciji sporazumeva sa ljudima iz

drugih zemalja, usvoji norme verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima jezika koji uči, kao i da nastavi, na višem nivou obrazovanja i samostalno, učenje istog ili drugih stranih jezika na različite načine i u svim okolnostima koje život stvori.

Učenje drugog stranog jezika, oslanjajući se na iskustva i znanja stečena učenjem prvog stranog jezika, pospešuje sticanje višejezičke i višekulturne kompetencije i razvijanje svesti o jezičkom bogatstvu užeg i šireg okruženja.

Opšti standardi

Kroz nastavu stranih jezika učenik bogati sebe upoznavajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicima drugih jezika. Pored toga, učenik uočava značaj ličnog zalaganja u procesu učenja stranog jezika.

Posebni standardi

Razumevanje govora

Učenik razume jednostavnu usmenu poruku iskazanu savremenim jezikom, ne dužu od dve do tri minute; i to na nivou globalnog razumevanja (osnovno obaveštenje iz poruke), na nivou selektivnog razumevanja (pronalaženje tražene informacije). Razumevanje treba da se odnosi na različite vrste usmenih poruka (monolog, kraći razgovor, kratka informacija).

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem kratke (najviše do 50 reči) pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa poznatim temama.

Usmeno izražavanje

U okviru programom predviđene jezičke građe, učenik je u stanju da iskaže jednostavnu usmenu poruku, ispriča lični doživljaj, sadržaj razgovora ili narativnog teksta, samostalno ili uz pomoć nastavnika.

Pismeno izražavanje

U okviru programom predviđene jezičke građe, učenik piše kratke poruke (do 30 reči).

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i razmenjuje sa sagovornicima kratke informacije u vezi sa poznatim temama.

Znanja o jeziku

Prepoznaje osnovne principe gramatičke i sociolingvističke kompetencije.

Peti razred

Operativni zadaci na nivou jezičkih veština

Razumevanje govora

Na kraju petog razreda, učenik treba da:

- prepoznaje strani jezik koji uči među drugim stranim jezicima;
- prepoznaje glasove u govornom lancu, naročito one kojih u maternjem jeziku nema;

- razume one izraze koje nastavnik upotrebljava tokom časa da bi dao uputstva za rad i drugo;
- razume kratke dijaloge i monološka izlaganja do pet rečenica, koje iskazuje prirodnim tempom nastavnik, drugi učenici ili ih čuje preko zvučnog materijala, a koji sadrže isključivo jezičku građu obrađenu tokom petog razreda;
- razume jednostavne dečje pesme i brojalice u vezi sa obrađenom tematikom.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- upozna i, kada je u pitanju poznata jezička građa, savlada tehnike čitanja u sebi i glasnog čitanja;
- upozna osnovna pravila grafije i ortografije;
- razume uputstva za izradu vežbanja u udžbeniku i radnim listovima;
- razume smisao kratkih pisanih poruka i ilustrovanih tekstova o poznatim temama (oko 50 reči).

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- razgovetno izgovara glasove, posebno one koje naš jezik ne poznaje, akcentuje reči, poštuje ritam i intonaciju pri spontanom govoru i čitanju;
- stupi u dijalog i u okviru četiri-pet replika, postavljanjem i odgovaranjem na pitanja, vodi razgovor u okvirima komunikativnih funkcija i leksike obrađenih tokom petog razreda;
- monološki, bez prethodne pripreme ali uz nastavnikov podsticaj, u tri do pet rečenica predstavi sebe ili drugoga, uz pomoć pitanja saopšti sadržaj dijaloga ili narativnog teksta, ili opiše situaciju, sliku i lice, predmet, odnosno životinju;
- interpretira kratke, tematski prilagođene pesme i recitacije.

Interakcija

Učenik treba da:

- reaguje verbalno ili neverbalno na uputstva i postavljena pitanja;
- postavlja jednostavna pitanja;
- izražava dopadanje ili nedopadanje;
- učestvuje u zajedničkim aktivnostima na času (u paru, u grupi, itd.);
- traži razjašnjenja kada nešto ne razume.

Pismeno izražavanje

Učenik treba da:

- upozna osnovna pravila grafije, ortografije i interpunkcije u okviru usmeno stečenih jezičkih znanja;
- dopunjava i piše reči i kratke rečenice na osnovu datog modela, slike ili drugog vizuelnog podsticaja;

- dopunjava čestitku;
- piše lične podatke (ime, prezime i adresu);
- kratko odgovori na jednostavna pitanja (ko, šta, gde) koja se odnose na obrađene teme, situacije u razredu ili njega lično.

Znanja o jeziku

- prepoznaje šta je novo naučio;
- shvata značaj poznavanja jezika;
- uviđa mogućnosti pozitivnog transfera znanja i strategija stečenih učenjem prvog stranog jezika;
- koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti);
- razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima.

Teme i situacije

Škola:

- školski prostor i pribor, aktivnosti i obaveze, izleti

Ja i moji drugovi:

- druženje
- sport

Porodica i blisko okruženje:

- uža i šira porodica, susedi i prijatelji
- kućni ljubimci i obaveze prema njima

Praznici:

- Božić, Nova godina, Uskrs i drugi važni praznici

Moj dom:

- prostorije u kući, obaveze u kući

Ishrana:

- obroci, omiljena hrana, zdrava hrana
- navike u ishrani u zemlji čiji se jezik uči

Odeća:

- odevni predmeti
- prikladno odevanje

Okruženje:

- mesto i ulica gde stanujem
- važne ustanove u okruženju (bioskop, škola, pozorište, pošta, muzej, banka, bolnica)

Ostalo:

- godišnja doba, meseci, dani u nedelji i delovi dana,
- iskazivanje vremena (meteorološko i hronološko - puni sati i pola sata)
- brojevi do 100
- osnovni podaci o zemlji/zemljama čiji se jezik uči

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE

1. Predstavljanje sebe i drugih
2. Pozdravljanje
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja
6. Molbe i izrazi zahvalnosti
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (*Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...*)
12. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima
13. Traženje i davanje obaveštenja
14. Opisivanje lica i predmeta
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku
18. Skretanje pažnje
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja
20. Iskazivanje izvinjenja i opravdanja

SADRŽAJI PROGRAMA

Svi gramatički sadržaji uvode se sa što manje gramatičkih objašnjenja osim ukoliko učenici na njima ne insistiraju, a njihovo poznavanje se evaluira i ocenjuje na osnovu upotrebe u odgovarajućem komunikativnom kontekstu, bez insistiranja na eksplicitnom poznavanju gramatičkih pravila.

Morfosintaksički i fonetski sadržaji sa primerima

ENGLISKI JEZIK

1. Imenice

a) Brojive imenice (članovi porodice, domaće životinje, delovi tela, odeća, školski pribor, dom itd).

b) Nebrojive imenice: *milk, butter, bread*.

v) Pravilna množina imenica (množina na - s, -es); najčešći primeri nepravilne množine (*man, woman, child*).

g) Izražavanje pripadanja i svojine (sa imenicom u jednini):

- Sintetički genitiv: *Mary's book, the dog's tail*

- Analitički genitiv (receptivno): *the colour of the book*.

d) Građenje imenica nastavkom - er: *singer, worker*.

2. Član

a) neodređeni član

- u prvom pominjanju nekoga ili nečega: *There's a book on the table*.

- u značenju broja jedan: *Can I get an orange, please?*

- uz nazive zanimanja: *He's a teacher*.

- generička upotreba: *A cat is an animal*.

b) određeni član

- uz zajedničke imenice u jednini i množini:

The apple is for you. / The apples are for you.

- ispred superlativa i rednih brojeva:

It is the tallest building in London. January is the first month of the year.

- u izrazima sa delovima dana: *in the morning, in the evening*.

v) nulti član

- uz nebrojive imenice i brojive imenice u množini

I like to drink milk. He likes apples.

- uz nazive dana u nedelji, meseca, godišnjih doba: *Friday, March, summer*

- uz nazive obeda: *breakfast, lunch, dinner*

- uz praznike: *New Year, Christmas*

- uz nazive sportova i dečijih igara: *football, hopscotch*

- u izrazima: *be at home/go home; be at school/ go to school; go to bed; have breakfast/ dinner*

3. Zamenice

a) Lične zamenice u jednini i množini, u funkciji subjekta i objekta:

We like to play football. I like him. Give me the book.

b) Pokazne zamenice u jednini i množini *this/these; that/those*.

v) Upitne zamenice *who, what* u funkciji subjekta

4. Determinatori

a) Pokazni determinatori *this/these; that/those*.

b) Prisvojni determinatori.

v) Neodređeni determinatori *some, any*, uz brojive i nebrojive imenice.

5. Pridevi

a) Najfrekventniji opisni pridevi (veličina, oblik, boja),

b) Pridevi za izražavanje pripadanja nekoj naciji: *English, Serbian*.

v) Sintetički komparativ i superlativ osnovnih jednosložnih prideva

She is taller than her sister. Is this the biggest building in your town?

6. Brojevi

Prosti brojevi do 30. Redni brojevi do 20.

7. Kvantifikatori brojivih i nebrojivih imenica: *much/ many; a lot of*

8. Glagoli

a) *The Simple Present Tense* za izražavanje uobičajene radnje ili pojave: *He goes to bed at nine. It rains a lot in winter.*

b) *The Present Continuous Tense* za izražavanje radnje koja se događa u trenutku govora: *He's sleeping now.*

v) Zapovedni način: *Give me the book, please. Let's play ball. Go home, children.*

g) Modalni glagoli

- *can*: - izražavanje sposobnosti, mogućnosti: *I can swim. He can't come today.*

- traženje dozvole: *Can I take your book, please?*

- *must*: iskazivanje obaveze: *You must finish your homework. I must go now.*

d) *Have* kao punoznačni (leksički) glagol

- za izražavanje pripadanja i posedovanja (*have/have got*)

They have/have got a nice house in the country.

What do you have in your bag?/ What have you got in your bag?

- u izrazima: *have breakfast/lunch/dinner; have fun*

9. Prilozi i priloške odredbe.

a) za mesto: *here/there; near*

b) za vreme: *today, now*

10. Predlozi: *at, in, on, under, behind, from.*

11. Veznici: *and, or.*

12. Rečenica

a) Red reči u prostoj rečenici.

b) YES/NO pitanja i kratki potvrdni i odrični odgovori (produktivno i receptivno).

v) WH pitanja (receptivno), osim pitanja sa *who, what*

g) Egzistencijalno *There is /are...: There's a book on the table.*

d) Bezlične rečenice sa *IT* kao formalnim subjektom.

It's hot/cold. It's raining. It's ten o'clock.

NEMAČKI JEZIK

Rečenica

Osnovne rečenične strukture u potvrdnom, odričnom i upitnom obliku. Proširivanje osnovnih rečeničnih struktura slobodnim podacima. Bezlične rečenice tipa *Es ist...* Svesno usvajanje negacija *nicht* i *kein*. Upitne rečenice.

Peter liest. Peter liest ein Buch. Peter liest keine Zeitung. Liest Peter ein Buch?

Was liest er?

Imenice (zajedničke, vlastite)

Receptivno usvajanje roda, broja i padeža pomoću člana, nastavaka i determinativa. Produktivno korišćenje nominativa, dativa i akuzativa jednine i nominativa i akuzativa množine, sa odgovarajućim predlozima i bez predloga u govornim situacijama koje su predviđene tematikom. Saksonski genitiv.

Ich lese den Roman "Emil und Detektive". Hilfst du deiner Mutter? Hilfst du Michaelas Mutter?

Član

Receptivno i produktivno usvajanje određenog i neodređenog člana uz imenice u navedenim padežima. Sažimanje člana *im, am, ins* (receptivno). Nulti član uz gradivne imenice (receptivno). Prisvojni determinativi u nominativu, dativu i akuzativu jednine i množine (receptivno).

Ich liege im Bett. Dort steht ein Computer. Der Computer ist neu. Ich trinke gern Milch. Zeig mir dein Foto!

Negacija

Kein u nominativu i akuzativu. *Nein, nicht*.

Nein, das weiß ich nicht. Ich habe keine Ahnung.

Zamenice

Lične zamenice u nominativu (produktivno), dativu i akuzativu jednine i množine (receptivno).

Er heißt Peter. Wann besuchst du uns?

Pridevi

Opisni pridevi u sastavu imenskog predikata, a samo izuzetno u atributivnoj funkciji (receptivno).

Sie ist Lehrerin. Du bist nicht da. Er ist groß.

Predlozi

Dativ - *bei, mit, aus, vor*; akuzativ - *für*; dativ/akuzativ - *in, an, auf*. Uvežbavaju se receptivno uz imenice u odgovarajućim padežima (receptivno).

Susi ist bei Christian. Ist das ein Geschenk für mich? Ich bin im Park/ auf dem Spielplatz.

Prilozi

Prilozi i priloške fraze: *links, rechts, hier, dort, da, heute, morgen, jetzt, morgen nach dem Frühstück*.

Glagoli

Prezent najfrekventnijih slabih i jakih glagola, prostih, izvedenih i složenih, pomoćnih glagola *sein* i *haben*, modalnih glagola *wollen, sollen, müssen* i *dürfen* (receptivno), kao i *können* i *möchten* (receptivno i produktivno) u potvrdnom, odričnom i upitnom obliku jednine i množine. Prezent sa značenjem buduće radnje; preterit glagola *sein* i *haben* (receptivno i produktivno). Najfrekventniji refleksivni glagoli i imperativ jakih i slabih glagola (receptivno).

Ich heiße Peter. Gibst du mir deine Telefonnummer? Sie fährt gern Rad. Wo warst du gestern? Ich stehe immer um 7 Uhr auf. Möchtest du Basketball spielen? Maria war krank, sie hatte Grippe.

Brojevi

Osnovni do 100.

Kazivanje vremena po časovniku (puni časovi i polovine).

Uočavanje relacije slovo-glas i razlikovanje glasova i slova u ruskom jeziku. (receptivno) Osnovna obeležja suglasničkog i samoglasničkog sistema ruskog jezika: izgovor glasova koji se beleže slovima *ž, š, č, ц, л*; izgovor i beleženje parnih tvrdih i mekih, zvučnih i bezzvučnih suglasnika; izgovor i beleženje akcentovanih i redukovanih samoglasnika (receptivno). Osnovni tipovi izjavne i upitne intonacione konstrukcije (receptivno).

Slaganje subjekta (imenica) i prostog glagolskog predikata (lični glagolski oblik): *Вова читает. Миша читал.* (i receptivno i produktivno).

Glagol u funkciji prostog glagolskog predikata - prezent glagola prve i druge konjugacije, perfekat: *я читаю, ты читаешь, я люблю, ты любишь, он говорил, она писала, они рассказывали...* (i receptivno i produktivno).

Imenice u funkciji imenskog dela predikata: *Я ученица. Мама - врач.* (i receptivno i produktivno).

Slaganje imenica i pridevskih reči: *красный свет, Новый год, зеленая доска, большая елка, вкусное яблоко, синее пальто.* (i receptivno i produktivno).

Oblici ličnih zamenica u funkciji subjekta: *Я читаю книгу. Ты пишешь письмо. Меня зовут Аня. Как тебя зовут? Мне одиннадцать лет. Ему десять лет.* (i receptivno i produktivno).

Identifikacija: *Это Миша. Это дом. Вот книга. Тут Вова и Анна.* (i receptivno i produktivno).

Iskazivanje pitanja: *Кто это? Что это? Кто он? Что тут? А дом? И двор ваш?* (i receptivno i produktivno).

Iskazivanje posesivnosti: *У меня есть...У меня нет...*(i receptivno i produktivno).

Iskazivanje prostornih (pravac i mesto) i vremenskih odnosa: *куда, где, когда; к врачу, на улицу, в автобус; у парты, на кухне; в городе; налево, направо, прямо; вчера, летом, утром.* (i receptivno i produktivno)

Iskazivanje imperativnosti (2. lice jednine i množine): *читай, читайте; скажи, скажите; познакомьтесь!..* (receptivno)

Konstrukcije s osnovnim glagolima kretanja: *Я иду в школу. Куда идет этот автобус? Ты едешь на автобусе. Куда едут Миша и Саша?* (receptivno).

FRANCUSKI JEZIK

1. Imenice

a) Brojive imenice (članovi porodice, domaće životinje, delovi tela, odeća, školski pribor, dom itd).

b) Nebrojive imenice: *pain, lait, beurre, jus.*

v) Jednina i množina imenica (*la chaise, les chaises, un ami, des amis*).

g) Muški i ženski rod imenica (*un élève, une élève, le frere, la soeur, un étudiant, une étudiante*)

d) Izražavanje pripadanja:

- *C'est le livre de Sophie;*

- *C'est a moi.*

2. Član

a) Neodređeni član

- u prvom pominjanju: *C'est une boulangerie. Elle est a côté.*

- u značenju broja jedan: *Je peux prendre une orange, s'il vous plaît?*

b) Određeni član: *La fille de ma voisine s'appelle Xénia. J'aime le chocolat, la musique et les voyages.*

v) Partitivni član: *Je voudrais du jus d'orange, s'il vous plaît. Tu fais du sport ?*

3. Zamenice

- Lične zamenice u jednini i množini, u funkciji subjekta i objekta (receptivno): *Je sors avec mes amis, nous allons au cinéma. Mina ? Je la connais bien.*

- Zamenica *on*: *On va au cinéma? En Suisse, on parle allemand, français et Italie.*

4. Ostali determinanti ispred imenice

a) Pokazni.

b) Prisvojni.

v) Brojevi: osnovni (do 100) i redni (do 20).

v) Neodređene reči: *tout, chaque, quelques.*

5. Pridevi

a) Najfrekventniji opisni pridevi (veličina, oblik, boja),

b) Pridevi za izražavanje pripadanja nekoj naciji, muški i ženski rod: *Serbe, Français/e, Belge, Suisse, Italien/ne, Anglais/e.*

6. Glagoli

a) Present indikativa glagola prve grupe i najfrekventnijih nepravilnih glagola.

b) Zapovedni način glagola prve grupe i najfrekventnijih nepravilnih glagola.

v) Složeni perfekt - samo određeni broj najfrekventnijih glagola, i receptivno i produktivno, kao kompletne fraze (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju): *J'ai fini! J'ai oublié mon cahier. Je suis allé(e) chez ma grand-mère, j'ai nagé, il a fait beau.*

g) Bliski futur: perifraza *aller + infinitif*: *Demain nous avons un contrôle en maths; ce soir, je vais regarder un film a la télé.* Izražavanje bliske budućnosti pomoću prezenta: *Je suis chez toi dans un quart d'heure.*

d) Osnovni glagolski izrazi: *avoir faim / soif / sommeil / chaud / froid / peur / envie de...*

đ) Konstrukcije sa infinitivom (najčešći modalni glagoli): *pouvoir, devoir, savoir, aimer. Est-ce que je peux sortir? Nous devons rentrer. Il ne sait pas nager. J'aime dessiner.*

e) Kondicional prezenta glagola *pouvoir i vouloir*: *Je voudrais un kilo de pommes, s'il vous plait. Est-ce que tu pourrais me prêter ton portable?*

7. Prilozi za vreme, mesto, način, količinu: *avant, apres, aujourd'hui, hier, demain, toujours, ici, la, devant, derriere, bien, mal, vite, doucement, gentiment, beaucoup, moins, plus.*

8. Predlozi i sažeti članovi: *J'habite a Kragujevac, en Serbie. Nous allons passer nos vacances en Belgique. Nous sommes allés au zoo. Il rentre du stade/de l'école a quelle heure ? Il y a un petit chat dans la rue, il est sous la voiture, je vais le mettre sur la fenetre. C'est pour toi.*

9. Veznici: *et, ou, mais.*

10. Rečenica

a) Red reči u prostoj rečenici.

b) Totalno pitanje intonacijom i pomoću formule *est-ce que* i kratki potvrdni i odrični odgovori.

v) Parcijalno pitanje sa upitnim rečima *qui, ou, quand, pourquoi.*

g) Unipersonalni glagoli i konstrukcije: *Il faut faire vite! Il y a 25 élèves dans ma classe. Il pleut. Il fait beau.*

ITALIJANSKI JEZIK

Fonetika i fonologija

Abeceda i ortografska pravila. Postepeno uvođenje u pravilan izgovor i intonaciju, sa posebnim osvrtom na glasove koji se razlikuju od našeg glasovnog sistema. Izgovor i pisanje glasova sa odgovarajućim grafemom, digramom i trigramom (*c, g, ci, gi, ch, gh, gli, sc, qu, z, gn, s*). Pojačani izgovor samoglasnika. Položaj akcenta. Beleženje akcenta. Elizija. Krnjenje reči. Intonacija upitnih i izjavnih iskaza.

Morfosintaksa

Imenica

Vlastita imena lica i gradova: *Maria, Giovanni, Belgrado, Roma* itd.

Zajednička imenica, rod imenica, pravilna jednina i množina imenica.

Član

Oblici određenog i neodređenog člana. Osnovna upotreba.

Slaganje određenog i neodređenog člana sa imenicom ili pridevom.

Član spojen s predlozima *di, a, da, in, su* i *con*.

Partitivni član kao supletivni oblik množine neodređenog člana (*C'è un libro: Ci sono dei libri*).

Upotreba člana uz prisvojni pridev i imenice koje iskazuju blisko srodstvo (*Mia sorella si chiama Ada. Domani andiamo a Roma con i nostri nonni*).

Položaj člana i predloga uz neodređeni pridev *tutto*.

Partitivni član.

Zamenice

Lične zamenice u službi subjekta: *io, tu, lui, lei, Lei, noi, voi, loro*.

Naglašene lične zamenice u službi objekta: *me, te, lui, lei, Lei, noi, voi, loro*.

Nenaglašene lične zamenice u funkciji indirektnog (*mi, ti, Le gli, le, ci, vi, gli*) i direktnog objekta (*mi, ti, La, lo, la, ci, vi, li, le*).

Prisvojne zamenice (*mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*). Pokazne zamenice (*questo, quello*).

Upitne zamenice *chi?* i *che?/ che cosa?*

Neodređene zamenice *ognuno* i *qualcuno*.

Pridevi

Opisni pridevi, slaganje prideva i imenice u rodu i broju. Opisni pridevi *buono* i *bello*; neodređeni pridev *tutto*.

Prisvojni pridevi: *mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*. Upotreba člana uz prisvojne prideve.

Morfološke odlike prideva *questo, quello, bello* i *buono*.

Prisvojni pridevi i pokazni pridevi.

Neodređeni pridevi *ogni* i *qualche*.

Naziv boja, morfološke osobenosti prideva *viola, rosa, blu, arancione*.

Predlozi

Prosti predlozi *di, a, da, in, con, su, per, tra, fra* i njihova osnovna upotreba.

Predlozi *dentro, fuori, sotto, sopra, davanti dietro*.

Upotreba predloga **di** (*Marco finisce di fare i compiti. La mamma dice di non fare tardi*), **a** (*Vado a giocare. Sei bravo a pattinare. Usciamo a giocare con gli amici*).

Glagoli

Sadašnje vreme (*Presente*) triju konjugacija. Sadašnje vreme nepravilnih glagola: *essere, avere, andare, fare, bere, venire, stare, uscire, ire*.

Sadašnje vreme modalnih glagola *volere, dovere, potere, sapere*.

Imperativ, zapovedni način (bez oblika za treće lice množine).

Povratni glagoli.

Upotreba glagola *piacere*.

Izrazi sa glagolima: *avere un voto in, avere fame (freddo, sete, paura, caldo), giocare* sa predlozima, *andare* sa predlozima, *piacere* u bezličnoj upotrebi, *volere, essere bravo a, in, che cosa fa, dove lavora, avere mal di testa, gola, denti, izraz c'e/ ci sono, ci vuole/ ci vogliono*. Pravopisne osobenosti glagola i konjugacije sa završetkom *care, -ciare, -gare, -giare*. Negacija.

Prilozi

Potvrdni, određeni (*si, no*). Osnovni prilozi i priloški izrazi za određivanje vremena (*prima, durante, dopo*) i prostora.

Upitni prilozi: *quando?, come?, perché? dove?*

Priloški izrazi: *a destra, a sinistra, dritto*.

Brojevi

Glavni brojevi od 1 do 100

Redni broj *primo* isključivo za iskazivanje datuma.

Brojevi u službi iskazivanja datuma i časa.

Rečce

Rečca *ci* (s priloškom vrednošću), *ne* (s partitivnom vrednošću).

Sintaksa

Prosta i proširena rečenica:

Subjektat i predikat i jedan od dodataka. Primeri: *Marco legge, Marco legge un libro. Il libro é sul tavolo.*

Prosta i proširena rečenica u potvrdnom i u odričnom obliku.

Upitna rečenica:

- s konstrukcijom izjavne rečenice potvrdnog oblika i upitnom intonacijom (*Leggete? Scrivete bene?*);
- s konstrukcijom izjavne rečenice u odričnom obliku i upitnom intonacijom (*Non leggete? Non scrivete?*);

Složena rečenica.

Izjavna objekatska (*La mamma dice a Marco che domani arriva il nonno*).

Indirektna naredba *dire* + *di*. (*La mamma dice a Marco di comprare del latte*). Namerna rečenica (*Andiamo a giocare*).

Vremenska rečenica (*Prima di uscire telefona a Marco*).

Red reči u rečenici.

Strukture vezane za svakodnevne situacije u razredu (pretežno receptivno)

Chi é assente. Presenti tutti? Cancella la lavagna, per favore! Vieni qua/qui! Vieni alla lavagna! Va' al tuo posto! Ascoltate la cassetta! Ascoltate bene! Attenzione! (Fate) silenzio! Lavorate in gruppo/ in coppia! Scrivete la data!

Ascoltate e ripetete! Siete pronti? Fa' la domanda a Pietro! Domanda a Pietro! Rispondi! Apri/Chiudi la finestra/ porta Ascoltate bene! Attenti alla consegna! Dagli/dalle il tuo libro! Dagli/dalle la penna! Prendi il tuo libro! Apri a pagina... Vogliamo giocare? Giochiamo? Che gioco volete fare? Con che cosa volete giocare? Chi ha vinto? Vince/ Ha vinto... Cantiamo? Cantiamo tutti insieme!

Sledeći

Prethodni

ŠPANSKI JEZIK

REČENICA

Prosta i proširena rečenica - subjekat i predikat; subjekat i predikat i jedan od dodataka. Primeri:

Pedro lee. Pedro lee un libro. El libro está en la mesa.

a) U potvrdnom obliku

b) U odričnom obliku

Upitna rečenica:

a) s konstrukcijom izjavne rečenice potvrdnog oblika i upitnom intonacijom (¿Entienden? ¿Escriben?);

b) s konstrukcijom izjavne rečenice u odričnom obliku i upitnom intonacijom (¿No entienden? ¿No escriben?);

Red reči u rečenici.

IMENSKA GRUPA

Imenice

Vlastita imena lica i gradova: María, Juan, Belgrado, Madrid itd.

Zajednička imenica s promenom u članu i drugim determinativima - (los libros, estos libros, mis libros).

Determinativi

a) određeni i neodređeni član: el, la, los, las, un, una, unos, unas. Osnovna upotreba: Lee un libro. Tiene la pelota.

b) sažeti oblici: del, al

v) pokazni: este, ese, aquel;

g) prisvojni: mi/mío, tu/tuyo, su/suyo, nuestro, vuestro, su (mi libro, mi casa, mi escuela).

Pridevi

Opisni pridevi: isti oblici muškog i ženskog roda (feliz, verde, itd.).

Pridevi sa oznakama -o/a za muški i ženski rod (bonito/bonita, alto/alta, rojo/roja). Slaganje prideva s imenicom.

Množina prideva (bonitos, felices, verdes).

Lične zamenice

u funkciji subjekta: yo, tú, él, ella, nosotros, vosotros, ellos, ellas, Usted, Ustedes

u funkciji objekta, nenaglašene: me, te, le, la, lo, nos, os, les, las, los

u funkciji objekta, naglašene: a mí, a ti, a él, a ella, a nosotros, a vosotros, a Usted, a Ustedes

d) povratna zamenica: se;

Brojevi

Osnovni brojevi do 30.

Predlozi

a) a acusativa: Quiero a María. Veo a Pedro.

b) de i a u u glagolskim sintagmama (Habla de su padre, Escribe a su hermana);

v) de, a, en u vezivanju glagola sa ostalim dodacima u rečenici: za mesto, vreme, način (Va a la escuela. Vuelve a casa. Va al cine. Llega a las siete. Viene al mediodía. Va a España. Viene en coche....); de, kao veza reči u imenskoj grupi (El libro de mi padre. La fiesta de la República. Una taza de café. Un libro de poesía española.)

GLAGOLSKA GRUPA

Glagoli

Prezent i imperativ glagola koji se u infinitivu završavaju na -ar, -er, -ir i kod kojih osnova ostaje ista u svim licima.

a) Potvrdni oblici u govoru

b) Odrični oblici u govoru

v) Prezent glagola: ser i estar

g) Prezent i imperativ glagola: dar, hacer, ir, venir, poner, tener, salir, querer, poder, sentirse, haber (hay)

d) perifrastični futur: ir a + infinitivo

đ) Pretérito perfecto simple, pretérito imperfecto y pretérito perfecto compuesto, samo upotreba nekoliko osnovnih tipova rečenica (bez objašnjenja o građenju): estuve enfermo/a, he terminado, se me ha olvidado, no he entendido, ...

Partikule i prilozi

Potvrdna partikula: sí

Odrična partikula: no

Osnovni prilozi za mesto, vreme i način: aquí, allí, en..., ahora, ayer, mañana, por la mañana, por la tarde, por la noche, bien, mal, despacio, rápido

PRAVOPIS

Dijakritički znaci: grafički akcenat (´) , dijereza (¨).

Pisanje slova "h muda"

Pisanje grupa "gue, gui, qui, que"

Osnovna pravila pravopisa

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Komunikativna nastava jezik smatra sredstvom komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovede i primenjuju sledeći stavovi:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima od interesa za učenike, u prijatnoj i opuštanoj atmosferi;

- govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika; nastavnik mora biti siguran da je shvaćeno značenje poruke uključujući njene kulturološke, vaspitne i socijalizirajuće elemente;

- bitno je značenje jezičke poruke;

- počev od petog razreda očekuje se da nastavnik učenicima skreće pažnju i upućuje ih na značaj gramatičke preciznosti iskaza;

- znanja učenika mere se jasno određenim **relativnim** kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;

- sa ciljem da unapredi kvalitet i količinu jezičkog materijala, nastava se zasniva i na socijalnoj interakciji; rad u učionici i van nje sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama iz različitih izvora (internet, dečiji časopisi, prospekti i audio materijal) kao i rešavanjem manje ili više složenih zadataka u realnim i virtuelnim uslovima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem;

- počev od petog razreda nastavnik upućuje učenike u zakonitosti usmenog i pisanog koda i njihovog međusobnog odnosa.

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće:

- usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu;

- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;

- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;

- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;

- udžbenici postaju izvori aktivnosti i moraju biti praćeni upotrebom autentičnih materijala;

- učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan;

- rad na projektu kao zadatku koji ostvaruje korelaciju sa drugim predmetima i podstiče učenike na studiozni i istraživački rad;

- za uvođenje novog leksičkog materijala koriste se poznate gramatičke strukture i obrnuto.

Tehnike (aktivnosti)

Tokom časa se preporučuje dinamično smenjivanje tehnika / aktivnosti koje ne bi trebalo da traju duže od 15 minuta.

1. Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa trake (slušaj, piši, poveži, odredi ali i aktivnosti u vezi sa radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.).

2. Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama, simulacije itd.)

3. Manualne aktivnosti (izrada panoa, prezentacija, zidnih novina, postera za učionicu ili roditelje i sl.)

4. Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u vežbanki, dodati delove slike, dopuniti informacije, selektovati tačne i netačne iskaze, utvrditi hronologiju i sl.)

5. Igre primerene uzrastu

6. Pevanje u grupi

7. Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...)
8. Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti
9. Crtanje po diktatu, izrada slikovnog rečnika
10. "Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz
11. Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom i tekstom, povezivanje naslova sa tekstom ili pak imenovanje naslova
12. Zajedničko pravljenje ilustrovanih i pisanih materijala (izveštaj/dnevnik sa putovanja, reklamni plakat, program priredbe ili neke druge manifestacije)
13. Razumevanje pisanog jezika:
  - uočavanje distinktivnih obeležja koja ukazuju na gramatičke specifičnosti (rod, broj, glagolsko vreme, lice...)prepoznavanje veze između grupa slova i glasova
- odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstom, tačno/netačno, višestruki izbor
- izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi
14. Uvođenje dečije književnosti i transponovanje u druge medije: igru, pesmu, dramski izraz, likovni izraz
15. Pismeno izražavanje:
  - povezivanje glasova i grupe slova;
  - zamenjivanje reči crtežom ili slikom;
  - pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično);
  - povezivanje kraćeg teksta i rečenica sa slikama/ilustracijama;
  - popunjavanje formulara (prijava za kurs, pretplatu na dečiji časopis ili sl, nalepnice za kofer);
  - pisanje čestitki i razglednica;
  - pisanje kraćih tekstova.

Strategije za uvežbavanje jezičkih veština i upotrebu leksičkih i stilskih sredstava

1. **Morfologija.** Obratiti pažnju na ispravnu upotrebu različitih morfoloških oblika.
2. **Sintaksa.** Obratiti pažnju na:
  - slaganje reči (kongruenciju);
  - pravilnu upotrebu glagolskih vremena;
  - pravilno strukturiranje rečenice;
  - jasnost, nedvosmislenost rečenice;

- adekvatnu upotrebu zavisnih rečenica;
- adekvatan red reči u rečenici;
- ispravnu upotrebu korelativa i veznika unutar jedne rečenice, kao i između rečenica.

3. Koherentnost. Obratiti pažnju da se različiti delovi teksta dobro "uklope" jedni sa drugima i da ne stvaraju probleme u razumevanju:

- informacije i argumente iznositi postepeno i u logičnom sledu;
- tekst oblikovati tako da predstavlja semantičku celinu i da svi njegovi delovi doprinesu uspostavljanju te celine.

4. Kohezija. Poštovati logičko-semantičke veze između različitih delova teksta. Obratiti pažnju na:

- adekvatnu upotrebu zamenica i zameničkih reči;
- adekvatnu upotrebu veznika i konektora;
- ispravnu upotrebu reči i izraza kojima se upućuje na neki drugi deo teksta.

5. Leksička prikladnost. Obratiti pažnju na:

- odabir leksike koja treba da bude u saglasnosti sa registrom (formalnim, neformalnim, itd.);
- primernu upotrebu ustaljenih metafora;
- odgovarajuću upotrebu kolokacija i frazeologizama;
- semantičko-leksičko nijansiranje;
- sigurnu i pravilnu upotrebu terminologije.

6. Stilska prikladnost. Obratiti pažnju na:

- izbor registra (treba da odgovara nameni teksta);
- skladno korišćenje različitih jezičkih sredstava, kako pri oblikovanju neutralnih iskaza, tako i pri oblikovanju iskaza različitog stepena ekspresivnosti.

Tipovi i vrste tekstova (govornih i pisanih)

TIP TEKSTA:	VRSTA TEKSTA:
<p>Deskriptivni tekst (<i>opis viđenog, doživljenog, zamišljenog, sanjanog</i>).</p> <p>Predstavlja detalje u vezi sa jednim središnjim subjektom. Preovlađuje prostorna nad vremenskom percepcijom.</p>	<p>kratka priča, pripovetka; novinski članak, esej; stručni/naučni članak; reklamni tekst, letak; katalog; itd.</p>
<p>Narativni tekst (o stvarnom, istorijskom, imaginarnom).</p> <p>Prati sled činjenica, preovlađuje vremenska percepcija.</p>	<p>bajka, basna, pripovetka, novela, roman; novinski članak; izveštaj; dnevnik; hronika; privatno pismo; itd.</p>

Informativni tekst Osnovna svrha mu je pružanje informacija.	telegram, vest, izjava, komentar; obaveštenje, poruka; pozivnica; zapisnik; poslovno pismo; oglas tipa "traži se"; reklamni tekst, letak; karta (vozna, bioskopska, ...); red vožnje, letenja; recept (lekarski, kulinarski); biografija (CV); bibliografija; itd.
Argumentativni tekst Pruža argumente, sa ciljem da dokaže ili opovrgne neku ideju/hipotezu/stav.	diskusija, debata; referat, seminarski, maturalni, diplomski rad; stručni/naučni članak; naučna rasprava; novinski članak; reklama; propoved; itd.
- Regulativni tekst Planira i/ili uređuje aktivnost ili ponašanje; propisuje redosled procesa	uputstva i pravila (za upotrebu aparata, igranje igara, popunjavanje obrazaca, i sl.); ugovor; zakoni i propisi; upozorenja, zabrane; zdravica, pohvala, pokuda, zahvalnica; itd.

Gramatički sadržaji u petom razredu

U prvom i drugom razredu osnovne škole učenici su *usvajali* strani jezik. Učenje je na tom uzrastu bilo pretežno nesvesno: odgovarajućim nastavnim aktivnostima učenici su dovođeni u situaciju da slušaju strani jezik u okviru određenih, njima bliskih i razumljivih situacija, a zatim da naučene iskaze kombinuju da bi se usmeno izrazili u sličnim kontekstima.

U trećem razredu učenici su počeli da uočavaju prva jezička pravila koja su im olakšavala početno opismenjavanje.

Počev od petog razreda, paralelno sa *usvajanjem*, počinje i *učenje* stranog jezika; reč je o svesnom procesu koji posmatranjem relevantnih jezičkih (i nejezičkih) fenomena i razmišljanjem o njima omogućuje uočavanje određenih zakonitosti i njihovu konceptualizaciju.

Gramatički sadržaji predviđeni u petom razredu dati su, dakle, sa dvostrukim ciljem: da bi učenici mogli da unaprede svoju komunikativnu kompetenciju, ali i da bi stekli osnovna znanja o jeziku kao složenom sistemu. Savladavanje gramatičkih sadržaja, stoga, nije samo sebi cilj, te se autorima udžbenika i nastavnicima predlaže da:

1. ohrabruju učenike da posmatranjem sami pokušavaju da otkriju gramatička pravila;
2. otkrivena gramatička pravila prikažu na shematizovan način;
3. u primerima i vežbanjima koriste što je moguće više poznatu leksiku;
4. primere i vežbanja kontekstualizuju;
5. dodatna objašnjenja - samo najneophodnija - zasnuju na analizi najčešćih gramatičkih grešaka svojih učenika;
6. ukazuju učenicima na nerazumevanje ili nesporazum kao moguće posledice gramatičke nepreciznosti / netačnosti.

Budući da se na tom uzrastu stiču tek početna gramatička znanja koja će se u višim razredima utvrđivati i proširivati (sposobnost učenika da razumeju strani jezik i da se izraze njime umnogome prevazilazi njihova eksplicitna gramatička znanja), njihovo vrednovanje trebalo bi predvideti pre svega u okviru formativne evaluacije, to jest kroz kratke usmene/pismene vežbe kojima se proverava sposobnost učenika da primene određeno otkriveno gramatičko pravilo; ispravak je za učenike prilika da ga bolje razumeju i zapamte. U sumativnoj evaluaciji (na kraju polugođa i školske godine), to jest u pismenim zadacima i prilikom provere sposobnosti usmenog izražavanja, ne bi trebalo davati gramatička vežbanja, već bi gramatičku tačnost

nastavnik trebalo da vrednuje kao jedan od više elemenata kojim se ocenjuju različite receptivne i produktivne jezičke veštine. Elementi i skala vrednovanja, usaglašeni na nivou škole, trebalo bi da budu poznati i jasni učenicima.

Elementi koji se ocenjuju ne treba da se razlikuju od uobičajenih aktivnosti na času. Isto tako ocenjivanje treba shvatiti kao sastavni deo procesa nastave i učenja, a ne kao izolovanu aktivnost koja podiže nivo stresa kod učenika. Ocenjivanjem i evaluacijom treba da se obezbedi napredovanje učenika u skladu sa operativnim zadacima i kvalitet i efikasnost nastave. Ocenjivanje se sporovodi sa akcentom na proveru postignuća i savladanosti radi jačanja motivacije, a ne na učinjenim greškama.

Načini provere moraju biti poznati učenicima, odnosno u skladu sa tehnikama, tipologijom vežbi i vrstama aktivnosti koje se primenjuju na redovnim časovima. Elementi za proveru znanja su:

- razumevanje govora;
- razumevanje kraćeg pisanog teksta;
- usmeno izražavanje;
- pismeno izražavanje;
- usvojenost leksičkih sadržaja;
- usvojenost gramatičkih struktura;
- pravopis;
- zalaganje na času;
- izrada domaćih zadataka i projekata (pojedinačnih, u paru i grupi).

FIZIČKO VASPITANJE - IZABRANI SPORT

Cilj i zadaci

Cilj fizičkog vaspitanja - izabrani sport je da se raznovrsnim i sistematskim sportskim obučavanjem i vežbanjem doprinese ostvarivanju cilja fizičkog vaspitanja kao integralnog dela vaspitno-obrazovnog sistema u celini, a da se, pri tom, zadovolje individualne potrebe učenika, njegova radoznalost i želja za dostignućima u izabranom sportu.

Peti razred

Opšti operativni zadaci:

zadovoljenje primarnih motiva učenika, posebno potrebe za kretanjem, igrom i takmičenjem;

podsticanje potrebe učenika za ličnom afirmacijom, grupnom identifikacijom kao doprinosom za bržu socijalizaciju ličnosti;

razvijanje potrebe za stvaralaštvom u smeru sportsko-tehničkih i taktičkih dostignuća i doživljavanju ličnog učinka u izabranoj sportskoj grani;

primena stečenog znanja u sistemu školskih sportskih takmičenja;

razvoj i usavršavanje motoričkih sposobnosti;

formiranje moralno-voljnih kvaliteta ličnosti.

Posebni operativni zadaci:

razvoj osnovnih motoričkih sposobnosti, prvenstveno brzine i koordinacije i preciznosti izabrane sportske grane;

sticanje i usavršavanje motoričkih umenja i navika predviđenih programom izabrane sportske grane;

primena stečenih sportsko tehničkih i taktičkih znanja i umenja izabranog sporta u složenim uslovima (kroz igru i takmičenje);

usvajanje etičkih vrednosti: poštovanje partnera - protivnika, pravila takmičenja i fer pleja.

ORGANIZACIONI OBLICI RADA

Cilj fizičkog vaspitanja - izabranog sporta ostvaruje se putem sledećih organizacionih oblika rada:

časova fizičkog vaspitanja - izabrani sport,

sportskog takmičenja.

SADRŽAJI PROGRAMA

Programski sadržaji usmereni su na:

razvijanje fizičkih sposobnosti specifičnih za izabrani sport;

usvajanje motoričkih znanja, umenja i navika izabranog sporta i

teorijsko obrazovanje iz oblasti izabranog sporta.

I. RAZVIJANJE FIZIČKIH SPOSOBNOSTI SPECIFIČNIH ZA IZABRANI SPORT

Na svim časovima na kojima se realizuje izabrani sport posvećuje se pažnja:

razvijanju fizičkih sposobnosti koje su karakteristične za izabrani sport: brzine, snage, izdržljivosti, gipkosti, koordinacije i okretnosti, pri čemu se polazi od individualnih mogućnosti učenika;

učvršćivanju pravilnog držanja tela;

usvajanju motoričkih znanja, umenja i navika koje su karakteristične za izabrani sport.

II. PROGRAM IZABRANE SPORTSKE GRANE

Na osnovu razrađenog programa rada učenik treba da ovlada neophodnim *tehničko-taktičkim znanjima* i umenjima koji mu omogućavaju individualni i kolektivni napredak i pripremu za takmičenje. Usvajanje motoričkih znanja i umenja mora da budu primereni karakteristikama uzrasta i pola.

III. TEORIJSKO OBRAZOVANJE

Teorijsko obrazovanje podrazumeva sticanje znanja izabranog sporta putem kojih će učenici upoznati suštinu vežbanja i zakonitosti razvoja mladog organizma, kao i sticanje higijenskih navika kako bi shvatili krajnji cilj fizičkog vaspitanja. Sadržaji se realizuju na redovnom času i na sportskim takmičenjima. Nastavnik određuje teme shodno uzrasnom i obrazovnom nivou učenika. Posebnu pažnju usmeriti na pravilno držanje tela i sprečavanje sportskih povreda. Učenici treba da se upoznaju sa osnovama olimpijskog vaspitanja.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Fizičko vaspitanje - izabrani sport ostvaruje se sa po jednim časom sedmično u svakom odeljenju od četvrtog do osmog razreda (obavezno). Program se odnosi na sportsku granu, po izboru učenika, a u skladu sa prostorno tehničkim uslovima škole. Učenicima se pruža prilika da, svojim izborom uz savet nastavnika fizičkog vaspitanja, zadovolje svoje želje i interesovanja.

Za izabrani sport učenici se opredeljuju na početku školske godine. Izabrana sportska grana obrađuje se tokom cele školske godine. U svakom razredu učenici mogu da nastave izabrani sport od prošle školske godine ili da izaberu drugu sportsku granu.

Časovi fizičko vaspitanje - izabrani sport za učenike mogu se organizovati na način koji najviše odgovara mogućnostima škole (redovan raspored časova; suprotna smena; na školskim ili iznajmljenim sportskim vežbalištima).

Nastavni program fizičko vaspitanje - izabrani sport sačinjava predmetni nastavnik.

Nastavnik fizičkog vaspitanja u istom odeljenju obavezno ostvaruje 2 redovna časa fizičkog vaspitanja i jedan čas fizičko vaspitanje - izabrani sport.

PEDAGOŠKA DOKUMENTACIJA I DIDAKTIČKI MATERIJAL

Obavezna pedagoška dokumentacija je:

Dnevnik rada: struktura i sadržaj utvrđuje se na republičkom nivou i odobrava ga ministar, a nastavniku se ostavlja mogućnost da ga dopuni onim materijalom za koje ima još potrebe.

Planovi rada: godišnji, po razredima i ciklusima, plan stručnog aktiva, plan vančasovnih i vanškolskih aktivnosti i praćenje njihove realizacije.

Pisane pripreme: nastavnik sačinjava pripreme za pojedine nastavne teme izabranog sporta koje sadrže: vremensku artikulaciju ostvarivanja nastavne teme (ukupan i redni broj časova, vreme realizacije), konzistentnu didaktičku strukturu časova (oblike rada, methodske postupke obučavanja i uvežbavanja).

Radni karton: ima svaki učenik sa programom sadržaja. Karton sačinjava nastavnik, i prilagođava ga karakteristikama izabranog sporta.

Formulari za obradu podataka za: stanje fizičkih sposobnosti, realizaciju programskih sadržaja u časovnoj i vančasovnoj organizaciji rada.

Očigledna sredstva: crteži, konturogrami, video-trake aranžirane tablice orijentacionih vrednosti motoričkih sposobnosti, raznovrsna obeležavanja radnih mesta i drugi pisani materijali koji upućuju učenike na lakše razumevanje radnih zadataka.

IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

ČUVARI PRIRODE

Cilj i zadaci

Cilj nastave izbornog predmeta čuvari prirode jeste razvijanje funkcionalne pismenosti iz oblasti zaštite životne sredine, usvajanje i primena koncepta održivog razvoja i ostvarivanje obrazovanja o kvalitetu života.

Zadaci nastave predmeta čuvari prirode su da učenici:

razvijaju obrazovanje za zaštitu životne sredine;

razvijaju vrednosti, stavove, veštine i ponašanje u skladu sa održivim razvojem;

razvijaju zdrav odnos prema sebi i drugima;

umeju da na osnovu stečenih znanja izaberu kvalitetne i zdrave stilove života;

primenjuju racionalno korišćenje prirodnih resursa;

prepoznaju izvore zagađivanja i uočavaju posledice;

stiču sposobnost za uočavanje, formulisanje, analiziranje i rešavanje problema;

razvijaju radoznalost, aktivno učestvovanje i odgovornost;

poseduju razvijenu svest o ličnom angažovanju u zaštiti i očuvanju životne sredine, prirode i biodiverziteta.

Peti razred

SADRŽAJI PROGRAMA

POLOŽAJ I ULOGA ČOVEKA U PRIRODI

Osnovni pojmovi iz oblasti životne sredine.

Uticaji čoveka na životnu sredinu.

Koncept održivog razvoja.

Prirodna ravnoteža.

Sprovođenje akcija u zaštiti i očuvanju životne sredine (mali projekti).

Vođenje sopstvene ekonomije i ekonomije prirode (mali projekti).

Kvalitetan i zdrav stil života (mali projekti).

PRIRODNA BOGATSTVA (RESURSI) I ODRŽIVO KORIŠĆENJE

Prirodni resursi (bogatstva) - definicija podela i značaj.

Obnovljivi i neobnovljivi prirodni resursi.

Živa bića kao prirodni resurs.

Održivo korišćenje resursa.

IZVORI I POSLEDICE ZAGAĐIVANJA ŽIVOTNE SREDINE

Pojam, izvori i vrste zagađivanja.

Globalne promene i globalne posledice.

Globalno zagrevanje i posledice.

Ozonske rupe i posledice.

Smanjenje zagađenja od otpada. Reciklaža.

BIODIVERZITET - BIOLOŠKA RAZNOVRSNOST

Definicija i pojam biodiverziteta.

Ugrožavanje biodiverziteta.

Nestajanje vrsta i zaštita.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Sadržaji programa izbornog predmeta čuvari prirode imaju tendenciju pojačanog razvijanja znanja u odnosu na prvi ciklus, programski kontinuitet i dalju razvojnu koncepciju zaštite životne sredine i održivog razvoja.

Navedeni sadržaji programa pored osnovnog teorijskog pristupa poseduju i aktivan pristup koji je usmeren ka praktičnoj realizaciji van učionice i ka izradi malih projekata. Ovako koncipiran program daje velike mogućnosti nastavnicima i učenicima da ga na kreativan način realizuju shodno uslovima, mogućnostima i vremenu.

Uloga nastavnika je da uz primenu različitih metoda rada podstiču i usmeravaju interesovanje i kreativnost učenika u pokušaju da samostalno objasne uzroke i posledice čovekovog dejstva na životnu sredinu.

Operativna razrada programskih sadržaja prepuštena je nastavnicima koji sami kreiraju vreme, mesto izvođenja i broj časova za određene teme.

SVAKODNEVNI ŽIVOT U PROŠLOSTI

Cilj i zadaci

Cilj izučavanja predmeta je proširivanje znanja iz oblasti opšte kulture i osposobljavanje učenika da, kroz upoznavanje s načinom života ljudi u prošlosti, bolje razumeju svet i vreme u kome žive i razviju svest o kontinuitetu i ukorenjenosti. Učenici bi trebalo da se upoznaju sa specifičnostima dinamike kulturnih promena i da nauče kako da sagledaju sebe u kontekstu "drugog", da bi sopstveni identitet što potpunije integrisali u širi kontekst razuđene i složene sadašnjosti.

Zadaci predmeta su da učenici, kroz nastavu usmerenu ka upoznavanju s različitim elementima svakodnevnog života, kao što su odnosi u porodici, ishrana, obrazovanje, dečje igre, zabava, staništa, odevanje itd, uoče njihovu uslovljenost istorijskim procesima i događajima. Koncepcija nastave ovog izbornog predmeta naglasak stavlja na upoznavanje s osnovnim elementima svakodnevnog života u prošlosti Srbije, Jugoistočne Evrope, Sredozemlja i Evrope u celini, s namerom da se uoče njihovi zajednički imenitelji i upoznaju različitosti koje postoje u datom istorijskom kontekstu, kao i u odnosu na savremeno doba u kojem učenik živi. Podsticanjem radoznalosti, kreativnosti i istraživačkog duha u proučavanju ovog predmeta, učenici treba da se osposobe da formiraju jasniju sliku o prošlim vremenima, da ovladaju elementarnim procedurama prikupljanja istorijske građe, kao i da razviju kritički odnos prema njoj.

Peti razred

Operativni zadaci:

razumevanje pojma svakodnevni život;

razumevanje pojma prošlost;

razumevanje značaja proučavanja svakodnevnog života u prošlosti;

usvajanje i produbljivanje znanja o razlikama između svakodnevnog života danas i u prošlosti;

identifikovanje aktuelnih dečjih igara (vrste i njihova funkcija);
upoznavanje s dečjim igrama u prošlosti (vrste i njihova funkcija);
identifikovanje sličnosti i razlika između igara nekad i sad;
razumevanje značaja igre u razvoju pojedinca i društva;
upoznavanje sa svakodnevnim životom ljudi u praistoriji;
upoznavanje sa svakodnevnim životom naroda Starog istoka;
upoznavanje sa svakodnevnim životom starih Grka;
upoznavanje sa svakodnevnim životom starih Rimljana;
podsticanje učenika na samostalni istraživački rad;
razvijanje sposobnosti povezivanja znanja iz različitih oblasti;
podsticanje kreativnosti.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD

Prošlost (pojam prošlosti).

Vreme (hronologija, orijentacija u vremenu).

Značaj proučavanja prošlosti.

Pojam svakodnevnog života (odnosi u porodici, ishrana, stanovanje, odevanje, školovanje, lečenje, proizvodnja, zabava, razlika između političke istorije i istorije svakodnevnog života...).

Značaj proučavanja svakodnevnog života u prošlosti (prošlost ne pripada samo vladarima, vojskovođama i državicima, već i običnim ljudima, kojima se možemo približiti jedino istraživanjem njihove svakodnevice).

IGRE U PROŠLOSTI

Pojam i fenomen igre (mesto i uloga igre u razvoju pojedinca i društva).

Igračke (vrste i značaj).

Dečje igre u sadašnjosti (karakteristike i funkcije).

Dečje igre u prošlosti (vrste i funkcija - od našeg vremena do praistorije).

Tradicionalne igre u Srbiji (*Žmurke, Skakanje u džakovima, Trule kobile, Janjine, Čuškanje, Klis ili Pincike, Potezanje konopca, Bacanje kamena s ramena, Rvanje, Hodanje na štulama, Deri-gaće, Sardine, Motanje, Tutumiš, Štaponja, Šuge, Radibaba, Car govedar, Jelečkinje, barjačkinje, Dajem ti talir, Elem, belem, cedilo, Stari čika, Gazda i pčele, Pošto, seko, mleko, Kolariću, paniću, Ringe, ringe, raja...*).

Igračke u prošlosti (vrste i funkcija - od našeg vremena do praistorije).

Dečje igre i igre odraslih (sličnosti i razlike).

Olimpijske igre u antičkoj Grčkoj (osnov sportskih igara savremenog doba).

SVAKODNEVNI ŽIVOT U PRAISTORIJI I STAROM VEKU

Svakodnevni život ljudi u praistoriji

Svakodnevni život praistorijskih zajednica (arheološki lokaliteti, uticaj pojave ribolova, zemljoradnje, stočarstva i korišćenja metala na promene u svakodnevnom životu).

Način ishrane i odevanja u praistoriji (vrste hrane, njena priprema i čuvanje, odevni materijali, alatke...).

Stanovanje u praistoriji (naselja i stambeni objekti: pećine, zemunice, nadzemni objekti, sojenice...).

Upotrebni predmeti i nakit (oruđe, oružje, posuđe, nameštaj, ognjišta, peći, način obrade, umeće izrade...).

Izumi (vatra, jedro, točak, udica, luk i strela...).

Verovanja (zagrobni život, kult predaka i plodnosti i kulturni predmeti: žrtvenici, ritoni, zoomorfne i antropomorfne figurine...).

Najzanimljiviji arheološki nalazi i lokaliteti (Oci - ledeni čovek, Pazirik - čovek s tetovažama, Kostjenki - kuće od kljova mamuta, Sungir - pokojnik prekriven perlama, megaliti, Stounhendž, arhitektura na Lepenskom viru, figurine iz Vinče, organizacija naselja u Čatal Hijuku...).

Svakodnevni život naroda Starog istoka

Način ishrane u starom Egiptu i Mesopotamiji (sakupljanje i pripremanje namirnica, lov i ribolov, jelovnik, zemljoradnja, vinogradarstvo, pića).

Odevanje u starom Egiptu i Mesopotamiji (materijali, sirovine i načini obrade, nakit, bojenje, šminka i lična higijena).

Stanovanje u starom Egiptu i Mesopotamiji (građevinski materijali, način gradnje, oruđa za rad, izgled objekata i organizacija prostora).

Porodični odnosi u starom Egiptu i Mesopotamiji (položaj muškarca, žene i deteta).

Obrazovanje u starom Egiptu i Mesopotamiji (pismo, tehnika pisanja, škole...).

Obaveze stanovništva (porez, prisilni rad - izgradnja puteva, kanala za navodnjavanje, nasipa, utvrđenja, hramova, piramida...).

Društveni život u starom Egiptu i Mesopotamiji (igre na tabli - *senet*, ples uz muziku, muzički instrumenti - flauta, harfa, udaraljke, frula, sistrum...).

Upotrebni predmeti u starom Egiptu i Mesopotamiji (oruđe, oružje ratnika, posuđe, kućni inventar, pečati, novac, tehnika i umeće izrade).

Lečenje (bolesti i lekovite biljke).

Putovanja i trgovina kod naroda Starog istoka.

Izumi u starom Egiptu i Mesopotamiji (sunčani i vodeni časovnik, staklo, sistem za navodnjavanje, šaduf...).

Verovanja u starom Egiptu i Mesopotamiji (zagrobni život, balsamovanje, horoskopi, astrologija, ritualni obredi i predmeti).

Najzanimljiviji arheološki nalazi i lokaliteti (Tutankamonova grobnica i njen inventar, brodovi pored piramida, kraljevska grobnica u Uru, biblioteka u Ninivi...).

Svakodnevni život starih Grka

Način ishrane starih Grka (eksploatacija prirodnih resursa, uzgajanje biljaka i životinja, pripremanje i čuvanje hrane, jelovnik...).

Odevanje kod starih Grka (materijali - lan i ovčija vuna, način obrade i bojenje, nakit, parfemi...).

Stanovanje u staroj Grčkoj (materijali od kojih se gradilo, zidovi od ćerpiča, krovovi pokriveni glinenim crepovima, prozori s drvenim kopcima...).

Porodični odnosi u staroj Grčkoj (položaj muškarca, žene i deteta, svadbeni običaji, odnos prema starijima...).

Obrazovanje u staroj Grčkoj (školovanje dečaka - uloga gramatista, kitarista, sofista, pedotriba, značaj fizičke kulture i muzike, abakus, spartansko vaspitanje...).

Društveni život u staroj Grčkoj (igra kotabos, trke dvokolica, gozbe, hetere, pozorišta...).

Upotrebni predmeti u staroj Grčkoj (oruđe, posuđe, oružje ratnika, novac, zanati...).

Putovanja i trgovina.

Medicina i nauka u staroj Grčkoj (bolesti i lečenje, Hipokrat sa Kosa...).

Verovanja starih Grka (proročišta, zagrobni život, podzemni svet...).

Najzanimljiviji arheološki nalazi i lokaliteti (atinski Akropolj, Delfi, Efes, Mikena...).

Svakodnevni život starih Rimljana

Način ishrane u starom Rimu (eksploatacija prirodnih resursa, uzgajanje biljaka i životinja, pripremanje i čuvanje hrane, jelovnik...).

Odevanje u starom Rimu (materijali, toga, purpurna boja - boja carevog odela, kozmetika, frizure, lična higijena, latrine...).

Stanovanje u starom Rimu (građevinski materijal, način gradnje, izgled objekata i organizacija prostora, insule, akvadukti, kupatila...).

Porodični odnosi u starom Rimu (položaj muškarca, žene i deteta, svadbeni običaji, adopcija - usvajanje kao prilika za socijalnu afirmaciju, slavljenje rođendana oca porodice u čast njegovog duha zaštitnika - genija).

Obrazovanje u starom Rimu (školovanje dečaka - uloga "dojkinje", "pedagoga" i "gramatičara", značaj besedništva...).

Društveni život u starom Rimu (zabava, gozbe, pozorište, kolske trke, borbe gladijatora, ples, muzika, muzički instrumenti...).

Upotrebni predmeti i nakit (oruđe, oružje, novac, prstenje, narukvice, ogrlice...).

Rimska vojska (legije i oprema legionara).

Putovanja i trgovina (izgradnja puteva, pomorska trgovina...).

Verovanja i ritualni obredi u starom Rimu (sveštenici i sveštenice, prinošenje žrtve bogovima, kao i kućnim božanstvima - larima i penatima, nošenje hrane na groblje, apoteoza...).

Lečenje u starom Rimu (medicinski instrumenti i lekovito bilje - žalfija, ruzmarin, slačica, morač, beli luk...).

Najzanimljiviji arheološki nalazi i lokaliteti (Sirmijum, Singidunum, Naisus, Viminacijum - vojni logor, Gamzigrad - carska palata, Trajanov most, rimski Forum, Koloseum, Kartagina, Pompeji...).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program za peti razred je konceptijski tako postavljen da predstavlja smisaonu celinu koja istovremeno otvara mogućnosti za dalji razvoj i nadogradnju sadržaja u programima ovog predmeta za šesti, sedmi i osmi razred. Sastoji se iz tri tematske celine.

Prva celina se može odrediti kao bazična, jer svi programi za ovaj predmet od petog do osmog razreda njome započinju. Sadržaji u okviru ove teme namenjeni su preciznijem određivanju bitnih pojmova kao što su prošlost, hronologija, svakodnevni život, kao i objašnjavanju značaja proučavanja svakodnevnog života ljudi u prošlosti.

Druga je fokusirana na samo jedan sadržaj svakodnevnog života. U petom razredu to je *igra*, koja se obrađuje polazeći od sadašnjosti koja je učenicima poznata, ka sve daljoj prošlosti.

Treća tematska celina se bavi različitim aspektima svakodnevnog života u određenom vremenskom periodu, u petom razredu to su *praistorija* i *stari vek*, čime se obezbeđuje veza sa proučavanjem istorijskih događaja u okviru obaveznog predmeta *istorija* i utire put hronološkom razvoju predmeta.

Podelom na pomenute tematske celine, učenicima je omogućeno da se u bilo kom razredu opredeljuju za ovaj izborni predmet po prvi put, a da propušteni program(i) ne predstavljaju ozbiljniju prepreku. Oni učenici koji izaberu da tokom čitavog drugog ciklusa pohađaju ovaj predmet ovladaće najvažnijim pojmovima i pojavama svakodnevnog života ljudi u rasponu od praistorije do savremenog doba, a sa sadržajima četiri teme (po jedna za svaki razred) biće detaljnije upoznati.

Iako je ceo program okrenut prošlosti, neophodno je da se tokom rada sa učenicima vrši stalna komparacija sa savremenim dobom čime se potencira shvatanje kontinuiteta u razvoju ljudi i društva. Takođe, sadržaji se obrađuju i kroz dimenziju lokalno - globalno, gde učenici imaju priliku da svoj zavičaj bolje prouče u odnosu na zadatu epohu.

U sadržaju programa date su osnovne tematske celine, a nastavnik ima slobodu da kreira konačnu verziju programa za svaku grupu sa kojom radi, uvažavajući interesovanja učenika i ciljeve i zadatke predmeta. Početni časovi, kad se učenici međusobno bolje upoznaju jer najčešće pripadaju različitim odeljenjima, pogodan su trenutak da se sa njima razgovara o izboru sadržaja. Nastavnikova je obaveza da stvori takvu atmosferu (navodeći istorijske činjenice koje pobuđuju učeničku radoznalost) u kojoj je kroz formu pitanja (kako su u prošlosti ljudi popravljali zube, kako su znali koliko je sati...?) navedeno što više potencijalnih tema, a nastavnikova je odgovornost da ih uobliči i pretvori u konkretne tematske sadržaje, koji će biti obrađivani na časovima.

Tako dobijeni materijal osnov je za dalji rad nastavnika, planiranje aktivnosti i pripremu za čas. Poželjno je da nastavnik postigne da planirane aktivnosti imaju definisanu strukturu, koju odlikuju fleksibilnost i adaptibilnost. U pripremoj fazi nastavnik treba da prikupi dovoljan broj informacija o sadržajima na kojima će raditi sa učenicima, ali će konačni obim informacija biti određen učeničkim potrebama i mogućnostima da ih pripreme i prime. Nastavnik je taj koji ne dozvoljava da dominira preterana faktografija, a da se postigne funkcionalnost znanja i povezanost činjenica u smisaone celine. On na različite načine podstiče osamostaljivanje učenika u prikupljanju i sređivanju istorijskih podataka, usmerava ih na različite izvore informacija i podučava ih kako da se prema njima kritički odnose. Na taj način se neguje istraživački duh, ljubav prema nauci i podstiče mišljenje zasnovano na proverenim činjenicama i argumentima.

Osnovni pristup u radu je interdisciplinarnost i savlađivanje novih i nepoznatih činjenica uz pomoć bliskih i poznatih. U okviru ovog predmeta postoje velike mogućnosti za integraciju školskog i vanškolskog znanja

učenika, za izlazak iz okvira školskih udžbenika i učionice, uključivanje roditelja i sugrađana koji poseduju znanja, kolekcije, knjige, filmove i drugo što može da pomogne u realizaciji programa.

Nastavnik svakoj nastavnoj jedinici pristupa kao posebnom obrazovnom i didaktičkom problemu za koji zajedno sa učenicima pronalazi odgovarajuća rešenja. Uvek treba težiti kombinovanju različitih metoda rada, koji mogu biti, na primer, kratka predavanja, gledanje filmova, čitanje knjiga, diskusije, analize slika, posete lokalitetima ili pravljenje upotrebnih predmeta iz prošlosti. Posebno je prikladno organizovati učenike u timove gde se centralni zadatak rešava tako što svako ima svoj pojedinačni radni zadatak i ulogu u timu.

U izvođenju nastave, aktivnost učenika je najvažnija, bez obzira na izabrane metode rada. Nastavnikova je uloga da organizuje nastavu, pruži pomoć učenicima u radu (od davanja informacija do upućivanja na izvore informacija) i da podstiče i održava učnička interesovanja za predmet. U toku svih aktivnosti trebalo bi podsticati stalnu razmenu informacija, kako između učenika i nastavnika, tako i između samih učenika.

Nastavu bi trebalo obogatiti različitim nastavnim sredstvima kao što su ilustracije (slike, dijapozitivi, šeme, grafikoni), dokumentarni i igrani video i digitalni materijali, arheološki materijal ili kopije nalaza, posete kulturno-istorijskim spomenicima, kompjuterske igrice koje se zasnivaju na rekonstrukciji društva iz prošlosti i dr.

Domaći zadaci imaju svoje opravdano mesto u realizaciji ovog programa. Ukoliko se dobro postave, neće dodatno opteretiti učenike, niti kod njih izazvati odbojnost. Razlog za uvođenje domaćih zadataka ne proizilazi iz malog fonda časova i obimnog gradiva, već iz samog cilja predmeta. Domaći zadaci će u velikoj meri doprineti da se učenici osamostale u istraživačkim aktivnostima i prikupljanju podataka, posebno kada se usklade s interesovanjima učenika (ne treba svi učenici da imaju isti domaći zadatak). Mnoge domaće zadatke učenici mogu raditi u paru ili manjoj grupi, uz pomoć porodice, za vreme raspusta, što su nedovoljno iskorišćeni modaliteti u radu s učenicima.

Kao i kod drugih izbornih predmeta gde ocena ne utiče na školski uspeh, ocenjivanje dobija nešto drugačiju dimenziju. Za ovaj predmet klasično pismeno i usmeno ispitivanje znanja nije pogodno. Svaka aktivnost je prilika da se učenik oceni. Nastavnik prati celokupni rad učenika i nagrađuju sve njegove aspekte. Pored stečenog znanja o svakodnevnom životu ljudi u prošlosti, nastavnik treba da nagradi i učešće i posvećenost aktivnostima nezavisno od postignuća. Ocena je odraz individualnog napredovanja deteta i podsticaj za njegov dalji razvoj.

Kako je sadržaj predmeta povezan sa svim oblastima života (ishrana, odevanje, obrazovanje, lečenje, proizvodnja, zabava...), učenici imaju priliku da obrađivanjem programa ovog predmeta dobiju brojne informacije značajne za njihov budući profesionalni razvoj. Nastavnik treba da ima u vidu i ovaj aspekt predmeta i ukoliko prepozna kod nekog učenika posebno interesovanje za određene sadržaje, treba da mu ukaže kojom profesijom bi se mogao baviti, odnosno u kojoj srednjoj školi se stiču znanja i zvanja za određenu oblast.

Da bi se zadaci nastave što potpunije ostvarili, trebalo bi da postoji korelacija s drugim obaveznim i izbornim nastavnim predmetima kao što su *istorija*, *geografija*, *srpski jezik*, *likovna* i *muzička kultura*, *crtanje*, *slikanje* i *vajanje*, *šah*, *verska nastava* i *građansko vaspitanje*. Učenici koji su u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja obradili programe izbornog predmeta *narodna tradicija* mogu biti dragoceni pomagači nastavniku jer po načinu rada, a delimično i po sadržaju, postoji srodnost između ova dva predmeta.

Na kraju školske godine, kao mogućnost da se sistematizuje i rekapitulira usvojeno znanje, može se organizovati izložba/priredba kojom bi učenici pokazali stečeno znanje, kao i materijale i predmete koje su prikupili izučavajući ovaj izborni predmet. Ovakve izložbe/priredbe zahtevaju od nastavnika da planira časove na kraju školske godine za njihovu pripremu.

Posebni zahtevi

IGRE U PROŠLOSTI

Kroz obradu tematske celine *Igre u prošlosti*, učenici će se upoznati sa kratkom istorijom dečje igre i najznačajnijim faktorima koji su presudno uticali na njen razvoj. Na osnovu toga, učenici bi trebalo da razumeju zašto je igra oduvek bila centralna aktivnost dečjeg života i kako se menjala sa promenama u društvima i epohama ostvarujući uvek istu važnu funkciju, vezanu za psihofizički i socijalni razvoj deteta i pripremu za svet odraslih. Analizom pojedinih tradicionalnih igara učenici bi trebalo da uoče njihovu povezanost sa društveno-ekonomskim i kulturnim sistemom iz koga potiču.

Položaj dece oba pola u društvu kroz različite epohe, pojam detinjstva i njegovo trajanje, kao i nivo privrednog razvoja u neposrednoj su vezi s transformacijom dečjih igara i igračaka. To su sadržaji od kojih treba poći u proučavanju igara u prošlosti. Dovoljno je da ih učenici analiziraju na nivou tri generacije (sopstvene, roditeljske i generacije baba i deda) i da shvate kako je detinjstvo u prošlosti kraće trajalo i da su se deca u svet rada uključivala na ranijem uzrastu, obavljajući često vrlo teške poslove. S druge strane, učenici bi, kroz obradu teme *Igre u prošlosti*, trebalo da shvate da je dečja igra, u suštini, i u prošlosti bila slična današnjoj i da je imala iste funkcije.

Tradicionalne dečje igre posredstvom simboličkog sistema uvek su imale ulogu posrednika između deteta i stvarnosti koja ga okružuje. Prva iskustva o predmetima dete stiče kroz igru (saznajna funkcija), određujući njihove karakteristike, razlike i sličnosti i kako se mogu upotrebljavati. U igri dete razvija različite sposobnosti kao što su opažanje, održavanje pažnje, shvatanje prostornih odnosa i uzročno-posledičnih veza. Razvoj dečjih sposobnosti i socijalnih odnosa u igri se međusobno prepliću i utiču jedni na druge. Socijalni kontakti pobuđuju dete da usavršava svoje sposobnosti, a usavršene sposobnosti omogućavaju bolje učešće u socijalnim odnosima i uključivanje u društvo odraslih. Kroz igru, dete istovremeno oslobađa i razvija svoja osećanja, uči da poštuje pravila, uzdržava se od zadovoljenja sopstvenih i poštuje tuđe potrebe. U fizičkom razvoju dece igra ima posebno mesto i zato su u svakoj epohi brojne igre koje podstiču fizičku aktivnost dece, istovremeno omogućavajući međusobno poređenje (ko je jači, brži, spretniji...), što je neophodni element odrastanja i određivanja mesta unutar grupe kojoj dete pripada. Kroz igru, dete jača samopouzdanje, potvrđuje se, uspostavlja prijateljstva, a u kasnijoj fazi igra je moćno sredstvo udvaranja. Igre od deteta često zahtevaju imaginaciju i dramatizaciju. Uloga mašte vrlo je važna u nekim igrama, a neke druge igre od deteta zahtevaju određene stvaralačke sposobnosti (pevanje, crtanje, oblikovanje itd.).

Dečju igru bi trebalo povezati sa svetom rada, jer se kroz nju ispoljavaju interesovanja koja su od značaja za kasniji izbor zanimanja. Često se može čuti da je za dete igra rad. Ona počinje neformalno na mlađem uzrastu (dete se spontano igra, bez vremenskog ograničenja, pravila i nezavisno od igračaka) i odrastanjem sve više postaje formalna (postoje pravila, prateća oprema, vremenska dimenzija, definisan broj učesnika) čime dobija svojstva koja postoje u svetu rada.

U analizi pojedinih igara učenici treba da prepoznaju njihovu funkciju u razvoju dece (saznajna, edukativna, vaspitna, ekspresivna...). Bilo bi dobro pronaći srodne igre prošlosti i sadašnjosti, i to ne samo po sadržaju i neophodnoj opremi, već i po funkciji koju imaju u psihofizičkom i socijalnom razvoju učenika. Učenici bi, takođe, trebalo da znaju da igra, u promenjenoj formi, ali sa sličnim funkcijama, traje tokom celog ljudskog života i da se mogu napraviti paralele između igara dece i odraslih.

Igre se mogu na različite načine klasifikovati (npr. igre-vežbanja, simboličke igre i igre sa pravilima ili podela tradicionalnih igara na tri osnovne grupe: *takmičarske*, *takmičarsko-dramske* i *imitativno-dramske*). Ukoliko su učenici zainteresovani, posebna pažnja bi se mogla posvetiti vezi između dečjih takmičarskih igara i sporta i njegovog razvoja tokom prošlosti. Ako grupu čine pretežno učenice, moguće je da njihova interesovanja budu više okrenuta imitativnim i dramskim igrama gde se preslikavaju porodični odnosi i događaji iz svakodnevnog života. Ukoliko učenici pokažu interesovanje za analizu takmičarskih društvenih igara (kao što su karte, šah i druge igre na tabli koje imaju pravila npr. monopol, riziko...) pažnju treba usmeriti ka njihovim karakteristikama, značenju i funkcijama, kao i istorijskom poreklu.

Dečja igra i igračke su tesno povezani. Učenici bi trebalo da shvate da svaka epoha i njene karakteristike bitno utiču na to kakvim igračkama će se deca igrati, kao i od kog su materijala napravljene i kakvog su kvaliteta. Za neke igračke bi se moglo reći da su univerzalne jer su se malo menjale tokom vremena i srećemo ih u različitim epohama i kulturama. Takve su npr. lutke i lopta. Neke igračke su u potpunosti namenjene dečjoj igri (klikeri, slagalice...), dok su druge umanjene kopije upotrebnih predmeta odraslih (pegle, šivaća mašina, pištolji...). Muzičke igračke su uvek bile omiljene jer deca vole da se igra odvija uz obilje zvukova. Neke igračke su striktno vezane za određene igre, a druge se mogu upotrebljavati na različite načine (npr. drvena kocka). Učenici treba da shvate zašto se običan konopac kroz vekove održao

u dečjoj igri, nasuprot igračkama visoke tehnologije, koje vrlo kratko zadržavaju pažnju deteta savremenog doba.

Nove tehnologije 20. veka bitno su promenile izgled i kvalitet igračaka, kao i masovnost njihove proizvodnje i dostupnost deci. Sa decom se može raspravljati o kompjuteru kao igri/igrački, o sličnostima i razlikama sa tradicionalnim igrama i o njegovim prednostima i nedostacima.

Tematska celina *Igre u prošlosti* trebalo bi da počne analizom igara i igračaka sadašnjosti koja je učenicima poznata. Kada učenici ovladaju osnovnim razumevanjem njihovih karakteristika i funkcija, prelazilo bi se na igre bliže i dalje prošlosti, lokalno i globalno. Učenici mogu simulirati neke igre iz prošlosti ili napraviti igračku kojom su se nekada deca igrala.

SVAKODNEVNI ŽIVOT U PRAISTORIJI I STAROM VEKU

Nastavni sadržaji preporučeni u ovoj temi daju mogućnost učenicima da steknu jasniju sliku o praistoriji i starom veku. Najveći deo prošlosti pripada običnim ljudima, koji su nam po mnogo čemu veoma bliski. Taj "običan" i uglavnom "bezimni" svet pojedinaca i lokalnih zajednica čini zapravo istoriju sveta koju klasična istorija, politički i događajno usmerena, predstavlja kroz istoriju država i delatnost vodećih ličnosti i organizacija u njima. Upoznavanjem sa svakodnevicom u praistoriji i starom veku učenicima će se ukazati brojne sličnosti i razlike s današnjim vremenom. Uočavajući te sličnosti i razlike, oni će moći da sagledaju neposredno okruženje i društvo u kome žive, kao i sebe same. Na taj način, doći će do proširivanja stečenih znanja, a u isto vreme proces formiranja svesti o samom sebi i okolnom svetu biće upotpunjen saznanjem o razvoju i usavršavanju kulturnih odlika različitih zajednica, koje najčešće odgovaraju promenama njihovih društveno-ekonomskih sistema. Time bi trebalo da se kod učenika podstakne razvoj veštine posmatranja, upotrebe komparativnosti i kritičkog sagledavanja njegovog sopstvenog okruženja i sadašnjice. Iako se učenici prvi put susreću sa sistematskim izučavanjem predloženih tema, u radu se mogu koristiti njihova znanja o društvenim pojavama i određenim događajima, koja su stekli u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Mali fond časova i uzrasne karakteristike učenika zahtevaju od nastavnika racionalnost pri izboru bitnih činjenica i definicija pojmova i socioloških kategorija.

ODABRANA LITERATURA:

S. Vederil, S. Vederil, *Egipat - pročitaj i napravi*, Beograd 2006.

S. Vederil, S. Vederil, *Grčka - pročitaj i napravi*, Beograd 2006.

T. Deri, *Otkršeni Grci*, Beograd 2004.

T. Deri, *Pokršeni Rimljani*, Beograd 2004.

T. Deri, *Strašni Egipćani*, Beograd 2004.

Dečja ilustrovan enciklopedija, Razvoj civilizacije, Beograd 2005.

D. B. Eljkonjin, *Psihologija dečje igre*, Beograd 1990.

Istorija privatnog života I, od Rimskog carstva do 1000. godine, priredili F. Arijes i Ž. Dibi, Beograd 2000.

K. Kanduri, *Veliko istraživanje - Istorija*, Beograd 2005.

K. Kanduri, *Veliko istraživanje - Praistorija*, Beograd 2005.

S. N. Kramer, *Historija počinje u Sumeru*, Zagreb 1966.

A. Krel, *Dečje igre. Tradicionalne srpske takmičarske dečje igre u Tovariševu (Bačka)*, Beograd 2005.

Likovi starog Egipta, priredio S. Donadoni, Beograd 2005.

J. Miodragović, *Narodna pedagogija u Srba ili kako naš narod podiže porod svoj*, Beograd 1914.

E. Pirson, *Stara Grčka*, Beograd 2006.

Lj. Sikimić, *Dečje igre nekad i sad*, Beograd 2001.

Ž. Trebješanin, *Predstave o detetu u srpskoj kulturi*, Beograd 1991.

S. Džejms, *Stari Rim*, Beograd 2006.

R. Džesap, *Taj divni, čudesni svet. Arheologija*, Beograd 1972.

Dž. Hart, *Stari Egipat*, Beograd 2006.

CRTANJE, SLIKANJE I VAJANJE

Cilj i zadaci:

Cilj vaspitno-obrazovnog rada ovog izbornog predmeta jeste da dodatno podstiče razvoj i praktičnih i teorijskih znanja učenika koja su važna za njihovo slobodno, spontano i kreativno kombinovanje likovnih elemenata u oblasti: crtanja, slikanja, vajanja, grafike, primenjenih umetnosti i vizuelnih komunikacija, a u cilju razvoja njihovog kreativnog mišljenja.

Ova izborna nastava takođe:

omogućava i podstiče razvoj učenikovog spontanog i kreativnog mišljenja u oblastima likovne kulture;

omogućava i podstiče učenike na savladavanje tehnoloških postupaka likovnog rada u okviru određenih sredstava i medijuma;

motivise učenike na upoznavanje osnovnih elemenata i zakonomernosti likovnog jezika;

razvija sposobnosti i veće osetljivosti učenika za opažanje kvaliteta svih likovnih elemenata: linija, oblika, boja;

stvara uslove da učenici na časovima u procesu realizacije sadržaja koriste različite tehnike i sredstva i da kreativnim izražavanjem bolje upoznaju njihova vizuelna i likovna svojstva;

razvija sposobnosti učenika za vizuelno pamćenje, za povezivanje opaženih informacija kao osnove uvođenja u kreativno vizuelno mišljenje;

razvija veću osetljivost za likovne i vizuelne vrednosti koje se stiču u nastavi, a primenjuju u radu i životu;

razvija motoričke sposobnosti učenika i navike za lepo pisanje;

kontinuirano podstiče i prati interesovanja za posećivanjem muzeja, izložbi i jača potrebe kod učenika za čuvanje kulturnih dobara i estetskog izgleda sredine u kojoj učenici žive i rade;

stvara uslove da se upoznavanjem likovnih umetnosti bolje razumeju prirodne zakonitosti i društvene pojave;

omogući razumevanje pozitivnog emocionalnog stava prema vrednostima izraženim u delima različitih područja umetnosti;

razvija sposobnosti za prepoznavanje osnovnih svojstava tradicionalne, moderne i savremene umetnosti.

Peti razred

SADRŽAJI PROGRAMA

CRTANJE (12)

Vrste i svojstva linije (2)

Stvaranje različitih vrednosti linija.

Crtanje, crtački materijali, meke olovke, krede, pero, trska, razni crtački materijali.

Linija kao sredstvo za stvaranje različitih kvaliteta površina (2)

Percepcija, stvaranje različitih vrednosti kvaliteta površina.

Crtanje, crtački materijali, meke olovke, krede, pero, trska, razni crtački materijali.

Estetsko procenjivanje (1)

Odnosi veličina (2)

Percepcija, opažanje ritma linija, boja, oblika.

Crtanje, crtački materijali, meke olovke, krede, pero, trska, razni crtački materijali.

Lepo pisanje sa kaligrafijom (2)

Percepcija, opažanje ritma linija, boja, oblika.

Crtanje, crtački materijali, obične olovke sa oznakom "B" pljosnato zaoštrene olovke, metalno pero, tuš i pero i penkalo, razni crtački materijali.

Komponovanje više ritmičkih celina u prostoru (2)

Percepcija, opažanje ritma linija, boja, oblika.

Crtanje, slikanje i vajanje.

Estetsko procenjivanje (1)

SLIKANJE (12)

Svojstva slikarskih materijala i podloga (2)

Percepcija.

Slikanje i crtanje raznim slikarskim i crtačkim materijalima.

Ritmičko komponovanje boja i oblika (2)

Percepcija, opažanje ritma linija, boja, oblika.

Slikanje, crtanje i vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali.

Korišćenje raznih materijala za komponovanje (2)

Percepcija.

Slikanje, crtanje i kolaž; odgovarajuća sredstva i materijali.

Vizuelno sporazumevanje (2)

Percepcija linija, boja i oblika.

Slikanje, crtanje i vajanje; odgovarajuća sredstva i materijali.

Vremenski i prostorni nizovi (crtani film, strip) (2+1)

Apercepcija, percepcija - asocijacije u nizu pokretne slike; boje, mrlje, crteži, oblici.

Slikanje, crtanje i vajanje; odgovarajuća sredstva i materijali.

Slikanje, estetsko procenjivanje (1)

VAJANJE (12)

Vajanje, vrste vajarskog materijala (4)

Percepcija i apercepcija, stvaranje različitih vrednosti forme (konveksno, konkavno; otvoreno, zatvoreno) i čvrsti materijali.

Vajanje, glina, gips i ostala odgovarajuća sredstva i čvrsti materijali.

Vezivanje trodimenzionalnih oblika u prostoru (2)

Percepcija i apercepcija.

Vajanje, glina, keramička glina i ostala odgovarajuća sredstva i materijali.

Slobodno komponovanje (2)

Percepcija i apercepcija.

Vajanje, glina, keramička glina, gips i ostala odgovarajuća sredstva i materijali.

Oblikovanje upotrebnih predmeta (sitna plastika, nakit) (2+1)

Apercepcija, percepcija.

Vajanje, glina, keramička glina, plastelin, gips i ostala odgovarajuća sredstva i materijali.

Vajanje, estetska analiza (1).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Osnovni razlog za uvođenje nastavnog predmeta **crtanje, slikanje i vajanje** je nedovoljan fond časova na kojima daroviti i zainteresovani učenici mogu da u celosti izraze svoje kreativne potencijale i tako u potpunosti iskoriste planirane sadržaje programa likovne kulture.

Izborna nastava odmerenim zadacima sistematično razvija različite psihičke i likovne sposobnosti učenika, a naročito one sposobnosti koje podstiču njihovo individualno i kreativno izražavanje.

Ona dodatno motiviše likovne pedagoge na usavršavanje i primenu savremenih metoda učenja (oslanjajući se i na savremena iskustva dečije psihologije) radi podsticanja spontanog i slobodnog izražavanja učenika.

Zbog toga ova nastava omogućava prepoznavanje i razvoj darovitosti učenika i njihovih individualnih sposobnosti i omogućava postepeno uvođenje učenika u oblast profesionalne orijentacije ka širokom polju likovnih delatnosti.

S obzirom da postoje inicijative za većom podrškom darovite dece ovim predmetom, ostvarena je mogućnost da se na vreme podstiče prepoznavanje ove dece u čemu bi učestvovali roditelji i vaspitači (pedagozi, psiholozi) u skladu sa individualnim sposobnostima i njihovom didaktičko-metodičkom tretmanu.

Izvanredna postignuća ili mogućnosti za velika postignuća uglavnom se koriste pod nazivom darovitost (opšti potencijal) i talentovanost (manifestovana darovitost), pod kojima se podrazumeva bistrina, izuzetnost, superiornost, briljantnost, sposobnost lakog i brzog učenja. U redovnim vaspitno-obrazovnim institucijama nastavnik ima ravnopravan didaktičko-metodički odnos prema zainteresovanim i talentovanim učenicima, oslanjajući se na savremena iskustva psihologije koja insistira na razvoju individualnih sposobnosti, što se odnosi i na obrazovanje darovite dece.

Koncepcija ovog izbornog predmeta poseban naglasak stavlja na podršku darovitoj deci koja imaju mogućnost da prodube znanja u onim sadržajima koji se ne mogu realizovati u redovno-časovnom sistemu. Stoga je za izradu ovog programa stručna komisija oslonce tražila pre svega u programu obaveznog predmeta likovna kultura, kako bi se nastavila korelacija i produbila započeta realizacija sadržaja. U realizaciji ove nastave treba u skladu sa mogućnostima škole i kreativnostima nastavnika, insistirati na većoj afirmaciji primenjenih umetnosti i vizuelnih komunikacija.

Nastavnici su dužni da prate darovito dete i da ga podržavaju u radu insistirajući na formiranju zbirke radova (mape) i u saradnji sa roditeljima u vreme nastave vode dnevnik i prate razvoj deteta. Očuvanjem težnje darovitih učenika ka kreativnom izražavanju zajedno sa ovladavanjem materijalima (razvoj tehničke spretnosti i senzibiliteta) doprinosi se daljem likovnom obrazovanju.

Smisao planiranja sadržaja programa izbornog predmeta crtanje, slikanje i vajanje je da se utvrde zadaci na svakom času koji bi najpotpunije razvijali sve likovne sposobnosti učenika, naročito sposobnosti koje podstiču stvaranje, kao i one koje omogućuju stvaranje. Stoga, gradivo treba planirati tako da se postigne:

viši nivo opažanja;

osposobljenost primanja;

odgovarajući nivo razumevanja;

sposobnost postupanja;

Vrste plana:

godišnji plan;

operativni plan rada (polugodišnji, mesečni).

Godišnji plan rada treba da sadrži pregled likovnih celina i broj časova predviđenih za određene sadržaje.

Operativni polugodišnji plan rada treba da bude detaljno razrađen i da sadrži sledeće rubrike: mesec; osnovni cilj i zadatak (vaspitni i obrazovni) nastavni sadržaj; oblik rada; korelaciju sa drugim predmetima; sredstva i medije i primedbe u koje se ubeležavaju promene.

Ostvarivanje sadržaja:

Sadržaje programa likovne kulture treba ostvariti:

1. primanjem (učenjem), tako što će učenicima biti omogućeno da stiču znanja iz oblasti likovne kulture, savladavaju tehnološke postupke likovnog rada u okviru određenih sredstava i medijuma i da upoznaju zakonitosti i elemente likovnog jezika;

2. davanjem (stvaranjem) putem podsticanja učenika da se izražavaju u okviru likovnih aktivnosti i ostvaruju rezultate (uvek na višem nivou kultivisanja i jačanja likovne osetljivosti).

Za nastavu likovne kulture, na osnovu sadržaja i metodičkih oblika usmerenosti vaspitno-obrazovnog procesa u pravcu bogaćenja dečijeg estetskog iskustva, određeni ciljevi i zadaci proizašli su iz likovne umetnosti teorije stvaralaštva i razvojne psihologije.

Ovako koncipiranim programom crtanja, slikanja i vajarstva naglašena je usmerenost vaspitno-obrazovnog procesa u svim njegovim vremenskim segmentima-pojedini časovi, ciklusi časova, problemski krugovi operativnih zadataka i celine programa uzrasnih zahteva - ka jačanju likovnih sposobnosti učenika, zatim ka bogaćenju likovnog jezika, a takođe ka formiranju pozitivnih navika i bogaćenju vlastite sfere estetskog iskustva.

Pretpostavka kreativnosti učenika u domenu likovnih aktivnosti podrazumeva da motivacioni sadržaji budu raznovrsni, primereni uzrastu i interesovanjima učenika. Metodske postupke i oblike rada nastavnik koncipira usaglašavajući vaspitno-obrazovne zadatke (likovne probleme) sa pobuđenim interesovanjem učenika da ove zadatke prihvati na nivou samoinicijative, odnosno formiranoj vlastitoj izraženoj potrebi. U tom smislu uloga nastavnika naglašena je u fazi izbora i didaktičke pripreme motivacionog sadržaja, dok izbor teme zavisi od suštine likovnog zadatka, odnosno konkretnog sadržaja kojim se učenik motiviše u pravcu određenog likovnog problema.

Problemski zahtevi ovog programa imaju karakter nastavnog sadržaja, a teme su u službi realizacije predviđenih zadataka. U procesu pripremanja za rad temama treba posvetiti posebnu pažnju kako ne bi ovladale sadržajima (što je do sada pokazala nastavna praksa). Kao i u mnogim drugim pristupima i u ovom slučaju se očekuje kreativan odnos nastavnika prilikom izbora tema, zavisno od likovnog problema. Teme treba pronalaziti u povezivanju sa drugim oblastima i to pomoću razgovora sa učenicima.

U strukturi sadržaja nastavnog rada koje se odnose na praktične likovne aktivnosti učenika podrazumeva se oslanjanje na širi izbor likovnih sredstava i medijuma, odnosno savremenih likovno-poetskih sadržaja i iskustava. U tom smislu, likovna osetljivost učenika ostvarivala bi se i kao pripremljenost za aktivno učestvovanje u stvaranju estetskih vrednosti koje zahteva naše vreme i kao sposobnost vrednovanja i kritičkog odnosa savremenog trenutka. Ovakav pristup doprinosi neposrednosti doživljaja likovnog čina i pospešivanju imaginativnih i kreativnih mogućnosti učenika te je od tri elementa u strukturi programa, kreativnost, koja u stvari znači sposobnost da se nađu nova rešenja za jedan problem ili novi načini umetničkog izraza.

Strukturu programa čine:

1.nastavni sadržaji koji se odnose na savladavanje likovnog jezika i upoznavanja sadržaja likovne kulture, poznavanje dela likovnih umetnosti i elemenata likovne pismenosti;

2.kreativnost - sposobnost da se nađu nova rešenja za jedan problem ili novi načini umetničkog izraza i ostvarenje proizvoda novog za individuu (ne nužno novog i za druge), za koju je pretpostavka za podsticanje, motivacioni sadržaji praktičnih likovnih aktivnosti učenika koji obuhvataju:

domen učeničkih doživljaja;

domen korelacije sa drugim vaspitno-obrazovnim područjima.

3.likovni medijumi i sredstva - korišćenje likovnih disciplina i upotreba određenih materijala u oblikovanju, prošireni medijumi.

U strukturi sadržaja nastavnog rada koje se odnose na praktične likovne aktivnosti učenika podrazumeva se oslanjanje na širi izbor savremenih likovnih sredstava i medijuma, odnosno savremenih likovno-poetskih sadržaja i iskustava. U tom smislu, likovna osetljivost učenika ostvarivala bi se i kao pripremljenost za aktivno učestvovanje u stvaranju estetskih vrednosti koje zahteva naše vreme i kao sposobnost vrednovanja i kritičkog odnosa savremenog trenutka. Ovakav pristup doprinosi neposrednosti doživljaja likovnog čina i pospešivanju imaginativnih i kreativnih mogućnosti učenika, kao i metodički kvalitet u pogledu opredeljenja komisije za izmenu i dopunu programa likovne kulture u osnovnoj školi smanjenjem

opterećenosti učenika naglašavanjem savremenih medijuma u likovnoj i vizuelnoj umetnosti u skladu sa savremenim kretanjima umetnosti.

Crtaње: korišćenje svih vrsta linija kako bi se postepeno obogaćivalo linearno grafičko izražavanje i bogatstvo pojedinostima na osnovu opserviranja ili prethodnim vežbama rada po prirodi. Neophodno je analizirati perspektive, ptičje, žablje, linearne i insistiranje na preciznosima i detalju sa naglaskom na odnose veličina, proporcije.

Slikanje: obogaćivanje skale pojedinih boja i njihovog kompozicionog odnosa i uvođenje u bojene vrednosti procesom rada po prirodi i ilustrivanju. Slikarske tehnike i podloge.

Grafika: obogaćivanje linearnog izraza grafičkih površina, sa postepenim svesnijim kompozicionim rešenjima. Obrada prostora, vrste grafičkih tehnika, linorez, drvorez itd.

Vajanje: trodimenzionalno oblikovanje, osnovni trodimenzionalni oblici. Volumen i prostor, opšta orijentacija u vajarskim oblastima. Konveksno, konkavno, otvoreno i zatvoreno, napregnuta i zategnuta forma, prodor, rascep, tvrda i meka forma. Funkcija plastike u arhitekturi, eksterijeru i enterijeru, primenjeno vajarstvo, sitna plastika. Dekorativna skulptura, ornament. Vajarski materijali, čvrsti materijali. Alati i proces rada pri izradi vajarskog rada. Oblici i umnožavanje vajarskih radova. Sadržaji i ideje u vajarskim delima u istoriji umetnosti.

U realizaciji ove nastave treba u skladu sa mogućnostima škole i kreativnostima nastavnika, insistirati na većoj afirmaciji primenjenih umetnosti i vizuelnih komunikacija. U ovoj nastavi sadržaji nastavnog rada se odnose na praktične likovne aktivnosti učenika koja podrazumeva se oslanjanje na širi izbor savremenih likovnih sredstava i medijuma, odnosno savremenih likovno-poetskih sadržaja i iskustava iz oblasti primenjenih umetnosti. U tom smislu, likovna osetljivost učenika ostvarivala bi se i kao pripremljenost za aktivno učestvovanje u stvaranju estetskih vrednosti koje zahteva naše vreme i kao sposobnost vrednovanja i kritičkog odnosa prema savremenom trenutku. Stoga se preporučuju sadržaji iz oblasti primenjene grafike i keramike.

Primenjena grafika: Osnovi primenjene grafike. Korišćenje reproduktivne grafike u industriji. Grafika u jednoj boji - nacrt za etiketu. Grafika u dve boje - nacrt za plakat. Grafika u više boja - nacrt za naslovnu stranu knjige (skica u kolažu).

Grafika i grafički slog (korišćenje grafike letraset-slova). Grafika-skica za poštansku marku. Grafika i ambalaža (kutije-nacrt i finalni rad).

Plakat-izvođenje visokom štampom. Plakat - nacrt - skica kolažom.

Keramika: Uvod u keramiku. Istorija keramike, keramički proizvodi, tehnologija keramike. Sticanje prvog iskustva u radu sa glinom. Mešanje, gnječenje, dodavanje i oduzimanje mase gline. Plastične forme. Konkavne i konveksne forme, puni i prazni prostori u raznim funkcijama (opeka sa šupljinama i slično).

HOR I ORKESTAR

Cilj i zadaci

Opšti cilj nastave izbornog predmeta *hor* i *orkestar* je razvijanje interesovanja za muzičku umetnost i upoznavanje muzičke tradicije i kulture svoga i drugih naroda.

Ostali ciljevi i zadaci su:

da kod učenika razvija muzičke sposobnosti i želju za aktivnim muziciranjem/pevanjem i sudelovanjem u školskim ansamblima;

da podstiče kreativne sposobnosti učenika i smisao za kolektivno muziciranje;

da razvija navike slušanja muzike, podstiče doživljaj i osposobljenost za razumevanje muzičkih poruka;

da podstiče stvaralačko angažovanje u svim muzičkim aktivnostima (izvođenje, slušanje, istraživanje i stvaranje muzike);

da razvija kritičko mišljenje.

SADRŽAJI PROGRAMA

IZVOĐENJE MUZIKE

a) *Pevanje pesama* (učenje po sluhu i učenje pesme sa notnog teksta) različitog sadržaja i raspoloženja tradicionalne i umetničke muzike, koje su primerene glasovnim mogućnostima i uzrastu učenika. Poželjno je povezivanje sadržaja pesama sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta ukoliko je moguće (učenici i škola, godišnja doba, praznici i običaji, zavičaj i domovina, priroda i okolina, životinje...).

b) *Sviranje*

- Sviranje pesama i lakših instrumentalnih dela po sluhu i notnog teksta na instrumentima Orfovog instrumentarija.

- Na osnovu iskustva u izvođenju muzike, prepoznati i svirati delove pesama.

v) *Osnove muzičke pismenosti*

Kroz obradu pesama informativno steći pojam ce-dur i a-mol lestvice, razlike između dura i mola, pojam predznaka - povisilica, pojam uzmah i predtakt, takt 6/8, šesnaestina note u grupi.

SLUŠANJE MUZIKE

Slušanje vokalno-instrumentalnih i kratkih instrumentalnih kompozicija, domaćih i stranih kompozitora, umetničkih dela inspirisanih folklorom naroda i narodnosti, različitog sadržaja, oblika i raspoloženja, kao i muzičkih priča.

U slušanim primerima prepoznati različite tonske boje (glasove i instrumente), različit tempo, dinamičke razlike, različita raspoloženja na osnovu izražajnih elemenata, kao i kompoziciju koju su slušali, a na osnovu karakterističnog odlomka.

Osposobljavati učenike da uoče vrednosti i ulogu muzike u svakodnevnom životu.

STVARANJE MUZIKE

Ritmičkim i zvučnim efektima kreiranje pratnje za pesme, stihova, koristeći pri tom različite izvore zvuka.

Kreiranje pokreta uz muziku koju pevaju ili slušaju učenici.

Smišljanje muzičkih pitanja i odgovora, ritmička dopunjalka, melodijska dopunjalka sa potpisanim tekstom, sastavljanje melodije od ponuđenih dvotaktnih motiva.

Improvizacija melodije na zadani tekst.

Improvizacija dijaloga na instrumentima Orfovog instrumentarija.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

U programu izbornog predmeta istaknuto mesto ima slušanje muzičkih dela i aktivno muziciranje (pevanje i sviranje). Osnove muzičke pismenosti i muzičko-teoretski pojmovi u ovakvom pristupu planirani su u funkciji boljeg razumevanja muzike i muzičkog dela.

Osnovni princip u ostvarivanju ciljeva i zadataka treba da bude aktivno učešće učenika na času. Pri tome treba obuhvatiti sva područja predviđena za taj razred i kombinovati razne metode u nastavi. Čas posvećen samo jednom području i izvođen samo jednom metodom ne može biti ni koristan ni zanimljiv za učenike, što vodi ka osiromašivanju sadržaja i smisla predmeta.

Nastava izbornog predmeta ostvaruje se kroz:

pevanje, sviranje i osnove muzičke pismenosti;

slušanje muzike;

dečje muzičko stvaralaštvo.

Grupnim i pojedinačnim pevanjem ili sviranjem razvija se sposobnost učenika da aktivno učestvuju u muzičkom životu svoje sredine.

Polazna opredeljenja pri koncipiranju programa izbornog predmeta

Slušanje muzike

Sticanje iskustva u slušnom razlikovanju zvučnih boja (ljudski glasovi, muzički instrumenti).

Navikavanje učenika na pažljivo slušanje muzike.

Podsticanje izražavanja učenika o slušanom delu.

Upoznavanje muzičkog dela umetničkog i narodnog stvaralaštva.

Pevanje pesama po sluhu i sa notnog teksta, uvođenje u osnove muzičke pismenosti

Narodne pesme i igre; običajne pesme.

Dečje pesme.

Utvrđivanje muzičkog rečnika u vezi sa jačinom (p, mp, f, mf), brzinom (adagio, andante, moderato, allegro) i postepenim dinamičkim prelazima iz tišeg u jače i obrnuto (crescendo, decrescendo).

Savlađivanje tonskih visina.

Usvajanje muzičkog pisma i pojmova: šesnaestina nota u grupi, takt 6/8, a-mol lestvica (prirodna i harmonska), pojam predznaka - povisilica, uzmah i predtakt.

Sviranje i pevanje pesama u funkciji ovladavanja muzičke pismenosti.

Izvođenje pesama na melodijskim instrumentima.

Ponavljanje zadatog melodijskog motiva (vežba pamćenja, razvijanje motorike).

Sviranje

Osposobljavanje učenika da se snalaze u jednostavnom notnom zapisu.

Stvaranje kod učenika navike praćenja i pohađanja koncertnih priredbi.

Podsticanje kod učenika želje da se aktivnije bave muzikom.

Muzičko stvaralaštvo

Stalno podsticanje učenika na što izražajnije pevanje i sviranje naučenih pesama.

Slobodno improvizovanje na instrumentima Orfovog instrumentarija.

Improvizovanje dečje melodije na vlastiti ili od strane nastavnika predložen stih.

Osmišljavanje pokreta uz muziku.

Slobodno muzičko izražavanje.

Preporučeni sadržaji izbornog nastavnog predmeta učenicima treba da pruže znanja i informacije kako bi razumeli, pratili, razlikovali, doživljavali i što bolje procenjivali muzičke vrednosti.

Za uspešnu realizaciju ciljeva i zadataka izbornog predmeta potrebno je stvoriti odgovarajuće uslove.

Usvajanje znanja učenika zavisi od dobre organizacije časa, koji mora biti dobro planiran, osmišljen i zanimljiv. Učenik treba da bude aktivan učesnik na času, a čas izbornog predmeta treba da bude doživljaj za učenike. Raznim oblicima rada, tehnikama i očiglednim sredstvima učenicima se prenose znanja i kombinuju razne metode u nastavi.

Izborni predmet treba uvek povezivati sa muzičkim životom društvene sredine i učestvovati na takmičenjima i muzičkim priredbama.

ZAHTEVI PROGRAMA PO AKTIVNOSTIMA

Izvođenje muzike

Pri izboru pesama nastavnik treba da pođe od psihofizičkog razvoja učenika, od njemu bliskih sadržaja i dostupnih melodijsko-ritmičkih celina, šireći time njihov interes i bogatiti ih novim sadržajima. Potrebno je, takođe, da oceni glasovne mogućnosti razreda pre odabira pesama za pevanje.

Nastavnik je slobodan u izboru predloženih pesama, ali mora voditi računa da u njegovom radu budu zastupljene narodne, prigodne, pesme savremenih dečjih kompozitora kao i kompozicije sa festivala dečjeg stvaralaštva.

Sviranje

U petom razredu koristiti ritmičke i melodijske instrumente. Pošto su sada učenici opismenjeni, sviranje na melodijskim instrumentima biće olakšano jer možemo koristiti notne primere pojedinih pesama koje su solmizaciono obrađene.

Potrebno je razvijati dečje predispozicije za muzičko oblikovanje i omogućiti im da dožive radost sviranja, čime se bogati ličnost u osetljivom periodu emocionalnog sazrevanja.

Putem vlastitih stvaralačkih pokušaja dati detetu da zaviri u "radionicu kompozitora" kako bi bolje shvatilo vrednost umetničkog napora u stvaranju muzičkih dela.

Slušanje muzike

Kompozicije koje se slušaju moraju svojim trajanjem, sadržajem i muzičkim izrazom da odgovaraju mogućnostima percepcije učenika. Kod slušanja dečjih pesama potrebno je da učenici uočavaju i objašnjavaju tekst, instrumentalnu pratnju i način kako je muzika dočarala tekst.

Posle slušanog dela potrebno je sa učenicima kroz razgovor raščlaniti i objasniti ulogu izvođača i instrumentalne pratnje u prikazivanju literarnog teksta.

U izboru instrumentalnih kompozicija treba biti obazriv i slušati one u kojima će biti puno izraza, karakterističnih raspoloženja i izrazitog ritma, bilo da su programskog karaktera ili ne.

Muzičko stvaralaštvo

Dečje muzičko stvaralaštvo predstavlja viši stepen aktiviranja muzičkih sposobnosti, koje se stiču u svim muzičkim aktivnostima, a kao rezultat kreativnog odnosa prema muzici. Ono ima veliku vaspitnu i obrazovnu vrednost: podstiče muzičku fantaziju, oblikuje stvaralačko mišljenje, produbljuje interesovanja i doprinosi trajnijem usvajanju i pamćenju muzičkih reproduktivnih i stvaralačkih aktivnosti i znanja.

Stvaralaštvo može biti zastupljeno kroz:

komponovanje melodije na zadani tekst;

sastavljanje melodije od ponuđenih dvotaktnih motiva.

Ove aktivnosti treba vrednovati u smislu stvaralačkog angažovanja učenika, a ne prema kvalitetu nastalog dela jer i najskromnije muzičke improvizacije su pedagoški opravdane.

Praćenje i vrednovanje učenika

Da bi se ostvario proces praćenja napredovanja i stepena postignuća učenika u nastavi izbornog predmeta, neophodno je da nastavnik prethodno upozna i identifikuje muzičke sposobnosti svakog učenika.

Praćenje učenika u nastavi mora se sprovoditi organizovano. Ono treba da obuhvati poseban razvoj svakog učenika, njegov rad, zalaganje, interesovanje, stav, umešnost, kreativnost i slično. Nastavnik treba da prati razvoj ličnosti u celini i objektivno određuje stepen na kojem je učenik savladao programske zahteve.

Smisao praćenja nastave izbornog predmeta treba sagledati tako da se svakom učeniku omogući razvoj u okviru vaspitno-obrazovnog rada.

Pevanje u razrednom horu ima obrazovni i vaspitni cilj. Obrazovni cilj obuhvata razvijanje sluha i ritma, širenje glasovnih mogućnosti i učvršćivanje intonacije. Vaspitni cilj obuhvata razvijanje osećanja pripadnosti kolektivu, razvijanje estetskih osećanja, upoznavanje novih reči, odnosa u prirodi i među ljudima.

Razredni hor obuhvata sva odeljenja istog razreda u školi.

Mogu se osnovati:

grupe pevača vokalnih solista;

grupe solista instrumentalista, sa kojima se uvežbavaju solo pesme, mali komadi, dueti, terceti, kvarteti i mali kamerni instrumentalni sastavi;

grupa ljubitelja slušanja muzike - koji će slušati razna muzička izvođenja u školi ili van nje (koncerte, radio i televizijske emisije, muzičke filmove i sl.);

grupa mladih kompozitora, sa kojima se radi na razvijanju muzičke kreativnosti;

grupa mladih etnomuzikologa, koji će prikupljati malo poznate, ili gotovo zaboravljene, pesme sredine u kojoj žive.

Vrste aktivnosti koje je moguće osnovati u školi, u odnosu na sposobnosti i interesovanja učenika, određene su interesovanjem učenika.

Nastava orkestra se odvija u grupi do četiri učenika, odnosno od pet do devet učenika kada se radi o blok flautama, tamburama, mandolinama ili Orfovom instrumentarijumu. Zavisno od mogućnosti i interesovanja učenika, u izornoj nastavi formiraju se mali muzički sastavi, kao i hor i orkestar u većim sastavima.

Da bi se realizovao program izbornog predmeta, koriste se odgovarajući udžbenici, priručnici i zbirke za pojedine instrumente, kao i dela (u originalnom obliku ili prilagođena sastavima učenika) domaćih i stranih kompozitora iz raznih epoha, dostupna izvođačkim mogućnostima učenika.

Učenici prikazuju svoja individualna i grupna dostignuća iz izbornog nastavnog predmeta na školskim i drugim priredbama i takmičenjima.

INFORMATIKA I RAČUNARSTVO

Cilj i zadaci

Cilj obrazovno-vaspitnog rada izbornog predmeta je da se učenici osposobe za samostalno korišćenje računara.

Zadaci obrazovno-vaspitnog rada:

upoznavanje učenika sa primenom računara u različitim oblastima ljudske delatnosti;

razvijanje interesovanja za primenu računara u svakodnevnom životu i radu;

podsticanje kreativnog rada na računaru;

osposobljavanje za rad na računaru.

Peti razred

Operativni zadaci:

upoznavanje učenika sa grafičkim radnim okruženjem operativnog sistema;

upoznavanje učenika sa organizacijom diskova, datoteka i direktorijuma;

upoznavanje učenika sa podešavanjem okoline za rad na srpskom jeziku;

upoznavanje učenika sa instalacijom dodatnih uređaja i programa;

upoznavanje učenika sa radom u programu za obradu teksta;

upoznavanje učenika sa osnovnim programima za rad u multimediji;

osposobljavanje učenika za samostalno korišćenje računarskih programa.

SADRŽAJI PROGRAMA

OPERATIVNI SISTEM (14)

Uvod u predmet. Grafičko radno okruženje operativnog sistema. Pokretanje programa. Rad u programu za upravljanje datotekama i direktorijumima. Podešavanje radnog okruženja. Instalacija programa. Instalacija dodatnih uređaja. Rad sa tastaturom i mišem.

RAD SA TEKSTOM (14)

Izgled osnovnog prozora. Unos i korigovanje teksta. Rad sa dokumentima. Format stranice, podešavanje margina. Formatiranje znakova. Formatiranje pasusa. Štampanje. Rad sa slikama. Crtanje u programu za obradu teksta.

UVOD U MULTIMEDIJU (8)

Uvod u multimediju. Programi za rad sa multimedijom. Primena multimedije u nastavi. Korišćenje CD-a i DVD-a sa audio i video sadržajima (knjige, enciklopedije, atlasi).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Pri realizaciji tematske celine "Operativni sistem" treba upoznati učenike sa operativnim sistemom *Windows* ili *Linux*. Potrebno je na samom početku upoznati učenike sa grafičkim radnim okruženjem, sa posebnim naglaskom na radnu površinu - Desktop i njegove delove (Taskbar, ikonice, pozadinska slika). Objasniti učenicima šta je Shortcut i upotrebu desnog i levog klika mišem. Objasniti učenicima rad sa objektima u *My Computer*-u. U okviru ove nastavne jedinice upoznati ih sa organizacijom diskova, datoteka i direktorijuma. Objasniti prenosne i fiksne memorijske medijume: diskete, CD i DVD, Flash memorije kao i hard diskove. Pošto su učenici savladali ovaj deo programa treba ih upoznati sa programom za upravljanje datotekama i direktorijumima, *Windows Explorer*. Učenicima ukazati na sličnosti sa ikonom *My Computer*, objasniti im rad sa objektima i funkciju desnog tastera miša u ovom programu, a poseban akcenat staviti na *Clipboard* (na kopiranje i premeštanje objekata). Svaki učenik treba da nauči da kopira odnosno premesti objekat sa diska na prenosni memorijski medijum (disketu, flash memoriju, CD i drugo) i obrnuto. Nakon što su učenici savladali osnove, objasniti im i ostale pojmove u *Explorer*-u, manipulaciju grupama objekata (pomoću tastera Shift ili Ctrl) i akcenat staviti na pronalaženje fajlova odnosno na naredbu Find. Nakon što su savladali *Explorer*, učenicima omogućiti da vežbaju jedan čas te da samostalno prave direktorijume i da pronalaze određene vrste datoteka korišćenjem džoker znakova * i ? (na primer slike, *.jpg), kao i na osnovu datuma izmene ili veličine fajla.

Objašnjavanje *Control Panel*-a početi sa podešavanjem izgleda radne površine i tastature. Svaki učenik treba da nauči da promeni pozadinsku sliku i da podesi srpsku ćiriličnu i latiničnu tastaturu. Ostala podešavanja, kao što su datum i vreme, podešavanje miša, multimedijalnih uređaja, zvuka i postavljanje password-a pokazati učenicima bez detaljnije obrade ovih opcija. Objasniti im šta su to *fontovi*. Učenicima omogućiti jedan čas da ponove stečena znanja kroz vežbu. Učenicima treba pokazati kako se instalira program, a takođe i kako se uklanja nepotreban program opcijom *Add/Remove programs*. Jedan čas dopustiti učenicima da vežbaju instaliranje programa, a uklanjanje programa im dopustiti samo uz nadzor nastavnika. Objasniti grupe programa (*Accessories, Communication, Fax, Multimedia*) i kako se njima manipuliše.

Instalaciju novih dodatnih uređaja učenicima objasniti na praktičnom primeru. Objasniti im pojam *plug&play* (priključiti i počni da koristiš) kao i tok instalacije. Na posebnom času za vežbanje svaki učenik treba da instalira program sa CD-a, da ga pokrene i na kraju da ga pod nadzorom nastavnika ukloni sa računara.

Objasniti pojam računarskog virusa i zlonamernog programa. Objasniti opasnosti od računarskih virusa i zlonamernih programa i kako se od njih treba štiti. Objasniti pojam legalnog i piratskog softvera.

Pri realizaciji tematske celine "Rad sa tekstem" pokazati učenicima na koje se načine može pokrenuti program za obradu teksta (ikonica, *Start/Programs, Start/Run*). Posebnu pažnju obratiti na radni prostor kao i na glavni meni i traku sa alatima. Svaki učenik treba da nauči kako se postavljaju i uklanjaju *toolbar-ovi*. Pokazati učenicima kako se kreira novi dokument, odnosno kako se otvara već postojeći. Objasniti kako se snima dokument i naročito naglasiti razliku između komandi *Save* i *Save As*. Pošto su obrađene osnovne komande *File* menija objasniti učenicima kako se određuje izgled i veličina strane, kao i margine (dijalog *Page Setup*).

Pošto su se upoznali sa osnovnim operacijama u programu za obradu teksta, učenicima detaljno objasniti funkcije tastera sa tastature, naročito onih koji su neophodni za rad u programu za obradu teksta (*Del, Backspace, Insert...*), kao i pojam kurzora. Pokazati kako se selektuje tekst a nakon toga učenici sami treba da primene opcije *Clipboard*-a koje su naučili u prethodnoj temi (*Cut, Copy, Paste*).

Pojam *formatiranja* objasniti na primeru znaka, objašnjavajući učenicima dijalog *Font*. Kroz praktičan rad učenici treba da savladaju tehniku promene izgleda karaktera (promena veličine, boje, vrste fonta).

Kod formatiranja pasusa objasniti funkciju tastera *Enter* i dijalog *Paragraph*, odnosno kako se vrši poravnavanje teksta, uvlačenje redova i definisanje proreda. U okviru ove jedinice pokazati učenicima i dijalog *Bullets and Numbering*. Učenicima obezbediti dovoljno vremena da utvrde stečeno znanje kroz praktičnu izradu zadataka.

U nastavnoj jedinici *štampanje* objasniti ukratko učenicima kako se instalira štampač i posebno se osvrnuti na dijaloge *Print* i *Print Preview* sa svojim komandama.

Učenicima treba objasniti na koji način se radi sa slikama u tekstprocesoru korišćenjem menija *Insert*. Takođe demonstrirati upotrebu *Word Art-a*. Nakon toga nastaviti sa grafikom u programu za obradu teksta i to sa toolbar-om *Drawing*. U ovoj nastavnoj jedinici pokazati učenicima kako se crtaju objekti, gotove objekte (*Autoshapes*) kao i tekst boksove i objasniti im kako se vrši promena boje fonta, linija i površine.

Pri realizaciji tematske celine "**Uvod u multimediju**" učenike upoznati sa pojmom multimedija. Osposobiti učenike da koriste neke najčešće upotrebljavane aplikacije za rad sa multimedijom (npr. Media Player, Real Player, Micro DVD ...). Dati im osnovne informacije o prenosu, obradi i reprodukciji slike i zvuka na računaru. Demonstrirati i praktično realizovati upotrebu edukativnih CD-a i DVD-a (elektronske knjige, enciklopedije, atlas...).

MATERNJI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

BOŠNJAČKI JEZIK BOSANSKI JEZIK

Cilj

Cilj nastave **Bošnjačkog/bosanskog jezika sa elementima nacionalne kulture** jeste sticanje znanja o osobenostima bošnjačkog/bosanskog jezika, književnosti i kulture Bošnjaka, kao i razvijanje svijesti o sopstvenom nacionalnom identitetu.

Kod učenika treba probuditi interesovanje da upoznaju, prihvate i afirmišu osobenosti svoje kulture, običaja i načina života, kao i da uočavaju i upoređuju sličnosti i razlike u odnosu na narode sa kojima žive - na nivou jezika, religije, običaja i kulture.

Peti razred

Operativni zadaci

ovladavanje bošnjačkim/bosanskim standardnim jezikom u usmenom i pismenom izražavanju;

njegovanje i bogaćenje jezičkog i stilskog izraza;

upoznavanje leksike svojstvene usmenom izražavanju sandžačkih Bošnjaka;

upoznavanje, njegovanje i afirmisanje kulture Bošnjaka;

upoznavanje učenika sa narodnim stvaralaštvom Bošnjaka (epske pjesme-krajišnice, balade, sevdalinke, hićaje);

sticanja znanja iz historije Bošnjaka;

uočavanje uticaja kulture drugih naroda na kulturu Bošnjaka;

njegovanje osjećaja za različite vrijednosti u sopstvenoj i u drugim kulturama i isticanje važnosti interkulturalnog dijaloga.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. JEZIK

GRAMATIKA

Riječi i rečenice

- riječ - značenje, oblik i porijeklo riječi;
- pisani i usmeni izraz;
- jednoznačnost i višeznačnost riječi i izraza;
- rečenica kao komunikaciona jedinica;
- rečenice: proste, proširene, složene;
- subjekat, predikat;
- atribut, apozicija, objekat;
- sintagma;
- prvi pisani spomenici na bošnjačkom/bosanskom jeziku.

Pravopis i ortoepija

- pisanje NE uz imenice, pridjeve i glagole;
- izgovor i pisanje Č i Ć;
- izgovor i pisanje DŽ i Đ;
- pisanje hlasa H;
- pisanje J, JE, IJE.

Književnoteorijski pojmovi

- književni rodovi i vrste;
- kompozicija književnog djela (pjesme);
- opis vanjskog i unutrašnjeg prostora;
- vrste stihova (peterac, osmerac, deseterac);
- vrste strofa (distih, tercina, katren);
- vezani i slobodni stih;
- likovi u dramskom djelu;
- pozorište, televizija, radio.

2. KNJIŽEVNOST

Alija Nametak..... Za obraz (odlomak)

Ćamil Sijarić..... Hrt

Zija Dizdarević..... Majka

Ismet Rebronja..... Selmanova kruška

Alija Isaković..... Niko-i-ništa

Alija H. Dubočanin.... Lađarski put

Ahmet Hromadžić..... Vodeni cvjetovi

Nedžad Ibrišimović ... Sijelo mudraca

Abdulah Sidran..... Dok se dvoje svađaju - treći se koristi

Vefik Hadžismajlović.. (filmski scenarij) Đaci-pješaci

Zuko Džumhur..... Slika Isfahana (putopis)

Advan Hozić..... Majstorija (odlomak)

Ismet Bekrić..... Otac s kišobranom

Kasim Deraković..... Svici

Ibrahim Kajan..... Odijelo

Muhidin Šarić..... Kuću kućom čine djeca

Džemaludin Latić..... Srebrna česma

Enisa Osmančević - Ćurić..... Različak

Bisera Alikadić..... Voz do neba

Hasan Kikić..... Veliki pljusak

Izet Sarajlić..... Neka nam oprostite trave

Enes Kišević..... Kiša

Husein Bašić..... Zemlja

Nerkezi..... O pero

Halil Džubran..... Himna cvijeta

Kemal Mahmutefendić Roman o novčiću (odlomak)

Safet Sijarić..... Vučja gora (odlomak)

Vijljam Sarojan..... Pet zrelih krušaka

Lirska narodna pjesma..... Djevojka i behar

Balada..... Čelebija Mujo i njegova draga

Narodna bajka..... Bajka o prstenu

Šaljiva narodna priča. Putnik i gostioničar

Basna..... Lisica i gavran

Romska narodna pjesma..... Uspavanka

Epska narodna pjesma..... Ličanin Tale dolazi u Liku

3. KULTURA IZRAŽAVANJA

Usmeno izražavanje

prepričavanje;

stvaralačko prepričavanje;

razgovor (spontani, telefonski).

Slušanje

razvijanje kulture slušanja različitih tekstova ili usmenog izlaganja.

Čitanje

- izražajno čitanje lirskog, proznog i dramskog teksta;

- glasno čitanje;

- čitanje po ulogama;

- čitanje u sebi sa određenim zadatkom.

Pismeno izražavanje

- pismeno prepričavanje;

- dopisivanje: lična i poslovna korespodencija;

- lijepo pisanje;

- opis lika (portret);

- opis pejzaža (slika prirode).

4. ELEMENTI NACIONALNE KULTURE

Narodno stvaralaštvo

Lirska narodna pjesma... Djevojka je ružu brala

Sevdalinka..... Po Taslidži pala magla

Balade..... Čelebija Mujo i njegova draga

Epska narodna pjesma... Mujo Hrnjica ženi brata Halila

Bajka..... Bajka o prstenu

Znamenitosti

- Značajni kulturno-historijski spomenici Bošnjaka;
- značajne ličnosti iz historije Bošnjaka;
- život i običaji Bošnjaka;
- događaji iz bliže i dalje prošlosti Bošnjaka, koje ne treba zaboraviti;
- geografski položaj Sandžaka.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

U procesu nastave **Bošnjačkog/bosanskog jezika sa elementima nacionalne kulture** treba uvažiti osnovnu pedagošku pretpostavku **da je učenik u centru obrazovno-radne kreacije**, pa stoga nastavnik mora upoznati i uvažavati intelektualne i psihičke sposobnosti učenika, kako bi pronašao pogodna didaktičko-metodička rešenja, koja će omogućiti da učenici uspešno savladaju nove sadržaje.

Tokom nastavnog procesa treba na zanimljiv način prezentirati pažljivo odabrane jezičko-literarne vrijednosti koje će učenici uspešno usvojiti i koje će im biti potrebne za dalje školovanje, bogaćenje opšte kulture i znanja o životu.

Sem opštih metoda u savremenoj nastavi jezika i književnosti treba primijeniti i:

metodu čitanja i rada na tekstu (tekst metoda)

metodu razgovora - dijalošku metodu

metodu izlaganja i objašnjavanja (monološku metodu)

metodu praktičnog rada - uočavanje prozodijskih osobina lokalnog govora, sakupljanje raznih oblika usmene književnosti, rad na sredstvima medijske tehnologije (davanjem uloga i zaduženja učenicima, kao na primer: spiker, reporter, urednik, lektor, koreograf, glumac...).

Treba takođe primijeniti različite oblike rada kao što su: rad sa pojedincima - diferencirani rad, rad u parovima, rad u grupama, rad sa cijelim odjeljenjem - te učenje kroz različite vrste igara, kao što su kvizovi, recitali, imitacije, skečevi i slično, kako bi se nenametljivim ponavljanjem i uvježbavanjem došlo do ciljanih rezultata.

BUGARSKI JEZIK

[Napomena](#)

MAĐARSKI JEZIK

[Napomena](#)

RUMUNSKI JEZIK

[Napomena](#)

RUSINSKI JEZIK

[Napomena](#)

SLOVAČKI JEZIK

Napomena

UKRAJINSKI JEZIK

Napomena

HRVATSKI JEZIK

Cilj

Cilj nastave hrvatskog jezika s elementima nacionalne kulture je da učenici ovladaju hrvatskim standardnim jezikom u okviru predviđenih sadržaja te upoznaju elemente hrvatske kulture.

- Razumijevanje i međuovisnost društva i kulture zavičaja.
- Uočavanje specifičnosti hrvatskog jezika i jezika okoline.
- Osposobljavanje za samostalno učenje i istraživanje
- Osposobljavanje za kritičku uporabu informacija radi uočavanja sličnosti i razlika: jezika, religije i kulture.

Peti razred

Operativne zadaće

- Usporediti govorne vrijednosti hrvatskoga jezika s vrijednostima jezika okoline
- Proširivanje znanja o kulturi bunjevačkih Hrvata
- Njegovanje osjećaja za različite vrijednosti u vlastitoj i drugim kulturama
- Upoznati osnovne promjene svakodnevnog života
- Oplemenjivanje i bogaćenje mašte, upućivanje u simboličke forme i njegovanje osobnog izraza i komunikativnosti učenika
- Upoznati važnost interkulturalnog dijaloga
- Upoznati raznolikost kulturnih utjecaja na razvoj vlastite kulture

SADRŽAJI PROGRAMA

Rječnik:

riječ (značenje, oblik i uloga riječi);

riječ u standardnom i nestandardnom jeziku (narječjima);

pisana i usmena riječ;

jednoznačnost i višeznačnost riječi;

riječi za imenovanje pripadnosti mjestu, kraju, zemlji, narodu;

riječi za oponašanje zvukova (onomatopeje).

Gramatika:

obnavljanje gradiva o jeziku od prvog do četvrtog razreda;

rečenica kao komunikacija jedinica;

jednostavna rečenica; neproširena i proširena;

glagolski i imenski predikat;

rečenica s izrečenim subjektom;

rečenica s više subjekata;

rečenica bez subjekta;

rečenični dodaci (pojam);

promjenljive riječi: imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli;

nepromjenljive riječi: prilozi, prijedlozi, veznici; čestice; usklici;

promjenljive riječi: osnova i nastavak;

deklinacija: funkcija i značenje padeža; padežna pitanja, osnovna značenja padeža;

imenice: opće, vlastite, zbirne, deklinacije imenica;

zamjenice: lične, povratne, posvojne, povratno-posvojna, upitne, odnosne, pokazne, neodređene;
deklinacija zamjenica;

pridjevi - značenje i vrste, rod i broj, određeni i neodređeni oblik;

deklinacija pridjeva;

komparacija pridjeva;

brojevi: osnovni, redni i zbirni; brojeva imenica;

deklinacija brojeva;

prilozi (pojam);

prijedlozi (pojam);

veznici i usklici (pojam);

samoglasnici i suglasnici;

slog, dužina sloga;

akcent: razlikovanje dugih i kratkih slogova;

glasovne promjene u deklinaciji imenica i komparaciji pridjeva (palatalizacija, sibilizacija, jotacija, prijeglas, nepostojano a).

Pravogovor i pravopis:

rečenični i pravopisni znakovi;

veliko i početno slovo u imenima mjesta, krajeva, zemalja i naroda;

veliko početno slovo u imenima građevina, vozila, administrativnih jedinica;

usustavljivanje pisanja velikog slova u višestranim imenima;

sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica, zamjenica, pridjeva i brojeva (uvježbavanje);

pisanje ne uz imenice, pridjeve i glagole;

izgovor i pisanje izgovornih cjelina uz zamjeničke enklitike;

pisanje superlativa;

pisanje brojeva.

Povijest jezika:

hrvatski standardni jezik;

hr. narj. štokavko, čakav. i kajkavsko.

KNJIŽEVNOST

Školska lektira

Hans Christian Andersen, *Majka*

Italo Calvino, *Košulja sretnog čovjeka*

Dobriša Cesarić, *Slavonija*

Jack London, *Zov divljine* (ulomak)

Pere Ljubić, *Podne*

Ivana Brlić Mažuranić, *Šuma Striborova* (ulomak)

Ivan Goran Kovačić, *Pada snijeg, pada snijeg*

Krilov, *Pčele i muve*

Gustav Krklec, *Val*

Ivan Kušan, *Uzbuna na zelenom vrhu*

Dositej Obradović, *Basne*

Luko Paljetak, *Stonoga u trgovini*

Veljko Petrović, *Jabuka na drumu*

Dušan Radović, *Kapetan Džo Pipfoks* (odlomak)

Dinko Šimunović, *Srna*

Dragutin Tadijanović, *Nosim sve torbe a nisam magarac*

Grigor Vitez, *Ptičja pjevanka*

Krešimir Zimonić, *Šuma Striborova* (strip)

Usmena književnost: *Ero s onoga svijeta; Ive vara duždeva sina.*

Domaća lektira

Ivan Kušan, *Koko u Parizu*

Mark Twain, *Tom Sojer*

Grigor Vitez, *Pjesme*

Balint Vujkov, *Zlatni prag*

Književnoteorijski pojmovi:

Poezija

- kompozicija: suodnos dijelova - stihova i kitica;
- motiv;
- akustički i vizulani elementi pjesničke slike;
- ritmičko ustrojstvo pjesme;
- vrste stihova: peterac, šesterac, sedmerac, osmerac, deseterac, dvanaesterac;
- vrste strofa: dvostih, trostih, četverostih;
- vezani i slobodni stih;
- epitet (pojam, određenje);
- usporedba (pojam, određenje);
- onomatopeja (pojam, određenje);
- epaska pjesma (osnovna obilježja);
- lirska pjesma (osnovna obilježja);
- pejzažna i rodoljubna lirska pjesma;
- himna (osnovna obilježja);
- usmeno i pisano pjesništvo.

Proza:

- pripovjedač u prvom i trećem licu;
- dijelovi fabule: uvod, zaplet; vrhuna, rasplet;

opis vanjskog i unutarnjeg prostora;
glavni i sporedni likovi;
etička karakterizacija lica; odnos prema drugima;
portret kao sredstvo karakterizacije;
crtica - mali epski oblik;
roman za mladež (osnovna obilježja).

Drama:

igrokaz (osnovna obilježja);
vrste igrokaza (kazališni, televizijski, radijski);
likovi u dramskom djelu.

JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Govorenje:

prepričavanje;
stvaralačko prepričavanje;
razgovor (spontani, humoristični, telefonski);
izvješćivanje prema planu;
usmeni dijalog i monolog;
objašnjavanje;
raspravljanje.

Slušanje:

razvijanje kulture slušanja različitih vrsta tekstova.

Čitanje:

govorne vrednote pri čitanju lirskog, proznog i dramskog teksta;
pravilna intonacija izjavne, upitne i usklične rečenice;
glasno čitanje;
čitanje po ulogama;
usmjereno čitanje;
čitanje u sebi sa određenom zadaćom.

Pisanje:

pismeno prepričavanje;

stvaralačko prepričavanje;

opisivanje (prema planu);

pisanje pisma (intimno, poslovno);

objašnjavanje;

dokazivanje;

četiri školske pismene zadaće sa ispravicima tijekom školske godine.

NAČINI OSTVARIVANJA PROGRAMA

Hrvatski je jezik osnovno sredstvo sporazumijevanja, najsveobuhvatniji je predmet osnovnoškolskoga obrazovanja i temelj je za razumijevanje i usvajanje drugih predmeta. Tijekom osnovnoškolskoga obrazovanja predmet se ostvaruje kroz četiri nastavna područja: hrvatski jezik, jezično izražavanje, književnost i medijsku kulturu. Sadržaji i zadaće unutar predmeta međusobno se prožimaju, a prema načelu međupredmetnog povezivanja funkcionalno se nadopunjuju s ostalim nastavnim predmetima.

Svrha je nastave hrvatskoga jezika:

ovladavanje hrvatskim standardnim jezikom na razini osnovnoga obrazovanja;

razvoj jezičnih komunikacijskih sposobnosti i vještina;

razvijanje literarnih sposobnosti, čitateljskih interesa i kulture;

stjecanje osnovnih književnoteorijskih znanja te poznavanje najznačajnijih hrvatskih i svjetskih pisaca i njihovih djela;

osvješćivanje važnosti znanja hrvatskoga jezika kao općeg kulturnoga dobra;

razvijanje jezičnih sposobnosti u govornoj i pisanoj uporabi jezika;

poticanje učenika na usvajanje sadržaja medijske kulture, stjecanje znanja o medijima koji obilježavaju svijet današnjeg čovjeka.

Uz preporučene obrazovne zadatke nastava hrvatskoga jezika trebala bi:

u učenicima razviti zanimanje za zavičajne književnike, njihova djela i kulturnu baštinu zavičaja;

na primjerima iz književnih djela prepoznati moralne, duhovne, socijalne, vjerske i ljudske vrijednosti;

poticati učeničko zanimanje, razumijevanje i prihvaćanje različitih kultura, jezika i govora kako bi kvalitetnije surađivali i živjeli u multietničkom društvu;

na književnim predlošcima potaknuti učenike na razmišljanje i raspravu o razlozima rasne i vjerske mržnje, toleranciji, ljudskim pravima, prihvaćanju različitosti među ljudima;

razvijati učeničko usmeno i pismeno izražavanje, poticati ih da prepoznaju i izraze svoje misli i osjećaje.

БУЊЕВАЧКИ ГОВОР СА ЕЛЕМЕНТИМА НАЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ
BUNJEVAČKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ПЕТИ РАЗРЕД PETI RAZRED

Cilj nastave Bunjevačkog govora sa elementima nacionalne kulture je proširivanje stečenih znanja iz prethodnih razreda o bunjevačkom govoru u okviru predviđenih sadržaja, proučavanje književnosti na maternjem jeziku, osposobljavanje učenika za nove forme usmenog i pismenog izražavanja, stalno bogaćenje rečnika izvornim bunjevačkim rečima, kao i negovanje i razvijanje multikulturalnosti u našoj, multietničkoj sredini.

Operativni zadaci

- negovanje bunjevačkog govora u svakodnevnoj komunikaciji;
- osposobljavanje učenika za tečno čitanje i prepričavanje;
- bogaćenje sopstvenog rečnika izvornim bunjevačkim rečima uz pomoć Rečnika bačkih bunjevaca;
- proširivanje znanja o prostoproširenoj rečenici i njenim delovima;
- proširivanje znanja o promenljivim vrstama reči;
- sticanje znanja o nepromenljivim vrstama reči;
- sticanje osnovnih znanja o padežima i uočavanje razlika u deklinaciji srpskog jezika i bunjevačkog govora;
(odsustvo sibilizacije, instrumentalni nastavak - om)
- sticanje osnovnih znanja o glagolskom rodu i glagolskom vidu;
- uvođenje učenika u tumačenje motiva, pesničkih slika i stilskih izražajnih sredstava u lirskoj pesmi;
- uvođenje učenika u strukturu epskog književnog dela, njegovu kompoziciju i likove;
- uvođenje učenika u tumačenje dramskog dela, likove, obrte u radnji, elemente kompozicije;
- savladavanje tehnike u pisanju poetskih i prozних radova;
- proširivanje znanja o istoriji, kulturi i tradiciji Bunjevaca;
- razvijanje ljubavi prema bunjevačkom govoru sa naglaskom na potrebi njegovog očuvanja, negovanja i usavršavanja.

I. BUNJEVAČKI GOVOR

- podela rečenica prema komunikativnoj funkciji;
- uočavanje razlike između prostoneproširene i prostoproširene rečenice;
- razlikovanje i prepoznavanje imenskog i glagolskog predikata;
- subjekatski skup u rečenici (subjekat, atribut, apozicija);
- predikatski skup u rečenici (objekat i glagolske odredbe);
- promenljive vrste reči, obnavljanje i proširivanje stečenih znanja;
- nepromenljive vrste reči;

- osnovna značenja padeža i uočavanje razlika u deklinaciji srpskog jezika i bunjevačkog govora;
(odsustvo sibilizacije, instrumentalni nastavak - om)
- glagoli, glagolski vid i glagolski rod;
- uvežbavanje pravilne dikcije bunjevačkog govora;
- uočavanje i prepoznavanje razlika bunjevačkog govora u odnosu na standardni srpski jezik;
- pravilna upotreba velikog i malog slova;
- tri modela upravnog govora;
- pravopisni znaci.

II. KULTURA IZRAŽAVANJA

Usmeno izražavanje

- svakodnevno bogaćenje rečnika izvornim bunjevačkim rečima;
- pričanje o događajima i osećanjima;
- pričanje na osnovu zadate teme;
- prepričavanje pročitano g teksta prema utvrđenom planu;
- dovršavanje priče na zadati početak;
- razvijanje konverzacije na osnovu novousvojenih reči.

Pismeno izražavanje

- statičko opisivanje (portret, pejzaž, enterijer, eksterijer)
- dinamičko opisivanje (događaj)
- pisanje pisma;
- diktat, autodiktat;
- pravilna upotreba znakova interpunkcije;
- uključivanje učenika u nagradni konkurs "Bunjevačka lipa rič"
(prozni i poetski radovi na maternjem jeziku)
- pisanje 2 školska pismena zadatka;
(po jedan u svakom polugodištu)
- pisanje 2 domaća pismena zadatka i njihova analiza na času.

III. KNJIŽEVNOST

Školska lektira

- bunjevačke narodne pripovetke, bajke i basne - izbor;
- epske narodne pesme GROKTALICE - izbor;
- lirske narodne pesme KRALJIČKE I KOLEDARSKE - izbor;
- kraće narodne prozne vrste - poslovice, izreke;
- Gabrijela Diklić - "Veliki dan"
- Ana Popov - "Nediljom"
- Tomislav Kopunović - "Kad smo kadgod gazde bili"
- Alisa Prčić - "Moja nana"
- Stipan Šarčević - "Napušteni salaš"
- Gabrijela Diklić - "Božić u jednom danu"
- Vinko Janković - "Srića"
- Ana Popov - "Zagrljaj reka" (igrokaz)
- Alisa Prčić - "Dužijanca"
- Geza Babijanović - "Đeram"

Domaća lektira

- izbor iz "Tandrčkovog blaga 1"
- čitamo "Bunjevačku lipu rič 1" - zbornik radova školske dece na maternjem jeziku.

IV. ELEMENTI NACIONALNE KULTURE

- istorija - poreklo i ime Bunjevaca;
- verski običaji kod Bunjevaca vezani za Božić, Korizmu i Uskrs;
- narodni običaji kod Bunjevaca vezani za Božić, Uskrs, Kraljice, Dužijancu, svatove i prela;
- arhitektura - prvobitne nastambe Bunjevaca i prvi bunjevački salaši;
- muzika - prve bunjevačke umetničke, preljske pesme "Podvikuje bunjevačka vila", "Kolo igra, tamburica svira", "Kad zasvira tamburica jasna"
- savremene dečije pesme na maternjem jeziku;
- slikarstvo - Pavle Blesić - Slika salaša;
- filmska umetnost - dokumentarni film o Ivanu Sariću;
- domaća radinost - slamarstvo, ljuskura;
- bunjevačka nošnja - ženska i muška svakidašnja, radna nošnja;

- bunjevačke institucije i nacionalni praznici;

- bunjevačka jela - listići.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program Bunjevačkog govora sa elementima nacionalne kulture u 5. razredu ostvaruje se u nekoliko jasno definisanih etapa.

U oblasti govora stavljamo akcenat na veći unos izvornih bunjevačkih reči u svakodnevno izražavanje, u njihovo pravilno naglašavanje, kao i u poseban oblik rečeničkog iskaza koji je karakterističan za bunjevački govor.

Kultura usmenog i pismenog izražavanja se nadovezuje na pravilan bunjevački govor i predstavlja osnovu za svaku dobru, bilo usmenu, bilo pismenu, komunikaciju. Posebno treba insistirati na dečijem proznom i poetskom izražavanju i uzimanju što masovnijeg učešća na nagradnom konkursu "Bunjevačka lipa rič" koji kontinuirano sprovodi Bunjevačka matica i koji okuplja decu osnovnih i srednjih škola sa prostora Subotice i Sombora, koja rado pišu bunjevačkom ikavicom. Kao krajnji rezultat svakog sprovedenog konkursa krajem tekuće godine objavljuje se zbornik sa najoriginalnijim radovima učenika.

U oblasti književnosti proučavaju se dela savremenih bunjevačkih autora, ali se kroz sve naredne četiri godine ne zanemaruje i obimno narodno stvaralaštvo, kao i u starijim razredima, starija bunjevačka umetnička književnost. Razvija se logičko mišljenje putem razumevanja i tumačenja poetskih, proznih i dramskih tekstova koji obogaćuju dečiju maštu i doprinose većoj kreativnosti na maternjem jeziku.

Upoznavanje i negovanje nacionalne kulture ostvaruje se postupnim usvajanjem znanja o bunjevačkoj istoriji, kulturi i tradiciji. U oblasti verskih i narodnih običaja svake godine obrađuju se iste teme proširivanjem i usvajanjem novih znanja. Posebna pažnja u ovom segmentu posvećuje se razvijanju kreativnosti učenika, kao i posetama bunjevačkim institucijama koje su organizatori mnogobrojnih kulturnih manifestacija.

Nastava se izvodi putem sledećih metoda:

- interaktivna, nastavnik - učenik;

- radioničarska metoda;

- ambijentalna metoda;

- grupni rad;

- problemska metoda itd.

ŠAH

Cilj i zadaci

Cilj nastave šaha jeste da učenici ovladaju osnovnim i naprednim zakonitostima i principima šahovske igre radi formiranja njihovih radnih sposobnosti, savesnosti, istrajnosti, upornosti, urednosti, radoznalosti, kreativnosti, originalnosti i spremnosti na saradnju uz uvažavanje tuđeg mišljenja i načela lepog ponašanja, da se kod učenika izgradi kultura rada, da se rad obavlja u određeno vreme u predviđenom radnom prostoru, kao i da se razvija svesna potreba da se započeti posao dovrši do kraja.

Zadaci nastave šaha su:

izgrađivanje interesovanja za šahovsku igru;

igranje šaha;

stimulisanje mašte, kreativnosti i radoznalosti tokom učenja šaha;

povezivanje znanja o šahu sa životnim situacijama;

izgrađivanje logičkog shvatanja šahovske igre kao osnove za logičko mišljenje;

osposobljavanje učenika da samostalno donose odluku kroz igranje šaha;

jačanje tolerancije na frustraciju kao bitnog faktora emocionalne inteligencije;

razvijanje svesti o sopstvenom napredovanju i jačanje motivacije za dalje učenje šaha.

Peti razred

Operativni zadaci

Učenici treba da se:

kroz veći broj zanimljivih i atraktivnih primera, koji se odnose na veštinu igranja šaha, zainteresuju za šahovsku igru;

kroz veći broj zadataka osposobe da samostalno donose odluke u toku šahovske igre.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD (1+0)

Upoznavanje sa ciljevima i zadacima programa i načinom rada (posmatranje, vežbanje).

SREDIŠNJICA (5+10)

1. Privremene i trajne prednosti. Koncept i primeri: (1+2)

način realizacije trajnih prednosti;

način realizacije privremenih prednosti; faktor vremena.

2. Taktika u igri i njen značaj: (1+2)

realizacija prednosti u središnjici putem kombinatornih motiva;

utvrđivanje kroz primere iz prakse.

3. Kombinatorna igra kroz praktične primere. Napad na kralja: (2+4)

napad na zaostalog kralja u centru; otvaranje linija, uništavanje odbrane;

utvrđivanje kroz primere iz prakse;

velikani šaha: Adolf Andersen; njegov doprinos žrtvenom stilu igre. Andersenove partije: "besmrtna", "večito zelena";

napad na rokadni položaj kralja (žrtva na polju h7, itd.);

utvrđivanje kroz primere iz prakse i aktivno rešavanje zadataka;

napad pešacima pri suprotnosmernim rokadama;

utvrđivanje kroz primere iz prakse i aktivno rešavanje zadataka.

4. Poziciona igra sa primerima iz prakse (1+2):

koncept blokade;

utvrđivanje kroz primere iz prakse;

povoljna i nepovoljna izmena figura;

utvrđivanje kroz primere iz prakse.

ODIGRAVANJE PARTIJA (0+2)

Turnir učenika.

ZAVRŠNICA (2+4)

1. Način realizacije prednosti ili spasavanja iz teške situacije u završnici putem kombinatornih motiva: (1+2)

kombinacije u završnicama lakih figura;

kombinacije u završnicama lake figure sa topom;

kombinacije u pešačkim završnicama.

2. Primeri sa jednim pešakom na tabli: (1+2)

dama protiv pešaka; poseban slučaj: pešak na ivičnoj ili lovčevoj liniji;

top protiv pešaka;

"odbacivanje ramenom" protivničkog kralja;

skakač protiv pešaka;

poseban slučaj: ivični pešak.

TEORIJA OTVARANJA (2+3)

Ravnoteža u otvaranju. Osnovne teorijske varijante i njihova primena u praksi.

Otvorene igre:

Španska partija:

varijanta izmene (ideje za obe strane, osnovne teorijske varijante, poučna partija);

otvorena španka (ideje za obe strane, osnovne teorijske varijante, poučna partija);

praktična igra u tematskim varijantama;

klasični nastavci: Čigorinova i Brajerova varijanta (ideje za obe strane, osnovne teorijske varijante, poučna partija);

praktična igra u tematskim varijantama.

PRELAZAK IZ OTVARANJA U SREDIŠNJICU (2+2)

Narušavanje ravnoteže u otvaranju:

faktor vremena u otvaranju; značaj tempa;

igra na inicijativu; gambitna igra;

utvrđivanje kroz primere iz prakse;

velikani šaha: Pol Morfi; njegov značaj za borbu za inicijativu u otvaranju;

Morfijeve minijature (oko 20 poteza, klasični primeri) u kojima jedna strana brzo zahvata inicijativu i stiže odlučujuću prednost.

ODIGRAVANJE PARTIJA (0+3)

1. Turnir učenika (0+2).

2. Simultanka predmetnog nastavnika protiv učenika (0+1).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Da bi se organizovala kvalitetna nastava, primerena potrebama i mogućnostima učenika petog razreda osnovne škole, neophodno je voditi računa o tri grupe osnovnih parametara:

Predmetni parametri

Sadržaji koji se proučavaju u okviru ovog predmeta deo su opšte šahovske kulture, koja afirmiše ovu drevnu igru kao društveno prihvatljiv model za sagledavanje životnih zakonitosti kroz simboliku šahovskog nadmetanja dveju suprotstavljenih strana. Trinaesti svetski prvak i možda i najveći šampion svih vremena Gari Kasparov govorio je o tome da su "kreativnost, imaginacija i intuicija nezamenljivi, baš kao i čvrst karakter, ali pobjeda dolazi samo kroz borbu." Na taj način pregnuće i voljni momenat izbijaju u prvi plan, pružajući oslonac mladoj osobi koja se nalazi u delikatnoj životnoj fazi, u kojoj se od nje očekuje da odgovori zahtevima koje pred njega/nju postavlja školski sistem.

Proučavanje šaha trebalo bi da podstakne napredak logičkog mišljenja i sposobnosti generalizacije, a posebno je dragocena pouka legendarnog svetskog šampiona Emanuela Laskera, doktora filozofskih nauka, koji je naglašavao da putem šaha treba "podučavati o nezavisnom razmišljanju i prosuđivanju". Već pomenuto jačanje karaktera stvara neophodne preduslove za preuzimanje odgovornosti prilikom donošenja teških odluka pred koje nas stavljaju situacije koje nastaju tokom šahovske igre, ali i okolnosti koje donosi sam život. Gradi se i odnos prema greškama putem njihovog razumevanja i prihvatanja kao neizbežnih pratilaca nastojanja da se nešto postigne, ali i razvija navika da se uči i na sopstvenim i na tuđim greškama, i ulaže svestan napor da se one ne ponavljaju.

Nastavni parametri

Teorijska nastava iz *šaha* pruža skup fundamentalnih znanja koja predstavljaju nadgradnju onih koja su stečena tokom prve četiri godine učenja šaha. Kako je već oformljena baza osnovnih znanja, stižu se preduslovi za njihovu neposredniju primenu u praktičnim uslovima. Stoga, kad god je to moguće, predmetni nastavnik u ulozi moderatora treba da izdvoji dovoljno vremena za praktičnu nastavu u vidu rešavanja primera na demonstracionoj tabli i kroz testove, ali i kroz proigravanje u parovima. Na kraju svakog polugodišta predviđa se održavanje šahovskog turnira za učenike, koji će biti u prilici da tom prilikom zajedno sa svojim vršnjacima neposredno testiraju primenljivost stečenih znanja. Prelazak u više razrede podrazumeva i uzrast u kojem se može, uz povišen oprez i senzibilnost predmetnog nastavnika, raditi i na građenju tolerancije na frustraciju (koja je neminovan pratilac bilo kojeg oblika odmeravanja snaga, makar i u pažljivo kontrolisanim uslovima), kao jednog od osnova emocionalne inteligencije.

Parametri okruženja i ostali parametri

U zavisnosti od neposrednog okruženja u kojem se nalazi škola, poželjno je koristiti prednosti lokalnih resursa i negovati kontakte sa obližnjim šahovskim klubovima. Ukoliko postoje mogućnosti, prirodno je najmotivisanije uključiti u rad šahovske sekcije, organizovati gostovanja nekog od takmičarski aktivnih šahista iz neposrednog okruženja, uz mogućnost odigravanja simultanke protiv zainteresovanih učenika. Preporuka je da se na kraju školske godine, kao mogućnost da se sistematizuje i rekapitulira usvojeno znanje u ovom izbornom nastavnom predmetu, organizuje takmičenje među učenicima istog razreda, gde bi oni u uslovima odigravanja šahovskih partija, uz poštovanje turnirskih pravila, pokazali koja su znanja stekli tokom nastave.

Polazna opredeljenja pri koncipiranju programa šaha

Pri izradi programa šaha dominantnu ulogu imale su sledeće činjenice:

- osnovno obrazovanje je obavezno za celokupnu populaciju učenika;
- škola je dužna da, pored obaveznih izbornih nastavnih predmeta sa liste B, ponudi još najmanje četiri izborna predmeta sa liste V, za svaki razred, od kojih učenik bira jedan predmet, prema sklonostima, na početku školske godine;
- grupa učenika za realizaciju sadržaja programa nastavnog predmeta šah broji od 10 do 16 učenika.

3. PREPORUČENE VRSTE AKTIVNOSTI U OBRAZOVNO-VASPITNOM RADU

Preporučene vrste aktivnosti u obrazovno-vaspitnom radu date su uz obavezne i preporučene sadržaje svakog obaveznog i izbornog nastavnog predmeta, u odeljku Način ostvarivanja programa.

4. NAČIN PRILAGOĐAVANJA PROGRAMA

4.1. Način prilagođavanja programa za muzičko i baletsko obrazovanje i vaspitanje

Muzičke i baletske škole donose svoje školske programe u skladu sa Nastavnim planom i programom, a specifičnosti se iskazuju posebnim nastavnim planovima i programima za ovu delatnost.

4.2. Način prilagođavanja programa za obrazovanje odraslih

Prilagođavanje programa za obrazovanje odraslih vrši se u pogledu organizacije, trajanja, ciljeva, zadataka i ocenjivanja, saglasno potrebama i mogućnostima odraslih u skladu sa zakonom.

4.3. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje učenika sa smetnjama u razvoju

Školski programi donose se na osnovu Nastavnog plana i programa za peti razred osnovne škole, a specifičnosti se iskazuju posebnim programima u zavisnosti od vrste i stepena ometenosti.

4.4. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje učenika sa posebnim sposobnostima

Prilagođavanje programa za učenike sa posebnim sposobnostima vrši se:

individualizacijom nastavnih aktivnosti i prilagođavanjem nastavnih metoda i tehnika;

izborom odgovarajućih nastavnih sredstava;

formiranjem manjih grupa u okviru odeljenja za intenzivniji nastavni rad sa ovim učenicima, a u skladu sa potrebama;

procenjivanjem napredovanja i uspeha standardima naprednih postignuća;

ponudom odgovarajućih izbornih predmeta;

ponudom fakultativnih nastavnih predmeta i slobodnih aktivnosti u fakultativnom delu školskog programa;

uključivanjem stručnih saradnika u pripremu individualizovanih nastavnih aktivnosti za ove učenika, kao i za procenjivanje i praćenje njihove efikasnosti i uspešnosti.

4.5. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje na jeziku nacionalne manjine

Prilagođavanje programa za obrazovanje i vaspitanje na jeziku nacionalne manjine vrši se tako što:

maternji jezik nacionalne manjine ima status obaveznog nastavnog predmeta;

nastava srpskog jezika, kao nematernjeg jezika, izvodi se kao nastava obaveznog predmeta;

fond časova za nastavu obaveznih predmeta srpski jezik ili srpski jezik kao nematernji jezik i maternjeg jezika određuje se nastavnim planom;

nastava maternjeg jezika prilagođava se potrebama, interesima i mogućnostima škole, učenika, roditelja i lokalne sredine, u skladu sa zakonom i nastavnim planom i programom;

za pripadnike nacionalnih manjina program nastave prilagođava se u pogledu sadržaja koji se odnose na istoriju, umetnost i kulturu nacionalne manjine. U nastavi muzičke kulture, do 60% sadržaja koji se obrađuju pevanjem i sviranjem, odnosno do 20% sadržaja u oblasti slušanja muzike, po izboru nastavnika, obuhvata dela nacionalnih stvaralaca. U nastavi likovne kulture, do 30% sadržaja, po izboru nastavnika, obuhvata umetnička dela nacionalnih stvaralaca i nacionalne spomenike kulture.

5. OPŠTI I POSEBNI STANDARDI ZNANJA

Standardi obrazovanja određuju nivo razvijenosti očekivanih znanja, sposobnosti i veština na opštem i posebnom nivou.

Očekivana znanja, sposobnosti, veštine identifikuju se u rezultatima pedagoškog procesa, čija su polazišta određena ciljevima i zadacima obrazovanja i vaspitanja.

Posebni standardi određuju nivo razvijenosti znanja, sposobnosti i veština koje učenik ostvaruje na kraju svakog razreda, nivoa obrazovanja i vaspitanja u okviru svakog nastavnog predmeta. Posebni standardi su dati u programima za pojedine nastavne predmete.

Standardi znanja su referentna osnova za prikupljanje pouzdanih i valjanih podataka o stepenu ostvarenosti očekivanih postignuća i, posredno, ciljeva i zadataka vaspitanja i obrazovanja.

Na osnovu rezultata nacionalnih ispitivanja i očekivanog, odnosno poželjnog nivoa postignuća - nacionalnih standarda, formuliše se republički plan razvoja kvaliteta obrazovanja. Ovim planom određuju se realistička očekivanja u okviru definisanih postignuća za pojedine nastavne oblasti i nastavne predmete za određeni vremenski period - za celu zemlju, na nacionalnom nivou.

Standardi ostvarenosti zadataka, odnosno postignuća propisanih na školskom nivou, određuje se takođe na osnovu:

rezultata školskih ispitivanja i

očekivanog i poželjnog nivoa postignuća - školskog standarda.

Na osnovu rezultata ispitivanja i očekivanog i poželjnog nivoa postignuća formuliše se školski plan razvoja kvaliteta obrazovanja, kojim se određuje stepen ostvarenosti postignuća koji se očekuje u određenom vremenskom periodu.

Standardi ostvarenosti zadataka, odnosno postignuća, određuju se tako da budu u određenoj meri iznad nivoa koji se u datom trenutku može utvrditi na osnovu ispitivanja učenika, kako bi se na taj način uticalo na razvoj kvaliteta obrazovanja. Na osnovu ispitivanja postignutog, standardi se menjaju i pomeraju na više.

6. DRUGA PITANJA OD ZNAČAJA ZA OSTVARIVANJE NASTAVNIH PROGRAMA

ŠKOLSKI PROGRAM

Školski program sadrži obavezni, izborni i fakultativni deo.

Obavezni deo školskog programa sadrži nastavne predmete i sadržaje koji su obavezni za sve učenike određenog nivoa i vrste obrazovanja.

Izborni deo školskog programa obuhvata obavezne izborne nastavne predmete i izborne nastavne predmete. U okviru izbornog dela *obavezni izborni nastavni predmeti*, učenik se obavezno opredeljuje za:

versku nastavu ili građansko vaspitanje, i izabrani nastavni predmet zadržava do kraja drugog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja;

strani jezik, sa liste stranih jezika koju nudi škola, i izabrani nastavni predmet zadržava do kraja drugog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja;

sportsku granu (izborni predmet: fizičko vaspitanje - izabrani sport), sa liste koju nudi škola na početku školske godine.

Škola je dužna da u petom razredu učenicima ponudi, pored obaveznih izbornih nastavnih predmeta, još najmanje četiri izborna predmeta za peti razred, od kojih učenik bira jedan, na početku školske godine.

Fakultativni deo školskog programa zadovoljava interese učenika u skladu sa mogućnostima škole, kao i sadržaje i oblike slobodnih aktivnosti (hor, orkestar, ekskurzije, sekcije, kulturne i druge aktivnosti...).

Učenik petog razreda ima 23 časa nedeljno, odnosno 26 časova ako obrazovanje stiče na jeziku nacionalne manjine.

Navedeni broj časova uvećava se sa maksimalno pet časova izbornih nastavnih predmeta, odnosno šest časova za učenike pripadnike nacionalnih manjina.

PREPORUKE ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA ZDRAVSTVENOG VASPITANJA

Cilj i zadaci

Cilj nastave zdravstvenog vaspitanja jeste da učenici ovladaju osnovnim znanjima, veštinama, stavovima i vrednostima u oblasti zdravstva kroz učenje zasnovano na iskustvu. Pored formiranja stavova i usvajanja znanja, životne veštine su neophodne da se na osnovu informacija i kritičkog razmišljanja izgrađuju zdravi odnosi i stilovi življenja.

Učenje sadržaja zdravstvenog vaspitanja podrazumeva prevođenje znanja o zdravlju u željeni način ponašanja, uz prepoznavanje pravih životnih vrednosti i podsticanje razvoja ličnosti.

Zadaci nastave zdravstvenog vaspitanja su:

razvijanje zdrave ličnosti, odgovorne prema sopstvenom zdravlju;

stvaranje pozitivnog odnosa i motivacije za zdrav način življenja;

vaspitavanje učenika za rad i život u zdravoj sredini;

sticanje znanja, umenja, stavova i vrednosti u cilju očuvanja i unapređivanja zdravlja;

promovisanje pozitivnih socijalnih interakcija u cilju očuvanja zdravlja;

podsticanje saznanja o sebi, svom telu i sopstvenim sposobnostima;

razvijanje psihičkih i motornih sposobnosti u skladu sa individualnim karakteristikama;

motivisanje i osposobljavanje učenika kao aktivnih učesnika u očuvanju svog zdravlja;

razvijanje navika kod učenika za očuvanje i negovanje okruženja;

razvijanje istraživačkih sposobnosti, kritičkog mišljenja i kreativnosti;

proširivanje znanja o jedinstvu i sveopštoj povezanosti procesa u prirodi;

razvijanje odgovornog odnosa prema sebi i drugima;

razvijanje svesti i potrebu čuvanja zdravlja u okviru cilja u politici Svetske zdravstvene organizacije "Zdravlje za sve u 21. veku";

formiranje i razvijanje potrebe za stalnim bavljenjem sportom i rekreacijom;

razvijanje humanih, tolerantnijih odnosa među ljudima, da svaki pojedinac oseća uvažavanje i poštovanje dostojanstva ličnosti i odgovornost prema sebi i okolini;

formiranje svesti i navika o potrebi sistematskog unapređivanja zdravlja i zdravih odnosa školske populacije;

razvijanje motivacije i ličnog stava da bi se delovalo u skladu sa znanjem;

primenjivanje znanja i iskustva u promovisanju zdravog stila življenja;

razvijanje empatijskog odnosa prema bolesnima i spremnost da se pomogne;

formiranje svesti o rizičnom ponašanju, zdravstvenim i psihosocijalnim potrebama;

motivisanje učenika za akciono ponašanje;

sticanje znanja vezanih za specijalne zdravstvene probleme;

sticanje odgovornosti za sopstveno ponašanje;

upoznavanje fizioloških procesa reprodukcije kao osnove za sticanje znanja o reproduktivnom zdravlju.

SADRŽAJI PROGRAMA

ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE ŽIVOTNE SREDINE

Uloga škole u ekosistemu.

Odnos pojedinca i društva prema čovekovoј životnoj sredini.

Higijena školske sredine i njen uticaj na zdravlje učenika (prevencija deformiteta i traumatizma kod školske dece).

Obrazovanje u funkciji i zaštiti životne sredine.

PUBERTET

Rast i razvoj.

Psihoemotivni razvoj.

Primarne i sekundarne polne karakteristike.

Humani odnosi među polovima.

Vaspitavanje za održavanje lične higijene.

Oralno zdravlje.

Higijena sporta (značaj fizičke aktivnosti i uticaj na normalan rast i razvoj; prevencija deformiteta i traumatizma kod dece školskog uzrasta).

Mentalna higijena (faktori koji utiču na formiranje ličnosti).

ISHRANA

Vaspitavanje za pravilnu ishranu.

Ishrana dece.

Hranljive materije - uloga, značaj i potrebe.

Bolesti nepravilne ishrane.

Anoreksija.

Prevencija i lečenje gojaznosti.

Kontaminacija hrane.

KULTURA ŽIVLJENJA I LJUDSKE POTREBE

Zloupotreba i manipulacija ljudskim potrebama.

Socijalni pritisak vršnjaka i problemi ponašanja.

Kultura ishrane, stanovanja i odevanja.

Uticaj porodice na psihosocijalni razvoj deteta.

Alkoholizam u porodici.

Nasilje u porodici.

Zlostavljanje dece u porodici i zajednici.

Kultura rada (radne navike, odgovornost prema radu, stvaralaštvo - smisao stvaranja).

Sredstva masovne komunikacije i njihov uticaj na zdravlje.

Uticaj informatičke tehnologije na zdravlje dece školskog uzrasta.

"Kompjuterska" zavisnost.

BOLESTI ZAVISNOSTI

Rizično ponašanje u dečjem uzrastu.

Prevenција alkoholizma.

Pušenje i zdravlje.

Zloupotreba droge.

Prevenција narkomanije.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Predložene teme škola unosi u svoj godišnji program rada. Pored predloženih tema škola može realizovati i sadržaje koji su specifični za lokalnu sredinu, odnosno šire školsko okruženje.

Nosioci zdravstveno-vaspitanog rada u školama su prosvetni i zdravstveni radnici. Za uspešno ostvarivanje programa posebnu odgovornost imaju direktor škole i stručni saradnici. Oni pripremaju godišnji program rada škole. Pored toga što predlaže godišnji program rada, direktor obezbeđuje saradnju sa ustanovama i predavačima van škole, kao i stručno usavršavanje nastavnika i saradnika koji čine deo tima za realizaciju ovog programa.

Uloga direktora škole je bitna za uspostavljanje uspešnih i pozitivnih relacija sa roditeljima, društvenim organizacijama, institucijama iz okruženja i pojedincima koji mogu dati svoj doprinos u realizaciji ovog programa. Za što uspešnju promociju zdravlja i zdravih stilova života, veoma je važno efikasno partnerstvo između nastavnika, zdravstvenih radnika i resornih ministarstava.

U realizaciji programskih sadržaja potrebno je koristiti radni i intelektualni potencijal svakog pojedinca, pri čemu važnu ulogu imaju organizatorske sposobnosti direktora. Svojim kompetencijama direktor stvara prijatan ambijent za realizaciju programa i utiče na motivaciju realizatora programa.

Realizacija programa se ostvaruje na nivou škole, razreda i odeljenja. Učesnici u realizaciji programa su: koordinatori aktivnosti - školski odbor, direktor škole i pedagoška služba. Realizatori programa su nastavnici, roditelji, učenici, masovni mediji, usko specijalizovani stručnjaci angažovani za određenu oblast i ostali radnici škole.

U cilju što uspešnije realizacije sadržaja poželjno je organizovati seminar za koordinate i realizatore programa, na kome će savladati tehnike i metode rada sa učenicima. Sadržaji programa se realizuju kroz obavezne i izborne nastavne predmete, časove odeljenjskog starešine, dodatni rad, sekcije i ostale slobodne aktivnosti, saradnju sa roditeljima i lokalnom zajednicom i rad stručnih saradnika.

Odeljenjske starešine učestvuju u realizaciji sadržaja za koje su osposobljeni, a za drugi deo sadržaja, u saradnji sa stručnim saradnicima, pripremaju programske celine i angažuju odgovarajuće saradnike iz škole ili van škole. Pošto su sadržaji integrisani u više nastavnih predmeta, neophodna je i korelacija među njima, tako da se postigne jedinstvo vaspitne i obrazovne komponente škole.

Vaspitni proces treba usmeriti na celokupan razvoj ličnosti sa njenim afektivnim, kognitivnim i psihofizičkim karakteristikama. Nastavnici biologije, geografije, srpskog odnosno maternjih jezika, likovne i muzičke

kulture, fizičkog vaspitanja, kao i nastavnici drugih predmeta, u okviru svoga rada, daju učenicima osnovne naučno zasnovane informacije iz programa zdravstvenog vaspitanja.

Svaka odeljenjska zajednica, kao deo programa škole, donosi svoj program aktivnosti sa orijentacionim brojem časova po mesecima. Na časovima predviđenim za rad sa odeljenjskom zajednicom učenika realizuju se sadržaji koji nisu obrađeni po nastavnim predmetima, ostvaruje se sinteza znanja, koriguju i utvrđuju stavovi i uverenja, objektiviziraju kriterijumi vrednovanja i ostvaruje se saradnja sa nosiocima aktivnosti, roditeljima i zdravstvenim radnicima.

Istovremeno je u školi neophodno organizovati slobodne aktivnosti, što doprinosi stvaranju i unapređivanju uslova života i rada, kao i uspešnoj realizaciji sadržaja programa.

U slobodnim aktivnostima učenici se uključuju u rad sekcija, čiji je jedan od ciljeva održavanje zdravstveno-higijenskih uslova u školi. Učešće učenika je dobrovoljno, ali je obaveza škole da im obezbedi mentora i uslove za rad. Realizacija sadržaja zavisi od tehničkih i organizacionih mogućnosti škole.

U zdravstveno vaspitnom radu veoma je važno odabrati pravu informaciju i metod rada sa učenicima.

Metode rada treba prilagoditi sadržaju, pri čemu prednost treba dati metodama koje podrazumevaju aktivno učešće učenika u nastavnom procesu (planirani razgovor, kreativne radionice, igranje tuđih uloga i simulacije, izložbe, pisani radovi, analiza situacija i praktični primeri, debate, audio i vizuelne aktivnosti, vežbanje životnih veština specifičnih za određeni kontekst). Najčešće se preporučuju individualni i grupni oblici rada.

PREPORUKE ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA SLOBODNIH AKTIVNOSTI

HOR I ORKESTAR

Hor

Učešćem u horu mlada ličnost se socijalizuje i sagledava vrednosti zajedničkog učestvovanja u postizanju određenog umetničkog izraza. Hor je najmasovniji vid kolektivnog muziciranja u osnovnoj školi i od njegovog rada zavisi i ugled škole. Jedino se kod hora traži jedinstven (pevani) odgovor od svih učenika.

Horsko pevanje može biti:

odeljensko horsko pevanje,

razredno horsko pevanje,

horsko pevanje starijih razreda.

Pevanje u odeljenskom horu ima obrazovni i vaspitni cilj. Obrazovni cilj obuhvata razvijanje sluha i ritma, širenje glasovnih mogućnosti, učvršćivanje intonacije. Vaspitni cilj obuhvata razvijanje osećanja pripadnosti kolektivu, razvijanje estetskih osećanja, upoznavanje novih reči, odnosa u prirodi i među ljudima i sl.

Razredni hor obuhvata sva odeljenja istog razreda u školi.

Hor učenika starijih razreda obuhvata uzrast učenika od V do VIII razreda, sa nedeljnim fondom od **3 časa**.

Časovi hora ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

Na repertoaru hora starijih učenika treba da se nađu dvoglasne i troglasne kompozicije u izvođenju, "a kapela" ili uz instrumentalnu pratnju. Repertoar hora obuhvata dela domaćih i stranih kompozitora.

U toku školske godine potrebno je sa horom uraditi osam do deset kompozicija i nastupati na smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA RAD HOROVA

Pesme domaćih autora

K. Babić - Balada o dva akrepa

I. Bajić - Srpski zvuci

Z. Vauda - Mravi

Z. Vauda - Pahuljice

S. Gajić - Tužna muha

D. Despić - Kiša

D. Despić - Oglasi

D. Despić - Smejlica

V. Đorđević - Veće vrana

V. Ilić - Vodenica

D. Jenko - Bože pravde

D. Jenko - pesme iz Đida

J. Kaplan - Žuna

P. Konjović - Vragolan

J. Marinković - Ljubimče proleća

M. Milojević - Vetar

Miloje Milojević - Mladost

M. Milojević - Muha i komarac

S. Mokranjac - II rukovet

S. Mokranjac - X rukovet

S. Mokranjac - XI rukovet

S. Mokranjac - Na ranilu

S. Mokranjac - Pazar živine

S. Mokranjac - Slavska

S. Mokranjac - Tebe pojem

S. Mokranjac - odlomci iz Božanstvene liturgije "Jako da carja"; "Budi imja"; "Aleluja"; narodna - ne sedi
Džemo (Karaklajić)

B. Simić - Pošla mi moma na voda

T. Skalovski - Makedonska humoreska

M. Tajčević - Dodolske pesme

M. Tajčević - I svita iz Srbije

Šistek-Babić - Oj, Srbijo

Strani kompozitori

Autor nepoznat - La violeta

J. Brams - Uspavanka

K. M. Veber - Jeka

G. Gusejnli - Moi cpl̆ta

G. Dimitrov - Ana m̆rzelana

Z. Kodalj - Katalinka

Z. Kodalj - Hidlo Vegen

O. Di Lasso - O che bon echo

L. Marencio - Ad una freska riva

V. A. Mocart - Uspavanka

D. Đovani - Chi la gagliarda

S. Obretenov - Gaudar

Palestrina - Benediktus

Palestrina - Vigilate

B. Smetana - Doletele laste

F. Supe - Proba za koncert

F. Šopen - Želja

F. Šubert - Pastrmka

Kanoni

Autor nepoznat - Dona nobis Pacem

L. Kerubini - Na času pevanja

V. A. Mocart - Noć je mirna

J. G. Ferari - Kukavica

V. Ilić - Sine musica

J. Hajdn - Mir je svuda

Orkestar

Orkestar koji najbolje odgovara interesovanjima i mogućnostima učenika jeste Orfov instrumentarij. Kako se na ovim instrumentima lako savladava tehnika sviranja, velika je mogućnost da se odaberu najbolje uvežbani učenici za ovaj sastav.

Na početku rada sviranje na Orfovim instrumentima svodi se na praćenje ritma, pevane pesme ili muzičke igre. Sviranje na melodijskim instrumentima uvodi se kasnije kada se učenici priviknu na zajedničko sviranje.

U školi se može formirati orkestar sastavljen i od neke druge kombinacije instrumenata (harmonike, mandoline, tambure, blok flaute). Časovi rada orkestra (**3 časa nedeljno**) ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

U toku školske godine potrebno je sa orkestrom uraditi najmanje 5 kompozicija i nastupati na smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.